

**A Nemzeti Fenntartható
Fejlődési Keretstratégia
harmadik
előrehaladási jelentése
2017-2018**

Készítette a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács (NFFT)

Elfogadta a Tanács 2019. decemberi 6-i ülésén

Tartalomjegyzék

1.	A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács tagjainak üzenete az olvasókhöz.....	4
2.	Javaslatok a fenntarthatósági átmenet erősítése érdekében.....	6
3.	Áttekintő összefoglalás.....	9
3.1	A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia feladata.....	9
3.2	Az előrehaladási jelentés célja.....	9
3.3	A nemzeti erőforrások állapota 16 kulcsindikátor tükrében.....	10
3.4	A nemzeti fenntarthatósági célok megvalósításának helyzete.....	11
3.5	Értékelés a fenntarthatósági átmenet helyzetéről.....	26
3.6	Szakpolitikai javaslatok.....	31
4.	Bevezetés a részletes elemzéshez.....	37
5.	Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia célkitűzéseiben elért eredmények.....	39
5.1	Emberi erőforrások.....	39
5.1.1	Általános helyzetkép.....	39
5.1.2	Kulcsindikátorok alakulása.....	40
5.1.3	Az NFFS által megjelölt célok és kihívások.....	40
5.1.4	A célokat érintő társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása.....	41
5.1.4.1	Népesség és demográfia.....	41
5.1.4.2	Tudás - oktatás.....	52
5.1.4.3	Egészség.....	60
5.1.4.4	Szegénység, kirekesztettség - társadalmi kohézió.....	66
5.1.5	Kormányzati intézkedések.....	76
5.1.6	Összegző következtetések.....	77
5.2	Társadalmi erőforrások.....	79
5.2.1	Általános helyzetkép.....	79
5.2.2	Kulcsindikátorok alakulása.....	79
5.2.3	Keretstratégia által megjelölt célok és kihívások.....	79
5.2.4	Célokat érintő társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása.....	80
5.2.4.1	Fenntartható életmódok és életstratégiák megjelenítése a közvélemény előtt.....	80
5.2.4.2	A bizalom infrastruktúrájának erősítése.....	82
5.2.4.3	A munkakörülményekkel való elégedettség, örömeztetés növelése.....	86
5.2.4.4	A múlt örökségének ápolása, az identitás megerősítése.....	87
5.2.5	Kormányzati intézkedések.....	88

5.2.6	Összegző következtetések.....	89
5.3	Természeti erőforrások	91
5.3.1	Általános helyzetkép	91
5.3.2	Kulcsindikátorok alakulása	92
5.3.3	Az NFFS által megjelölt célok és kihívások	92
5.3.4	A célokat érintő társadalmi-gazdasági, környezeti folyamatok alakulása.....	93
5.3.4.1	Területhasználat és beépítettség	93
5.3.4.2	Természeti erőforrások igénybe vétele.....	95
5.3.4.3	Környezeti elemek minőségi állapota	99
5.3.4.4	Éghajlatváltozás és energiafelhasználás.....	105
5.3.4.5	Biológiai sokféleség állapota	110
5.3.5	Kormányzati intézkedések.....	115
5.3.6	Összegző következtetések.....	118
5.4	Gazdasági erőforrások.....	121
5.4.1	Általános helyzetkép	121
5.4.2	Kulcsindikátorok	122
5.4.3	Keretstratégia által megjelöl célok és kihívások.....	122
5.4.4	Célokat érintő társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása	123
5.4.4.1	Prudens költségvetési gazdálkodás	123
5.4.4.2	A korosztályos egyensúly fokozatos visszaállítása	126
5.4.4.3	A foglalkoztatottság növelése	128
5.4.4.4	Vállalkozói tőke fejlesztése, vállalkozásra nehezedő terhek csökkentése	134
5.4.4.5	Lokalizáció, helyi gazdasági kapcsolatok és a nemzetközi együttműködések.....	136
5.4.4.6	Az innovációs ráfordítások növelése	138
5.4.5	Kormányzati intézkedések.....	140
5.4.6	Összegző következtetések.....	141
6.	Irodalomjegyzék	143

1. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács tagjainak üzenete az olvasókhöz

A Tanács, az Országgyűlés döntésének megfelelően, 2015 óta minden második évben értékeli Magyarország helyzetét a fenntartható fejlődés sajátos értékrendje és szempontrendszer alapján. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiát az Országgyűlés 2013 márciusában fogadta el 2024-ig terjedő mandátummal, azaz e jelentés éppen félidőben értékeli a célkitűzések megvalósításának helyzetét. Immár a harmadik (a 2017-18-as évek folyamatait értékelő) jelentést tartja kezében a Tisztelt Olvasó.

A jelentések történetében először a 16 kulcsindikátorunk közül kettő áttörte a közepes szintet, azaz európai összehasonlításban is jó helyzetet mutat. Különösen jól teljesítünk a gazdasági tőke növelésében és egyes gazdasági makromutatókat tekintve. Magyarországot példamutató fiskális fegyelem jellemzi, ha az államadósság (GDP-hez viszonyított arányának folyamatos) csökkenésére tekintünk. Figyelemre méltóan javuló trend látható a foglalkoztatottak számának és arányának növekedésében és ennek megfelelően a munkanélküliség visszaszorulásában, valamint az anyagi okok miatt a társadalomból kirekesztődők (depriváltak) számának és arányának csökkenésében. Tartós és hatékony programok segítik a nemzeti összetartozás erősítését, az anyaország és a határon túli magyarság kapcsolattartását.

E fenti pozitív részeredmények ellenére hazánk fenntarthatósági állapota összességében rossz, egyes trendek európai, s különösen kelet-közép-európai összehasonlításban igen kedvezőtlenek. Az világjelenség (s ezen változtatni minden nemzet felelőssége), hogy a tág értelemben vett jólét meghatározó humán, társadalmi és gazdasági alapok fejlesztése érdekében sok természeti erőforrást áldozunk fel. Az azonban a fejlett országokban ritka, hogy a gazdasági tőke fejlesztése érdekében egy ország elhanyagolja a humán és társadalmi erőforrásai jelentős részének a gyarapítását, minőségük javítását.

A nemzeti erőforrásaink körültekintő, kiegyensúlyozott karbantartása és fejlesztése megkerülhetetlen alapja a versenyképességnek, az innovációnak, a tág értelemben vett társadalmi jólétnek. A Tanács 2019. május 30-i Cselekvési terv javaslata a természeti erőforrások hazai helyzetét vizsgálva hívja fel a figyelmet, hogy a jelenlegi kormányzati ciklus fő célkitűzései megvalósíthatatlanok a környezeti fenntarthatóság nélkül. E helyütt ezt általánosabban is meg kell fogalmaznunk: csak a gazdálkodás makroökonómiai feltételeinek javításával, a gazdasági tőke gyarapításával, s ezzel egyidőben a humán, társadalmi és természeti erőforrások kellő gondozása nélkül nem lehetünk a szükséges mértékben sem innovatívak, sem versenyképesek, s nem kerülhetünk a legjobb életminőséget nyújtó európai társadalmak közé.

Az adatok is ezt mutatják. Magyarország ugyan számos gazdasági mérőszám tekintetében jól teljesít saját múltjához képest (folyamatosan csökken az államadósság, soha nem dolgoztak ilyen sokan, folyamatosan betartjuk a költségvetési hiányra vonatkozó EU-s korlátokat, soha ilyen alacsony mértékű nem volt az anyagi depriváció), néhány indikátor egyes negyedéves vagy éves adatai (GDP-növekedés, beruházások aránya) európai összehasonlításban is kiemelkedőek. Az EU átlagos jóléti szintjéhez való tartós felzárkózás tekintetében azonban Magyarország másfél évtizede rosszul teljesít, felzárkózási üteme (a vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső bruttó nemzeti termék mutató szerint) jelentősen elmarad a volt szocialista, ma EU-tag országok 11 fős mezőnyében. Míg 1999 és 2003 között

az EU-átlaghoz való leggyorsabb felzárkózást valósítottuk meg, az elmúlt másfél évtizedben összességében a második leglassabban fejlődő, felzárkózó ország voltunk ebben az összehasonlításban. Szűkebb időtávon, a most vizsgált 2017-2018-as periódusban pedig sikerült tartanunk a lépést a többi kelet-közép-európai országgal.

A Tanács ezért fenntarthatósági fordulatot javasol. A 2008-2009-es gazdasági világválság sokkját 2009 és 2013 között a válságkezelés, majd 2013-tól napjainkig egy kibontakozó gazdasági növekedés, s az abból származó reálbér-emelkedés jellemezte. Az elmúlt években jelentősen nőtt a gazdasági aktivitás, így a bruttó hazai termék (GDP), de ezt úgy értük el, hogy a munka-termelékenység sokáig csak stagnált, a természeti erőforrás-termelékenység pedig tartósan romlott – mindez nem fenntartható fejlődési pályát mutat. Ma Magyarország helyzete olyan, hogy a fenntarthatósági fordulatra részben lehetősége van, részben ennek megvalósítása szükséges is a társadalmi jólét növelésének további megalapozásához. A társadalmi-gazdasági fejlődés üteme felgyorsítható és tartósan magas szinten tartható, ha annak alapjait máshol, nem az erőforrások nagyobb mennyiségű felhasználásában, hanem a tudás, az innováció, a hatékonyság, a termelékenység növelésében, fejlesztésében találjuk meg. Mi ebben látjuk a közepes fejlettség – és egyben a természetet felélő fejlődés – csapdájából való kijutás útját.

A Tanács e meggyőződését megerősíti a Magyar Nemzeti Bank versenyképességi elemzéseinek eredménye is. A versenyképesség – amely, ha érdemben áttekintjük elemeit, akkor inkább a nemzet tagjai, a társadalmi-gazdasági szereplők közötti együttműködési képességet és a fenntarthatóság értékeinek érvényre juttatását jelenti – tényezői ugyanis jelentős átfedésben vannak a fenntarthatóságot meghatározó tényezőkkel. A fejlődés fenntartható alapokra helyezése tehát nem öncél, hanem a megfelelő értékek, tudás, együttműködési képesség, a nemzeti természeti és kulturális örökségeink ápolása összhangjában a legjobb alapok megtalálása a nemzet hosszú távú sikerességéhez, egy boldog élet lehetőségéhez mindenki számára.

Budapest, 2019. december 6.

2. Javaslataok a fenntarthatósági átmenet erősítése érdekében

Az ebben az előrehaladási jelentésben értékelt mutatók és a nemzeti erőforrások állapotára vonatkozó minőségi elemzések alapján, figyelemmel az előző két jelentésünk eredményeire is – az egyes részterületeken megmutatózó javulások ellenére – az vetíthető előre, hogy 2024-re a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiában foglalt célokat többségükben és általánosságban nem fogjuk tudni elérni, hazánk fenntarthatósági átmenetében a szükségesnél kisebb előrehaladást láthatunk majd. Ennek megfelelően Magyarország az ENSZ 2030-ra kitűzött Fenntartható fejlődési céljai (SDG-k) teljesítéséhez szükséges nemzeti hozzájárulásában is lehetőségeihez képest gyengébben teljesíthet.

Ezért a Tanács – alapozva a 2008-2009-es válság utáni sikeres válságkezelés és az azt követő növekedési fordulat eredményeire – fenntarthatósági fordulatot tart szükségesnek.

A javasolt fenntarthatósági fordulat két kulcsterülete a természeti erőforrások túlzott használatának lefékezése, a környezeti és természeti erőforrás korlátok határozottabb megjelenítése és a humán erőforrásaink nagyobb arányú, időben tartósabban érvényesülő növelése, melynek első lépése az oktatásban megvalósítandó lényeges változtatások megtétele.

A környezeti fenntarthatósági fordulat céljait és lehetséges eszközeit a Tanács 2019. május 30-i Cselekvési terv javaslata részletesen tartalmazza, lényegi elemei a következők:

- a területhasználat reformja: a biológiailag aktív területek csökkenésének megállítása, a beruházások zöld mezőről barna mezőre terelése, az ország vízviszartartó képességének növelése a vizes élőhelyek rehabilitációjával, a városi zöldterületek fejlesztése, a mezőgazdaságban az ökológiai szolgáltatások növelése;
- körforgásos gazdaság: a hozzáférés-alapú gazdaság támogatása, a természeti erőforrás-termelékenység radikális javítása, különösen az építőipar, a közlekedés és a mezőgazdaság környezeti teljesítményének jelentős fejlesztése;
- karbonszegény gazdaság: az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése, az energiahatékonyság javítása, valamint az éghajlatváltozás hatásaira való felkészülés, alkalmazkodás, az e területen meglévő sérülékenységünk csökkentése.

A humán fenntarthatósági fordulat alapvetően a tudástőke bővítésének feltételein kell javítson:

- a pedagógus-béreknek néhány éven belül el kell érniük a diplomás átlagbért, a pedagógus hivatást a legtehetségesebb fiatalok számára is vonzó életpályává kell alakítani;
- javítani kell az oktatás-nevelés módszertanán annak érdekében, hogy a tanulók kreativitása jobban kibontakozhasson, problémamegoldó-képességük jelentősen növekedjen és javuljon teljesítményük az együttműködésen alapuló problémamegoldás terén,
- növelni kell a tanulók oktatásban eltöltött átlagos idejét a középfokú oktatásban megfigyelhető lemorzsolódás lényeges csökkentésével és a felsőfokú oktatásban résztvevők arányának növelésével,
- jelentősen javítani kell az oktatás társadalmi mobilitást szolgáló funkcióját, csökkenteni kell a magyar iskolarendszer szelektivitását.

A környezeti és humán fenntarthatósági fordulat megvalósítható a makrogazdasági stabilitás és prudencia fenntartása mellett. A környezeti fenntarthatósági fordulat alapvető eszközei a természeti erőforrások használatára vonatkozó szabályok, korlátozó feltételek szigorítása, a természeti tőke csökkentésének, a környezet használatának beárázása (díjak bevezetése, adók kivetése), a környezetileg káros költségvetési kiadások felszámolása, egyes már meglévő támogatások környezeti szempontokkal való kiegészítése, így a környezeti fenntarthatósági fordulat megvalósítása nem keletkeztet költségvetési többletkiadásokat. A humán fenntarthatósági fordulatnak jelentős költségvetési igénye van, ám ennek forrásai megteremthetőek, részben a környezetileg káros támogatások csökkentése révén, másrészt pedig azon területek forrásainak átcsoportosításával, ahol az európai átlag közelébe vagy azt meghaladó szintre fejlődünk. Így egyre kevésbé van szükség a gazdálkodó szervezeteknek kifizetendő munkahelyteremtés célú közvetlen támogatásokra vagy az úthálózat nagy arányú mennyiségi bővítésére.

A fenntarthatósági fordulat e két kulcsterületén túl, a nemzeti erőforrások megőrzésére és fejlesztésére, a Keretstratégia céljai elérése biztosítására a következő általános javaslatokat tesszük.

A humán erőforrásaink területén – a fent részletezett oktatási fordulat mellett – a népesség-csökkenés megállítása és az anyagi okokból történő társadalmi kizáródás mérséklése terén elismerjük a kormány kitartó és következetes szakpolitikai intézkedéseit, és az európai átlag felé való további közeledés érdekében elsősorban a beavatkozások hatékonyság-javítása lehetőségeinek kihasználását javasoljuk. Demográfiai területen elsősorban a gyermekvállalás munkával történő jobb összehangolhatóságát (bölcsődei hozzáférés, rugalmas, illetve részmunkaidős munkavállalási formák) és a gyermeknevelés gazdasági értékteremtési elismertségét szükséges erősíteni, továbbá a fiatal diplomások kivándorlását kell mérsékelni. Az oktatáshoz hasonlóan az egészségügy is gyökeres átalakításra – az intézmény- és finanszírozási rendszer reformjára, a GDP-arányos közkiadások növelésére – szorul, azonban úgy látjuk, hogy ezen a területen a fordulathoz szükséges társadalmi és szakmai egyetértés, ami egy átható fordulat alapfeltétele lenne, még nem alakult ki, ezért itt ennek a konszenzusnak a megteremtésére, az egészségügyi fordulat előkészítésére van szükség.

A társadalmi tőke növelése érdekében tovább kell erősíteni a bizalom infrastruktúráját, azaz további erőfeszítések szükségesek a korrupció csökkentése érdekében, valamint az emberek egymás közötti, továbbá az intézményekkel szembeni bizalom fejlesztése terén biztosítani kell az átláthatóságot, növelni a könnyen rendelkezésre álló információk körét, szélesíteni az érdekelték részvételi lehetőségeit a döntéshozatalban. A magyar társadalomban erősíteni kell az együttműködés kultúráját és a fenntarthatóságot szolgáló értékek érvényesülését.

A gazdaság tartós fejlődési pályán való maradásának kulcsa a termelékenység-növelésben van. A jelenlegi alacsony szintű munkatermelékenység alapvetően az oktatás javításával, így az innovációs képességeink bővülésével javítható, ezért javasoltuk a humán fenntarthatósági fordulatot. A természeti erőforrás-termelékenység növelését pedig az előbb vázolt környezeti fenntarthatósági fordulatra vonatkozó javaslatcsomagunk érvényesítésével lehet elérni.

Különös hangsúlyt kell fektetni az ágazati csőllátás mérséklésére, a fenntarthatóság dimenziói közötti összhang, a szakpolitikák közötti horizontális integráció megteremtésére és erősítésére. Ezért javasolunk párhuzamos, összehangolt fordulatot a természeti és humán fenntarthatóság területén. A környezetszennyezés csökkentése és az egészségtudatosabb magatartás javítja egészségi állapotunkat, a tudás növelése javítja az innovációs képességünket, ami hozzájárul a környezetszennyezés csökkentéséhez, és így tovább...

A fenntarthatósági fordulat összekapcsolható a Magyar Nemzeti Bank által javasolt versenyképességi fordulattal, a fenntarthatósági átmenet felgyorsításához érdemben hozzájárulhatnak az MNB Versenyképességi programjában (2019) foglalt intézkedések.

Az előrehaladási jelentés által észlelt állapotok és folyamatok alapján megfogalmazott további részletes szakpolitikai javaslatainkat a 3.6 fejezet tartalmazza.

3. Áttekintő összefoglalás

3.1 A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia feladata

A 18/2013. (III. 28.) OGY határozat alapján a Keretstratégia (NFFS) célja, hogy:

- hozzájáruljon egy nemzeti egyetértés kialakulásához a fenntarthatóság fogalmáról;
- támogassa a fenntarthatóság felé való átmenet első lépéseinek meghatározását; és
- hosszú távú koncepcióként szolgáljon a közpolitikai döntéshozó-döntéshozási rendszerben.

Az NFFS feladata olyan politikai-szakpolitikai cél-eszköz-rendszer meghatározása, aminek segítségével a nemzeti erőforrásaink állapotát (mennyiségi és minőségi helyzetét) azon a szinten tarthatjuk,

- ami stabilan, hosszútávon lehetővé teszi a magyarság nemzetek közötti versenyben való helytállását;
- segíti természeti és kulturális örökségünk megőrzését a jövő generációk számára; és
- biztosítja a gyarapítható erőforrásaink megfelelő fejlesztését.

A Keretstratégia a 2024-ig terjedő időtávra határoz meg feladatokat. Az NFFS a négy nemzeti erőforrás – emberi, társadalmi, környezeti és gazdasági – alkotta négyosztatú térben 34 stratégiai célt és 77 teendőt (eszközcélt) határozott meg.

3.2 Az előrehaladási jelentés célja

A kétévente rendszeresen készülő előrehaladási jelentés célja, hogy

- indikátorok és minőségi elemzés segítségével nyomon kövesse nemzeti erőforrásaink állapotát;
- leltárba szedje az elmúlt két éves időszakban kezdeményezett, megvalósított társadalmi válaszlépéseket, intézkedéseket (a Kormány beszámolóját a Keretstratégia megvalósítását szolgáló 2017-2018-as kormányzati intézkedésekről teljes terjedelmében az *1. sz. melléklet* tartalmazza),
- visszajelzést adjon a társadalom számára a fenntarthatósági átmenet tekintetében elért eredményekről: mely területeken történt számottevő előrelépés, s hol van szükség az eddiginél jelentősebb erőfeszítésekre.

Lényeges hangsúlyozni, hogy a fenntarthatóságot szolgáló intézkedések egy része csak viszonylag jelentős időkéssel – olykor akár évtizedes időtávon – érezteti hatását, ezért a jelentésben megfogalmazott tendenciák alapján nem mindig lehet a kormányzati intézkedéseket közvetlenül értékelni.

A jelenlegi jelentés vizsgálati időszaka 2017. január 1-jétől 2018. december 31-ig tart.

3.3 A nemzeti erőforrások állapota 16 kulcsindikátor tükrében

Az indikátorok helyzetét (abszolút vagy az EU- és a V3-átlaghoz viszonyított értéküket) ötfokozatú skálán minősítjük: rossz – átlag alatti – átlagos – átlag feletti – jó. A trendeket elsősorban a vizsgált periódusban (2017-18), másodsorban a Keretstratégia kezdőéve (2012) óta eltelt változásuk alapján minősítjük.

Indikátor	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Helyzet	Trend	EU - átlag	V3 - átlag
Teljes termékenységi arányszám	1,34	1,34	1,41	1,44	1,49	1,49	1,49	átlag alatti	↔	1,59 ¹	1,56 ¹
Oktatási kiadások a GDP %-ában	4,7	4,6	5,1	5,1	4,9	5,1	N/A	átlagos	➔	4,6 ²	4,4 ²
Korai iskola-elhagyók (%)	11,8	11,9	11,4	11,6	12,4	12,5	12,5	rossz	↔	10,6	6,5
Születéskor egészségesen várható élettartam (év), férfiak/nők	59,2/60,5	59,1/60,1	58,9/60,8	58,2/60,1	59,5/60,2	59,6/60,8	N/A	átlag alatti	↔	63,5/64	58,9/60,5
Súlyos anyagi deprivációban élők aránya (%)	26,3	27,8	24	19,4	16,2	14,5	10,1	átlag alatti	➔	6,6	4,8
Az általános bizalom szintje (ESS, 0-10 skálán)	4,8	N/A	4,2	N/A	4,5	N/A	N/A	átlag alatti	➔	N/A	N/A
Korrupciós index (Transparency Int., 0-100 skálán)	55	54	54	51	48	45	46	rossz	➔	65	56
Civil szervezetek száma (ezer)	65,3	64,5	63,9	63,9	62,1	61,2	N/A	(csökkenő)	➔	N/R	N/R
Biológiailag inaktív területek (az összterület %-ában)	68	67	67	67	67	67	67,5	rossz	↔	N/R	N/R
Természeti erőforrás-termelékenység (GDP/DMC, €/kg)	1,14	1,02	0,83	0,87	0,93	0,91	0,81	rossz	➔	2,07	0,92
A lakosság kitettsége a levegő szilárdanyag-szennyezettségnek [PM(10)] (µg/m ³)	28,8	27,3	28,2	26,9	25,3	26,5	N/A	átlag alatti	➔	21,6	26,7
Foglalkoztatási ráta a 20-64 éves korú lakosság körében (%)	61,6	63	66,7	68,9	71,5	73,3	74,4	átlag feletti	➔	73,2	69,2
Beruházások: bruttó állóeszköz-felhalmozási ráta (GFCF/GDP)	19,3	20,9	22,2	22,5	19,6	22,2	25,5	jó	➔	20,5	20,1
K+F kiadások (a GDP %-ában)	1,26	1,39	1,35	1,35	1,19	1,33	1,53	átlag alatti	➔	1,97	1,25
Államadósság (bruttó) a GDP %-ában	78,2	76,6	75,7	74,7	74,1	73,4	70,9	átlagos	➔	81,6 ¹	49,2 ¹
Időskori eltartottsági ráta	24,6	25,1	25,8	26,5	27,2	27,9	28,5	átlagos	➔	29,9	23,7

¹ 2017-es adat

² 2015-ös adat

3.4 A nemzeti fenntarthatósági célok megvalósításának helyzete

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
1.1	Emberi erőforrás/ Népeség	Családi értékek támogatása	A házasságkötések számát tekintve megszakadt a növekvő tendencia, ugyanakkor nőtt a gyermekek között a házasságban születettek aránya; továbbá a válások száma is csökkent.	Családi értékek hangsúlyozása. Családi támogatások bővítése.
1.2		Az elvándorlás fékezése (versenyképes munkabérek)	Az elvándorlás mértéke tovább mérséklődött, valamint a visszavándorlás is tovább erősödött (megjegyzendő, hogy a kivándorlók és a visszatérők pontos mérése módszertanilag nehézségbe ütközik). A külföldön tartózkodó magyar állampolgárok száma a visszatérések ellenére tovább nőtt. Magyarország a közép-kelet-európai EU-tagállamok között a kisebb kivándorlással bíró országok közé tartozik, de ezen országok közül hazánkban legnagyobb a diplomások aránya az elvándorlók között. A kivándorlás mellett egyre jelentősebbé válik az ingázás. Minden kormányzati erőfeszítés ellenére továbbra is jelentős a bérkülönbség Észak- és Nyugat-Európa, valamint Magyarország között.	Minimálbér-emelés. Piaci bérek növekedése. Köztisztviselői bérrendezés megkezdése.
1.3	Népeségfogyás lelassítása	A népesség továbbra is fogy. A gyermekvállalási korban lévő nők száma folyamatosan és gyorsan fogyatkozik, a gyermekvállalási kedv stagnál, az élveszületések száma 2018-ra 90 ezer fő alá csökkent. A népességszámot alakító tényezők közül a termékenység növelése van a kormányzati intézkedések súlypontjában, kevesebb figyelem irányul a születéskor várható élettartam növelésére (ideértve a környezeti állapot minőségének javításából adódó élettartam növelési lehetőségeket is) és a kivándorlás lefékezésére.	Családtámogatási ellátások bővítése: <ul style="list-style-type: none"> • családi adó- és járulékkedvezmény növelése a kétgyermekes családok esetében; • a CSOK-hoz kapcsolódó kiegészítő kölcsön igénybe vevőinek a köre a kétgyermekesekre is kibővült; • nőtt a gyed maximum értéke; • a diákhitel-tartozás gyermekszámtól függően felfüggesztésre, csökkentésre, vagy elengedésre kerül az anyák számára; • külföldön élő magyar gyermekek után is felvehetővé vált néhány kisebb támogatás • lombikprogram bővítése; 	

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
1.4		Bevándorlási politika kialakítása	<p>A bevándorlás mértéke európai összehasonlításban továbbra is alacsony. Az itt élő külföldön született népesség a teljes népesség kb. 1,8 százaléka (az EU-28 átlaga 8%). A magyarországi bevándorlás volumene és szerkezete az utóbbi években jelentősen átalakult. Az országba érkező külföldi állampolgárságú bevándorlók száma 2017–2018-ban hirtelen megnőtt (2018-ban megközelítette az 50 ezer főt); az emelkedés főként a nem EU-tag európai országokból (elsősorban Ukrajnából) érkezők megnövekedett számából adódik, de az ázsiai országokból érkezők száma is emelkedett.</p> <p>A munkaerőhiány csökkentésére irányuló bevándorlás politika és az irreguláris bevándorlást fékező migrációs politika kommunikációs szinten összemosódik; nincs tudatos bevándorlási politika. A 2014-2020-as időszakra vonatkozó, korábban elfogadott kormányzati migrációs stratégia mára meghaladottá vált.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • bölcsődei férőhelyek bővítésének folytatása. <p>Folytatódott a határon túli magyarok honosítása. Tartós az elköteleződés az irreguláris vándorlás megakadályozására. Számos program indult a potenciális Európába vándorolni képes külföldiek helyben boldogulásának, a szülőföldön maradásnak a támogatására (<i>Hungary helps</i> program).</p>
1.5		Időskori aktivitás növelése	Az időskorúak (nyugdíjasok) jövedelme továbbra is szinte kizárólag állami transzferből (nyugdíjból) származik, a saját tőke (megtakarítás) hozama és a családon belüli támogatás elhanyagolható nagyságú.	A nyugdíjasok munkavállalásának ösztönzése érdekében 2017-től közérdekű nyugdíjas-szövetkezetek létrehozására került sor, arról is döntés született, hogy a nyugdíjasok munkaviszony keretében történő foglalkoztatása a korábbinál kedvezőbbé válik (kizárólag személyi jövedelemadót kell fizetni, járulék és szociális hozzájárulási kötelezettség nem terheli).
1.6	Emberi erőforrás/ Tudás	Minőségi oktatás	A tanulók tudásgyarapítása és problémamegoldó képessége tovább romlott, jelenleg is elmarad az EU-s átlagtól. A tanárok jövedelme jelenleg is alacsony, a diplomás átlagbérhez képest a pedagógusok átlagbére ugyanolyan távol van, mint 2010-ben, ezért számos helyen pedagógushiány jelentkezik.	Az elmúlt években a magyar oktatási rendszer számos átalakításon esett át annak érdekében, hogy javuljon az oktatás színvonala – a változások jelentős része az elmúlt pár évben zajlott le, ezért hatásukat még nem lehet teljeskörűen elemezni. A pedagógusok béremelése és az életpályamodell bevezetése enyhítette az oktatási rendszerben lévő bérfeszültséget.

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
				A kormány oktatásra fordított GDP arányos kiadásai emelkedtek.
1.7		Az oktatásban eltöltött idő növelése	2016 és 2018 között továbbra is magas szinten van a korai iskolaelhagyók aránya; az érték továbbra is messze van a célkitűzéstől, ezzel együtt pedig az uniós átlaghoz képest is egyre nő a lemaradásunk. Mindez azt is jelenti, hogy egyre több fiatal kerül ki képzetlenül a munkaerőpiacra, mely a megélhetésüket és továbblépési lehetőségeiket nehezíti.	<p>A korai iskolaelhagyás mérséklése érdekében számos kormányzati lépés született:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a 2016-ban kidolgozásra került a Végzettség Nélküli Iskolaelhagyás Elleni Középtávú Stratégia, illetve ugyanebben az évben bevezetett Szakképzési Hídprogram a jelentős időszakában is folytatódott – céljuk a lemorzsolódó vagy már lemorzsolódott fiatalok számára alternatív tanulási lehetőség nyújtása, szakképzettség megszerzésének biztosításával; • a lemorzsolódással veszélyeztetett hátrányos helyzetű diákokat az Arany János Programok segítik; • döntés született a tanoda programok új gyermekjóléti alapellátásként való kezelésére (míg korábban uniós forrásokból és alapítványi fenntartásban működtek); • a Komplex Alapprogram a pedagógusok továbbképzése révén célozza a lemorzsolódás visszafogását.
1.8		Az oktatási rendszer szelektivitásának csökkentése	A magyar továbbra is a világ egyik legszelektívebb iskolarendszere, abban az értelemben, hogy már korán külön iskolákba irányítja a különböző helyzetű diákokat. A legutolsó rendelkezésre álló (2015-ös) PISA felmérés eredményei szerint Magyarországon képes az iskola legkevésbé kiegyenlíteni a társadalmi-gazdasági különbségeket.	<p>A kormány jelen monitoring jelentés vizsgálati időszakában is folytatta deszegregációs oktatási politikáját, egyre több helyen valósul meg a roma és nem roma tanulók közös oktatása.</p> <p>A 3 éves kortól kötelező óvodába járás és a bölcsődei hálózat fejlesztése hosszú távon az oktatási rendszer felzárkóztatási hatásaihoz hozzájárulhat.</p>
1.9		A tudás jobb hasznosítása a társadalomban	A középiskolai rendszer átalakításával a szakképzési rendszer erősödött, a szakgimnáziumok presztízse nőtt, összességében pedig a szakképzettséggel rendelkezők társadalmi megbecsültsége erősödik. Ugyanakkor nemzetközi összehasonlítás alapján Magyarországon még mindig az európai átlagnál kevesebben vesznek részt szakmai képzésben. A felsőoktatásban is megjelent és	<p>A kormány előkészítette a „Szakképzés 4.0. a szakképzés és felnőttképzés megújításának középtávú szakmapolitikai stratégiája, a szakképzési rendszer válasza a 4. ipari forradalom kihívásaira” c. stratégiát, amelynek átfogó célja, hogy minden magyar fiatal úgy kerüljön ki az iskolarendszerekből, hogy az alapkompenciákon túl rendelkezzen olyan készségekkel, kompetenciákkal, amelyek megalapozzák a gazdaság által</p>

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
			egyre nagyobb teret nyert a duális képzési rendszer jelentősége.	igényelt képzettség elsajátítását és az egész életen át tartó tanulást.
1.10		A fenntarthatóság megjelenése az egész életen át tartó tanulásban	A felnőttképzési programban részt vevők aránya csökkent az elmúlt időszakban; ugyanakkor pozitív fejlemény, hogy a munkanélküliek és az inaktívak körében egyaránt nőtt a felnőttképzésben való részvétel, míg a foglalkoztatottak körében csökkent.	A kormány a hiányszakmákat és a piaci folyamatokat figyelembe véve kibővítette az államilag támogatott OKJ-s képzések körét, új tanfolyamokat, kurzusokat, szakmákat támogat. Az oktatási rendszerben 2015-ben bevezetett, korhatár nélkül két ingyenesen megszerezhető szakma politikájának eredményeképp nőtt a lehetősége a felnőttképzésben való részvételnek.
1.11	Emberi erőforrás/ Egészség	Egészségtudatos magatartás	A kockázati tényezőkkel magyarázható egészségvesztés túlnyomó többsége (74,5%) összefügg a viselkedéssel. Magyarországon a leginkább elterjedt egészségkárosító magatartások közé sorolható a dohányzás, az alkoholfogyasztás, a kábítószer-fogyasztás, az egészségtelen étkezés, a túlsúly és a mozgáshiányos életmód.	2018-ban a Kormány elfogadta az egészségügyi ellátórendszer erősítését célzó 5. Nemzeti Egészségügyi Programot, melynek egyik kiemelt célja a preventív, egészségtudatos magatartás ösztönzése. ³ A közétkeztetést szabályozó, 2017-es rendelet a gyerekek egészségtudatosabb táplálkozását kívánja elérni.
1.12		Krónikus megbetegedések csökkentése	A születéskor egészségesen várható élettartam tekintetében a nők esetében csekély javulás tapasztalható, a férfiak esetében nem történt érdemi elmozdulás, ezáltal a két nem közötti különbség növekedett. Az értékek mindkét nem esetében elmaradnak az uniós átlagtól. A magas halandóság az egészségügyi ellátás elégtelenségére utal. 2017-ben a legtöbb ember keringési rendszeri illetve daganatos megbetegedésben halt meg (e két halálóci csoport az összes halálozás háromnegyedét teszi ki), s e tekintetben növekedtek a különbségek hazánk és az EU-átlag között.	2018-ban a Kormány elfogadta az egészségügyi ellátórendszer erősítését célzó 5. Nemzeti Egészségügyi Programot, melynek főbb céljai között szerepel a magyarországi daganatos halálozás 10 százalékos csökkentése 2030-ig; a lakosság egészségtudatosságának javítása, a szív- és érrendszeri betegségek okozta társadalmi/gazdasági teher csökkentése; a mozgásszervi megbetegedések megelőzése; a felnőttkori krónikus betegségek kora gyermekkortól kezdett megelőzése, valamint a mentális egészség javítása.

³ A rendelet a 'Krónikus megbetegedések csökkentése' célkitűzésnél kerül részletesebb kifejtésre.

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
1.13		Halandóság csökkentése (EU-átlaghoz való felzárkózás)	<p>A stratégiai cél teljesülése irányába nem történt számottevő elmozdulás. Magyarországon az egészségügyre fordított közkiadások nem érik el a kívánatos szintet. 2017-ben az egészségügyre fordított kormányzati kiadások 4.8%-os hazai mutatója nem érte el az EU átlag 70%-át, és jócskán elmaradt a Visegrád-országok átlagától is. Az egészségügyi közkiadások elégtelen mértéke összefüggésbe hozható a lakosság egészségi állapotát érintő problémákkal, különös tekintettel az egészségügyi ellátórendszer szolgáltatásainak minőségére.</p> <p>Közvetett hatással bír a halandóságra az elmaradott egészségügyi infrastruktúra és az egészségügyi létszámhiány. Annak ellenére, hogy a vizsgált időszakban nőtt az egészségügyi dolgozók létszáma, a kivándorlók aránya csökkent, továbbá a bérek is emelkedtek.</p> <p>Az EU-átlagtól való távolságot mutatja például, hogy a tüdőrák és a vastagbélrák standardizált halálozási aránya Magyarországon a legmagasabb az uniós tagállamok közül.</p> <p>(A halandóság alakulásához a levegőszennyezettség és a zajterhelés is hozzájárul, lásd ehhez a 3.6 pontot is.)</p>	<p>A szakdolgozók létszámhiányának enyhítését számos ösztöndíjlehetőség célozza a szakképesítési rendszerben, például a Michalicza-ösztöndíj program a szakápoló MSc képzésben résztvevők számára; vagy a Rezidens Támogatási Program ösztöndíjrendszere.</p> <p>2018. végén komplex népegészségügyi szűrővizsgálat keretében országos vastag- és végbélszűrési program indult.</p>
1.14	Emberi erőforrás/ Kohézió	Szolidáris társadalom – társadalmi kirekesztettség csökkentése	<p>A társadalom 19,6 százalékánál (1,89 millió fő) áll fenn a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázata, vagyis hazánk teljesítette a 2020-ra vállalt célértéket. A csökkenés a legutóbbi jelentésben ismert értékhez képest is komoly előrelépést jelent: Magyarországon 2016 és 2018 között 26,3 százalékról 19,6 százalékra csökkent a nyomorban és társadalmi kirekesztettségben élők aránya.</p> <p>A gyermekek szegénységi kockázata továbbra is magas, ugyanakkor a szegénység „gyermekarca” eltűnt, ma az</p>	<p>A szegénység és a társadalmi kirekesztettség csökkenése a tudatos szociálpolitikai intézkedéseken túl főként az utóbbi évek során az életszínvonalban történt javulások eredménye – a kormányzati intézkedések és az elmúlt évek gazdasági fellendülése az utóbbi évtized legmagasabb keresetnövekedési üteméhez vezetett. A pozitív fejleményekhez az iskolákban és óvodákban a rászoruló gyerekek számára biztosított, egész évben elérhető ingyenes étkeztetési programok is nagymértékben hozzájárultak.</p>

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
			idősek és a gyermekek szegénységi kockázata gyakorlatilag megegyezik.	A családtámogatások körének bővítése hozzájárult a gyermekszegénység mérséklődéséhez.
2.1	Társadalmi tőke	Társadalmi szerkezet átrendeződése	A lakosság 12,8 százaléka érintett relatív jövedelmi szegénységben, 10,2 százaléka súlyos anyagi deprivációban, továbbá 4,1 százaléka jellemző a nagyon alacsony munkaintenzitás. 2008 óta először 2018-ban a súlyos anyagi deprivációs ráta a relatív jövedelem-szegénységi ráta alá esett: értéke 10,1%, amely az eddig mért legalacsonyabb érték az országban. A javuló tendencia ellenére a magyar társadalom európai összehasonlításban továbbra is rendkívül depriváltnak számít.	A társadalmi szerkezet alakításában szintén a fent említett intézkedések játszhattak szerepet; ezzel együtt a belső perifériák továbbra is jelen vannak: a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek felzárkóztatása továbbra is kihívást jelent a szociálpolitika számára. A felzárkóztatás elősegítésére a szegregátumokban és a halmozottan hátrányos helyzetű településeken kísérleti programok indultak, melyek célja a generációkon átívelő hátrányok felszámolása (pl. TOP/VEKOP és EFOP projektek a városi és nem városi szegregátumok fejlesztésére).
2.2		Jó példák megjelenítése	(Módszertani okokból továbbra sem tudjuk ezen cél megvalósulási állapotának kvantitatív vagy kvalitatív értékelését adni.)	A kérdéskört mind a kormányzat, mind a civil szféra felkarolta az utóbbi évek során. Az EMMI köznevelési szakterülete három területen szeretne eredményeket elérni a diákok tudatosságának fejlődése terén: a pénzügyi tudatosság, a digitális kompetencia és a környezettudatosság. Ennek megvalósulását segíti a Pénz7 (2014/2015. tanévtől), a Digitális Témahét (2015/2016. tanévtől) és a Fenntarthatósági Témahét (2015/2016. tanévtől). A fenntarthatóság továbbra is elsősorban a természeti, környezeti értelemben használatos a közbeszédben, a további erőforrások kapcsán szinte egyáltalán nem.
2.3		Fenntarthatóságot szolgáló köztisztviselők intézmények támogatása	Az elmúlt évekhez hasonlóan tovább folytatódott a civil szféra szűkülése. A civil szervezetek a 2017-es civil törvényben foglaltak szerinti megkülönböztetése a fenntarthatóságot szolgáló köztisztviselők intézmények rendszerének gyengítését eredményezheti.	A Kormány a 2017-2018-as időszakban jelentős pályázati forrásokat biztosított a civil és egyéb társadalmi szervezetek tevékenységének támogatására (Nemzeti Együttműködési Alap), mely számos területen segítette a társadalmi, környezeti fenntarthatósági célok elérését. Folytatódott a „Pro Voluntaris” Díj adományozása, mely a közösség-szervezésben, a civil szervezetek segítésében nyújtottak kiemelkedő szakmai teljesítmény elismerése.

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
2.4		Bizalom infrastruktúrájának erősítése	A monitoring jelentés vizsgálati időszakában, az előző évekhez hasonlóan, továbbra is jelentős a bizalomhiány – Magyarország az általánosított bizalom tekintetében a vizsgált (többnyire európai) országok körében az alsó középmezőnyben helyezkedik el. Európai összevetésben az átlagosnál magasabb az elégedetlenség és a legitimációs deficit, különösen a piacgazdaság és a demokrácia szabályrendszereit illetően.	A közbeszerzésekről szóló törvény tovább szigorodott: egyebek mellett az egy ajánlattevős és hirdetmény nélküli tárgyalásos eljárások számának további csökkentése, a verseny elősegítése, illetve a nyilvánosság és az átláthatóság növelése érdekében; bevezetésre került az Elektronikus Közbeszerzési Rendszer (EKR). 2017-ben és 2018-ban jelentősen nőtt a kkv-k által elnyert közbeszerzések értéke, ami így az összes eljárás 58 százalékát tette ki – ez az arány nemcsak nemzeti, hanem uniós szinten is kimagaslónak számít.
2.5		Munkahelyi stressz csökkentése	(Módszertani okokból nem tudjuk ezen cél megvalósulási állapotának kvantitatív vagy kvalitatív értékelését adni.)	A kormány jelen monitoring jelentés alatt is tovább folytatta a Családbarát Munkahely programot. A közigazgatás területén a kormányzat átfogó felmérést készített a dolgozókat érintő munkahelyi stresszről és a munkakörülményeiről.
2.6		Örökségünk ápolása, identitás megerősítése	A kormányzat kulturális fejlesztési programja az országos feladatkörű, kiemelt nemzeti intézményekre és a vidéki, települési vagy regionális hatókörű kulturális intézményekre egyaránt kiterjed. A kulturális intézmények fejlesztésében mutatkozó jelentős eredmények mellett ugyanakkor a kulturális örökség védelme egyes területein (például az épített örökség védelmében vagy a tájképvédelemben) az elmúlt időszakban kedvezőtlen folyamatok is megjelentek, ezt bizonyítják az intézményi szintű, illetve eljárási változások, továbbá az UNESCO jelzései. A külföldi magyar szervezetek támogatásai jelentősek. A támogatások a diaszpórában élő magyar közösségek megerősítését, anyaországi kapcsolataik fejlesztését, továbbá a külföldi magyar civil szervezeteket érintik.	A külföldi szervezetek támogatása a Bethlen Gábor Alapból és az Államtitkárság költségvetésében meghatározott keretből valósult meg. A támogatás mértéke 2017-ben és 2018-ban is növekedett. 2018-ban a 90 Mrd forintot meghaladó (2016-ban 73,5 Mrd Ft volt az összeg) támogatás csaknem 4000 külföldi magyar intézmény és civil szervezet programjainak és fejlesztéseinek megvalósulásához járult hozzá.

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
3.1	Természeti tőke/ ökoszisztéma-szolgáltatások, környezeti minőség	Ökológiai korlátok érvényesítése	<p>Folyamatos természeti tőke vagyon és ökoszisztéma-szolgáltatás monitoring jelenleg nincs, így az ökológiai korlátok érvényesülését csak közvetett módon tudjuk értékelni.</p> <p>Az EU élőhely-védelmi irányelv szerinti fajok kétharmada nem kielégítő vagy rossz állapotú. Még rosszabb a helyzet az élőhelyek tekintetében, a kedvezőtlen állapot az ökoszisztémák 87%-át jellemzi.</p> <p>A nem-fémes ásványok kitermelése tovább bővült a monitoring jelentés ideje alatt, különösen az építési kavics, homok, cementipari nyersanyagok vonatkozásában.</p> <p>A termelt vízmennyiség a 2014. évi minimumhoz képest 2017-re 9 százalékkal növekedett, melynek háttérében a bővülő termelő-szolgáltató tevékenységek emelkedő vízigénye állhat.</p> <p>2015-höz képest 2017-ben 12 százalékkal több műtrágyát használtak egy hektárra vetítve, amely az intenzív mezőgazdasági művelésű területek dinamikusan emelkedő műtrágya felhasználására vezethető vissza.</p>	<p>Az előrehaladási jelentés időszakában több releváns stratégiai dokumentumot is elfogadott a kormány:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2017-ben fogadták el a Nemzeti Vízstratégiát (Kvassay Jenő Terv), ezzel a magyar vízgazdálkodásnak első ízben lett kormányzati rangra emelt szakpolitikája. • 2017-ben (a 2016-ban elfogadott Nemzeti Erdőstratégia részeként) nagy jelentőségű erdőtvény-módosítás lépett életbe, ami számos változást eredményezett az erdőgazdálkodás szabályozásában. <p>A stratégiai dokumentumok mellett számos cselekvési program, illetve kampány jellemezte a 2017-2018-as időszakot.</p> <p>KEHOP projekt keretében folyik az ökoszisztémák térképezésének, az ökoszisztémák állapotértékelésének módszertanát fejlesztő kutatás.</p>
3.2		Fenntartható termelési technológiák terjedése	<p>Az energiafelhasználás tekintetében Magyarország importfüggősége nő, 2018-ban a fosszilis energiahordozók vonatkozásában az aggregált importfüggőségünk közel 80%. A primer energiafelhasználást tekintve az energiafelhasználás 2014-től kezdve növekedésnek indult, az utóbbi évek növekedésének eredményeként pedig az energiaigény növekedése túllépte a GDP bővülési ütemét. Az erőforrás-hatékonyság az előző monitoring jelentéshez képest romló tendenciát mutat. Emelkedett az anyagfelhasználás (DCM), vagyis a gazdasági növekedés fokozódó anyagfelhasználással jár együtt.</p> <p>A megújuló energiaforrások magyarországi hasznosításának aránya csökkenő tendenciát mutat, 2017-ben nem érte el a végső energiafelhasználás 13,5</p>	<p>Magyarország nyersanyagokban és energiahordozókban – az igényekhez képest – szerény készletekkel rendelkezik. A hazai energiahordozók a szükségletek kevesebb, mint felét elégítik ki, ezért nagy a kőolaj, földgáz és villamosenergia import. A nem fémes ásványi nyersanyagok tekintetében ugyanakkor 2015 és 2017 közötti időszakban kb. 50 százalékkal megnőtt a kitermelés. 2016-tól a legtöbb nem-fémes ásványi nyersanyag bányászata ismét növekedésnek indult, ami az építőipar fellendülésének köszönhető.</p> <p>Elkészült a Szennyvíziszap Kezelési és Hasznosítási Stratégia (2018–2023).</p> <p>2018-ban indult a Jedlik Ányos Terv (JÁT) felülvizsgálatának kidolgozása, melynek elfogadásával Magyarországon is</p>

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
			<p>százalékát. Az utóbbi években bekövetkező visszaesés oka az, hogy a végső energiafelhasználás növekedése meghaladja a megújuló energia hasznosítás bővülését, így hányadosuk csökken. A megújuló forrás-összetétele aránytalan képet mutat: négyötöde mezőgazdasági alapú, illetve több, mint kétharmada erőművi és háztartási tűzifa felhasználásra vezethető vissza. 2017-ben a szilárd biomassza felhasználás összességében megközelítette a 100 PJ/év értéket, ez a teljes primerenergia felhasználás 9 százaléka. Mivel a biomassza feltételesen megújuló primer energiaforrás, problémás kérdéseket vet fel a hozzá kapcsolódó közvetett energiafelhasználás (pl. növényvédőszer), a szállítás, különösen pedig a szántóföldi növénytermesztéssel járó biológiailag inaktív területek fenntartása/ növekedése.</p> <p>A PV termelés (napenergia) dinamikus bővülést mutat. A 2015-2017 közötti időszakban a beépített fotovillamos kapacitás évente megduplázódott, bár a végső felhasználásnak mindig csupán 0,17 százalékát teszi ki.</p> <p>A biogazdálkodás elterjedtsége növekvő tendenciát mutat. A települési hulladék mennyisége 2017-ben stagnált, az elkülönítetten gyűjtött hulladék aránya pedig jelentősen nőtt, de még messze van a 2020-as EU-céloktól: a 2015-ös 21 százalékról 29 százalékra emelkedett. (Ezzel egyidőben az üveghulladékok szelektív gyűjtésének lehetőségei csökkentek.) A lerakással ártalmatlanított hulladékok aránya is lassan, de folyamatosan csökken.</p>	<p>folytatódni fog az elektromobilitási piac fejlődését biztosító, korszerű és piacbarát szabályozási környezet kiépítése.</p>
3.3	Természeti tőke használat megfelelő árazása	Az üvegházhatású gázok kibocsátása tekintetében Magyarország az alacsony kibocsátású országok között az EU élmezőnyébe tartozik. Az ÜHG kibocsátás ugyanakkor a bruttó hazai összterméket elérő, vagy meghaladó szinten nőtt 2014 és 2017 között.	A második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia előíranyozza az elérendő célokat, illetve megfogalmazza azokat a beavatkozásokat, melyekkel csökkenteni lehet az ÜHG kibocsátását.	

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
			Magyarország CO ₂ kibocsátása 2016-ról 2017-re több mint 4,5 százalékkal nőtt.	
3.4		Fenntartható területhasználat	<p>2016 és 2018 között a földhasználat struktúrája nem változott jelentősen; a művelés alól kivont területek méretének növekedése megállt.</p> <p>A beépített területek, belterületek nagyságának növekedése szinte visszafordíthatatlan; a barnamezős területek rehabilitációjára kevés jó gyakorlatot láthatunk; a területek újrahasznosításának elmaradása fokozza a korlátozottan rendelkezésre álló zöldmezős területek igényét, ami a fenntartható fejlődés és a fenntartható területhasználat ellen hat. A mezőgazdaságon belüli területhasználati arányok (a szántóterületek túlsúlya) csökkentik az ökoszisztéma-szolgáltatásokat, az intenzív termelési módok a föld termőképességét gyengítik.</p> <p>A jövő nemzedékek szószólója számos esetben jelzett alkotmányossági aggályokat: az erdőtörvény módosítása hátrányosan érinti a biológiai sokféleség szempontjából fontos szerepet játszó erdei élőhelyeket, gyengültek a Balaton védelmének garanciális eszközei.</p>	<p>2017-ben fogadta el a kormány hazánk első, 2017-2026 időszakra vonatkozó Nemzeti Tájstratégiáját, mely a védelem-kezelés-tervezés hármas eszközrendszerét alkalmazva határozza meg a célokat és feladatokat.</p> <p>A 2016-ban elfogadott Nemzeti Erdőstratégia részeként 2017-ben lépett hatályba az erdőtörvény módosítása, ami számos változást eredményezett az erdőgazdálkodás szabályozásában.</p> <p>2018. évi CXXXIX. törvényben kihirdetésre került az új Országos Területrendezési Terv, amelyben a vizek a VKI-val összhangban kerültek figyelembe vételre a vízgazdálkodási térségek és a vízminőség-védelmi területek.</p>
3.5		Biodiverzitás megőrzése	<p>A faállománnyal borított erdőterület 2017-ben 1.869.213 hektár volt, az elmúlt két évben az erdőterületek nem növekedtek. Az erdők fakitermelési célú hasznosítása domináns az ökológiai funkciók érvényre juttatásával szemben, kevés a kizárólag természetvédelmi kezelés, vagy ahol megfelelő egyensúly van a két funkció között.</p> <p>Erdeink egészségi állapota jelentősen romlott az előző jelentés óta; fafajaink közül leginkább a tölgy és a bükk helyzete aggasztó, ami az egyre hosszabb ideig tartó aszályos időszakoknak tulajdonítható. Az erdők sérülékenysége tekintetében az ország területének</p>	<p>Az előző monitoring jelentés időszakában elfogadott stratégiai dokumentumok (Nemzeti Erdőstratégia 2016-2030; Nemzeti Biodiverzitási Stratégia 2015-2020) továbbra is érvényben vannak.</p> <p>Az elmúlt években jelentősen növekedett a fenntartási tervvel rendelkező Natura 2000 területek száma: míg 2013-ban csupán 38 területre volt kidolgozott és elfogadott fenntartási terv, 2017 végéig ezek száma elérte a 325-öt.</p>

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
			<p>hozzávetőleg 50%-át alkotják a kiemelten és erősen sérülékeny térségek.</p> <p>Az elmúlt két évben a védett fajok számában nem volt jelentős változás, 2012-től a védett növény-és állatfajok száma alig változott. Tovább romlott viszont az élőhelyek természetvédelmi helyzete: 2018-ban az élőhelyek 81 százalékának természetvédelmi helyzete volt kedvezőtlen (2016-ban ez még 60% volt). A legfontosabb veszélyeztető tényező a természetes és természetközeli élőhelyek visszaszorulása. Erősödik az invazív növény- és állatfajok terjedése, ami a védett természeti területeken az egyik legnagyobb veszélyeztető tényezővé vált. A Natura 2000 területekre vonatkozó jogszabályok értelmezési gyakorlatának változása a korlátozások felpuhulását jelenti.</p>	
3.6	<p>Embert érő környezeti terhelés csökkentése</p>		<p>2017 és 2018 rekord melegeket hoztak: 2018 volt a valaha mért legmelegebb év hazánkban; a csapadék kapcsán pedig az özvízszerű esők, zivatarok, jégesők gyakoribbá válását vetítik előre. Magyarország az EU tagállamai sorában kiemelkedő éghajlati sérülékenységgel rendelkezik. A hőhullámokkal szembeni sérülékenység esetében a kiemelten és fokozottan sérülékeny területeken él a lakosság egynegyede. A sérülékenység térben rendkívül differenciáltan jelentkezik, és elmaradott térségeinket erőteljesebben érinti.</p> <p>A légszennyező anyagok éves átlagos koncentrációja az utóbbi tíz évben lényegében stagnált, a kén-dioxid esetében csökkent, ugyanakkor az utóbbi két évben növekedés vagy stagnálás jellemző minden szennyezőanyag tekintetében.</p> <p>A legnagyobb problémát a kisméretű szálló por (PM₁₀ részecske) szennyezettség jelenti. Átlagos szálló por légszennyezettségünk európai viszonylatban kedvezőtlen;</p>	<p>A 2018-ban elfogadott második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia olyan beavatkozásokat tartalmaz, melyek a klímaváltozás megfigyelését és az ÜHG kibocsátás csökkentését tartalmazzák.</p> <p>A PM₁₀ kibocsátás csökkentésére szolgáló, a 1330/2011. (X.12.) Kormányhatározat által kihirdetett, „A kisméretű szálló por (PM₁₀ részecske) csökkentés ágazatközi intézkedési programja” 2018-2019-ben megújul. Kidolgozták az új Országos Levegőterhelés-csökkentési Programot (OLP), amely a PM₁₀ mellett több légszennyezőanyagra történő kiszélesítésével készül. A program lefedi a kibocsátási szektorok mindegyikét (közlekedés, ipar, mezőgazdaság, háztartások), továbbá tartalmaz horizontális intézkedéseket (pl. országhatárokon átterjedő levegőszennyezés modellezése).</p>

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
			<p>szintén aggodalomra adhat okot, hogy három szomszédos ország (Szlovénia, Horvátország, Szerbia) még hazánknál is rosszabb helyezést ért el, így a határokon túlról érkező (advektív) légszennyezés jelentős egészségkárosító kockázatnak tekinthető.</p> <p>A levegőhigiénés index vonatkozásában 2017-ben 30 mérőállomáson 1132 alkalommal regisztráltak egészségügyi határérték túllépést.</p> <p>Bár a javaslat évek óta elkészült, továbbra sem fogadták el a beltéri levegő minőségének védelmét szolgáló jogszabályt. A környezet állapotára visszavezethető élettartam csökkenés megelőzésére különös hangsúlyt kell fektetni.</p>	
4.1	Gazdasági erőforrások/ Vállalkozói tőke, innováció, foglalkoztatás	Lokalizáció és nemzetközi együttműködés egyensúlya	<p>A bruttó hazai termék (GDP) és a bruttó nemzeti jövedelem (GNI) közötti rés a 2007-es mélypont (93,4%) óta szűkül, 2013-ig folyamatosan nagyobb mértékben nőtt a GNI, mint a GDP. 2013 óta a GDP/GNI arány a 96-97%-os sáv körül ingadozik.</p> <p>A külkereskedelmi többlet 2017 óta folyamatosan csökken; ennek ellenére mennyisége továbbra is jelentős, és az előrejelzések szerint a közeljövőben is az marad. Részben e többletnek, részben pedig a GDP erőteljes növekedésének következtében várható, hogy Magyarország külső eladósodottsága 2020-ra megszűnik, és mintegy 50 év után az ország ismét a külföld nettó hitelezőjévé válik.</p> <p>Az export az előző monitoring jelentés óta lassuló ütemben, de tovább növekedett.</p>	A külkereskedelmi többlet csökkenésének hátterében egyrészt a világgazdaság és az Európai Unió csökkenő importkereslete, másrészt a növekvő belső kereslet (fogyasztás és beruházás) kielégítésének magas importigénye áll.
4.2		Helyi gazdasági kapcsolatok erősítése	A magyarországi mikro-, kis- és közepes vállalatok az összes munkavállaló több mint 70 százalékát foglalkoztatják, a teljes gazdaság teljesítményének csupán kevesebb, mint felét állítják elő.	2017-ben és 2018-ban jelentősen nőtt a kkv-k által elnyert közbeszerzések értéke, ami így az összes eljárás 58 százalékát tette ki – ez az arány nemcsak nemzeti, hanem uniós szinten is kimagaslónak számít.

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
			Javultak a kis- és mikrovállalkozások hitelhez jutásának feltételei; a vállalatok hitelállománya dinamikusan gyorsul, azonban a megfelelő tőkeellátottsághoz még mindig nem elegendő mértékben. Hiányoznak a körforgásos gazdaságot helyi szinten erősítő intézkedések.	
4.3		Járadékvadászat csökkentése	A korrupcióval szembeni ellenálló képesség tekintetében az előző monitoring jelentés óta tovább romlott hazánk pozíciója; miközben világviszonylatban közepesen korruptnak tekinthető, Magyarország az Európai Unió leginkább korrump tagállamai közé tartozik.	Az előrehaladási jelentés vizsgálati időszakában a közbeszerzésekről szóló törvény tovább szigorodott; továbbá bevezetésre került az Elektronikus Közbeszerzési Rendszer (EKR), mely gyorsítja a közbeszerzési eljárásokat, fokozza azok átláthatóságát, ellenőrizhetőségét is, továbbá az adminisztratív terheket is csökkenti.
4.4		Vállalkozási terhek, akadályok csökkentése	Továbbra is jelentősek, elsősorban a kkv-kat érintő terhek, azonban a kormány 2017-ben az uniós tagállamok közül a legnagyobb arányú adócsökkentést hajtotta végre, ami 2018-ban is folytatódott.	Mérséklődött a társasági adó, a munkaadók által fizetett szociális hozzájárulási adó, s ezek az intézkedések hatásosan ellensúlyozták a vállalatok béremelkedésből adódó költségnövekedését.
4.5		Innováció erősítése	Az előző monitoring jelentés óta enyhe növekedés volt tapasztalható a kutatás és fejlesztés (K+F) GDP arányos ráfordítások terén, ami nagyrészt az uniós források felgyorsított előlegfizetéseinek köszönhető. Az üzleti célú kutatási és fejlesztési tevékenység továbbra is néhány nagy, főként külföldi tulajdonú vállalatnál összpontosul. A közfinanszírozású tudomány színvonala, főként az alulfinanszírozottság miatt, egyre alacsonyabb, ami a közsférabeli kutatók karrierlehetőségeire is hátrányosan hat.	A 2013-2020-as időszakra vonatkozó Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégia egyik célkitűzése a nemzetközileg is versenyképes kutatóbázisok és kutatóműhelyek kialakítása annak érdekében, hogy nagyobb eséllyel kapcsolódjanak be a nemzetközi kutatói életbe, kapcsolatrendszerekbe. Ezen célkitűzés megvalósítására uniós támogatás segítségével összesen 19 magyar egyetem hozott létre 16 tematikusan szerveződő kutatási konzorciumot. A 2016-ban létrejött <i>Ipar 4.0 Nemzeti Technológiai Platform</i> célja a kutatóintézeti és ipari kutatás-fejlesztési (K+F) munka irányainak meghatározása, a vállalkozások, szervezetek igényei alapján, a gazdaság innovációs igényei teljesülése érdekében.
4.6		Foglalkoztatottság növelése	A 20-64 éves népesség foglalkoztatottsági rátája 2010 óta fokozatosan emelkedik Magyarországon; a 2018-as 74,4 százalékos érték egyrészt már az EU-28 országok átlagát is meghaladja (73,2%), másrészt tovább közelít az EU2020	A foglalkoztatottság bővüléséhez elsősorban a külföldön dolgozó magyarok létszámának növekedése és a közmunka program járult hozzá, továbbá a nyugdíjkorhatár emelése, illetve a hazai szakpolitikai és gazdasági programok.

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
			<p>stratégia keretében vállalt 75 százalékhoz. 2017-től a foglalkoztatottak létszám növekedése már kizárólagosan a hazai elsődleges munkaerőpiacon ment végbe.</p> <p>Javultak a közfoglalkoztatásban résztvevők versenyipiaci elhelyezkedési esélyei.</p> <p>A pályakezdők foglalkoztatottsága kiemelten fontos a fenntarthatóság szempontjából: javuló tendenciát mutat, de a körökben tapasztalt munkanélküliség továbbra is fontos probléma.</p>	
4.7	Gazdasági erőforrások/ Makro-egyensúly, prudens költségvetési gyakorlat	Költségvetési hiány kordában tartása, az államadósság csökkentése, pénzügyi tudatosság növekedése	<p>Az elmúlt évek során Magyarország az EU tagországok körében az egyik leggyorsabb GDP-növekedést mutatta, ám költségvetési tartalékok képzése helyett, a GDP arányos költségvetési hiány kismértékben növekedett.</p> <p>A GDP arányos államadósság 2016 és 2018 között 76 százalékról 70,9 százalékra mérséklődött; az MNB inflációs jelentése szerint további csökkenés várható.</p> <p>A lakosság pénzügyi tudatossága továbbra is gyenge.</p>	<p>A kormány fegyelmezett költségvetési politikát vezetett be az utóbbi években az államadósság és az államháztartási egyensúly javulása érdekében. Az államháztartási hiány továbbra is a maastrichti kritériumokban rögzített 3% alatt van; az MNB szerint 2021-re GDP arányosan akár 63 százalékra csökkenhet az államadósság szintje.</p> <p>A kormányzat kiemelt célként kezeli a pénzügyi kultúra megerősítését, oktatásba való beemelését. Ennek érdekében 2017-ben elkészült a pénzügyi tudatosság fejlesztésének nemzeti stratégiája, amely a pénzügyi és vállalkozási ismeretek terjesztése érdekében korábban már elindított programokkal összhangban került kidolgozásra; 2017-től 2023-ig, kétéves cselekvési tervekre bontva tartalmazza a célkitűzések gyakorlati megvalósítását.</p>
4.8	Gazdasági erőforrások/ Korosztályos egyensúly	A korosztályos egyensúly fokozatos visszaállítása, a nyugdíjrendszer hosszú távú stabilitásának biztosítása	<p>A nyugellátással kapcsolatos kiadások GDP-n belüli aránya csökken, köszönhetően a 2010-es évektől kezdődő rendszerszintű átalakításoknak. Ebben a legnagyobb szerepet a rendszerfüggőség (nyugdíjasok száma/járulékfizetők száma) mérséklődése jelentette. A nyugdíjas korúak arányának növekedése ellenére a rendszerfüggőségi ráta csökkent, egyrészt a nyugdíjra jogosultak arányának csökkenése, másrészt a foglalkoztatottak arányának emelkedése miatt. A legutóbbi</p>	<p>A nyugdíjrendszer javuló egyensúlyának két fontos eleme az volt, hogy egyrészt lényegesen megemelték a tényleges nyugdíjba vonulási életkort (a kilépési életkor 2017-re 61,4 évre nőtt); másrészt erősen növekvő tendenciát mutat az aktivitás.</p>

C	Erőforrás	Célkitűzés	Aktuális állapot (2018 végén)	Lényeges társadalmi/ kormányzati válaszok (2017-2018)
			<p>évben azonban az egyéni nyugdíjterhelés csökkenése is a nyugdíjkiadások GDP-n belüli arányának mérséklődését segítette elő.</p>	

3.5 Értékelés a fenntarthatósági átmenet helyzetéről

A Keretstratégia elfogadása óta eltelt hat évben tapasztalt változások már számos tekintetben kimutathatók; az immár harmadik monitoring jelentés az elérhető adatok segítségével a Keretstratégia elvárásai alapján mutatja be a folyamatokat.

Általánosságban elmondhatjuk, hogy:

- A kulcsindikátorokat vizsgálva, az előző monitoring jelentéshez képest, számos pozitív változás következett be. A 16 kulcsindikátorból kettő, a jelentések történetében először, elérte az „átlag feletti” vagy a „jó” minősítést, az ötfokozatú értékelő skálánk felső két minősítését. Ezzel együtt összességében Magyarország hosszú távon továbbra is kedvezőtlen fenntarthatósági állapotban van, a kulcsindikátorok többsége (14 indikátor a 16-ból) az ötfokozatú értékelő skála középső vagy alsó két kategóriájában található.
- A nemzeti erőforrásainkat jellemző mutatók közül leginkább a gazdaságra vonatkozó indikátorok javultak, egyedül ezen a területen láthatunk EU-átlag feletti teljesítményt például a foglalkoztatási ráta, vagy a bruttó állóeszköz-felhalmozási arány tekintetében.
- Az emberi erőforrások területén megkezdődött pozitív elmozdulások ellenére humán erőforrásaink helyzete aggasztó, különösen az oktatást és az egészségügyet jellemző mutatók területén. A 2011-2016 közötti gyors termékenységi javulást a 2017-2018-as időszakban stagnálás váltotta fel, az egyre bővülő családtámogatások ellenére a teljes termékenységi arányszám 1,49-es értéken, a népesség reprodukcióját messze nem biztosító szinten beragadt.
- A társadalmi erőforrásokat gyenge, a természeti erőforrásokat pedig jelentős degradáció jellemzi mind az utóbbi két évben, mind pedig az NFFS elfogadása óta.
- Bár még az európai átlag alatti a teljesítményünk, de 2013 óta – köszönhetően a körültekintően végrehajtott, tartós foglalkoztatáspolitikai és szociális kormányzati intézkedéseknek, valamint a foglalkoztatottság és a reálbérek növekedésének – jelentősen csökkent Magyarországon a szegénység kockázata. A súlyos anyagi deprivációval érintettek aránya igen jelentősen, a teljes népességen belül 27,8%-ról (2013) 10,1%-ra csökkent. Továbbra is az európai átlagnál kisebb a jövedelmi egyenlőtlenség és az előrehaladási jelentéseink időtávjában a jövedelmi különbségek nem nőttek.
- Az egyes mutatókat vizsgálva elmondható, hogy számottevő javulás látható a súlyos anyagi deprivációban élők aránya, a 20-64 éves korú lakosság körében mért foglalkoztatási ráta, a bruttó állóeszköz-felhalmozási ráta és a GDP-arányos (bruttó) államadósság tekintetében. A tendenciák negatív irányba fordultak azonban a következő indikátorok esetében: korai iskolaelhagyók aránya, korrupciós index, civil szervezetek száma, természeti erőforrás termelékenység, a levegő szilárdanyag-szennyezettségének való kitettség és időskori eltartottsági ráta.
- A tudás az az erőforrás, amelynek magas minősége megtermékenyítően hat más erőforrásokra (javul az egészséges életmódok gyakorisága, nő a környezettudatosság, több az innováció, nő a munkakínálat, nő a termelékenység, nő a társadalmi mobilitás, stb.). Ezért különösen aggasztó, hogy az iskolában megszerzett tudás gyakorlati alkalmazási képessége romlik, s a magyar iskolarendszer a fejlett országok egyik legszelektívebb, a születéskori társadalmi különbségeket leginkább konzerváló rendszere. A tudástőke gyarapítása az oktatásban eltöltött időtől és az oktatás minőségétől (ezen belül főként a pedagógusok tehetségétől,

felkészültségétől) függ. Ezért különösen aggasztó, hogy az oktatásban eltöltött idő tekintetében leszakadunk Csehországtól és Lengyelországtól, a lemorzsolódás aránya az EU-átlag tendenciájának ellentmondva nő, a felsőoktatásban tanulók aránya az egyik legalacsonyabb Európában, s hogy a pedagógusbérek ma épp olyan messze vannak a diplomás átlagbértől, mint 2010-ben voltak.

- A 2017-2018-as vizsgált időszakban (s a folyamatok már 2014 óta ilyen irányúak) a természeti tőke mennyiségét és minőségét alapvetően befolyásoló mindhárom területen tartósan rossz trendeket figyelhetünk meg. Magyarországon egyszerre csökken az intenzív beépítések miatt a biológiailag aktív területek aránya, romlik a természeti erőforrás-hatékonyság és növekszik az üvegházhatású gázok kibocsátása. A 2013 óta kibontakozott gazdasági növekedés jellege így egyértelműen fenntarthatatlan.
- Sikeresek azok az intézkedések, melyek iránt erős a politikai és a társadalmi elköteleződés, végrehajtásuk stabil intézményrendszeren alapul és tudatos, összehangolt, innovatív és hosszú távú tervezés és végrehajtás jellemző. Ezen intézkedések (például az államadósság csökkentése, a foglalkoztatottság növelése, a szegénység elleni küzdelem, a népességfogyás megállítására tett kísérletek) a jövőben is példaként szolgálhatnak nemzeti erőforrásaink gyarapítására.
- A kormányzat részéről komoly elköteleződés mutatkozik bizonyos, a fenntarthatóság szempontjából kiemelt területeken, gondolva itt a demográfiai vagy makrogazdasági intézkedésekre, azonban ezen túl – különösen a természeti és a társadalmi erőforrások, valamint az oktatás és az egészségügy tekintetében - továbbra is elmondható, hogy a beavatkozások szelektívek, hiányos az összehangolt, tervezett és kitartó szakpolitikai végrehajtás, valamint a felsőszintű politikai határozottság.
- A fenntarthatóság intézményrendszere továbbra is kiegyensúlyozatlan: míg az Alaptörvény számos rendelkezése, a jövő nemzedékek szószólója, a különböző tanácsadó testületek (NFFT, Országos Környezetvédelmi Tanács, Versenyképességi Tanács), a köztársasági elnöki hivatal fenntarthatósági igazgatósága együttesen világszinten egyedülállóan gazdag fenntarthatósági intézményrendszert mutat, addig a végrehajtó hatalom területén a fenntarthatóság általában és horizontális összetettségében továbbra sem stratégiai szempont. Hiányzik az érdemi kormányzati koordináció, a horizontális integráció gyenge, az erre vonatkozó országgyűlési határozati ajánlás is csak formálisan, de nem érdemben teljesült. A helyenként felgyorsuló jogalkotás számos esetben nem veszi figyelembe, nem hasznosítja a fenti intézmények által megformált véleményeket. A kormányzat nem folytat strukturált párbeszédet a társadalmi képviselőkkel az ENSZ és a hazai fenntartható fejlődési célok végrehajtása érdekében.
- A jelentés vizsgálati időszakában egyre jellemzőbb, hogy mind a lakosság, mind pedig a vállalatok számára egyre inkább fontossá válik a fenntarthatóság, pontosabban annak egyes tényezői. A klímaváltozás érezhetővé váló hatásaival felerősödött a környezetvédelem és a környezeti tudatosság; ugyanakkor a gazdaságot jellemző növekvő munkaerőigénnyel és emelkedő bérekkel együtt az emberi tényezők is nagyobb teret kaptak, így például az élethosszig tartó tanulás, a jobb munkakörülmények és az egészségtudatosság terén tapasztalhatunk nagyobb figyelmet.

Akárcsak az előző monitoring jelentés készítésekor, az emberi erőforrások területén továbbra is hazánk demográfiai folyamatainak alakulása az egyik legégetőbb fenntarthatósági kérdés. A házasságkötések száma és a gyermekvállalási kedv is stagnál, annak ellenére, hogy a kormány több családtámogatási

intézkedést vezetett be az előző monitoring jelentés óta. Továbbra is sürgető a bölcsődei férőhelyek bővítésének és a kisgyerekesek rugalmas és részmunkaidős foglalkoztatásának kérdése. Folytatódott azonban a lakosság öregedése, így a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát illető kérdések is egyre sürgetőbbé válnak, habár a nyugdíjrendszer gazdasági stabilitása 2030-ig biztosan megmarad. A kivándorlás továbbra is problémát jelent az ország számára: habár az utóbbi években mérhető a hazaköltözők számának növekedése és a kiköltözés sebessége is lassult, a kivándorló és a visszavándorló magyar állampolgárok vándorlási egyenlege azonban továbbra is negatív. További probléma, hogy más kelet-közép-európai kivándorlási mintától eltérően a magyarok elvándorlásában sokkal nagyobb arányban jelennek meg a diplomások.

A lakosság egészségi állapotát jellemző születéskor várható élettartam 2017-2018-ban nem tudott érdemben növekedni, a magyar lakosság önértékelésen alapuló egészségképe azonban javult, és a születéskor egészségesen töltött évek számában a nők esetében enyhe növekedés látható. Továbbra is komoly egészségügyi kockázatot jelentenek azonban a különféle egészségkárosító magatartások, kiemelten a mozgásszegény életmód, dohányzás, egészségtelen táplálkozás; a betegségek közül kiemelendő a magas vérnyomás, mely a 75 éves vagy idősebb korosztály szinte egészét érinti. Még mindig kevés figyelem esik a környezet állapotával összefüggésbe hozható egészségkárosodások megelőzésére, nyomon követésére. Az egészségügy fenntarthatóbbá válása kapcsán láthatóak pozitív változások, például a dolgozók bérezésének versenyképesebbé tétele érdekében, azonban további intézkedések szükségesek. Magyarország a megtermelt GDP egyre kisebb hányadát fordítja az egészségügy közfinanszírozására. 2017-ben az egészségügyre fordított kormányzati kiadások 4,8%-os hazai mutatója nem érte el az EU átlag 70%-át sem, sőt jócskán elmaradt a Visegrád-országok átlagától is, ami bizonyosan összefüggésbe hozható a lakosság egészségi állapotát érintő problémákkal, különös tekintettel az egészségügyi ellátórendszer szolgáltatásainak minőségére. A GDP-arányos egészségügyi közkiadásokat tehát növelni szükséges.

A hazai oktatási rendszer az elmúlt monitoring jelentés óta tovább gyengült, mennyiségi és minőségi mutatók terén is növekszik lemaradásunk mind az európai átlagtól, mind a közvetlen versenytársainknak tekinthető Visegrádi-országoktól (különösen Cseh- és Lengyelországtól). Tovább erősödött az oktatási rendszer szelektivitása, vagyis az iskolarendszer nem tudja mérsékelni a tanulók közötti társadalmi-gazdasági különbségeket. A korai iskolaelhagyók száma az előző jelentéshez képest is tovább nőtt, ezzel párhuzamosan viszont az alacsonyán képzetek egész életen át tartó tanulásba, továbbképzésekbe vonhatósága továbbra is alacsony. Az iskolarendszerből kikerülő problémamegoldó-képessége, különösen az együttműködésben való (kollaboratív) problémamegoldó-képessége a fejlett országok között a leggyengébb.

A társadalmi tőke szempontjából kiemelendő, hogy tovább folytatódtak a társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység terén az előző jelentési időszakban megkezdődött előrelépések: Magyarországon 2016 és 2018 között 26,3 százalékról 19,6 százalékra csökkent a társadalmi kirekesztődés kockázata, így Magyarország elérte a 2020-ra kitűzött EU2020 célkitűzését. Az alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők aránya felére csökkent (4,1%), a súlyos anyagi deprivációban élők száma pedig ugyanezen időszakban 40 százalékkal csökkent – bár arányuk EU-s összehasonlításban továbbra is magasnak számít (10,1%). Jelentősen csökkent azonban a gyerekszegénységben élők aránya, köszönhetően elsősorban az ingyenes óvodai és iskolai közétkeztetési programoknak. Magyarországra az EU országai között az átlagosnál kisebb jövedelmi egyenlőtlenség jellemző (Svédországgal és Ausztriával vagyunk egy szinten), a jövedelmi különbségek helyzete 2014 óta stabil, a jövedelmi polarizáció nem növekszik.

Az ország korrupciós indexe az előző monitoring jelentés óta tovább romlott, továbbra is az EU sereghajtói közé tartozunk. A civil szféra szűkülése is folytatódott, bár a szervezetek bevétele (a szervezetek típusai szerint nem egyenletesen) növekedett.

A kormányzat a múlt örökségének ápolása, a nemzeti összetartozás erősítése céljából jelentős erőfeszítéseket tett az elmúlt időszakban, így jelentősen nőtt a diaszpóra-magyarország anyagi és szellemi támogatása.

Pozitív fejlemény, hogy a természeti erőforrások állapota és fenntarthatósága az utóbbi két év során egyre inkább a közbeszéd témájává vált, egyre többeket érnek el a környezetvédelmi mozgalmak és kezdeményezések. Ezzel együtt a környezeti erőforrásaink állapota sem az utóbbi két év, sem pedig az utóbbi tíz év távlatában nem javult. Annak ellenére, hogy természeti erőforrásainkat az Alaptörvény P) cikke védendő, fenntartandó és a jövő nemzedékek számára megőrzendő nemzet közös örökségének nyilvánította, nyilvántartásuk nem megoldott, és továbbra sem készülnek éves kimutatások változásukról.

Tartós és jelentős mértékű hazai trend az élőhelyek eltűnése, a még megmaradó élőhelyek állapotának romlása, a táj degradációja. Fajok válnak veszélyeztetetté, más fajok egyedszáma csökken. Az élőhelyek eltűnésével és folyamatos degradációjával, azaz a biodiverzitás csökkenésével az ökoszisztémák szolgáltató-képessége csökken. Például a beporzó rovarok egyedszámának csökkenésével a pollináció mint ökoszisztéma-szolgáltatás lehetetlenül el.

A biológiailag inaktív területek aránya viszonylag hosszú ideje, magas szinten stagnál. Problémát jelent, hogy a műtrágyahasználat növekszik, az intenzív mezőgazdasági termelés továbbra is kiterjedt, és ezzel összefüggésben áll a növekvő talajdegradáció mellett a felszíni és felszín alatti vízkészletek nem kielégítő ökológiai és kémiai állapota.

Az erőforrás-termelékenység területén romló tendenciát látunk: az EU átlagánál nagyobb mennyiségű természeti erőforrás felhasználása szükséges adott gazdasági eredmény eléréséhez. Ez részben a rendkívül anyagigényes építőipar felütésével is magyarázható. A hulladékgazdálkodás területén előrelépés, hogy a szelektíven gyűjtött hulladék aránya folyamatosan növekszik, ezzel párhuzamosan pedig az anyagában hasznosított hulladék tömege is folyamatosan nő, bár az újrahasználatot, újrahasznosítási arányokat előíró EU-követelmények teljesítésétől még távol vagyunk.

A levegőminőséget tekintve Magyarországon a legnagyobb problémát a kisméretű szálló por (PM₁₀ és PM_{2,5}) szennyezettség jelenti, amelynek forrása főként a lakossági szilárd tüzelés, valamint a közlekedés. Ezen a területen hosszú távon javuló tendencia látható, ugyanakkor rendszeresen és növekvő számban regisztrálnak napi határértéket meghaladó PM₁₀ koncentrációs értékeket az egyes mérőállomásokon. A PM₁₀ magas koncentrációja kiemelt halálozási ok. Továbbra is problémát okoz és megoldásra vár az egészségkárosító zajterhelés.

A klímaváltozás hatására egyre inkább jellemző hazánkra is a szélsőséges időjárási viszonyok gyakorisága. Így a hóhullámos napok száma, az aszály, vagy az özvívyszerű esőzéshez való alkalmazkodás kritikus terület. Előremutató folyamat, hogy a vízgazdálkodás területén a víz megtartására és a takarékos öntözéses gazdaságok kialakítására való célkitűzések kerültek megfogalmazásra.

Az előző monitoring jelentés óta az energiaintenzitás a korábbi javuló tendenciából stagnálásba fordult. A primerenergia-igény 2017-ben 4,2 százalékkal haladta meg az előző évi értéket; ezzel az energiaigény növekedése túllépte a GDP bővülési ütemét. A megújuló energiaforrások magyarországi

hasznosításának aránya csökkenő tendenciát mutat, 2017-ben nem érte el a végső energiafelhasználás 13,5 százalékát. Emellett a megújuló forrás-összetétele aránytalan képet mutat: négyötöde mezőgazdasági alapú, illetve több, mint kétharmada erőművi és háztartási tűzifa felhasználásra vezethető vissza; továbbá a csak feltételesen megújuló energiának tekinthető biomassza felhasználás is bővül. Pozitív fejlemény azonban a teljes mértékben megújulóknak tekinthető PV termelés (napenergia) dinamikus bővülése, ami ugyanakkor még mindig nagyon alacsony, a teljes energiafelhasználás mindössze 0,2 százaléka.

Szintén figyelmet kíván, hogy Magyarország továbbra is az EU élmezőnyébe tartozik az üvegházhatású gázok kibocsátásának alacsonyan tartása tekintetében. Ugyanakkor kockázati tényező, hogy 2014 és 2017 között az ÜHG kibocsátás is a bruttó hazai összterméket elérő, vagy meghaladó szinten nőtt.

A pozitív irányú fordulat esélyét teremtheti meg, hogy 2017-2018-ban számos stratégiai dokumentum és program került elfogadásra természeti értékeink védelme és megőrzése, valamint az alkalmazkodóképesség javítása céljából. A stratégiák érvényesítésének feltételei azonban sokszor hiányoznak, mert az intézményrendszeri átalakítások, illetve eljárási szabálmódosítások ezzel ellentétes folyamatokat erősítenek.

A magyar gazdaság az előző jelentés óta tovább erősödött, ez főként a GDP növekedésében, a foglalkoztatottság bővülésében, a vállalati hitelállomány bővülésében, a háztartások nettó pénzügyi vagyonának növekedésében, valamint az államadósság GDP arányos csökkenésében látható.

A gazdasági növekedés a fogyasztás és beruházások dinamikus bővülésével is együtt járt; a bruttó nemzeti termék felhasználási oldalán azonban nem mutatkoznak a makroprudenciát veszélyeztető tendenciák. A korábbi stagnálás után a háztartások nettó pénzügyi vagyona az utóbbi tíz év során jelentős mértékben növekedett, és a külföldi működőtőke is (átmeneti csökkenés után) egyre nagyobb mértékben van jelen Magyarországon. Összességében az emberi és fizikai tőkébe történő beruházások finanszírozási feltételei javultak.

A külkereskedelmi többlet 2017 óta folyamatosan csökken; ennek ellenére mennyisége továbbra is jelentős, és az előrejelzések szerint a közeljövőben is az marad. Részben e többletnek, részben pedig a GDP erőteljes növekedésének következtében várható, hogy Magyarország külső eladósodottsága 2020-ra megszűnik, és mintegy 50 év után az ország ismét a külföld nettó hitelezőjévé válik. Az export az előző monitoring jelentés óta lassuló ütemben, de tovább növekedett.

Javultak a kis- és mikrovállalkozások hitelhez jutásának feltételei; a vállalatok hitelállománya dinamikus gyorsul, azonban a megfelelő tőkeellátottsághoz még mindig nem elegendő mértékben. Nem történt számottevő javulás viszont a kvv-kat érintő adminisztratív terheket illetően, melyek továbbra is rendkívül magasak, annak ellenére, hogy a kormány 2017-ben az uniós tagállamok közül a legnagyobb arányú adócsökkentést hajtotta végre, ami 2018-ban is folytatódott.

A foglalkoztatás terén dinamikus növekedés tapasztalható: a foglalkoztatási ráta értéke meghaladta az uniós átlagot és egyre közelít az EU2020 célértékhez is. Ugyanakkor a munkatermelékenység sokáig stagnált, csak 2017-re érte el újra a 2010-es szintet, amit 2018-ban további javulás követett. Pozitív fejlemény, hogy 2017-től a foglalkoztatottak létszámbővülése már kizárólagosan a hazai elsődleges munkaerőpiacon ment végbe. A pályakezdekők foglalkoztatottsága kiemelten fontos a fenntarthatóság szempontjából: javuló tendenciát mutat, de a körükben tapasztalt munkanélküliség továbbra is fontos probléma.

A kutatás és fejlesztés finanszírozása és emberi tőkével való ellátottsága elégtelen, bár az előző monitoring jelentés óta enyhe növekedés volt tapasztalható a kutatás és fejlesztés (K+F) GDP arányos ráfordítások terén, ami nagyrészt az uniós források felgyorsított előlegfizetéseknek köszönhető. A finanszírozás nehézségei alkalmas kormányzati intézkedések révén orvosolhatók, de a szükséges emberi tőke biztosításához az oktatási rendszer hatékonyságának nagymértékű javítására lenne szükség.

3.6 Szakpolitikai javaslatok

A fenntarthatóság felé való átmenet elősegítésére – az NFFS célkitűzései érvényre jutásának támogatására – jelen monitoring jelentésben – kiegészítve a 2. fejezetben megfogalmazott általános javaslatainkat – az alábbi szakpolitikai és horizontális javaslatokat tesszük.

A) Felső szintű politikai elköteleződés növelése a fenntarthatóság iránt

- A fenntarthatóság mint érték a mindennapi közbeszéd részévé vált, rendkívül pozitív fejlemény. A fenntarthatósággal kapcsolatos kommunikáció további erősítésében azonban fontos figyelembe venni, egyrészt, hogy a környezetvédelem területén korábban használt szavak jelentéstartalma a közbeszéden keresztül jelentős változáson ment át, néhány esetben az eredeti tartalomtól függetlenné, vagy akár azzal ellentétes tartalmúvá vált, így nincsenek olyan egyértelmű szavak, amik mindenki számára ugyanazt az üzenetet hordozzák. Másrészt, hogy a fenntarthatóság továbbra is elsősorban annak környezeti/ természeti dimenziójában van jelen, és az emberi, társadalmi illetve gazdasági tőke vonatkozásában továbbra sem jelenik meg – annak ellenére, hogy a fenntarthatóság témaköre komplex értelmezést kíván.
- Általánosságban elmondható, hogy javítani kell a fenntarthatóság Keretstratégiában elfogadott értelmezésének ismertségét és a közigazgatásban történő alkalmazását. A Keretstratégia célkitűzései ugyanis szelektíven, nem homogén módon vezérelték az egyes szakpolitikai döntések meghozatalát, ezért erősíteni kell a felső szintű politikai vezetők elkötelezettségét a fenntarthatósági szempontok érvényesítése iránt, s valódi, funkcionális szerepet kell adni a szakpolitikák államtitkári szintű koordinációjának az NFFS érvényre juttatásában. Szükséges az ágazati politikák olyan folyamatos felülvizsgálata is, ami biztosítja a Keretstratégia céljainak és szemléletének érvényesülését.
- A közpolitikai döntések hosszú távú hatásainak javítása érdekében célszerű lenne bevezetni az előzetes fenntarthatósági vizsgálat intézményét, amelynek szakmai koncepciója az NFFT-nél rendelkezésre áll.

B) Tudatos és ösztönző népeséspolitikai

- A demográfiai folyamatok javulása érdekében a gyermekvállalás ösztönzését célzó intézkedéseket szükséges fenntartani, illetve bővíteni – különös tekintettel a bölcsődei férőhelyek további növelésére és a kisgyermekes munkavállalók foglalkoztatásának támogatására (rugalmas és részmunkaidős foglalkoztatás, távmunka). A termékenységi mutatók elemzése alapján az látható, hogy elsősorban a második gyermekek nem születnek meg – vagy azért, mert az első gyermek későn érkezett, vagy az első gyermek megszületését követő egyéni döntések miatt. A kormányzati intézkedések azonban a második után a harmadik gyermeket vállalók gyermekvállalási kedvét határozottan növelni tudták – a gyermekvállalást ösztönző intézkedések további bővülése tehát kiemelten javasolt a második

gyermek vállalása kapcsán. Továbbá érdemes megfontolni a gyermekvállalás egészségügyi hátterének biztosítása terén a meddőség kezelését, valamint a különféle szűrő- és vizsgálati csomagok hozzáférhetővé tételét a gyermeket tervező párok számára, pl. családtervezési tanácsadás jellegű programok indítását, népszerűsítését.

- A népességfogyás megállításának olyan elemeit is érdemes lenne erősíteni, mint a születéskor egészségesen várható élettartam növelése és a kivándorlás mérséklése (elsősorban a gyermeket vállalni képes korosztályok esetében). Szükség van a gyermeknevelés gazdasági értékteremtési elismertségének növelésére és a szülői biztonság erősítésére is. Erősíteni kell a külföldi és anyaországi közösség demográfiai folyamatainak és magatartásformáinak mélyebb megismerését.
- A nemzetpolitika terén számos pozitív előrelépés történt az előző monitoring jelentés óta; fontos, hogy a jelenleg működő programok és támogatási formák hosszú távon is elérhetőek legyenek a külföldi magyar közösség és szervezetei számára – az így létrejövő és megszilárduló bizalmi kapcsolat nagymértékben hozzájárul a magyar kulturális kincs és örökség ápolásához, valamint az anyaországi-külföldi kapcsolatok erősítéséhez.

C) Egészségtudatos magatartásminták támogatása és terjesztése

- Az egészségügyi ellátás területén a szűrőprogramok további támogatása, népszerűsítése kiemelt feladat, amely segítségével a betegségek korai felismerhetősége javul.
- Javasolt a sport szeretetének, a mozgás örömeinek elsajátítását segítő programok indítása és népszerűsítése, mivel a mozgásszegény életmód komoly egészségügyi kockázatot jelent. Kiemelten fontos lenne az amatőr sportklubok működésének támogatása – hiányoznak a széleskörű sportolási lehetőségek, melyek az iskolai testnevelés óra és a versenysport közötti hiátust betölthetnék.
- A munkahelyi stressz nem egyéni, hanem kollektív probléma, mely számszerűsíthető károkat okoz a gazdaságnak. Ennek kiküszöbölése érdekében javasoljuk a munkahelyi stressz kezelését és csökkentését célzó átfogó terv kidolgozását, valamint szemléletformáló és figyelemfelkeltő programok indítását, népszerűsítését.

D) Minőség- és hatékonyságnövelés az oktatásban

- A közoktatás jelenlegi finanszírozási rendszere nagymértékben erősíti az iskolák szelektivitását. Egyre népszerűbbek az egyházi és nemzetiségi iskolák, melyek magasabb normatívával és nagyobb mozgástérrel rendelkeznek, továbbá saját felvételi rendszert működtetnek, mindez pedig az oktatási rendszer szelektivitásának további erősödéséhez járul hozzá, valamint az elitiskolák kialakulásának irányába hat. Javasoljuk a fenti szempont figyelembe vételét a közoktatási rendszer további átalakításai során.
- A diákok mellett a szülőket is bevonó pályaaorientáció hozzájárulhat ahhoz, hogy minden tanuló a képességei és az érdeklődése mentén választhassa meg a továbbtanulása megfelelő formáit. Ez segíthet feloldani azt a dilemmát, hogy miként lehet növelni a szakképzés reputációját, úgy, hogy közben a felsőfokú végzettséggel rendelkezők számának növekedését is ösztönözze a rendszer, hiszen Magyarország jelenlegi fejlettsége és a jövőbeli fenntartható fejlődése szempontjából szükség lenne a felsőfokú végzettséget szerzők arányának növelésére.
- A pénzügyi kultúra megerősítése, oktatásba való beemelése fontos feladat. Az ország dinamikus gazdasági növekedése egyelőre nem jár együtt a pénzügyi tudatosság terjedésével, bár pozitív tendencia, hogy a kormány kiemelt célként kezeli a pénzügyi és vállalkozási ismeretek terjesztését.

- A K+F kiadások növelése, a hazai állami finanszírozású tudomány színvonalának javítása, a kutatói pálya vonzóbbá tétele – utóbbi kapcsán kiemelt tekintettel az egyetemi-kutatói bérek rendezésére. Pozitív tendencia, hogy állami támogatással kutatóműhelyek jöttek létre, azonban fontos, hogy ezek működése tartósan biztosított legyen, többek között azért, hogy Magyarország a nemzetközi tudományos közéletben betöltött szerepe erősödjön.

E) Bérek versenyképesebbé tétele, területi különbségek csökkentése

- Szükség van a bérek versenyképesebbé tételére, különösen a hiányszakmákban és az elvándorlással kiemelten fenyegetett foglalkozásokban. Az orvosok körében pozitív tendencia tapasztalható, köszönhetően a Rezidens Program és más ösztöndíj programok bevezetésének, melyeket a továbbiakban is érdemes erősíteni – mindez a további hiányszakmákban is mintaként szolgálhat.

F) Hosszú távú gazdasági stabilitás

- Az alacsony termelékenység következtében a magyar gazdaság hosszú távú növekedési lehetőségeit meghatározó potenciális növekedés üteme alacsony – kérdéses, hogy a gazdasági növekedés jelenlegi magas üteme hosszútávon is fenntartható maradhat-e. Ezért szükséges a munka- és természeti erőforrás-termelékenység jelentős és tartós javítása.
- A következő években a nyugdíjrendszer fenntartható marad, a nyugdíjrendszer hiánya csak 2030 után indulhat növekedésnek. Hosszútávon a magas foglalkoztatási szint fenntartása vagy tovább emelése megoldást jelenthet, ami azonban az oktatási rendszer és az egészségügy teljesítményének javítását, valamint az oktatási és egészségügyi rendszer egyenlőtlenségeinek számottevő csökkentését igényli.

G) Természeti erőforrás-hatékonyság növelése, a körforgásos gazdaság fejlesztése

- Az erőforrás-hatékonyság az előző monitoring jelentéshez képest romló tendenciát mutat. Az adatok szerint a gazdasági növekedés fokozódó anyagfelhasználással jár együtt, ami nemcsak gazdasági (termelékenységi), hanem természeti fenntarthatósági problémát is okozhat. Az erőforrás-hatékonyság javításához elsősorban a körforgásos és a megosztásos gazdaság nagyobb térnyerése adhatna újabb lendületet, valamint a szolgáltatási és a K+F+I szektorok erősödése. A körforgásos gazdaság térnyerésével továbbá a termelés és az export is kisebb környezeti terhelés mellett tudna tovább bővülni.
- A megújuló energiaforrások használatának elterjedése pozitív folyamatnak tekinthető, ugyanakkor hazánkban a megújuló forrás-összetétele aránytalan képet mutat: négyötöde mezőgazdasági alapú, illetve több, mint kétharmada erőművi és háztartási tűzifa felhasználásra vezethető vissza. Ezek, akárcsak a szintén jelentős mértékű, viszont feltételes megújuló jellegű biomassza felhasználás problémás kérdéseket vetnek fel a fenntarthatóság szempontjából. A megújuló energiaforrások felhasználása terén javasoljuk a forrás-összetétel átalakítását annak érdekében, hogy teljes mértékben megújuló energiák kerüljenek túlsúlyba, pl. nagyobb hangsúlyt érdemes fektetni a dinamikusan bővülő napenergia felhasználásra (PV termelés). Emellett javasoljuk a megújuló energiák hasznosításának jelentőségéről tájékoztató, szemléletformáló kampányok indítását, továbbá szükséges lenne az Energia- és Klímatudatossági Szemléletformálási Cselekvési Terv kiegészítésére az energiaszegénységgel, az illegális fűtőanyag használat kezelésével, a háztartási biomassza és lignit felhasználás környezeti hatásaival kapcsolatos szemléletformálással.
- Javasolt, hogy a kormányzat kedvezményekkel támogassa (például adócsökkentéssel, foglalkoztatási járulékok csökkentésével, közüzemi számlák állam általi átvállalásával) az úgynevezett csomagolásmentes üzletek elindulását, fenntartását.

- Fontos lenne az adó- és támogatáspolitikát átgondolása, átdolgozása a természeti erőforrások túlhasználatainak korlátozása érdekében.

H) Éghajlati sérülékenység elleni védelem fokozása

- Magyarország az EU tagállamok között kiemelkedő éghajlati sérülékenységgel rendelkezik. A hőhullámokkal szembeni sérülékenység esetében a kiemelten és fokozottan sérülékeny területeken él a lakosság egynegyede; a sérülékenység térben rendkívül differenciáltan jelentkezik, és elmaradott térségeinket erőteljesebben érinti. A klímaváltozás miatt az özvízszerű esők, zivatarok, jégesők és az aszályos időszakok gyakoribb előfordulását prognosztizálják. Az éghajlatváltozásnak köszönhető kockázatok fokozódása komplex értelmezést és kezelést, a Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiában foglalt gyakorlati megvalósítását sürgeti. Sürgető és elkerülhetetlen feladat a városokban a meglévő zöld területek védelme, valamint a zöld területek növelése, kiemelten is az árnyékot adó fák telepítése, mint olyan megoldás, mely a klímaváltozáshoz való alkalmazkodásban segítséget jelent.

I) Biodiverzitás és természetes élőhelyek védelmének fejlesztése

- A biodiverzitás visszaszorulásának mérséklése érdekében a természetes élőhelyek megóvása sürgető feladat, mivel a természeti tőke csökkenésének leggyakoribb oka a természetes élőhelyek pusztulása. A beruházások területének kiválasztása során ezt elsődleges szemponttá kell tenni, korlátozva a zöldmezős beruházásokat, az igényeket a barnamezős területek felé terelve.
- Bár az egy főre jutó hazai vízkészlet közel az egyik legmagasabb érték a kontinensen, ez főként a nagy arányú átfolyó vizekből fakad. A felszíni és felszín alatti vízkészletek ökológiai és kémiai állapota romló tendenciát mutat. Javasoljuk, hogy nagyobb hangsúly kerüljön a hazai vízkészletek megóvására, illetve a vízbőséges időkben a vízkészletek raktározására későbbi (pl. öntözési célú) felhasználhatóság érdekében.
- A tudásalapú társadalom megerősítése, valamint a fenntartható fejlődés szemléletének elterjesztése érdekében javasoljuk a természetes- és agrárélőhelyek biológiai sokféleségét bemutató trendek, valamint a természeti erőforrások helyzetének megismertetését a társadalom széles rétegeivel (gazdálkodó szervezetek, önkormányzati döntéshozók, lakosság), bevonva az írott és elektronikus sajtó és a közösségi oldalak nyújtotta lehetőségeket.

J) Közszolgáltatások fenntarthatósági kihívásainak kezelése

- Továbbra is megoldást sürget a víziközmű-szolgáltatók és az általuk kezelt infrastruktúra helyzete, melyre az előző monitoring jelentés óta sem sikerült megoldást találni. A változó lakossági fogyasztási szokások, a rezsi-csökkenés gazdasági hatásai és az elavult infrastruktúra felújítási szükségletei valós fenntarthatósági dilemmákat vetnek fel; továbbá a rendszer pénzügyi és műszaki fenntarthatósága következtében súlyos környezeti fenntarthatósági kérdések merülnek fel.
- Szintén sürgető megoldás szükséges a hulladékgazdálkodási közszolgáltatás működési problémáira. Az ágazatot ért jelentős és folyamatos átalakítások, a lakossági szokások, továbbá a szolgáltatási díj és a rezsi-csökkenés által okozott gazdasági hatások valódi fenntarthatósági problémákat vetnek fel, a hulladékgazdálkodási közszolgáltatási rendszer további romlása esetében súlyos környezeti fenntarthatósági kérdések merülnek fel.

K) Adatok minőségi és mennyiségi fejlesztése

- A természeti erőforrásokhoz kapcsolódó adatok részletesebb (pl. ágazat-idősoros) és pontosabb megjelenítésére volna szükség, az alábbiak szerint:

- a szálló porral kapcsolatosan (különös tekintettel a szálló por okozta megbetegedések mutatójára);
- az éghajlatváltozással kapcsolatos statisztikák (kerüljön bevezetésre az éghajlati sérülékenység vizsgálati módszere);
- szükséges lenne Magyarország területi szintű megújuló energetikai potenciálbecslésének elkészítése, annak érdekében, hogy a nemzeti célértékeken belül a megfelelő energiafajtánkénti célértékek pontosíthatók és területileg is bonthatók legyenek;
- a hazai vízkészletek állapotát illetően a rendelkezésre álló adatállomány elavult, frissítésre és bővítésre szorul;
- a hazai inváziós fajokra vonatkozó felmérések és adatbázisok is hiányosak – mivel az idegenhonos fajok elterjedése az egyik legsúlyosabb természetvédelmi veszélyeztető tényező, javasoljuk a felmérések pontosítását, adatbázisba rendezését és megosztását;
- a klímaváltozás és ezzel együtt az aszályos időszakok gyakorisága következtében jelentős rovarkárokkaal kell számolni – tölgyeseink és bükköseink megóvása érdekében javasoljuk a levélvesztés monitorozásának kiterjesztését.

RÉSZLETES ELEMZÉS

4. Bevezetés a részletes elemzéshez

Az Országgyűlés a Magyarország Alaptörvényébe foglalt, a fenntartható fejlődés, a jövő nemzedékek lehetőségeinek védelme és a nemzeti erőforrásainkkal való hosszú távú felelős gazdálkodás követelményeinek érvényesítése érdekében 2013 márciusában elfogadta Magyarország 2012-2024-es időszakra szóló Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiáját. A 18/2013. (III. 28.) OGY határozat alapján a Keretstratégia (NFFS) célja, hogy:

- hozzájáruljon egy nemzeti egyetértés kialakulásához a fenntarthatóság fogalmáról;
- támogassa a fenntarthatóság felé való átmenet első lépéseinek meghatározását; és
- hosszú távú koncepcióként szolgáljon a közpolitikai döntéshozó-döntéshozási rendszerben.

Az NFFS négy nemzeti erőforrást határoz meg: az emberi, a társadalmi, a természeti és a gazdasági erőforrásokat, amelyek mennyiségének és minőségének megőrzése, gyarapítása minden nemzedék anyagi, szellemi és lelki jólétének elősegítéséhez szükséges. A négy erőforrás fenntarthatósága felé való átmenet elősegítése viszont nem csak politikai és kormányzati kérdés, hanem a társadalom egészének – az egyes személyeknek, családoknak, vállalkozásoknak, civil szerveződéseknek is – feladata.

A Keretstratégia értelmezésében az NFFS nyomonkövetése három intézményből áll: az indikátorjelentésből, a kétévenkénti országgyűlési jelentésből (vagyis az előrehaladási jelentésből), és a stratégia négyévenkénti felülvizsgálatából. A 18/2013-as OGY határozat 3. d) és 4. a) pontja alapján az Előrehaladási Jelentés feladata, hogy

- kétévente tájékoztatást adjon a Keretstratégia megvalósítását szolgáló kormányzati intézkedésekről;
- nyomon kövesse a Keretstratégia megvalósulását, támogassa az elért eredmények értékelését és erről kétévente tájékoztassa az Országgyűlést.

Az NFFS-t elfogadó OGY határozat alapján az Előrehaladási Jelentés elkészítése a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács (NFFT) feladata.

A Keretstratégia elfogadása óta már két előrehaladási jelentés is elkészült: a 2013-2014-es illetve a 2015-2016-os évekre megszületett az első és a második monitoring jelentés, melyek tartalmukban és struktúrájukban megfelelő előképet jelentettek a jelenlegi, 2017-2018-as időszakra vonatkozó monitoring jelentés elkészítéséhez. Az elfogadás óta eltelt hat év alatt összegyűlt tudás már a legtöbb erőforrás tekintetében megfelelő eszközkészletet biztosít a tendenciák bemutatására, ugyanakkor bizonyos esetekben továbbra is adathiány mutatkozik, mely megnehezíti az objektív nyomon követést. A négy erőforrást értékelő összefoglalók a következő szerkezetben készültek:

- Minden erőforrás-elemzés tartalmaz egy általános helyzetképet a legfrissebb adatok alapján.
- Ezt követően összegyűjtöttünk a vizsgált erőforráshoz kapcsolódó kulcsindikátorok értékeit és értékeltük az azokban bekövetkező trendeket. Az Előrehaladási Jelentésben kiválasztott kulcsindikátorok köre a jelenleg elérhető információk alapján követi a legutóbbi jelentést, nem eszközölt változtatásokat a mutatók tekintetében, ezáltal biztosítva az összehasonlíthatóságot.

- Az erőforráshoz kapcsolódóan összegyűjtöttük az NFFS által meghatározott célokat, majd ezen célok mentén értékeltük a fenntartható fejlődést befolyásoló társadalmi és gazdasági folyamatokat. A célokat helyenként összevontuk, máshol részletesebben kifejtettük a kapcsolódások és összefüggések tükrében.
- A társadalmi-gazdasági folyamatok vizsgálata során értékeltük azokat a tendenciákat, amelyek befolyásolták az adott cél elérését. Itt mind a kormányzat, mind a vállalkozások, civilek és egyének szerepét vizsgáltuk az erőforrásra való hatás jelentőségének nagysága függvényében.
- Az erőforrások értékelése során továbbá ismertettük azokat a legfontosabb kormányzati programokat és stratégiákat, amelyek érintették az adott erőforrást.
- A fejezet zárásaként pedig minden esetben bemutatjuk a legfontosabb pozitív folyamatokat és az erőforrást veszélyeztető kockázatokat.

Az előrehaladási jelentés a HÉTFA Kutatóintézet (2013) által készített Monitoring Kézikönyv iránymutatásai alapján készült. Ez alapján az egyes erőforrások helyzetében bekövetkezett változásokat a következő szakértői háttéranyagok alapozták meg:

- Csapó B. (2019): Szakterületi értékelés a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia előrehaladási jelentéséhez, Emberi erőforrások, Tudás; Cortex Informatikai Oktatási és Szolgáltató Bt. 46 o.
- Gödri I. – Kapitány B. – Kovács K. – Makay Zs. (2019): Szakterületi értékelések a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia harmadik előrehaladási jelentéséhez: Emberi erőforrások – Demográfia; KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 69 o.
- H-SOFT Kft. (2019): Szakterületi Értékelések A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia Harmadik Előrehaladási Jelentéséhez, Gazdasági erőforrások – Növekedés, K+F, tőkeállományok, makrogazdasági egyensúly, eladósodottság; Pécs, 93 o.
- Oberfrank F. (2019): Előrehaladási Jelentés, A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia végrehajtásának állása az Emberi erőforrások – Egészség területén; Integra Consulting Zrt. 61 o.
- Pálvölgyi T. – Esses D. – Simon A. – Szalmáné Dr. Csete M. (2019): Szakterületi értékelések a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia harmadik előrehaladási jelentéséhez: Természeti erőforrások; Env-in-Cent Környezetvédelmi Tanácsadó Iroda Kft. 119 o.
- Tóth I. Gy. – Branyiczki R. (2019): Fenntartható fejlődés Magyarországon, Társadalmi kirekesztés, szegénység és társadalmi kohézió, Harmadik monitoring jelentés; Társki, Budapest, 50 o.
- Tóth I. Gy. – Medgyesi M. – Gál R. I. (2019): Fenntartható fejlődés Magyarországon, Társadalmi újraelosztás, korosztályi számlák, gyermeknevelés finanszírozása, nyugdíjrendszer Harmadik monitoring jelentés; Társki, Budapest, 32 o.
- Az előrehaladási jelentéshez háttéranyagként szolgáltak az alapvető jogok biztosának, illetve helyetteseivel közösen kiadott jelentései, az éves beszámolók, valamint a jövő nemzedékek szószólójának elvi állásfoglalásai, figyelemfelhívásai.

Az előrehaladási jelentés összeállítását a HÉTFA Kutatóintézet támogatta.

5. Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia célkitűzéseiben elért eredmények

5.1 Emberi erőforrások

5.1.1 Általános helyzetkép

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia emberi erőforrások területén kijelölt célkitűzései négy fő területre fókuszálnak: a népességet érintő folyamatokra, az oktatási rendszer eredményességére, az egészségmutatókra és a társadalmi egyenlőtlenségek és kohézió kérdéskörére.

Hazánk népességének fogyása az NFFS elfogadása óta tovább folytatódik. A népességváltozást mozgató folyamatokban nem következett be jelentős változás. A gyermekvállalási kedv a 2011-2016 közötti fellendülést követően két éve stagnál, a szülőképes-korú nők számának csökkenésével együtt így a születések száma csökken, társadalmunk fokozatosan előregszik. A születéskor várható élettartam sem tudott érdemben növekedni, így hazánk népessége tovább fogy. A magyar állampolgárok vándorlási egyenlege negatív, s bár a kivándorlás erősödésének volumene csökkent, továbbá a visszatérők növekvő száma becsülhető az elérhető adatok alapján, összességében folyamatosan nő a tartósabban külföldön élő magyarok száma. Az elvándorlás mintázatában különösen aggasztó, hogy bár Magyarországról a kelet-európai országokhoz képest kevesebben vándorolnak ki (11 ország között a harmadik legalacsonyabb érték), addig az elvándorló fiatal diplomások aránya nálunk a legmagasabb.

Az iskolai teljesítményt mérő mutatók alapján az oktatási rendszer szelektivitása tovább erősödött: az iskolarendszer nem tudja mérsékelni a tanulók közötti társadalmi-gazdasági különbségeket. A korai iskolaelhagyók száma az előző jelentéshez képest is tovább nőtt, a felsőoktatásban résztvevők aránya európai összehasonlításban alacsony, ennek eredményeképpen az oktatásban eltöltött idő tekintetében Magyarország egyre nagyobb hátrányba kerül például Csehországgal és Lengyelországgal szemben. A tudástőke fenntartásának és növelésének másik fontos tényezője az oktatás minősége, aminek egyik meghatározó eleme a tehetséges és képzett pedagógusok pályára vonzása. E tekintetben 2010 óta nem sikerült érdemi eredményt elérni, a pedagógusbérek és a diplomás átlagbér távolsága máig fennmaradt, mert a közoktatási béremelés parciális következményeit a gyorsan növekvő munkapiaci diplomásbérek – a két bérátlag közötti különbség tekintetében – hatástalanná tették.

A magyar lakosság önértékelésen alapuló egészségképe javult, a statisztikai adatok szerint azonban a születéskor várható és a születéskor egészségesen várható élettartam is kis ingadozásokkal stagnál a Keretstratégia elfogadás óta. A születéskor egészségesen várható élettartam a nők esetében 2013 óta 60,1 és 60,8 év, a férfiak esetében 58,2 és 59,6 év között ingadozik, a 2015-2017-es három adat mindkét nem esetében enyhén javuló tendenciájú. Egyértelmű azonban a javulás a 10 évvel korábbi adatokhoz képest. Az egészségkárosító magatartások – különösen a dohányzás, a mozgáshiányos életmód, az egészségtelen étkezés, vagy az alkoholfogyasztás – továbbra is a főbb megbetegedési kockázatokat jelentik, miközben a szűrővizsgálatok még mindig kevésbé népszerűek a lakosság körében. Az egészségügyi ellátórendszerünk hiányosságait mutatja, hogy az elkerülhető halálózásra vonatkozó statisztikai adatok tekintetében az EU leggyengébb országai közé tartozunk.

A társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység terén az előző jelentési időszakban megkezdődött előrelépések tovább folytatódtak: Magyarországon 2016 és 2018 között 26,3 százalékról 19,6 százalékra csökkent a társadalmi kirekesztődés kockázata. A jövedelmi szegénység 14,5%-ról 12,8%-ra, az alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők aránya felére csökkent (4,1%) – mindkét indikátor ez EU-átlagnál jobb helyzetet mutat. A súlyos anyagi deprivációban élők száma pedig ugyanezen időszakban 40%-kal (az EU-ban a legnagyobb mértékben) csökkent – bár arányuk EU-s összehasonlításban továbbra is magasnak számít (10,1%).

5.1.2 Kulcsindikátorok alakulása

Mutató neve	Legfrissebb érték	2015-2016-os monitoring jelentéskor ismert legfrissebb érték	Az NFFS kulcsindikátoraiban bekövetkezett változások értékelése
Teljes termékenységi arányszám	1,49 (2018)	1,49 (2016)	A gyermekvállalási kedv (a teljes termékenységi arányszám értéke) két éve stagnál, a 2012-ben kezdődött növekedés 2017-ben megállt; továbbra is alacsony ahhoz, hogy középtávon a népességfogyás megállítását eredményezze.
Oktatási kiadások a GDP százalékában	5,1 (2017)	4,9 (2016)	Az elmúlt időszakhoz képest a kiadások fokozatosan növekednek (a növekedés nagyobb volt az alapfokú oktatásban, mint a felsőoktatásban).
Korai iskolaelhagyók aránya (%)	12,5 (2018)	12,4 (2016)	Az előző monitoring jelentés óta tovább növekedett az érték, még távolabb került a 10 százalékos cél elérése. A férfiak esetében csökkent az érték 0,3 százalékponttal, a nők esetében viszont nőtt 0,5 százalékponttal.
Születéskor egészségesen várható élettartam (év; nők/férfiak)	Nők: 60,8 (2017); Férfiak: 59,6 (2017)	Nők: 60,2 (2016) Férfiak: 59,5 (2016)	A születéskor egészségesen várható élettartam tekintetében a nők esetében csekély javulás tapasztalható, a férfiak esetében nem történt érdemi elmozdulás (s így a két nem közötti különbség növekedett). Az értékek mindkét nem esetében elmaradnak az uniós átlagtól.
Súlyos anyagi deprivációban élők aránya (%)	10,1 (2018)	23,9 (2014)	Az elmúlt időszakhoz képest nagymértékben javuló tendencia tapasztalható; 2018-ban az eddig mért legalacsonyabb értéket regisztrálták.

5.1.3 Az NFFS által megjelölt célok és kihívások

A Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia a következő célkitűzéseket említi meg az emberi erőforrásokkal kapcsolatban:⁴

⁴ A 2. célkitűzés esetén a munkabérek alakulásáról a gazdasági erőforrásokat taglaló fejezetben találhatunk további információkat.

Az 5. célkitűzést az egészségről szóló alfejezetben, illetve a gazdasági erőforrásokat taglaló fejezetben is tárgyaljuk.

A 16. célkitűzést a gazdasági erőforrásokról szóló fejezetben tárgyaljuk.

Néesség, demográfia

- 1. A párkapcsolatokhoz és a családhoz kapcsolódó értékek támogatása (nevelés, intézmények)
- 2. Versenyképes munkabérek biztosítása a kritikus elvándorlással rendelkező szakmákban
- 3. A népességfogyás lelassítása
- 4. Bevándorlási politika kialakítása
- 5. Az idős emberek társadalmi együttműködésben való szerepe lehetőségének biztosítása

Tudás - oktatás

- 6. Minőségi oktatás;
- 7. Az oktatásban töltött idő növelése;
- 8. Az oktatási rendszer szelektivitásának csökkentése
- 9. A tudás jobb hasznosítása a társadalomban és a gazdaságban
- 10. A fenntarthatóság értékeinek és gyakorlatának megjelenése az élethosszig tartó tanulás teljes folyamatában

Egészség

- 11. Egészségtudatos magatartásminták kialakítása
- 12. A krónikus nem fertőző megbetegedések számának csökkentése
- 13. Halandóság csökkentésében a közép-európai régiós átlaghoz való felzárkózás

Szegénység, kirekesztettség - társadalmi kohézió

- (8. Az oktatási rendszer szelektivitásának csökkentése)
- 14. Szolidáris társadalom
- 15. Társadalmi szerkezet átrendeződése
- (16. A foglalkoztatottság növelése)

5.1.4 A célokat érintő társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása

5.1.4.1 Néesség és demográfia⁵

A demográfiai folyamatokat alapvetően a gyermekvállalás és termékenység, az előregedés és halandóság, valamint a nemzetközi vándorlás kérdései befolyásolják. Az előrehaladási jelentésben vizsgálat időszak során a termékenységi mutatók korábbi növekvő tendenciája megállt: a széleskörű családtámogatási intézkedések ellenére a gyermekvállalási kedv stagnált. A népesség előregedése, a szülő korban lévő nők létszámának csökkenése tovább nehezíti a demográfiai fordulatot.

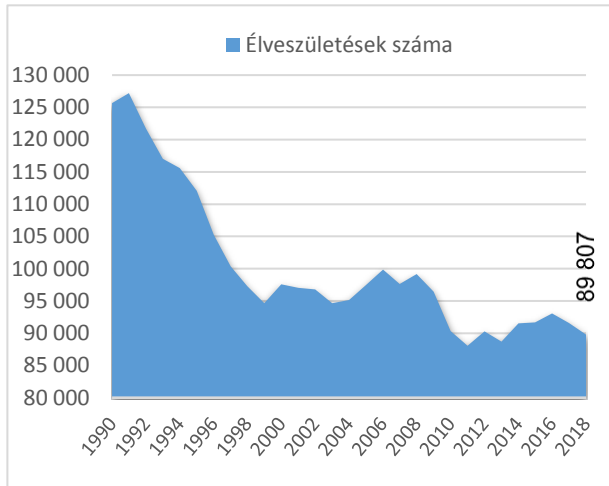
A migrációs tendenciákat vizsgálva az utóbbi években a be- és kivándorlás volumene és szerkezete jelentősen átalakult. A bevándorlók között jelentősen nőtt az Ukrajnából érkezők aránya. A menedékkérők száma 2017-2018-ra elenyésző méretűre csökkent. A magyar állampolgárok elvándorlása csökkenő mértékben, de továbbra is növekedést mutatott; továbbá a szomszédos országok irányába történő ingázás is növekvő jelentőségű. Ezzel párhuzamosan a hazatérő magyarok növekvő számára következtethetünk a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő biztosítási jogviszony adatai alapján.

⁵ A demográfiai folyamatokat bemutató fejezet a Gödri et. al (2019) tanulmány alapján készült.

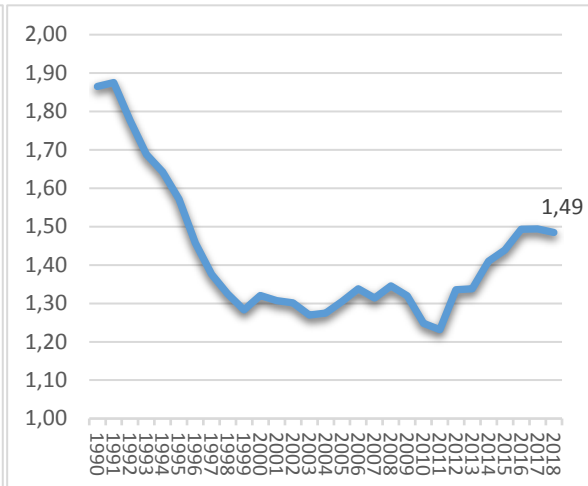
Gyermekvállalás

A demográfiai folyamatok alakulásának fontos jelzői a termékenységi mutatók. 2016-ot követően – az előző évek pozitív trendjéhez viszonyítva – negatív fordulat jelei mutatkoznak ezen a területen.

1. ábra: Évelésületések száma (fő) 1990 és 2018 között



2. ábra: A teljes termékenységi arányszám, 1990 és 2018 között

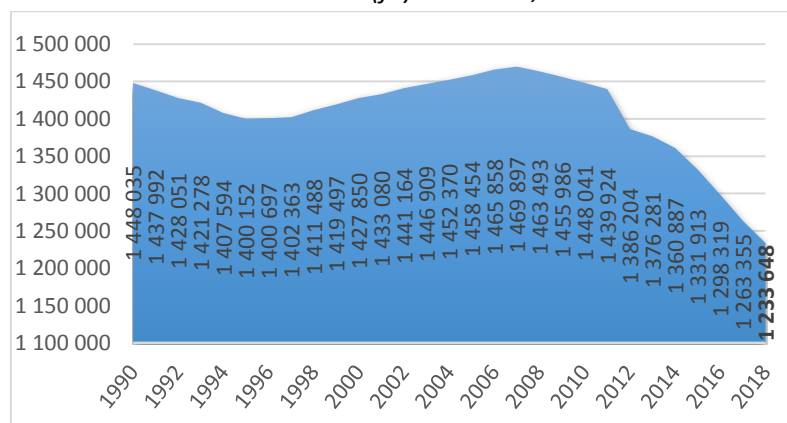


Adatforrás: [KSH-STADAT](#)

Miközben a gyermekvállalási korban lévő nők száma folyamatosan és gyorsan fogyatkozik (2010 és 2018 között mintegy 214 ezres csökkenés következett be a 20-39 éves korosztályban), a gyermekvállalási kedv, azaz az ún. teljes termékenységi arányszám (TTA)⁶ a vizsgált időtávon stagnált. A TTA 1,5 alatti értéke még mindig alacsony ahhoz, hogy középtávon a népességfogyás megállítását eredményezze (2,05) – sőt, az EU országok átlagától is elmarad. A két folyamat eredményeként az évelésületések száma 2018-ra 90 ezer fő alá csökkent Magyarországon.

Pozitív tendencia, hogy a terhességmegszakítások száma (26 941) és a száz évelésületésre számított aránya (30) egyaránt tovább csökkent 2018-ra: mindkét mutató esetében a 2010-es értékek kétharmadára.

3. ábra: 20-39 év közötti nők létszámának (fő) változása, 1990 és 2018 között



Adatforrás: [Eurostat](#)

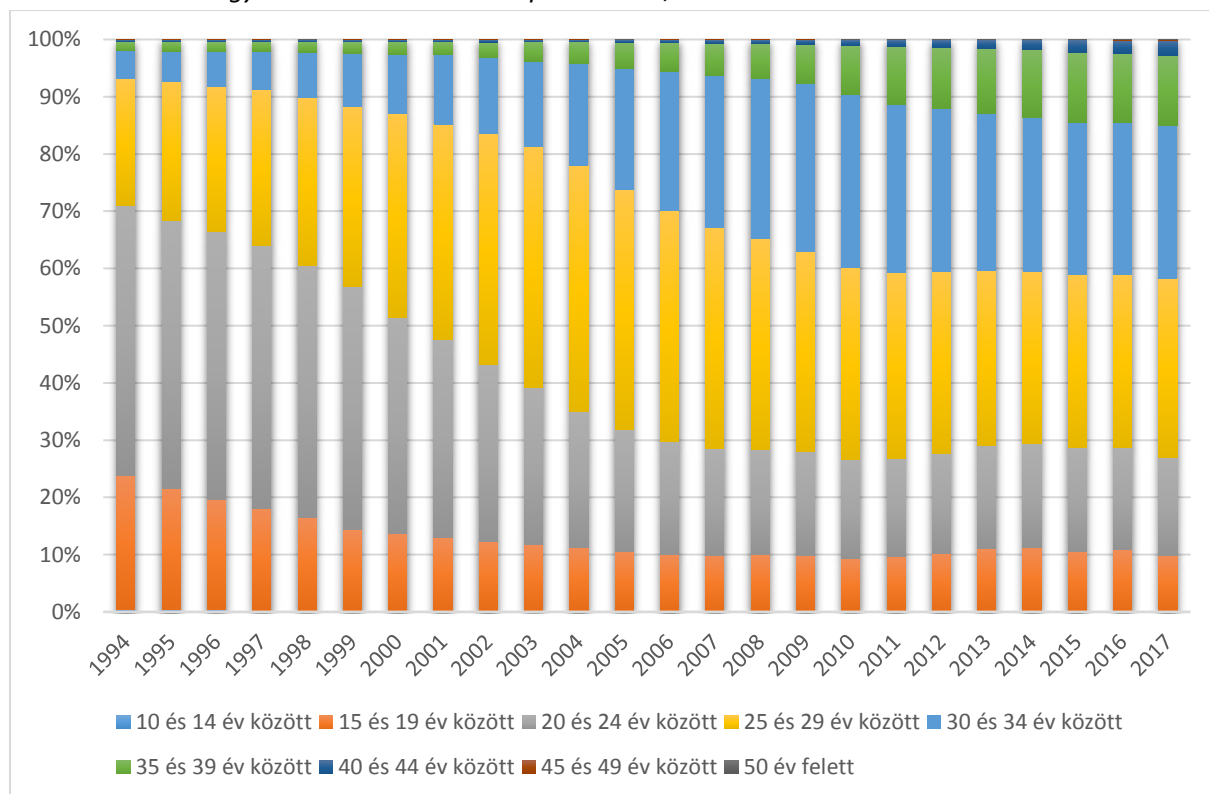
⁶ A mutató azt fejezi ki, hogy ha az adott évi gyermekvállalási viszonyok állandósulnának, akkor egy nő élete során hány gyermeket szülne. Ha a mutató értéke meghaladja a kettőt, akkor a népesség újratermelése biztosított.

Mivel a korstruktúra átalakulása (az ún. „Ratkó-unokák” generációjának a termékenységi korból való kikerülése) miatt előreláthatóan a következő években is folytatódik a gyermekvállalási korban lévő nők számának csökkenése (bár várhatóan csökkenő ütemben), a születésszám növekedéséhez a gyermekvállalási kedv erőteljes emelkedése lenne szükséges.

A termékenységi mutatók értékelése során meg kell említeni, hogy a rendszerváltástól kezdődő tendencia a nők első gyermekvállalási átlagos életkorának kitolódása. 2016 és 2017 között valamelyest emelkedett a gyermekvállalási életkor, főleg az első gyermek esetén (28,4-ről 28,6 évre). Mivel Magyarországon a gyermekvállalás átlagos életkora közel egy évvel még mindig elmarad az EU átlagtól, az esetleges további emelkedés sem zárható ki.

Termékenységünk kulcsproblémája, hogy egyáltalán nem, vagy csak a korábbiakhoz képest sokkal később születnek meg az első gyermekek: 2018-ban a 30-34 éves nők 48 százaléka, a 35-39 éves nők valamivel több mint negyede volt gyermektelen. A másodikról a harmadik gyermekekre való továbblépés esélye viszont – feltehetően nem függetlenül a népesedéspolitikai beavatkozásoktól – egyértelműen növekedett, így összességében a nagycsaládosok aránya alig csökkent, a kétgyermekes családok száma viszont drámaian visszaesett.

4. ábra: Első gyermek születése korcsoport szerint, 1994 és 2017 között



Adatforrás: Eurostat [\(1\)](#) [\(2\)](#)

A termékenységhez hasonlóan az elmúlt években a házasságkötések számát tekintve is megszakadt a növekvő tendencia. A 2011-2016 közötti jelentős felfutást követően 2016-tól stagnálás figyelhető meg: 2017-ben és 2018-ban is közel 51 ezer házasság kötött, miközben a válások száma csökkent (2018-ban mintegy 17 ezer házasság ért véget válással). Pozitív tendencia, hogy növekedni kezdett a gyermekek között a házasságban születettek aránya: 2015 és 2018 között 52 százalékról 58 százalékra.

Családtámogatás, munka és család összeegyeztethetősége

A magyar családtámogatási rendszer nemzetközi összehasonlításban egyértelműen bőkezűnek és népességpolitikai, pronatalista (termékenységnövelő) irányultságúnak mondható. Összességében az állam a pénzbeli és természetbeni támogatások, valamint az adókedvezményeken keresztül az éves hazai GDP 5 százalékát költi családtámogatási célokra.

Egy 2019-es kutatás szerint a hazai családtámogatási rendszer elemei közül azoknak van kimutatható hatása, amelyek a foglalkoztatottságra és/vagy a stabil megélhetési és lakhatási körülményekre irányulnak. A vizsgálat eredményei szerint azok a tényezők növelik leginkább a gyermekvállalási valószínűséget, amelyek a nők gyermekvállalást követő munkapiaci visszatérésének esélyeit növelik, például a nők foglalkoztatottsága a gyermekvállalási döntés időpontjában, a bölcsődei férőhelyek elérhetősége és a rugalmas, illetve a részmunkaidős foglalkoztatás elérhetősége. Emellett a rendelkezésre álló jövedelem növekedése a családi adókedvezmény segítségével, illetve a megfizethető lakhatás az otthonteremtési támogatások útján, szintén növeli a gyermekvállalási kedvet (HÉTFA, 2019).

Az előrehaladási jelentésben vizsgált (a CSOK⁷ bevezetése utáni, de a családvédelmi akcióterv hatályba lépését megelőző) időszakban radikális változások a szabályozásban nem következtek be, de továbbra is folyamatos építkezés, egyes támogatások bővítése volt megfigyelhető; többek között:

- nőtt a kétgyermekesek családi adókedvezménye;
- a CSOK-hoz kapcsolódó kiegészítő kölcsön igénybe vevőinek a köre a kétgyermekesekre is kibővült;
- nőtt a gyed maximum értéke;
- külföldön élő magyar gyermekek után is felvehetővé vált néhány kisebb támogatás (pl. az ún. „babakötvény” Köldökszínór program néven);
- a diákhitel-tartozás gyermekszámától függően felfüggesztésre, csökkentésre, vagy elengedésre kerül az anyák számára;
- lombikprogram bővítése: a társadalombiztosítás által finanszírozott lombikprogram-eljárások száma sikeres beavatkozás esetén nőtt (következő gyermekek megszületése érdekében), továbbá a kapcsolódó gyógyszerek tb-támogatása 90 százalékra nőtt.

A támogatási rendszer elemei közül a CSOK termékenységi hatásával kapcsolatban felmerülnek kétségek (ld. pl. Lentner et al 2017). Egy kormányzati háttéranyag (KINCS 2018) alapján 2016. január 1. és 2018. május 31. között 28 686, a szerződéskötéskor még meg nem született gyermeket vállaltak előre a családok. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a CSOK célja nemcsak a termékenység növelése, hanem a már nagycsaládosok (azaz három vagy több gyermeket nevelők) lakhatási nehézségeinek enyhítése volt, egyúttal pedig általános gazdaságélénkítő eszközként is szolgál.

A családtámogatási rendszer egyik fontos eleme a kisgyermek napközbeni ellátását biztosító bölcsődei rendszer. A kisgyermek ellátását biztosító bölcsődék és óvodák szabályozása 2017-ben és 2018-ban is változott. 2017-ben alapvetően átalakult a gyermekek napközbeni ellátásának rendszere⁸,

⁷ Családi otthonteremtési kedvezmény.

⁸ Míg korábban csak a 10 ezer főnél nagyobb településeken kellett megszervezni a bölcsődei ellátást, az új jogszabály szerint, ha a településen legalább öt gyermek kapcsán jelentkezik igény, vagy a település 3 év alatti lakosainak a száma meghaladja a 40 főt, az önkormányzat valamilyen módon (például egy másik településsel kötött szerződéssel) köteles gondoskodni a gyermekek ellátásáról.

a bölcsődei ellátás korábbinál rugalmasabb formái váltak elérhetővé: bölcsőde, mini bölcsőde, munkahelyi bölcsőde és családi bölcsőde.⁹ (KSH, 2019)

2018-ban a bölcsődék fenntartását biztosító állami finanszírozás rendszerében történtek változások – a jellemzően helyi önkormányzatok által üzemeltett hagyományos bölcsődék fenntartását ugyanis korábban nem fedezte az állami normatív támogatás, ami a férőhely-bővítésnek és a különféle fejlesztéseknek egyaránt akadályát jelentette. Azonban még nem lehet megmondani, hogy az új rendszer valóban tartósan csökkenti-e a fenntartók anyagi kockázatát (KSH, 2019).

A végrehajtott intézkedések hatása érzékelhető az ellátórendszerben. Az új intézmények létesítése, a bölcsődék férőhelybővítése, illetve a pályázati lehetőségek jelentősen megnövelték a rendelkezésre álló kapacitásokat: összességében az ellátott gyermekek száma 2015 és 2018 között mintegy 1500 fővel nőtt. 2018-as adatok szerint a bölcsődék 95 százalékos kihasználtsággal működnek. A férőhelyek tekintetében a legdinamikusabb bővülés a mini bölcsődék kapcsán következett be. A hagyományos bölcsődei ellátást biztosítók körében létesült új férőhelyek ellensúlyozták a családi bölcsődék tekintetében bekövetkezett csökkenést. Az ellátások országos lefedettségének és az intézmények kihasználtságának elmúlt évek során tapasztalt javulása, valamint a jogszabály módosítása ellenére továbbra is léteznek területi egyenlőtlenségek az ellátáshoz való hozzáférés tekintetében. Ugyanakkor csökkent azon 3 éven aluli gyermekek száma, akik semmilyen formában nem tudtak hozzáférni a napközbeni ellátáshoz lakóhelyükön (KSH, 2019).

1. táblázat: A 3 éven aluli gyermekek bölcsődei ellátásának főbb mutatói

Év	(A) 0-2 évesek száma	(B) Bölcsődei férőhelyek száma	(C) Bölcsődébe beíratott gyermekek száma	(D) Családi napközibe ¹⁰ beíratott 3 év alatti gyermekek száma	Arány százalékban [C+D/A*100]
2012	274 265	36 635	37 163	3 305	14,8%
2013	266 971	37 654	36 819	3 522	15,1%
2014	268 122	38 614	37 269	4 452	15,6%
2015	273 502	39 519	37 906	5 166	15,7%
2016	274 996	39 944	38 123	5 322	15,8%
2017	280 226	46 475 ¹¹	44 093	-	15,7%
2018	281 495	47 169	44 577	-	15,8%
...					
2020	~281 000	~60 000	~60 000		~21,3%

Adatforrás: KSH A gyermekek napközbeni ellátása, 2018.¹²; saját számítás

⁹ Míg a bölcsőde és a mini bölcsőde intézményes formában nyújt ellátást, addig a családi és a munkahelyi bölcsőde szolgáltatásként. A mini bölcsődékben kisebb létszámú, 7–8 fős csoportokban biztosítanak gondozást a gyermekeknek. A korábbi családi napközik átalakulásával létrejött családi bölcsődék – akárcsak a munkahelyi bölcsődék – szintén alacsonyabb csoportlétszámmal (5–7 fő) működéhetnek. A célcsoport és az idősebb – legfeljebb 16 éves – gyermekek napközbeni ellátására a napközbeni gyermekfelügyeletet és az alternatív napközbeni ellátás formáját is nevesíti a jogszabály.

¹⁰ Családi napközi 2017. január 1-jétől az 1997. évi XXXI. tv. értelmében megszűnt.

¹¹ 2017-től a törvényi módosítások eredményeképp a bölcsődei férőhelyek közé számítandó a bölcsőde, mini bölcsőde, munkahelyi bölcsőde, családi bölcsőde férőhelyeinek száma.

¹² KSH (2019b): A gyermekek napközbeni ellátása, 2018. Statisztikai Tükör. KSH, Budapest. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/kisgyermnapkozbeni/kisgyermnapkozbeni18.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 07.16.)

A kormányzati célkitűzés szerint 2020-ra (kormányzati és EU-s forrásokból) 60 ezerre nőhet a bölcsődei férőhelyek száma, így a bölcsődéskorú 0-2 év közötti gyermekek mintegy 20-21 százalékának biztosítható ellátás.

A munka és a család összeegyeztethetőségének jelentős szerepe van a tervezett gyermekek vállalásában – a gyermekvállalással jobban összeegyeztethető karrier növelheti a termékenységi mutatókat. A nők foglalkoztatási rátájának növekedése folytatódott: a 15-64 éves nők foglalkoztatási rátája Magyarországon 2018-ban 62,3% volt. Ezen belül a kisgyermeket nevelő 25-49 éves nők foglalkoztatási rátája is nőtt. Jelentősen tudott növekedni továbbá a 3 vagy több gyermekesek foglalkoztatási rátája is.

2. táblázat: A 25-49 éves nők munkaerőpiaci jellemzői

	2010	2015	2016	2017	2018
Nők foglalkoztatási rátája	66,6	73,4	75,3	76,5	76,6
3 vagy több gyermeket nevelők foglalkoztatási rátája	37,1	44,8	48,8	48,9	52,4
0-2 éves gyermeket nevelő nők foglalkoztatási rátája	12,4	14,8	14,2	15,2	15,4
3-5 éves gyermeket nevelők foglalkoztatási rátája	58,5	69,5	71,9	73,7	75,3
Női-férfi keresetek közti rés %	14	16	17	NA	NA

Adatforrás: KSH Munkaerő-piaci esélyegyenlőség (2003–2018)¹³

A kisgyermekes szülők munkaerőpiaci visszatérését elősegíteni hivatott GYED extra bevezetése révén 2017-ben összesen 47 532 fő tudott munkát vállalni a gyermekgondozási ellátás mellett (ebből 28 330 fő GYED, 19 202 fő GYES mellett – heti 30 órát meghaladóan – dolgozott). Ez 5 047 fővel magasabb létszámot jelent, mint 2016-ban. Ezzel együtt a GYED extra kedvezményeit (pl. több gyermek után igényelhető ellátás, hallgatói GYED, diplomás GYED) összesen közel 88 ezer kisgyermekes szülő vette igénybe. A rugalmas és részmunkaidős foglalkoztatás ugyanakkor továbbra sem igazán népszerű Magyarországon, az alkalmazottak mintegy 4,2 százaléka (nők körében 6,3%) dolgozott részmunkaidőben 2018-ban (KSH).

A munkaadók érzékenyítését célozza a családbarát munkahely cím, és az azzal járó támogatási lehetőségek. 2018-ban nyolcadik alkalommal hirdette meg a Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkárság a pályázatot, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelővel együttműködve, 75 millió forintos keretösszeggel.

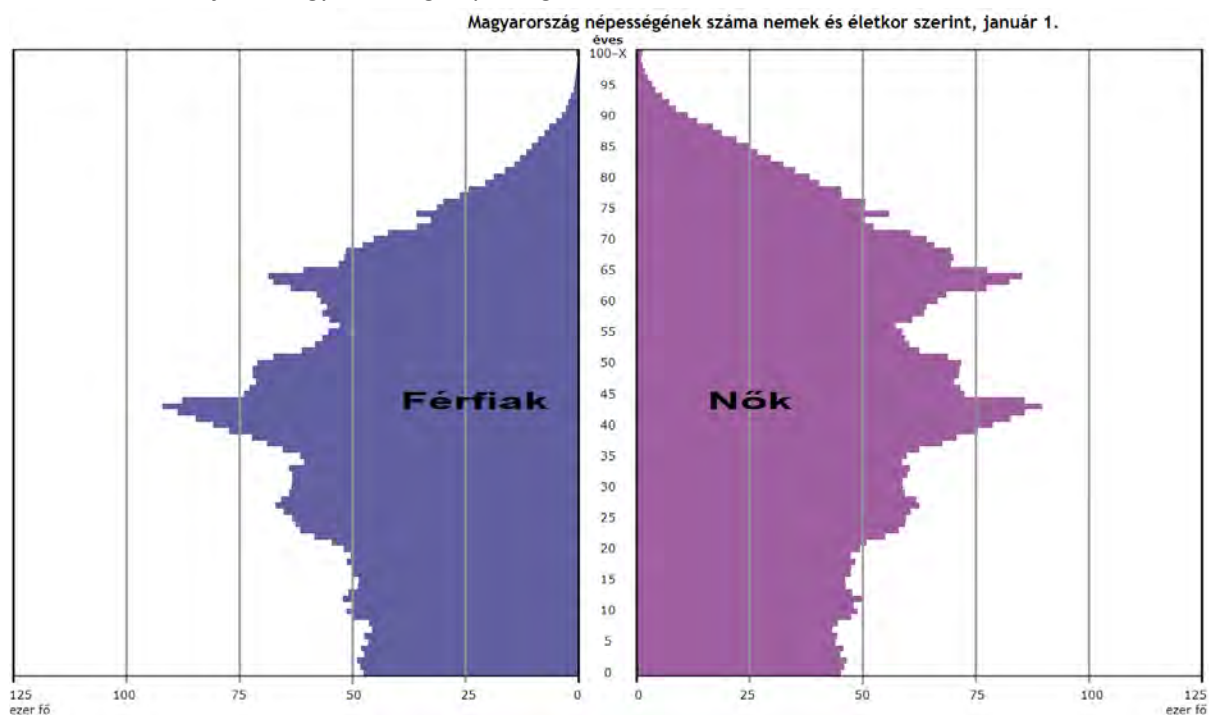
Összességében elmondható, hogy a családtámogatási rendszerben az NFFS elfogadása óta mind a támogatási formák száma, mind a támogatások összege jelentősen megnövekedett. A családtámogatások egyszerre célozzák meg a gyermekvállalás ösztönzését és a kisgyermekes szülők munkaerő-piaci integrációját, illetve a családok anyagi és lakhatási körülményeinek javítását. A családtámogatások költségeinek növekedése a termékenység stagnálása mellett azonban felveti a támogatási rendszer hatékonyságának a kérdését: a magyar családtámogatási rendszer bőkezűsége a vizsgált időszakban nem mutatkozott meg a termékenységben.

¹³ KSH Munkaerő-piaci esélyegyenlőség (2003–2018). URL: https://www.ksh.hu/thm/2/indi2_3_3.html
(Letöltés ideje: 219. 07.10.)

Öregedés

A várható élettartam hosszútávú növekedése és a születések számának mérséklődése együttesen az idősebb korosztályok nagyságának és arányának növekedéséhez vezet. Az idősebb korosztályok nagysága az elmúlt néhány évben tovább nőtt Magyarországon: a 2017. és 2019. január 1. állapotokat összehasonlítva e két év során a 65–84 évesek száma 55 ezer fővel növekedett (1 638 ezerről 1 693 ezerre), a 85 éven felüliek száma pedig hozzávetőleg 7 ezer fővel gyarapodott (190 ezerről 197 ezerre). A 65–79 évesek arányát tekintve Magyarország „közepesen idős” országnak tekinthető az Európai Unión belül.

5. ábra: Korfa – Magyarország népességének száma nemek és életkor szerint, 2019



Adatforrás: [KSH](#)

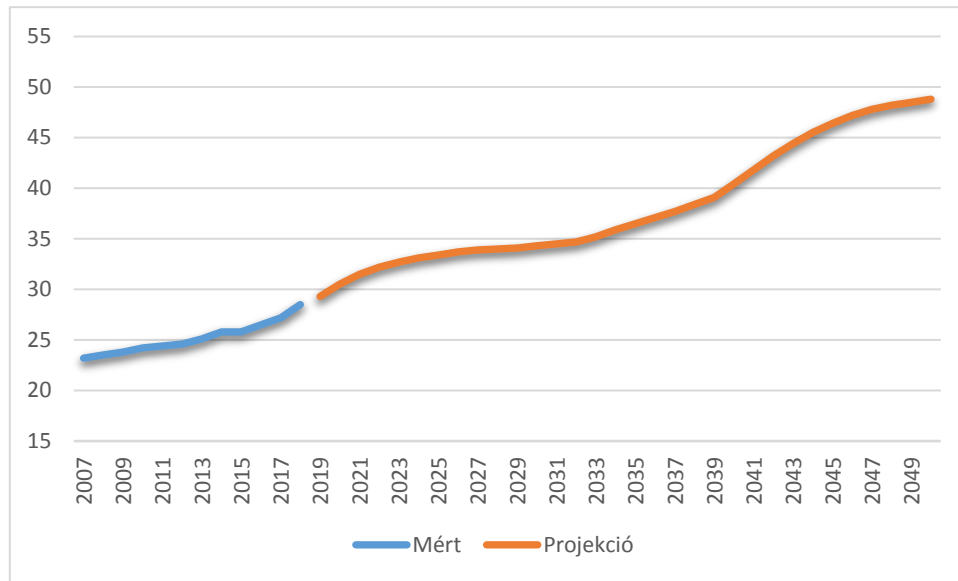
A visszafogott öregedési tendenciák ellenére, a fiatalabb korosztályok relatív fogyásának következtében az időskori eltartottsági ráta¹⁴ nemcsak növekedést, hanem gyorsuló mértékű növekedést mutat, értéke 29,3 – azaz közel három keresőkorúra jut egy időskorú eltartott. Az Eurostat¹⁵ előrejelzése szerint 2050 körül éri el az eltartottsági ráta az 50-es értéket, ami azt jelenti majd, hogy két keresőkorúra jut egy időskorú eltartott.

Az idősödési folyamat egy másik jellemző indikátora az ún. *öregedési index*, amely a 65+ éves korosztályok relatív nagyságát fejezi ki a legfiatalabb, 0–14 éves korosztályokhoz viszonyítva. Az öregedési index, a korábbi trendekhez illeszkedően kismértékben tovább növekedett, értéke jelenleg 133.

¹⁴ A 65+ évesek aránya a 15–64 évesek arányához viszonyítva.

¹⁵ Eurostat: Demographic balances and indicators by type of projection. <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (Letöltés ideje: 2019. 07.16)

6. ábra: Az idős népesség eltartottsági rátájának alakulása (%) Magyarországon, 2007 és 2019(2050) között



Adatforrás: [Eurostat](#)

Migráció

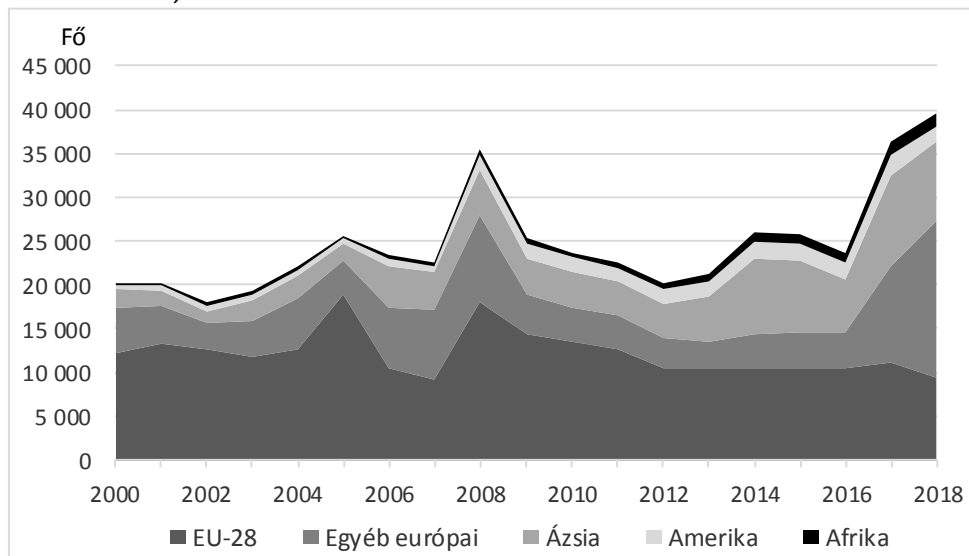
A magyar demográfiai folyamatokat a be- és kivándorlás egyaránt jelentősen érinti. A magyarországi bevándorlás volumene és szerkezete az utóbbi években jelentősen átalakult. Az országba érkező külföldi állampolgárságú bevándorlók száma 2017–2018-ban hirtelen megnőtt (2017-ben túllépte a 36 ezer főt, 2018-ban megközelítette az 50 ezer főt). A növekedés főként a nem EU-tag európai országokból (elsősorban Ukrajnából¹⁶) érkezők megnövekedett számából adódik, de az ázsiai országokból érkezők száma – és kisebb mértékben az amerikai és afrikai kontinensről érkezőké is – emelkedett.

A bevándorlókra a hazai népességhez képest továbbra is fiatalabb korösszetétel és férfitöbbség jellemző. A férfiak aránya az utóbbi két évben még hangsúlyosabbá vált: a korábbi 57 százalékról 59-62 százalékra nőtt. Az ezredforduló óta a bevándorló külföldi állampolgárok közel kétharmada változatlanul a 15-39 éves korcsoportba tartozik, noha az EU-s csatlakozás óta egyre több idősebb, nyugdíjas bevándorló is érkezett a régi tagországokból (főként osztrák, német, holland állampolgárok).

Összességében a bevándorlás mértéke Magyarországon – mind a bevándorlók számát, mind az ezer lakosra számított arányát tekintve – továbbra is az EU-tagállamok átlaga alatt marad. A nyers bevándorlási ráta a külföldi állampolgárságú bevándorlókat tekintve 2018-ban is csak 5 ezrelék volt (a szomszédos országokból magyar állampolgárként érkezőket is figyelembe véve 5,3 ezrelék), miközben számos nyugat-európai hagyományos befogadó országban ez a mutató 8 és 15 ezrelék között mozog.

¹⁶ Míg 2008 után – részben a gazdasági válság következtében csökkenő magyarországi munkalehetőségek, részben a 2011-től bevezetett egyszerűsített honosítás következtében – a bevándorló ukrán állampolgárok száma évi kétezer, majd ezer fő alá csökkent, 2017-ben hatezer fő fölé emelkedett, 2018-ban pedig megközelítette a 13 ezer főt.

7. ábra: A Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok száma a származási ország földrésze szerint, 2000–2018



Adatforrás: KSH Demográfiai évkönyvek; 2018-ra előzetes adat

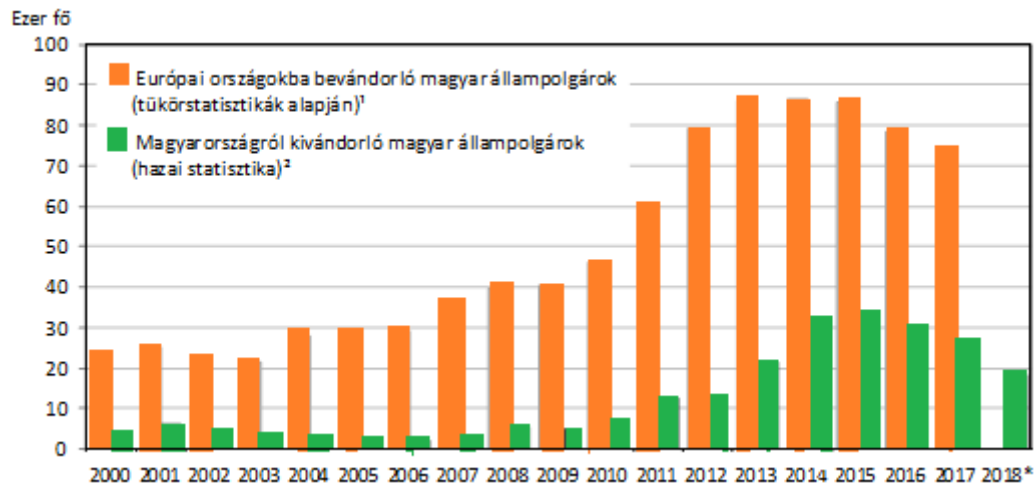
A Magyarországon regisztrált menedékkérők száma a szerb-magyar, majd a horvát-magyar határszakaszon felépített határzár következtében 2015 szeptembere után – az azt megelőző kiugró növekedést követően – jelentősen visszaesett. Míg 2015-ben összesen 177 135 menedékkérőt regisztráltak Magyarországon, majd 2016-ban 29 432-t, 2017-ben már mindössze 3397 fő, 2018-ban pedig 671 fő nyújtott be menedékkérelmet, többségük afgán és iraki állampolgár.

2018. január 1-jén a huzamosan Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma 161 809 fő volt, 2019. január 1-jén pedig – az előzetes adatok szerint – 180 773 fő, azaz a teljes népesség 1,7-1,8 százaléka. Ez 2012 óta mintegy 20 százalékos növekedést jelent, ugyanakkor arányában továbbra is jelentősen elmarad az EU-28 átlagától (7,9%). A létszámnövekedés mellett a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárságú népesség származási ország szerinti összetétele is jelentősen megváltozott. 2017 és 2018 elején a szomszédos országokból származók aránya – amely a 2000-es években még 56–68% között mozgott – már csak 28% körüli volt (ezen belül azonban az ukrán állampolgárok aránya megnőtt, a román állampolgároké pedig jelentősen visszaesett).

A külföldön született bevándorló magyar állampolgárok száma – amely az egyszerűsített honosítás bevezetését követően kezdett növekedni – 2016 óta folyamatosan csökkent (a korábbi évi 17–18 ezerről 2018-ra 10 224 főre), körükben a szomszédos országokból származók aránya 97 százalékról 92 százalékra esett vissza.

A különböző tükörstatisztikák szerint a magyar állampolgárok elvándorlásának intenzitása az utóbbi években kissé csökkent, ugyanakkor továbbra is jelentős kihívást jelent az ország számára. A hivatalos hazai statisztikában megjelenő kivándorló magyar állampolgárok száma messze elmarad tükörstatisztikák adataitól, a 2011-től növekvő elvándorlási trendet azonban ez is jelzi (ld. 3.9. ábra).

8. ábra: A Magyarországról kivándorló, illetve a más európai országokba bevándorló magyar állampolgárok száma (fő; flow), 2000–2017(2018)



Adatforrás: Eurostat adatbázis (frissítve: 2019. április 16-án), 2009-től kiegészítve a német (DESTATIS) és az osztrák (Statistik Austria) adatokkal; saját számítás; ²KSH, Demográfiai évkönyvek (2009-ig a KEKKH személyiadat- és lakcímnyilvántartása, 2010-től pedig az OEP TAJ nyilvántartása alapján).

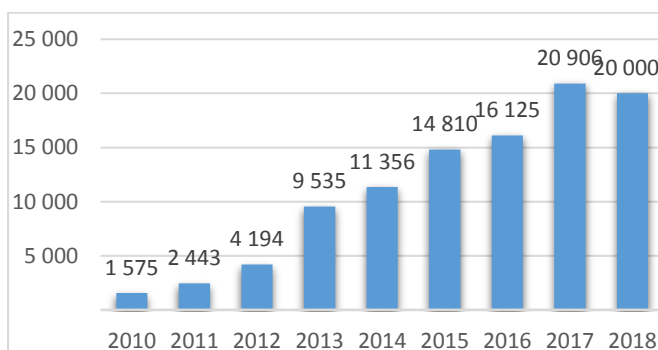
Megjegyzés: Az Egyesült Királyság adatait 2006-tól, Franciaország adatait 2000-től nem tartalmazza az összesítés, továbbá az EU-n kívüli elvándorlásra sem tartalmaz adatot a tábla.

* 2018-ra előzetes adat.

A kivándorlás mellett egyre jelentősebb az ingázás: a szomszédos Ausztriában a munkaerőpiaci statisztikák 92 ezer magyar állampolgárságú foglalkoztatottat tartanak nyilván, miközben a letelepedettek száma 13 ezerre tehető.

Az utóbbi években a külföldről hazatérők száma is növekedni kezdett, a visszatérők pontos száma és összetétele azonban nem ismert, a NEAK (korábbi OEP) statisztikákból és a tükörstatisztikákból következtethetünk a folyamat növekvő intenzitására.

9. ábra: A Magyarországon született bevándorló (azaz hazatérő) magyar állampolgárok száma (fő; stock), 2010 és 2017(2018) között

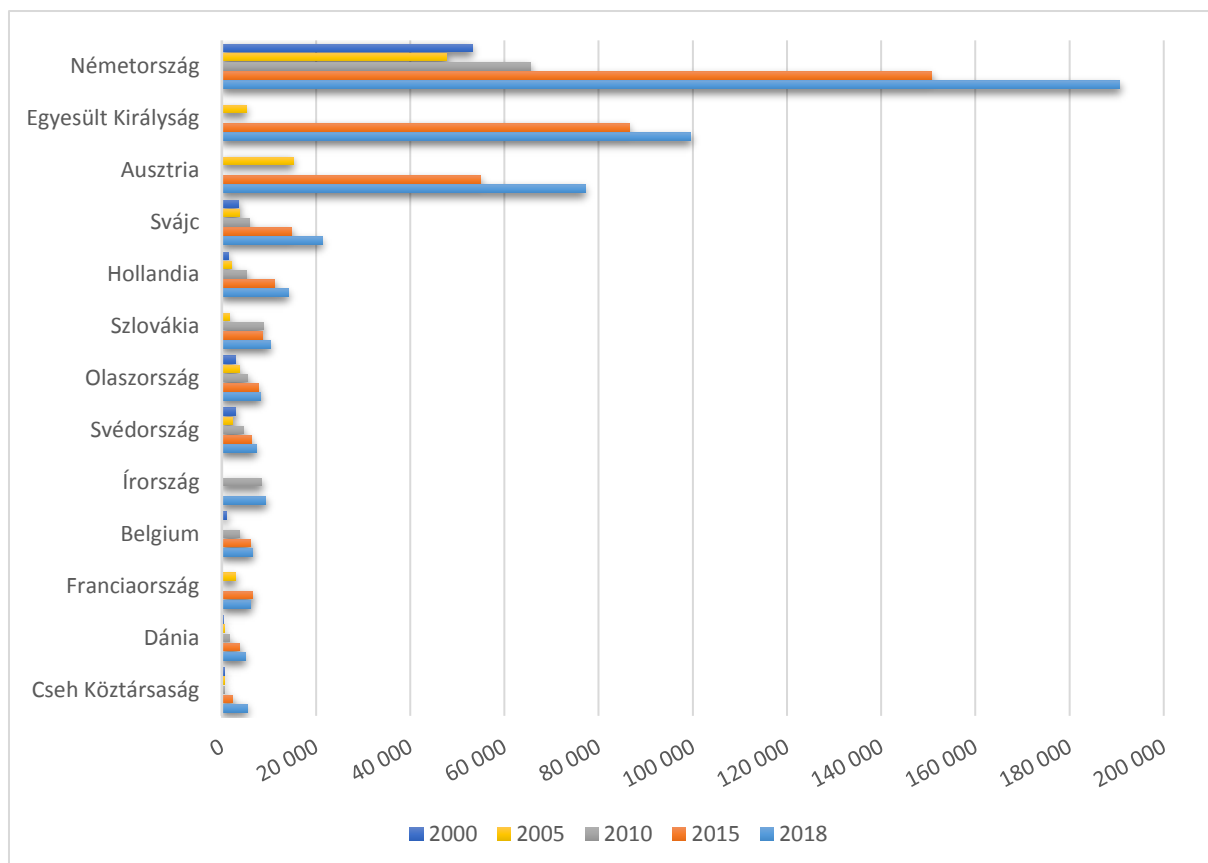


Adatforrás: [KSH-STADAT](#), * 2018-ra előzetes adat

A külföldön élő magyar állampolgárok száma – a visszatérések ellenére – tovább nőtt: 2018. január elején az EGT országokban elérte a 477 ezer főt, az Európán kívüli területeket is figyelembe véve – szakértői becslés alapján – pedig az 570 és 610 ezer fő közöttire becsülhető. A külföldön élő

magyarországi születésű személyek száma a legutóbbi ENSZ adatok szerint 2017-ben közel 637 ezer fő volt, ami a teljes magyarországi születésű népesség 6,6 százaléka. A növekedés ellenére ez az arány még mindig jóval elmaradt a jelentősebb kivándorlási országok (Románia, Bulgária, a balti országok és Lengyelország) arányaihoz képest. Az elvándorlás népesedési és munkaerőpiaci hatásai azonban Magyarországon is egyre inkább érezhetőek.

10. ábra: A főbb európai célországokban élő magyar állampolgárok száma (fő)



Adatforrás: [Eurostat](#)

Fontosnak tartjuk a kárpát-medencei magyar népességmozgás és demográfiai folyamatok vizsgálatában újszerű vizsgálatok lefolytatását, mert a szokásos statisztikai módszerek nem mindig jelzik az eddigiektől eltérő migrációs folyamatokat. Például a külhoni magyarság körében elterjedt kettős állampolgárság miatt a külhoni magyarságnak az elmúlt 30 évben jellemző Magyarországra történő áttelepüléséről már nem tájékoztat megbízhatóan a statisztika és a nyilvántartás (a honosításból fakadóan). Mindeközben erős hipotézisek fogalmazhatók meg arról, hogy a külhoni magyarság vándorlási irányai az utóbbi években jelentősen megváltoztak, nem Magyarország az elsődleges célterület, hanem a Kárpát-medencéből való kivándorlás. Tekintettel arra, hogy a magyarországi népesség fenntartásában igen jelentős szerepe volt az 1980-as évek óta a külhoni áttelepülésnek (áttelepülés nélkül csaknem 10 évvel korábban csökkent volna az ország lakossága 10 millió fő alá) a jelen folyamatok feltárása kritikus fontosságú lehet. Mindeközben mind az anyaországi, mind a külhoni magyarság körében olyan életviteli minták tömegesedtek el, amely nem kategorizálhatók a hagyományos statisztikai megközelítésekkel: például a nemzetközileg is kétlaki modellek.

5.1.4.2 Tudás - oktatás¹⁷

Az oktatási rendszerek fejlesztése két fő irányban járulhat hozzá a fenntartható fejlődéshez. Egyrészt az oktatásban kiemelt célként jelenik meg a fenntarthatóságra nevelés. Másrészt az oktatási rendszer fejlődése, az oktatás minőségének általános javulása, a népesség egyre nagyobb hányadának egyre magasabb képzettséghez való juttatása segíti a tudásalapú gazdaság kiépítését, a szakmaszerkezet megváltoztatását, és a gazdasági tevékenység átalakítását a környezetet kevésbé terhelő tevékenységek irányába. A magasabb képzettség segíti a tudományos kutatás hatékonyabb hozzájárulását a fenntartható fejlődéshez (Csapó, 2019).

A diákok iskolai teljesítményének alakulása

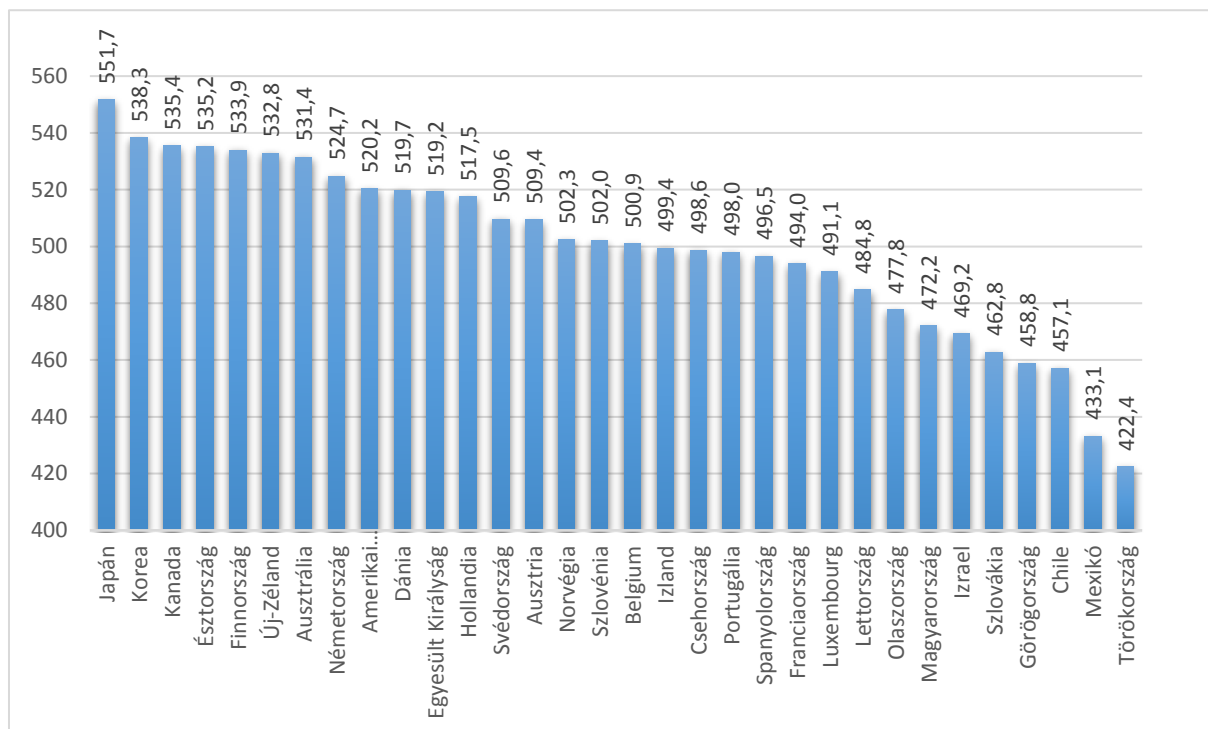
A diákok iskolai teljesítményének alakulása hiteles lenyomatot ad az ország iskolarendszerének oktatási minőségéről. Az oktatás minőségét több különböző nemzetközi teszt keretében mérik a nemzetközi szervezetek, melyek közül hazánk számára az OECD tagországok körében végzett PISA-teszt ad nemzetközi összehasonlításra lehetőséget. Ez a nemzetközi teszt három fő területen (természettudomány, matematika, szövegértés), plusz egy innovatív, lekérdezőként változó területen méri fel az egyes országok tanulóinak eredményességét. A legutóbbi monitoring jelentés óta nem került sor újabb felmérésre (a 2018-as PISA felmérés eredményei csak 2019 decemberében kerülnek nyilvánosságra), ugyanakkor a 2015-ös PISA felmérés negyedik területének eredményei – ami a kollaboratív problémamegoldást mérte – csak 2017-ben jelentek meg, így ezekről a korábbi jelentés még nem számolt be.

Az előző jelentésben már bemutatásra került, hogy a fő készségek terén romló tendencia jellemzi a magyar diákokat. Ez a problémamegoldás területére is kihat. A diákok kicsivel több mint harmada (37,3%) a gyengén teljesítők, a kettes kompetenciaszintet el nem érők közé tartozik. Különösen aggasztó, hogy a magyar diákok a három fő mérési területen elért eredmények tükrében elvárható (becsült) eredményekhez képest is mintegy 10 százalékkal gyengébben teljesítettek. Ezek az eredmények egyrészt azt jelentik, hogy a magyar diákok jelentős része nem rendelkezik a modern társadalmakban alapvető fontosságú, a közös munkavégzéshez szükséges készségekkel. Másrészt, hogy a magyar iskolai oktatás csekély hatást gyakorol a gondolkodás fejlődésére, vagyis sok fiatal nem képes ismeretlen helyzetekben problémákat megoldani.

A PISA felmérések kezdete óta ismert, hogy a magyar iskolarendszer a világ egyik legszelektívebb rendszere, abban az értelemben, hogy már korán külön iskolákba irányítja a különböző helyzetű diákokat. A helyzetet jellemző egyik indikátor az iskolák közötti különbség mértéke, amiben – bármilyen mérésről van szó – Magyarország többnyire az első három helyek egyikén áll. Így volt ez a kollaboratív problémamegoldás esetében is, ahol Izrael után a második helyre kerültünk. Ha azt vizsgáljuk, hogy a diákok szocio-ökónómiai státusza milyen mértékben jelzi előre teljesítményüket, Magyarország már az első helyre kerül, vagyis nálunk képes az iskola legkevésbé kiegyenlíteni a társadalmi-gazdasági különbségeket. Ezek az adatok nem pusztán romló tendenciát mutatnak, hanem azt is jelzik, hogy olyan mértékben távolodunk a fejlett országok átlagától, ami már a fenntarthatóság szempontjából is komoly nehézségeket vetít előre.

¹⁷ A Tudás alfejezet összeállításakor a Csapó B. (2019) tanulmányra támaszkodtunk.

11. ábra: A PISA 2015 kollaboratív problémamegoldás eredményei az OECD országokban

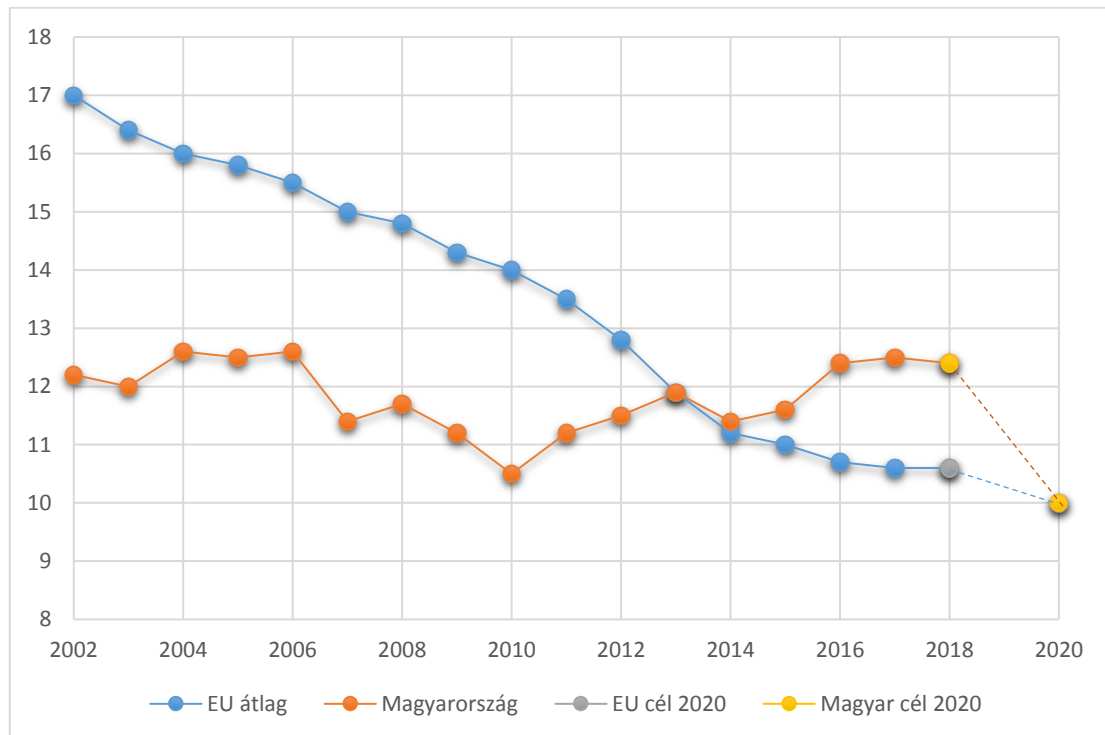


Adatforrás: OECD, 2017b V.3.3 táblázat

Az EU 2020 egyik kiemelt, Magyarország számára is releváns célja a korai iskolaelhagyók arányának 10% alá csökkentése, amely arra való törekvést mutat, hogy az oktatásban résztvevők képzettsége minél magasabb szintű legyen, amikor kikerülnek az iskolarendszerekből. A KSH adatai szerint hazánkban 2016 és 2018 között stagnált a korai iskolaelhagyók aránya, vagyis az érték továbbra sem közeledik a célkitűzéstől, ezzel együtt pedig az uniós átlaghoz képest is egyre nő a lemaradásunk. Az EU tagországok közül csak öt ország lemorzsolódási aránya magasabb a magyarnál: Bulgária, Málta, Olaszország, Románia és Spanyolország mutatói azonban nagyságrendekkel rosszabban alakulnak, mint hazánké (a rangsorban a három legutolsó ország értéke egyaránt 16% felett van).

Ha a korai iskolaelhagyók arányát nemi bontásban vizsgáljuk, jól látszik a férfiak tendenciaszerűen magasabb aránya. A KSH adatai szerint 2017-ben megfordult a korábbi trend: több nő fejezte be idő előtt tanulmányait, mint férfi. 2018-ra azonban visszatért a megszokott mintázat és ismét a férfiak vannak többségben. Ezeknek a változásoknak az értelmezéséhez mélyebb elemzésekre lenne szükség, az okok között megjelenhet az is, hogy a fiúk és a lányok eltérő arányban választják a különböző iskolatípusokat, amelyekben azután más-más az iskolaelhagyás aránya is (Csapó, 2019).

12. ábra: A korai iskolaelhagyók arányának (%) alakulása Magyarországon és az uniós átlag, 2002 és 2018 között



Adatforrás: [Eurostat](#); [KSH-STADAT](#)

A munkaerőpiacra minél képzetebben való kikerüléshez érdemi hozzájárulást jelentene az Alapvető Jogok Biztos Hivatalának ez irányú vizsgálatai szerint, és a büntetés-végrehajtási intézetben lévő fiatalok társadalmi beilleszkedését is erősítené az alapfokú oktatásban, illetve a szakképzésben való részvétel javítása.

Felismerve a korai iskolaelhagyás növekvő problémáját, a Kormány 2016-ban kidolgozta a Végzettség Nélküli Iskolaelhagyás Elleni Középtávú Stratégiát, illetve szintén ebben az évben került bevezetésre a két évfolyamos Szakképzési Hídprogram, amelynek célja a lemorzsolódó vagy már lemorzsolódott fiatalok számára alternatív tanulási lehetőség nyújtása, szakképzettség megszerzésének biztosításával annak érdekében, hogy a korábban végzettség nélkül lemorzsolódó tanulók visszatérhessenek a képzési rendszerbe és szakképzettséget szerezhessenek. A Szakképzési Hídprogramban résztvevő tanulók ösztöndíjban is részesülnek, amely megtartó hatással bírhat a korai iskolaelhagyó fiatalok csoportjára. A lemorzsolódással veszélyeztetett hátrányos helyzetű diákokat az Arany János Programok segítik, komplex pedagógiai-kulturális támogatással.

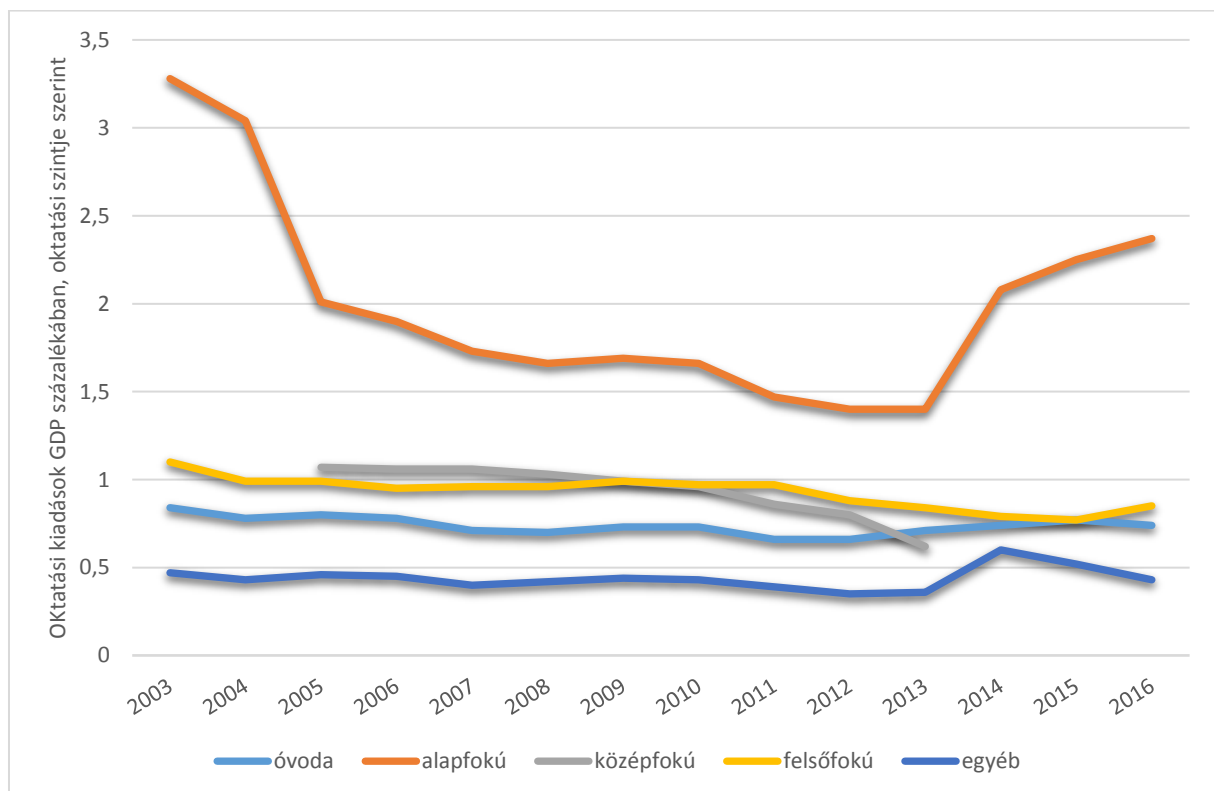
A korai iskolaelhagyás mérséklése, illetve az alacsony képzettségűek továbbfejlesztése céljából számos, uniós forrásból megvalósuló támogatási program indult. Ezek közül a tanoda programok szolgálják leginkább a gyermekek esélynövelését, közösségi integrációját. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény módosításával a tanodák 2019. január 1-től új gyermekjóléti alapellátásként kerültek bevezetésre az állami intézményrendszer keretében. A 2019. évi központi költségvetésben 2507 millió Ft támogatás került megállapításra, mely 196 tanoda befogadását és 5500 gyermek tanodai ellátását teszi lehetővé.

Kidolgozásra került továbbá az ún. Komplex Alapprogram, amelynek célja, hogy az iskolákon belül, a pedagógusok továbbképzése révén mérsékelje a korai iskolaelhagyást. A program keretében több mint 7000 pedagógus továbbképzése valósult meg a hátrányos helyzetű régiókban, a témához illeszkedően.

A kormányzati programok nemcsak a gyengén teljesítő tanulók, hanem a tehetségek gondozására is kiemelt figyelmet fordítanak. A 2008-2018-as időtávra szóló Nemzeti Tehetség Program 2017-2018-as évi cselekvési terve már az óvodától kezdve teret nyújt a tehetségek kibontakozásának – tematikus táborokkal, a tanulási környezet fejlesztésével, szakértői segítséggel. A cselekvési tervben új elemként jelenik meg a külföldi magyarság tehetségeinek gondozása, illetve a nemzetközi kapcsolatrendszer bővítése.

A fentebb bemutatott folyamatokhoz kapcsolódik az oktatásra fordított kormányzati kiadások mennyiségi vizsgálata. A 2014 óta bevezetett új osztályozási rendszer miatt a kiadásokat a 2014 előtti évek adataival korlátozottan lehet összehasonlítani. 2014-től kezdve azonban növekvő tendenciát figyelhetünk meg: 2014 és 2016 között 0,17 százalékponttal emelkedtek a kiadások, 4,21 százalékról 4,38 százalékra.

13. ábra. Az oktatási kiadások a GDP százalékában (%), 2004 és 2016 között



Adatforrás: [KSH](#)

A magyar iskolarendszer hatékonysági problémáit jól jellemzi a gyengén teljesítő diákok magas (és növekvő) aránya és a nagymértékű korai lemorzsolódás. Továbbá erős a tanulók társadalmi szelekciója, az iskola szerepe meghatározó a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelésében. A magyar oktatás romló tendenciáira az EU is felhívja a figyelmet: az Európai Tanács egy 2018-as dokumentumában

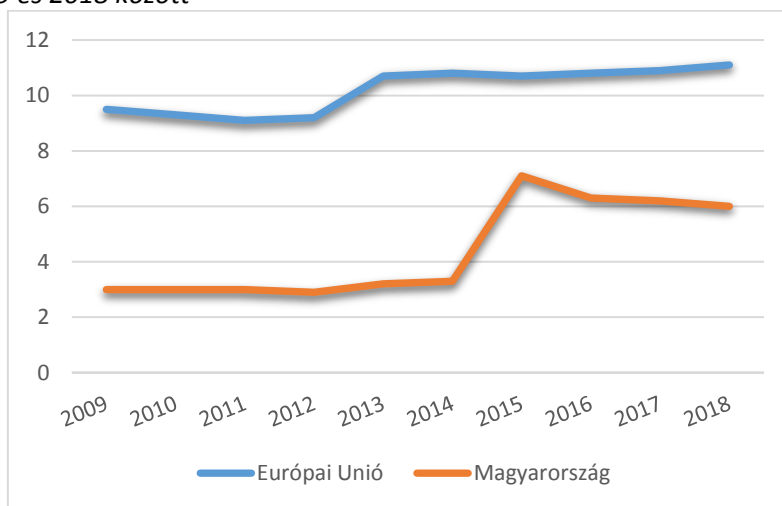
kiemelt problémaként tekinti a korai szelekciót, a roma diákok jelentős mértékű elkülönítését, és a magas lemorzsolódási arányt.¹⁸

Egész életen át tartó tanulás

Napjainkban a tudásalapú társadalom kifejezés nemcsak üres tartalommal bír, hanem ténylegesen is kimutatható gyakorlat; az iskolarendszerben történő oktatás nem minden esetben elegendő a felmerülő kihívások kezelésére – a felnőttképzésben rejlő potenciál is egyre inkább előtérbe kerül.

A magyar felnőtt lakosság körében az előző monitoring jelentéshez képest kismértékben ugyan, de fokozatosan csökkent a felnőttképzésben részt vevők aránya: 2016-ban a 25-64 éves korosztály 6,3 százaléka, 2017-ben 6,2 százaléka, míg 2018-ban már csak 6 százaléka vett részt képzésben. Továbbá hazánkban a magasabb iskolai végzettség korrelál a nagyobb arányú képzésben való részvétellel, azaz az alacsony képzettségű tanulási hajlandósága a későbbiekben is alacsony marad.

14. ábra: A felnőttképzésben részt vevő 25-64 éves korosztály aránya Magyarországon és az EU-ban, 2009 és 2018 között



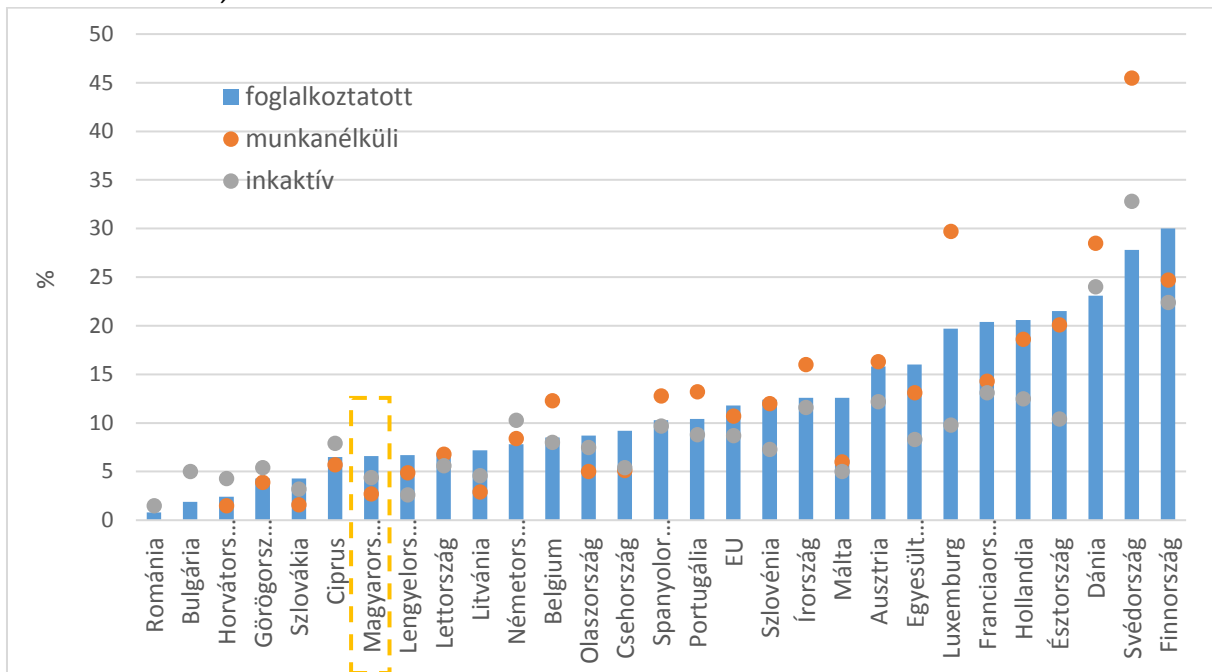
Adatforrás: [Eurostat](#)

Ugyanakkor pozitív fejlemény, hogy az előző monitoring jelentés óta a munkanélküliek és az inaktívak körében egyaránt nőtt a felnőttképzésben való részvétel, vélhetően a munkaerőpiaci programok¹⁹ hatásának köszönhetően: 2016 és 2018 között a munkanélküliek esetében 0,8 százalékpontos, az inaktívak esetében pedig 1 százalékpontos növekedést mutatnak az Eurostat adatai. Az EU-28 országok átlagától azonban még így is messze elmaradunk – a legnagyobb differenciát a munkanélküliek esetében tapasztalhatjuk (2018-ban a magyar 2,7 százalékos értékkel az uniós 10,7 százalékos érték állt szemben). A foglalkoztatottak felnőttképzésben való részvétele a 2016-os 7,4 százalékos értékről 2018-ra 6,6 százalékra mérséklődött.

¹⁸ Council of the European Union, 2018. p. 9.

¹⁹ Például GINOP 6.1.1-15; GINOP 6.1.3-16.

15. ábra: A felnőttképzésben részt vevő 25-64 éves korosztály aránya foglalkoztatottság szerint az EU-ban, 2018



Adatforrás: [Eurostat](#)

Nemcsak a felnőtt lakosság képzési részvétele marad el az uniós átlagtól, hanem az iskolába lépéskor várható iskolázási évek számának alakulása is. A legfrissebb, 2017-es adatok szerint a magyar diákok várhatóan 15,1 évet töltenek az oktatásban²⁰, míg az EU átlaga 16,6 év. A hazai érték lényegében 2013 óta 15,0-15,5 év körüli értéken stagnál – úgy tűnik, hogy a fő tendenciát nem befolyásolta a tankötelezettségi korhatár leszállítása. A lányok várhatóan átlagosan közel egy évvel hosszabb ideig járnak iskolába, mint a fiúk.

A felsőoktatás változása, felsőfokú végzettséget szerzők aránya

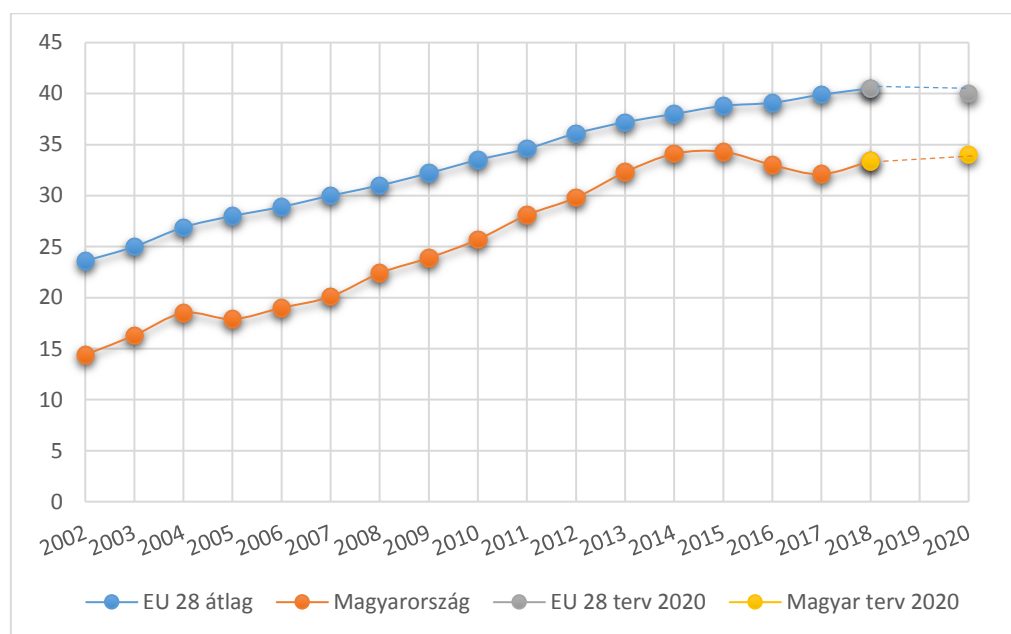
A korai iskolaelhagyók számának visszaszorítása mellett az EU 2020 stratégia másik kiemelten kezelt, oktatással kapcsolatos célkitűzése a felsőfokú végzettséget szerzők arányának növelése. Az Európai Unió azt tűzte ki célul, hogy a 30-34 éves korosztály 40 százaléka szerezzen felsőfokú végzettséget. A magyar célkitűzés 34%.

Az EU átlaga egyenletesen növekvő tendenciát mutat, míg a magyar fejlődés – különösen az utóbbi öt évben – meglehetősen egyenetlen. A 2014-ig tartó szakaszban a magyar fejlődés gyorsabb volt az EU-nál, azonban a 2015-ben elért maximumról (34,3%) fokozatosan csökken a kérdéses korosztályban a diplomások aránya: 2017-ben már csak 32,1%. Igaz, a legfrissebb, 2018-as adatok enyhe emelkedést mutatnak (33,7%). A felsőoktatási rendszer finanszírozási és igazgatási átalakítását követően 2011-től kezdve a felsőoktatásba jelentkező és felvett hallgatók száma egyaránt csökkent, így várhatóan a diplomások arányában további lassuló bővüléssel kell számolnunk. EU-s összehasonlításban a 28

²⁰ Az ENSZ fejlesztési programja (*United Nations Development Programme*) rendszeresen publikálja a társadalmi fejlődésre vonatkozó adatokat, melynek egyik indikátora az iskolába lépéskor várható iskolaévek száma.

tagország körében az utolsók között vagyunk, mindössze négy országban (Portugália, Horvátország, Olaszország és Románia) alacsonyabb a felsőfokú képzettséget szerzők aránya (Csapó, 2019).

16. ábra. A 30-34 éves korosztályból felsőfokú végzettséget szerettek aránya Magyarországon és az EU 28 átlagában (%), 2002 és 2018(2020) között



Adatforrás: Eurostat [adat_lfse_03] táblázat

Összességében megállapítható, hogy Magyarország jelenlegi fejlettsége és a jövőbeli fenntartható fejlődése szempontjából egyaránt szükség lenne a felsőfokú végzettséget szerzők arányának növelésére.

A magyar oktatási rendszer változásai, hatékonyságának alakulása

Az elmúlt években a magyar oktatási rendszer számos átalakításon esett át. A reformok egyaránt érintik az oktatás hatékonyságát és a társadalom tárgyi tudásának változását is. A változások egy része az elmúlt pár évben zajlott le, ezért hatásukat még nem lehet teljeskörűen elemezni, ugyanakkor vannak olyan korábbi átalakítások is, amelyeknek hatása az elmúlt időszakban jelentkezett.

- Az óvodai nevelésben a három éves kortól való részvétel kötelezővé tétele eredményeként a 2017/2018-as tanévben a négy éves gyermekek 95 százaléka részesült óvodai ellátásban. A korai nevelés kiterjesztésével egyszerre javul a hátrányos helyzetű gyermekek esélyteremtése, valamint mérséklődik a gyermekszegénység (az ingyenes étkeztetés révén).
- A középiskolai rendszer átalakításával a szakképzési rendszer erősödött, a szakköznevelés presztízse nőtt. Ugyanakkor nemzetközi összehasonlítás alapján Magyarországon még mindig az európai átlagnál kevesebben vesznek részt szakmai képzésben.
- A felnőttoktatásban résztvevők száma az ingyenesen megszerezhető második szakképzési lehetőségének biztosításával 2016 óta ugrásszerűen megemelkedett, és ez a magas létszám stabilnak mondható az elmúlt három évben (nagyjából 50.000 fő vesz részt felnőttoktatásban a szakképzési intézményeknél).
- A pedagógusok béremelése és az életpályamodell bevezetése enyhítette az oktatási rendszerben lévő bérfeszültséget, ugyanakkor az utóbbi évek átlagbér-emelkedése eliminálta

a béremelés hatását. A „tanárhiány” óvatos becslések szerint is minimum 1-2%, azaz legalább 1300²¹ (más felmérések²² alapján akár 3-3500 tanár) hiányzik a pályáról. A 2022 után nyugdíjba vonulók miatt pedig tovább fokozódhat az oktatási rendszert érintő kihívás.

- A pedagógusképzésre jelentkezők száma 2016 óta kismértékben csökkent. Ugyanakkor a pedagógus szakokra felvettek közül 2018-ban mintegy 2500 fő rendelkezik KLIK²³ ösztöndíjjal, azaz vállalja, hogy tanulmányai elvégzését követően a pedagóguspályát választja.
- A közoktatási rendszer szerkezeti és finanszírozási átalakítását követően hazánkban egyre népszerűbbek lettek az egyházi és nemzetiségi iskolák. KSH adatok alapján a nem állami iskolákban tanuló diákok aránya 2017-ben 18 százalékra nőtt a 2010-es 12 százalékról, a nemzetiségi fenntartású köznevelési intézmények száma ugyanebben az időszakban 12-ről 76-ra nőtt, az egyházi fenntartású intézményekbe járók száma pedig közel megduplázódott (miközben az összes tanuló száma folyamatosan csökkent). Az egyházi intézmények magasabb normatívával és nagyobb mozgástérrel rendelkeznek, továbbá saját felvételi rendszert működtetnek – mindez összességében az oktatási rendszer szelektivitásának további erősödéséhez járult hozzá.
- A felsőoktatásban is megjelent és egyre nagyobb teret nyert a duális képzési rendszer jelentősége. Ezzel együtt a K+F+I támogatások is megmaradtak – a korábbi Felsőoktatási Kiválósági Program folytatódott: a résztvevő 13 intézmény 15 milliárd forintos támogatáshoz jutott.

Az OECD három évente felmérést végez tagállamai és a felméréshez csatlakozott országok 15 éves tanulóinak körében annak érdekében, hogy értékelje a közoktatási rendszer hatékonyságát. A 2018-as *Egyenlőség az oktatásban: a társadalmi mobilitás akadályainak felszámolása* című OECD jelentés szerint szoros összefüggés van az iskola társadalmi-gazdasági státusza és a tanulók teljesítménye között: Magyarországon a hátrányos helyzetű diákok több mint fele (56%) hátrányos helyzetű iskolában tanult az elmúlt évtizedben. Ez nagyon magas aránynak számít – gyakorlatilag valamennyi európai OECD tagországban jobb a mobilitás mint hazánkban. A jelentés arra is rámutatott, hogy a magát szociálisan és érzelmileg is biztonságban érző hátrányos helyzetű diákok teljesítménye szignifikánsan jobb, mint a bizonytalanságban élő társaiké. Magyarország e tekintetben is a sereghajtók közé tartozik: kevesebb mint 20% a magukat elégedettnek vallók aránya (OECD, 2018).

Környezeti és fenntarthatóságra nevelés

A környezeti nevelés, a szemléletformálás, valamint a fenntarthatóságra nevelés területén számos kezdeményezés tekinthet vissza rövidebb vagy hosszabb múltra. Ilyenek a Zöld Óvoda és az Ökoiskola Magyarországi Hálózatok, továbbá az Erdei Iskola és a BISEL programok.

A Zöld Óvoda Hálózat kialakításával az iskola-előkészítő nevelés és oktatás szintjén tervezetten és szervezeten elkezdi a környezeti nevelés. Az óvodai nevelésben a környezettudatos szemlélet hosszú ideje az érdeklődés középpontjában van. Kialakultak azok az óvodapedagógusi alkotóműhelyek, ahol példamutató eredmények születtek a pedagógiai módszertan vonatkozásában, valamint kialakult az óvodai környezeti nevelés tárgyi eszközrendszere. A Magyarországi Zöld Óvoda programot a környezetügyért felelős tárca háttérintézménye (a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár)

²¹ https://eduline.hu/kozoktatasi/20181215_oktatasi_allamtitkar_pedagogushiany

²² https://eduline.hu/kozoktatasi/20190716_tanarhiany

²³ A 2013-ban bevezetett Klebersberg Képzési Ösztöndíj Program célja a tanári vagy gyógypedagógus pályát választó hallgatók motiválása a hivatásuk szerinti tartós elhelyezkedésre, egyúttal az oklevél megszerzését követően részükre álláshely biztosítása (<https://kk.gov.hu/klebersberg-kepzesi-osztondij>)

bevonásával működteti. 2018 decemberében 945 Zöld Óvoda, ebből 160 Örökös Zöld Óvoda és 20 bázisóvoda működött az országban.

Az Ökoiskola Magyarországi Hálózat egy nemzetközi hálózat részeként 2000 márciusa óta működik, az OECD – CERI (Gazdasági Együtműködési és Fejlesztési Szervezete – Oktatási Innovációs és Kutatási Központ) ENSI (Iskolai Környezeti Nevelési Kezdeményezések) projekt keretében. A hálózat összefogja, információkkal, továbbképzésekkel, rendezvényekkel segíti azokat az iskolákat, amelyek súlyt fektetnek a fenntartható fejlődés és különösen ennek környezeti aspektusai oktatására. 2018 végén 997 ökoiskola volt Magyarországon, ebből 429 Örökös Ökoiskola címmel rendelkezett. Az iskolába járók közel 30%-a ökoiskolában tanul. Az AM felügyelete alá tartozó szakképző intézmények egy kivétellel ökoiskolák.

A fenntartható fejlődésre nevelés a köznevelés egyik célja – melyet súlyának megfelelően a nemzeti köznevelésről szóló törvény első paragrafusá határoz meg –, valamint a Nat kiemelt fejlesztési területe is. A fenntarthatóságra nevelés a környezeti nevelés jó gyakorlatain alapuló, nemzetközi és hazai szinten is izgalmas, a kihívásokhoz gyorsan alkalmazkodó pedagógiai terület. Leginkább előremutató gyakorlatát pedig az Ökoiskola Program, az egész intézményes fenntarthatóságra nevelést jelenti. Az intézményeink közül 59 bír ÖKO iskola címmel, ebből 12 örökös ÖKO iskola címmel.

Új elem ebben a rendszerben az Iskolakert program. Az iskolakerteken keresztül megvalósul az ökológiai szemléletformálás és kísérletezés, a természetes környezet körfolyamatainak bemutatása; a környezeti problémák felvetése, megoldási lehetőségek kipróbálása; kapcsolódás a környezeti elemekhez és a mindennapi táplálékhoz; közös munka révén a környezeti és szociális felelősségvállalás érzékenyítése; az érzékszervek, a tudat és a test egyszerre történő fejlesztése; a gyerekek virtuális élményeinek ellensúlyozására valóságos élmények biztosítása. A sajátos nevelési igényű gyerekek számára az iskolakerti tevékenység terápiás jelleggel is bír. Az Agrárminisztérium támogatásával az Iskolakertekért Alapítvány közreműködésével 2018-ban indult útjára az Országos Iskolakert Fejlesztési Program, melynek keretében 50 db új iskolakert jöhetett létre, illetve bővíthették, fejleszthették a már meglévő kerteket is.

Összességében elmondható, hogy a jelenlegi oktatási rendszer nem biztosítja teljes mértékben az NFFS célkitűzéseinek elérését, további intézkedések szükségesek ahhoz, hogy a korai iskolaelhagyók aránya és az oktatás minőségére vonatkozó mutatók pozitív irányba mozduljanak el.

5.1.4.3 Egészség

Az egyének egészségi állapota egyaránt hatással van az egyének jólétén és jól létén túl az országok demográfiai helyzetére, a foglalkoztatáspolitikai helyzetére, valamint a költségvetési tervezésére és fenntarthatóságára. Az egészséget és a születéskor egészségesen várható életkort befolyásolják a környezeti hatások, az egyéni életmódbeli döntések. Összességében tehát az egészségügyi helyzet változása minden más társadalmi-gazdasági folyamatra kihat (és viszont).

Születéskor várható élettartam

A születéskor várható élettartam az ország társadalmi-gazdasági és a lakosság egészségi állapotának alapvető indikátora, emellett a lakosság halandósági viszonyairól is képet ad. Magyarországon 2017-ben a születéskor várható élettartam 75,8 év, ezen belül a férfiak esetében 72,4, a nőknél pedig 79,0

év volt. Ezek a számok csak elhanyagolható mértékű növekedést jeleznek 2014 óta, a várható élettartam lényegében mindkét nem esetében stagnál. Ez a jelenség Európa számos más országában is megfigyelhető, ugyanakkor a relatíve alacsony életkilátásokkal rendelkező országokban, mint például Magyarország, csak néhány esetben.

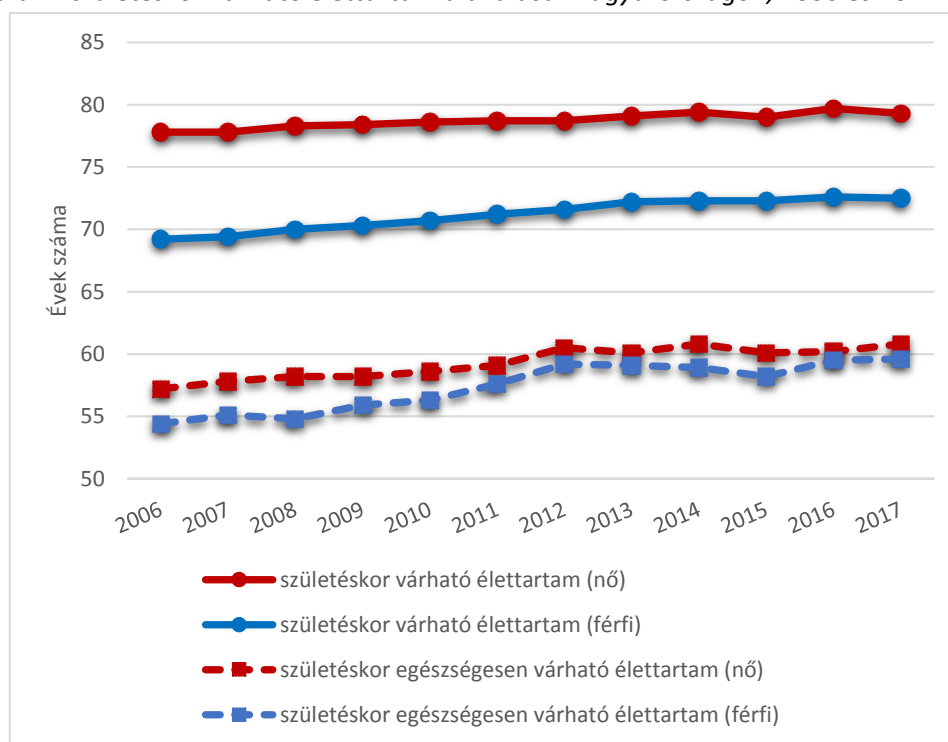
A 65 éves korban várható élettartam 2017-ben 14,5 év volt a férfiakra és 18,4 év a nőkre nézve: ezek az értékek 3,6 illetve 3 évvel kisebbek, mint az Európai Unió átlaga.

Egészségi állapot

A születéskor egészségesen várható élettartam a nőknél 60,8, a férfiak esetében 59,6 év, ami ugyan elmarad az uniós átlagtól, de az országok közötti rangsorban középmezőnyt jelent. A mutató tekintetében a korábbi kismértékű csökkenést követően némi növekedés volt tapasztalható. Az egészségi állapothoz képest magas halandóság az egészségügyi ellátás elégtelenségére utal.

A lakosság egészségi állapotának mérésére elfogadott mutató az önértékelésen alapuló vélt egészség osztályozása. Az egészségi állapot megítélése rövid és hosszabb távon is javuló tendenciát mutat: a magyarok 60 százaléka jónak, vagy nagyon jónak ítéli meg egészségi állapotát, ezen belül a férfiak még pozitívabban vélekednek saját egészségükről.

17. ábra: A születéskor várható élettartam alakulása Magyarországon, 2006 és 2017 között



Adatforrás: [Eurostat](#)

Megbetegedések, főbb halálokok

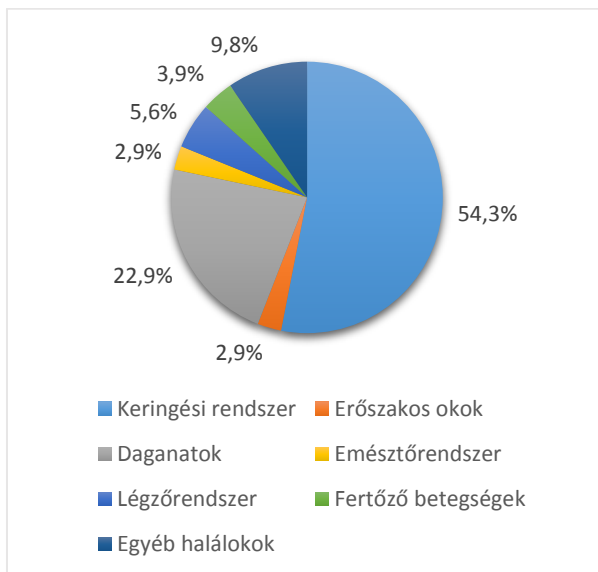
Magyarországon a leggyakoribb megbetegedések a magas vérnyomáshoz köthetők: 2017-ben 3 960 megbetegedés jutott 10 000 19 év feletti lakosra. A 75 éves vagy idősebb korosztály esetében pedig szinte mindenki magas vérnyomással diagnosztizált (9 188 megbetegedés 10 000 főre). További

jelentős betegség az ischaemiás szívbetegség, a cukorbetegség és az asztma. Ezek közül a vizsgált időszakban a szívbetegség előfordulása stagnált, de a cukorbetegség és az asztma előfordulása tovább növekedett. Az asztmás megbetegedés elterjedtsége a 8-18 éves korosztály körében is nőtt, a környezeti tényezők egyik egészségügyi következménye.

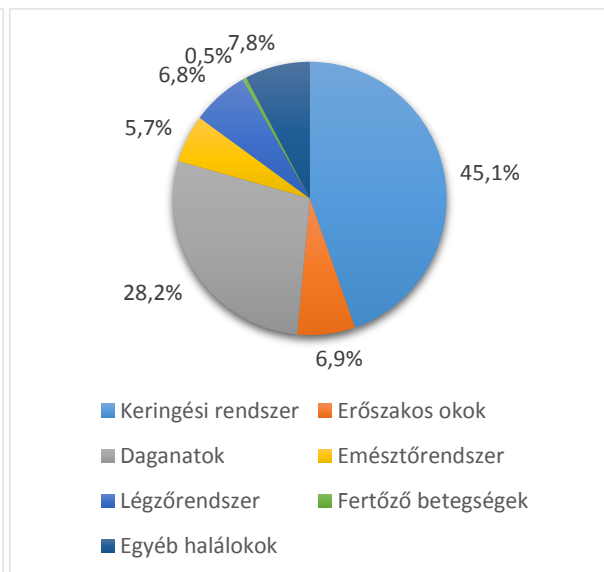
2017-ben a legtöbb ember a keringési rendszer betegségeiben halt meg, gyakoriságukat tekintve utána a daganatok következnek. E két halálói csoport az összes halálozás háromnegyedét teszi ki. Az emésztő- és légzőrendszer betegségei, továbbá az erőszakos eredetű halálokok az összes halálozás közel 15 százalékát adják.

A rákos megbetegedések között a vastagbélrák előfordulásában hazánk „világső”, a nők körében pedig a méhnyakrák okozta halálozás Magyarországon nemzetközi összehasonlításban is magas – az uniós átlag kétszerese. A daganatos betegségek időben történő felismerését nehezíti, hogy Magyarországon a lakosság kevesebb, mint kétötöde vett részt az elmúlt két évben valamilyen szűrővizsgálaton. Felismerve a helyzetet, 2018-ban megindult a „Helybe visszük a szűrővizsgálatokat” program, illetve – egyelőre pilot jelleggel – bővült a védőnők által végezhető szűrőprogramok köre a méhnyakszűréssel és a koragyermekkorai fejlődés részletesebb vizsgálatával.

18. ábra: A halálozások százalékos megoszlása (%) a kiemelt halálokok szerint a nők körében, 2017



19. ábra: A halálozások százalékos megoszlása (%) kiemelt halálokok szerint a férfiak körében, 2017



Adatforrás: KSH: A fenntartható fejlődés indikátorai, 2018.

Az egészségügyi ellátás szerepét bemutató „kezelhető” halálozás trendjeit is részletesebben vizsgáltuk. Elkerülhető halálozásnak számítanak azok a halálesetek, amelyek optimális orvosi beavatkozás alkalmazásával elkerülhetők lettek volna. 2017-ben 24.136 haláleset, az összes halálozás 18 százaléka, 100 ezer főre számítva mintegy 240 elkerülhető lett volna Magyarországon (Oberfrank, 2019). A legutóbbi évekre vonatkozó magyar adatok a kezelhető halálozás korábban javuló trendjeinek megtörését jelzik. A 2000 és 2015 közötti időszak egészére, valamint a 2010 és 2014 közötti időszakra vonatkozóan külön is e halálozás évi 3 százalékos csökkenésére vonatkozó becslést kaptunk, míg a 2014

és 2017 közötti időszakban a csökkenés összességében sem érte el az 1 százalékot, így az egészségügyi ellátás ebben az időszakban elhanyagolható mértékben járult csak hozzá a mortalitás csökkenéséhez, azaz a várható élettartam növekedéséhez (KSH, 2019a).

A betegségek kezelhetősége mellett a megelőzés is kiemelten fontos, melynek egyik fő eszköze a védőoltás. Az előrehaladási jelentés vizsgálati időszakában, 2017. január 1-től ingyenesen elérhetővé vált a 0-2 éves korosztály számára kötelezően felajánlandó Meningococcus C elleni oltóanyag. 2019-től pedig a bárányhimlő elleni védőoltás került a térítésmentes, kötelező védőoltások körébe. A 2014 óta ingyenesen elérhető Humán papillomavírus (HPV) elleni védőoltás tekintetében pedig a 2016/2017-es és a 2017/2018-as tanévben a kétkomponensű HPV oltóanyaggal a védőoltásra jogosult (12. életévüket betöltött 7. osztályos) leányok háromnegyede részesült ellátásban.

A kockázati tényezőkkel magyarázható egészségveszteség túlnyomó többsége (74,5%) összefügg a viselkedéssel, ezért kiemelt jelentőségű a népegészségügyi tervezés során az egészségmagatartás megváltoztatására irányuló beavatkozások előtérbe helyezése (Oberfrank, 2019).

A halálozások és megbetegedések egy jól meghatározott részét környezeti hatások okozzák. A legjelentősebb ezek közül a légszennyezés (PM_{10} és a $PM_{2,5}$ kibocsátás), mely az Európai Környezetvédelmi Ügynökség számítása szerint hazánkban 13 000 idő előtti elhalálást okoz, és így az elhunytak átlagosan több mint 10 évet veszítenek az életükből. A jelentés ideje alatt végzett vizsgálatok is bizonyítják, a rossz minőségű beltéri levegő légúti megbetegedésekhez vezető hatását, mely több tényezőre is visszavezethető. Az egészségkárosító hatások miatt egyre erőteljesebben jelenik meg a lakosság tiltakozása a légiközlekedés okozta zajhatásokkal szemben. Emellett az extrém hőmérsékleti események is komoly kockázatot hordoznak, például az elmúlt években ilyen időszakok alatt több mint 15 százalékkal emelkedett meg az elhalálozások száma.

Egészségkárosító magatartások elterjedtsége

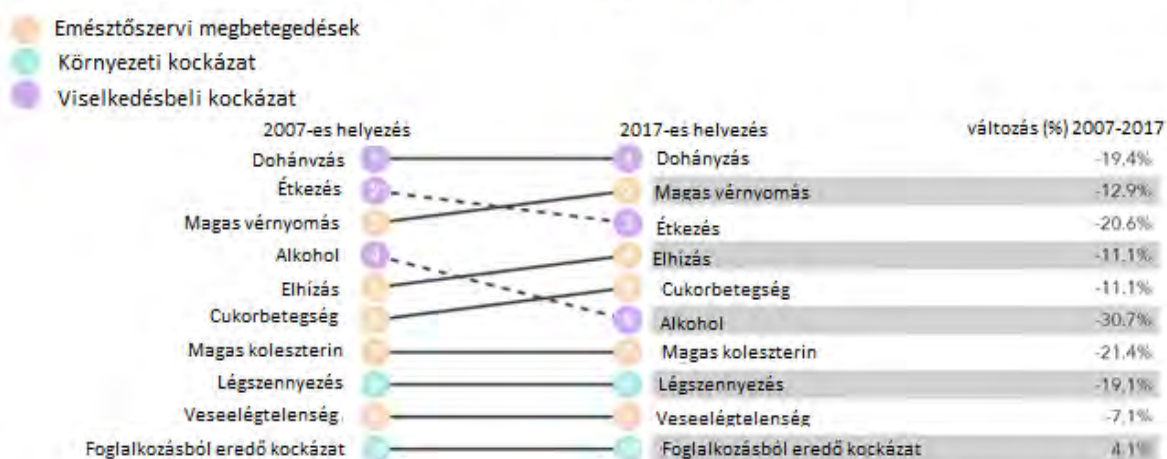
Egészségkárosító magatartások számos megbetegedés kialakulásával állnak bizonyítottan oksági kapcsolatban. A dohányzás, az alkoholfogyasztás, a kábítószer-fogyasztás mellett az egészségtelen étkezés, a túlsúly és a mozgáshiányos életmód egyaránt a halálozás kockázatát növelő tényezőknek tekinthető.

A lakosság dohányzási és alkoholfogyasztási szokásairól 2014-es az elérhető legfrissebb adat, így az előző jelentés óta eltelt időszakban bekövetkezett változások nem ismertek. 2014-ben a felnőtt magyar nők több mint ötöde, a férfiak közel harmada dohányzott napi rendszerességgel. Ha megvizsgáljuk az IHME által készített országelemzést, azt láthatjuk, hogy Magyarországon 2017-ben továbbra is a dohányzás jelenti a legnagyobb halálozási kockázati tényezőt. Az alkoholfogyasztás mértékéből fakadó problémák mellett az egészségtelen étrendhez kapcsolódó (magas testtömegindex, magas vércukor szint, magas koleszterinszint) kockázatok is felértékelődtek.

Magyarországon a 16 évnél idősebb lakosság több mint fele túlsúlyos vagy elhízott, 40% tekinthető normál súlyúnak, 4% pedig soványnak. A népesség jelentős része semmilyen testmozgást nem végez.

20. ábra: A halálesetekhez vezető kockázati tényezők áttekintése, 2017

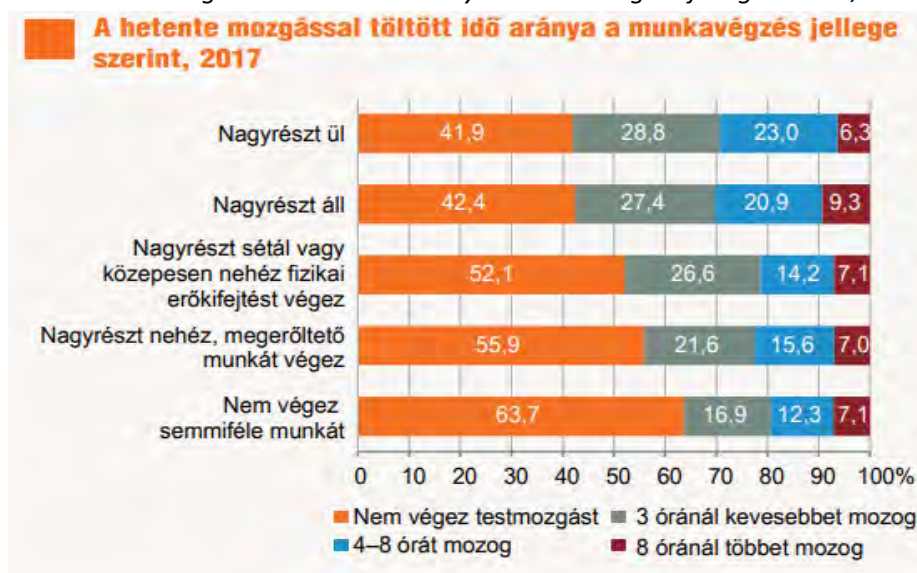
Milyen kockázati tényezők vezetnek a legtöbb halálesethez?



Forrás: Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME), Country Profiles: Hungary²⁴

A testmozgás fejlesztése érdekében került bevezetésre 2012-től a mindennapos testnevelés az oktatási rendszerben. Feltehetően nagyrészt ennek köszönhető, hogy a népesség csoportjain belül a tanulók végeznek legnagyobb arányban testmozgást (közel felük heti legalább négy órát mozog), és az OECD 2016. évi adatai alapján megállt a gyermekkori túlsúly és elhízás növekedése. A mindennapos testnevelés megvalósíthatóságának egyszerűsítésére a Nemzeti Köznevelési Infrastruktúra Fejlesztési Program keretében 2018 végéig 22 helyszínen új tornatermet, 16 helyszínen pedig új tanuszodát adtak át.

21. ábra: A hetente mozgással töltött idő aránya a munkavégzés jellege szerint, 2017



Forrás: KSH, 2018c²⁵.

²⁴ <http://www.healthdata.org/hungary> (A letöltés ideje: 2019. 07. 09.)

²⁵ KSH: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/egeszsegallapot1617.pdf> (Letöltés időpontja: 2019. 07-16-)

A túlsúly kialakulásban ugyanakkor szerepet játszik az élelmiszerek beltartalma, mely a talajok egészségétől függ. Az egészséges talajon termesztett növény tartalmazza az emberi szervezet számára szükséges létfontosságú elemeket. Az élelmiszerekből hiányzó tápanyagok táplálkozási rendellenességhez vezethetnek, a relatív éhezés akár elhízás formájában is manifesztálódhat.²⁶ A mozgás mellett szükség lenne ezen aspektus megjelenítésére is az egészség megelőzési szakpolitikákban.

Lefoglalási és fogyasztói információk szerint 2017-ben is a kannabisz származékok maradtak a legelterjedtebb kábítószer a piacon. A stimulánsok közül továbbra is az amfetamin, az ecstasy és a kokain a legnépszerűbb. A 2017-es évben kismértékben növekedett a magas MDMA tartalmú ecstasy tabletták lefoglalási aránya, továbbá folyamatos emelkedés figyelhető meg a fogyasztói mennyiségű kokain lefoglalásokban, mely a szer fokozottabb mértékű terjedésére utalhat. Az új pszichoaktív szerek elterjedtsége 2015 óta folyamatosan csökken a lefoglalási adatok alapján (Drog Fókuszpont, 2018).

Egészségügyi foglalkoztatottak

Az Állami Egészségügyi Ellátó Központ minden évben beszámolót készít az ágazat humánerőforrás-helyzetéről. A statisztikák alapján elmondható, hogy a jelentés vizsgálati időszakában:

- egyaránt nőtt az egészségügyi szakképesítéssel rendelkező személyek alapnyilvántartási, és az egészségügyi dolgozók működési nyilvántartási²⁷ létszáma;
- 2018-ban tovább csökkent azon személyek száma, akik részére a külföldi munkavállaláshoz szükséges hatósági bizonyítvány került kiállításra – ezen belül is a kivándorlást tervező magyar orvosok és szakdolgozók száma csökkent jelentősen;
- nőtt azok száma, akik külföldön szerzett egészségügyi szakképesítésüket elismertették hazánkban;
- több lépcsőben nőttek az egészségügyi dolgozók bérei;²⁸
- egészségügyi ágazatban regisztrált üres álláshelyek tekintetében a betöltött és betöltetlen álláshelyek aránya stagnál.

A pozitív folyamatok ellenére az egészségügyi létszámhiány továbbra is problémát jelent, ahogy az elöregedés is: az orvosok harmada (33%) 60 éves vagy afeletti. Ugyanakkor megindult egy fiatalodási folyamat is: a 25-34 éves fiatal orvosok a nyilvántartásba vett orvosok ötödét adják (20%).

A szakdolgozók létszámhiányának enyhítésére az egészségügyi szakképesítések iskolarendszerű nappali képzéseibe járó tanulók ösztöndíj támogatásra pályázhatnak. A szakápoló MSc képzésben résztvevő pedig a Michalicza-ösztöndíj programban vehetnek részt – a KLIK-ösztöndíjhoz hasonló

²⁶ R. Vargas Rojas – M. Achouri – J. Maroulis – L. Caon: Healthy soils: a prerequisite for sustainable food security. *Environ Earth Sci* (2016) 75:180, 179, 180, link.springer.com/article/10.1007/s12665-015-5099-7; *Global nutrition report from promise to impact, ending malnutrition by 2030* <http://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/130354/file/130565.pdf>

²⁷ Önálló egészségügyi tevékenység csak az egészségügyi dolgozók működési nyilvántartásában szereplők végezhetnek.

²⁸ A szakvizsgával rendelkező szakorvosok és a kórházi szakgyógyszerészek körében 2 lépcsőben került sor a béremelésre: első lépésben 2016. szeptember 1-től bruttó 107.000 Ft-tal, 2017. november 1-től további bruttó 100.000 Ft-tal emelkedett az alapbérük.

A szakvizsgával nem rendelkező orvosok és kórházi gyógyszerészek alapbére 2017. november hónaptól bruttó 50 ezer forinttal emelkedett. Az orvosok alapbére a 2016-2017. közötti időszakban átlagosan 56,8%-kal növekedett.

Az egészségügyi szakdolgozóknál 4 lépcsőben került, illetve kerül sor béremelésre, bérük a 2016-2018. közötti időszakban átlagosan 53%-kal növekedett.

rendszerben. Továbbá 2011-ben került kialakításra a kormányzat által a Rezidens Támogatási Program ösztöndíjrendszere, melynek elemei folyamatosan bővülnek; 2017-2018-ban összesen 1.622 fő szakorvos és szakgyógyász jelölt lépett be az ösztöndíj rendszerbe.

5.1.4.4 Szegénység, kirekesztettség - társadalmi kohézió²⁹

Az emberi erőforrások keretében vizsgálja az NFFS a társadalmi szolidaritással, esélyegyenlőséggel kapcsolatos célokat. A téma szorosan összefügg a társadalmi erőforrásokkal, különösen a társadalmi kohézió és a társadalmi szerkezet kérdéskörével. Az alábbi fejezet részben átfed tehát a társadalmi erőforrások területével, ugyanakkor a témák komplexitása miatt érdemes egy helyen vizsgálni és értékelni a folyamatokat.

Szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők aránya

Az EU tagállamok vállalták, hogy 2020-ra, a 2008-as évhez viszonyítva 20 millióval csökkentik azok számát, akik nyomorban és társadalmi kirekesztettségben élnek, illetve akikre a szegénység és kirekesztettség relatív veszélyt jelent. Magyarország ehhez csatlakozva célul tűzte ki, hogy 450 ezer fővel, 1,93 millióra csökkenti az érintett népesség számát (a 2008-as 2,38 milliós létszámhoz képest).

Az EU 2020 stratégia három mérőszám figyelembevételével méri a szegénység vagy társadalmi kirekesztettség ellen való küzdelem hatásosságát:

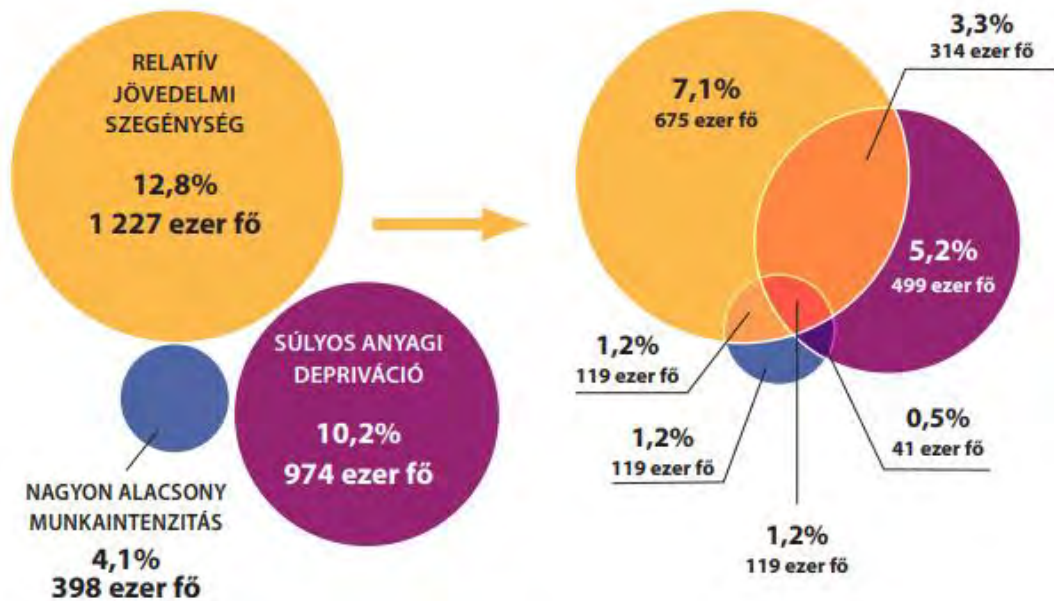
1. *Relatív jövedelmi szegénységben él:* háztartásában az éves ekvivalens jövedelem alacsonyabb a szegénységi küszöbnél (a mediánjövedelem 60%-ánál).
2. *Súlyos anyagi nélkülözésben él:* háztartása összesen kilenc elemi indikátor segítségével meghatározott probléma vagy anyagi jószág hiányából legalább négyben érintett.
3. *Alacsony munkaintenzitású háztartásban él:* a háztartás aktív korú tagjai együttes munkapotenciáljukat legfeljebb 20 százalékban tudták kihasználni az adatfelvételt megelőző egy év egészére vetítve.

Az így kialakított indikátor egyaránt tükrözi a szakmai szempontokat és a tagállamok politikai kompromisszumát, hiszen a tagországok között jelentős különbségek mutatkoznak a három összetevőt illetően. Így meg lehet határozni, hogy az egyes tagországok esetében melyik az a mutató, amely a legnagyobb mértékben befolyásolja az indikátor alakulását (NFFT, 2015).

Magyarországon 2008-tól kezdve – az EU átlagától eltérően – a súlyos anyagi deprivációban élők aránya volt a legmagasabb a három csoport közül, 2018-ra azonban megfordult a sorrend: a súlyos anyagi deprivációs ráta a relatív jövedelem-szegénységi ráta alá esett. A szegénységben vagy társadalmi kirekesztettség kockázatában élők összetétele a KSH 2018-as, háztartások életszínvonalát bemutató kiadványa alapján a következőképpen alakult. A lakosság 12,8 százaléka érintett relatív jövedelmi szegénységben, 10,2 százaléka súlyos anyagi deprivációban, továbbá 4,1 százalékára jellemző a nagyon alacsony munkaintenzitás. A különböző kategóriák közötti átfedéseket figyelembe véve a három mutató metszetében a társadalom 1,2%, vagyis 119 ezer fő található; további 5 % tartozik egyszerre két halmazba, tehát 6,2% (593 ezer fő) tartozik a legsúlyosabban érintettek közé.

²⁹ A fejezet összeállításakor az alábbi tanulmányra támaszkodtunk: Tóth I. Gy. – Branyiczki R. (2019): Fenntartható fejlődés Magyarországon, Társadalmi kirekesztés, szegénység és társadalmi kohézió, Harmadik monitoring jelentés, Társi, Budapest.

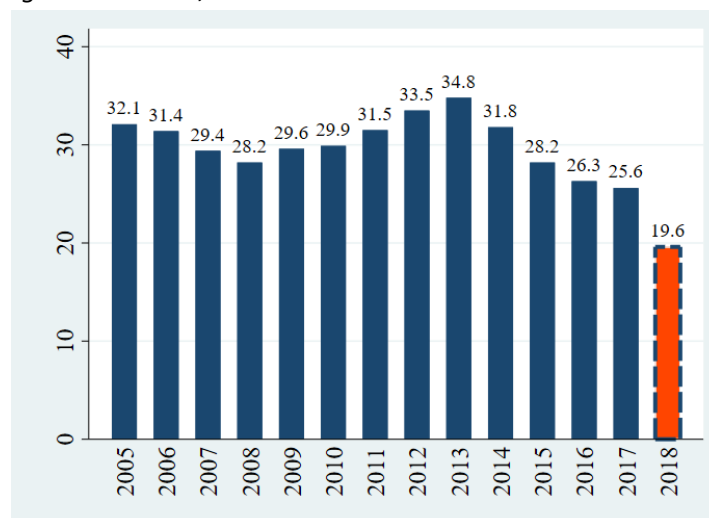
22. ábra: Szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya dimenzióként külön, illetve a dimenziók együttes figyelembevételével, 2018



Forrás: KSH 2018. (A háztartások életszínvonala, 14. oldal.)

Összességében a társadalom 19,6 százalékánál (1,89 millió fő) áll fenn a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázata, vagyis hazánk teljesítette a 2020-ra vállalt célértéket. A csökkenés a legutóbbi jelentésben ismert értékhez képest is komoly előrelépést jelent: Magyarországon 2016 és 2018 között 26,3 százalékról 19,6 százalékra csökkent a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatában élők aránya, ami erősen összefügg a gazdasági fellendülés, a fizetések növekedése és az általános foglalkoztatottság szint növekedésével.

23. ábra. A szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők aránya Magyarországon a teljes népesség százalékában, 2005-2018.



Adatforrás: Eurostat

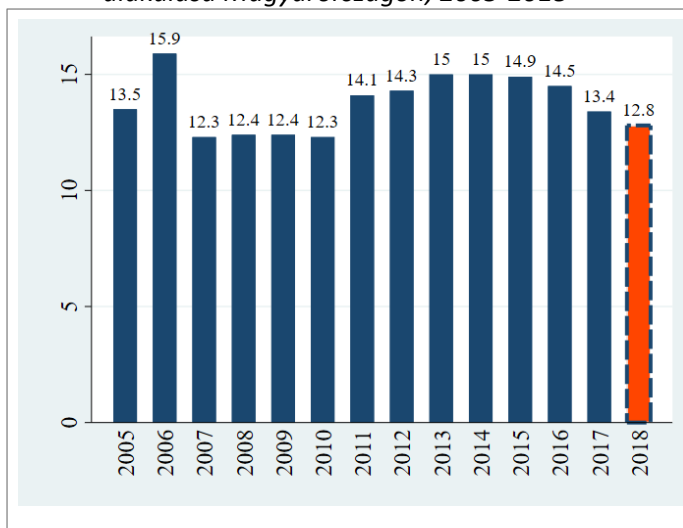
Összességében elmondható, hogy az indikátorral kapcsolatban bizakodásra van okunk, hiszen valamennyi mérőszám tekintetében javulást figyelhetünk meg hazánkban a legutóbbi monitoring jelentés óta – az NFFS-ben kitűzött cél elérése is közelebb került. Ezzel együtt a belső perifériák továbbra is jelen vannak: egyes társadalmi csoportok (fiatalok, egyszülős háztartások, munkanélküliek, romák), valamint a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek felzárkóztatása továbbra is kihívást jelent a szociálpolitika számára. A felzárkóztatás elősegítésére a szegregátumokban és a halmozottan hátrányos helyzetű településeken kísérleti programok indultak, melyek célja a generációkon átívelő hátrányok felszámolása (pl. TOP/VEKOP és EFOP projektek a városi és nem városi szegregátumok fejlesztésére).

Jövedelmi szegénység

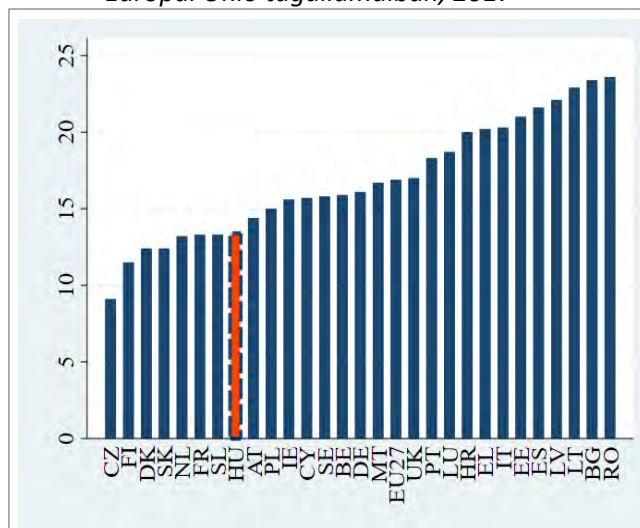
A relatív jövedelmi szegénységet a statisztikai gyakorlatban egy relatív szegénységi küszöb alapján határozzák meg. A legelterjedtebb mutató esetében az ekvivalens háztartásjövedelem mediánjának 60 százalékánál húzzák meg a határt³⁰.

A jövedelmi szegénység 2007 és 2013 között folyamatosan növekedett hazánkban, majd stagnált, 2015-öt követően pedig fokozatosan csökkent. 2016-ban a teljes népesség 14,5 százaléka számított szegénynek, ez az arány 2018-ra 12,8 százalékra mérséklődött. Az EU-28 országok rangsorában sikerült előre lépünk: 2015-ben a 11. helyen álltunk, 2017-ben pedig a 7. helyre kerültünk. A legkisebb szegénységi ráta Csehországban, a legmagasabb pedig Romániában volt.

24. ábra: A relatív jövedelmi szegénységi ráta alakulása Magyarországon, 2005-2018



25. ábra: A relatív jövedelmi szegénység az Európai Unió tagállamaiban, 2017



Adatforrás: Eurostat. Az ekvivalens háztartásjövedelmek mediánjának 60 százalékánál kevesebb jövedelemből élő személyek százalékos aránya.

³⁰ Az ekvivalens-skálák alkalmazása révén az ekvivalens háztartásjövedelem esetében figyelembe veszik a különböző életkorú családtagok eltérő fogyasztási szükségleteit, nem úgy, mint az egy főre vetített háztartási jövedelem koncepcióban. Az indikátor esetében a módosított OECD ekvivalencia skálát használták, ami a háztartásfőt 1-es, a további felnőtt tagokat 0,5-ös, a gyermekeket 0,3-as súllyal veszi figyelembe.

Súlyos anyagi depriváció

A súlyos anyagi depriváció – ellentétben a jövedelmi szegénység relatív jellegével – alkalmasabb arra, hogy az életszínvonal vonatkozásában az egyes országok közötti különbségeket vizsgálhassuk. Az előző monitoring jelentéshez képest jelentős javulás figyelhető meg: 2016-ban 16,2% volt a mutató értéke, 2018-ra pedig mindössze 10,1 százalékon áll, amely az eddig mért legalacsonyabb érték az országban. A pozitív tendencia feltehetően főként az utóbbi évek során az életszínvonalban történt javulások eredménye – a kormányzati intézkedések és az elmúlt évek gazdasági fellendülése az utóbbi évtized legmagasabb keresetnövekedési üteméhez vezetett. A javuló tendencia ellenére a magyar társadalom európai összehasonlításban továbbra is rendkívül depriváltak számát: 2017-ben a negyedik legrosszabb helyzetű tagállam volt az Unióban.³¹

3. táblázat: A súlyos anyagi depriváció elemi indikátorai Magyarországon, 2015 és 2018 között (%)

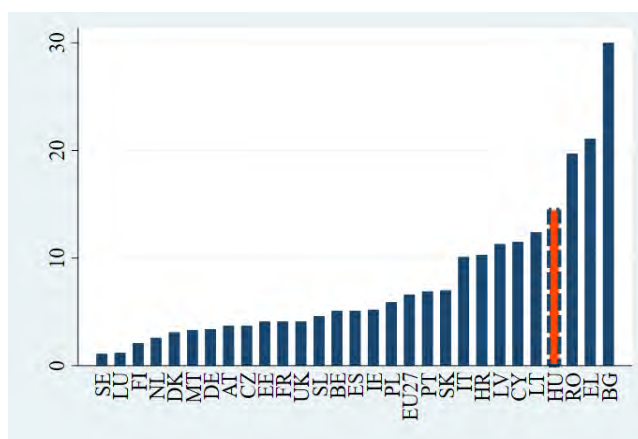
	2015	2016	2017	2018
Híteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátralék	21,6	19	15,7	12,8
Váratlan kiadások fedezetének hiánya	70,7	50,7	31,5	33,2
Anyagi okból nincs telefonja	1,4	1,3	1,1	1,2
Anyagi okból nincs színes televíziója	0,4	0,6	0,6	0,6
Anyagi okból nincs mosógépe	1,0	1,0	0,7	0,7
Anyagi okból nincs személygépkocsija	19,8	20,6	20,1	17,4
Évi egyhetes üdülés hiánya	55,1	50,6	48,2	43,0
Kétnaponta húsétel fogyasztás hiánya	23,7	19,1	16,4	12,4
Lakás megfelelő fűtésének hiánya	9,6	9,1	6,8	6,0
Súlyos anyagi depriváció (minimum 4 tétel)	19,4	16,2	14,5	10,1

Adatforrás: [KSH-STADAT](#)

25. ábra: Súlyos anyagi deprivációban sújtott népesség aránya Magyarországon 2005-2018.



26. ábra: Súlyos anyagi deprivációban élők arány az Európai Unió tagállamaiban 2017.



Adatforrás: [KSH-STADAT](#). Azon népesség aránya, akik anyagi okokból nem rendelkeznek, avagy nem jutnak hozzá legalább négy tartós fogyasztási cikkhez vagy szolgáltatáshoz a megadott kilenc tételből.

³¹ 2018-ra vonatkozóan nem áll rendelkezésre adat az összes EU tagállamban a súlyos anyagi deprivációban élők arányára vonatkozóan, ezért az uniós összevetéshez a 2017-es eredmények a legfrissebbek.

Alacsony munkaintenzitású háztartásban élők

A nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők arányát az EU statisztikai gyakorlatában a 0-59 éves népességre vetítve számítják ki. Az ilyen népesség százalékos aránya Magyarországon 2013 óta (13,6%) folyamatosan csökken: 2016-ban 8,2%, 2018-ban pedig már csak 4,1% a mutató értéke.

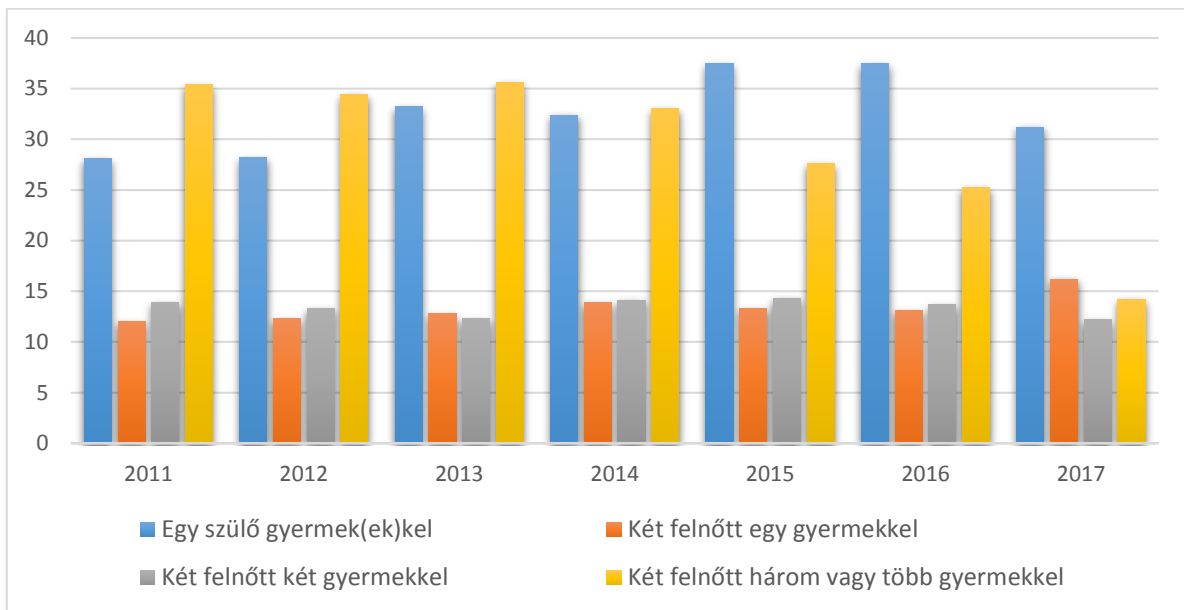
Az elsődleges munkaerőpiacról kiszorultak foglalkoztatását a közfoglalkoztatási programok, és egyéb aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök segítik. A közfoglalkoztatási programok jelentős arányban tudták mozgósítani a tartós álláskeresők csoportját, ugyanakkor ezen kör foglalkoztatási programokba vonhatósága 2018-ra elérte korlátait: az álláskeresők nagyjából negyede nem tud kimozdulni a hosszú ideje tartó munkanélküliségből. A kormányzati beszámolók alapján a regiszterben ragadók egy része egészségügyileg kevésbé alkalmas a rendszeres munkavégzésre, jellemző, hogy a közfoglalkoztatók mentális-, egészségügyi-, szociális-, családi-, munkamagatartásbeli okok és munkaszocializációs problémák miatt nem tudják őket tartósan foglalkoztatni. Egy részük egyszerűsített foglalkoztatás keretében, vagy nem bejelentett módon szerez alkalmi jelleggel jövedelmet. Egyre nehezebb feladat ezt a réteget bevonni a közfoglalkoztatásba és más programokba. A munkaerőpiacról tartósan kiszorulóknak komplex, személyre szabott segítséget igényelnek, mely esetükben csak hosszabb távú fejlesztési folyamat révén vezethet eredményre, illetve sok esetben nem reális a teljes állású foglalkoztatás. Több program is indult ilyen céllal, uniós forrásból, például a roma nők foglalkoztatását célzó „Nő az esély” pályázatok; a szociális gazdaság erősítését célzó támogatások, vagy a megváltozott munkaképességűek elhelyezkedését komplex módon segítő projektek.

Jövedelmi egyenlőtlenségek alakulása

Gyermekszegénység

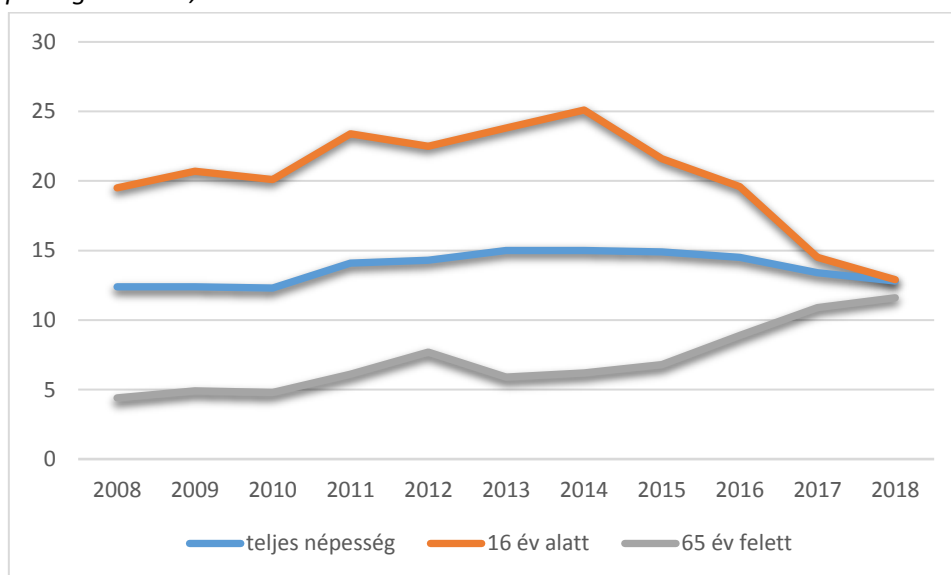
A szociális hátrányok kompenzálására alapvető szempont, hogy a leghátrányosabb helyzetű gyermekekhez minél korábban eljussanak a valódi esélyteremtő lehetőségek. A szegénység jelentős hátrányt jelent a gyermekek iskolai sikerességére és munkaerőpiaci esélyeire nézve, így fontos fenntarthatósági mutató. Magyarországon a gazdasági válság utáni években 2014-ig növekedett a jövedelmi szegénységben érintett gyermekek (18 éven aluliak) aránya, azután azonban a 2014-es 25%-ról 2017-re 15%-ra csökkent a mutató értéke, ami alacsonyabb az EU28 országok 20 százalékos átlagánál. Ugyanakkor még mindig magasabb a jövedelmi szegénységben érintettek aránya a gyermekek között, mint a teljes népességben, de a különbség 2017-re jelentősen csökkent.

27. ábra: A gyermeket nevelő családok különböző típusainak szegénységi kockázata (relatív jövedelmi szegénységi arány (%)) háztartástípusok szerint), 2011 és 2017 között



Adatforrás: KSH Tájékoztatói adatbázis

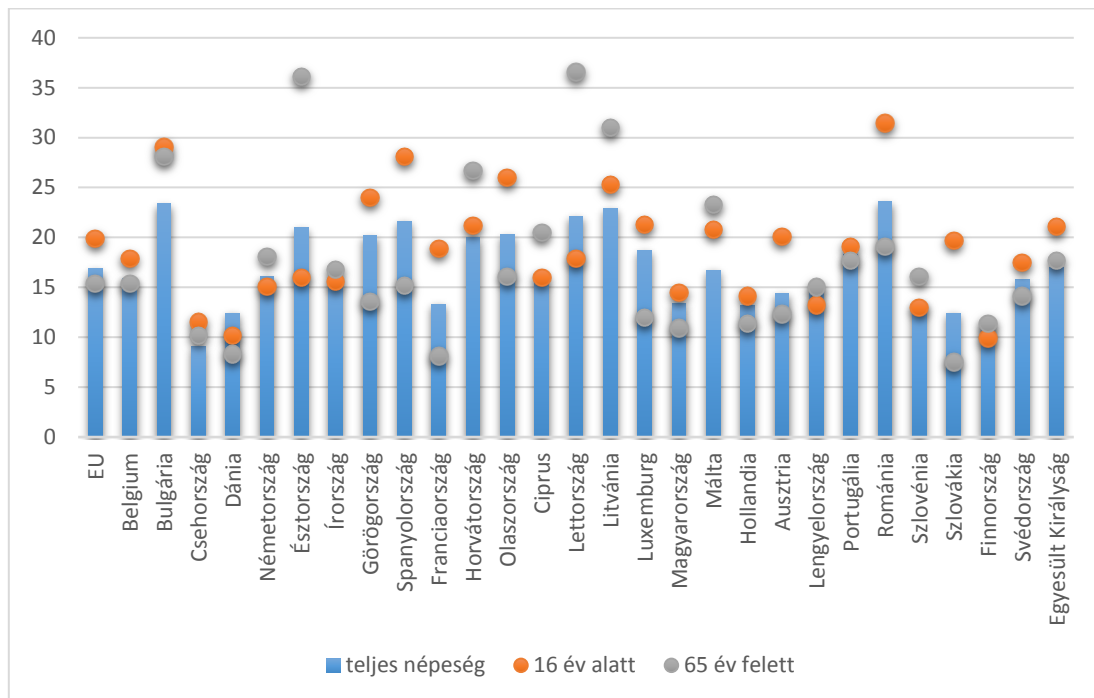
28. ábra: Relatív jövedelmi szegénységi ráta alakulása a gyermekek, az idősek és a teljes népesség körében, 2008 és 2018 között³²



Adatforrás: [Eurostat](#)

³² Szegénységi küszöb: ekvivalens háztartási jövedelem mediánjának 60 százaléka.

29. ábra: Relatív jövedelmi szegénységi ráta a gyermekek, az idősek és a teljes népesség körében az EU tagországokban, 2018

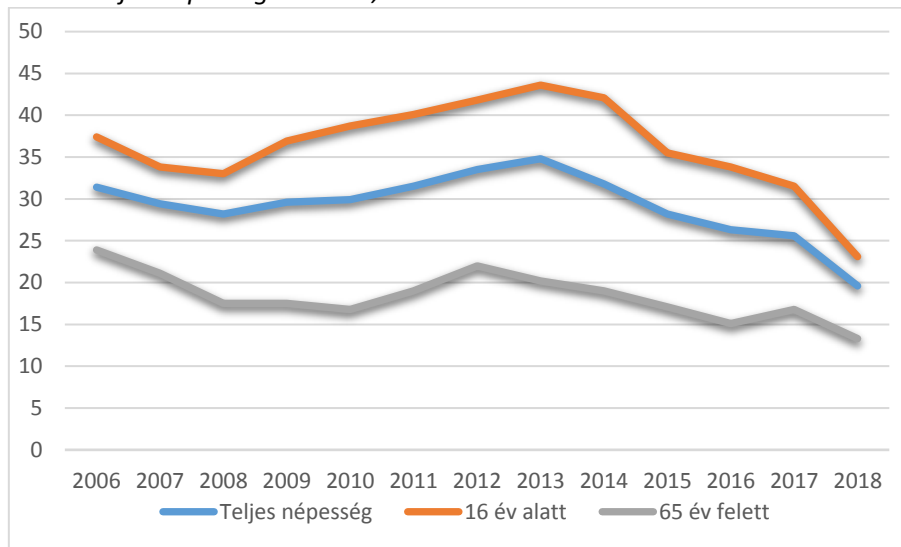


Adatforrás: [Eurostat](#)

A jövedelmi szegénységben vagy társadalmi kirekesztődés kockázatában érintettek arányát mérő mutató értéke a gyermekek körében 2008 és 2014 között 33 százalékról 44 százalékra nőtt, majd 2017-re lényegében a válság előtti értékre, 32 százalékra csökkent. Itt is jellemző, hogy a gyermekek körében magasabb a jövedelmi szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben érintettek aránya a teljes népességre jellemző értéknél (2017-ben 26%), és az is megfigyelhető, hogy a gyermekekre és az idősekre vonatkozó értékek közötti különbség csökkent a legutóbbi években. Nemzetközi összehasonlításban a magyar 32 százalékos érték magasabb az EU átlagánál (25%). Magyarország Olaszországgal, Spanyolországgal és Litvániával együtt alkotja az országoknak azt a csoportját, amelyben a második legsúlyosabb a szegénység vagy társadalmi kirekesztés kockázata a gyermekek körében (ezekben az országokban 31-32% körül alakul a mutató értéke).

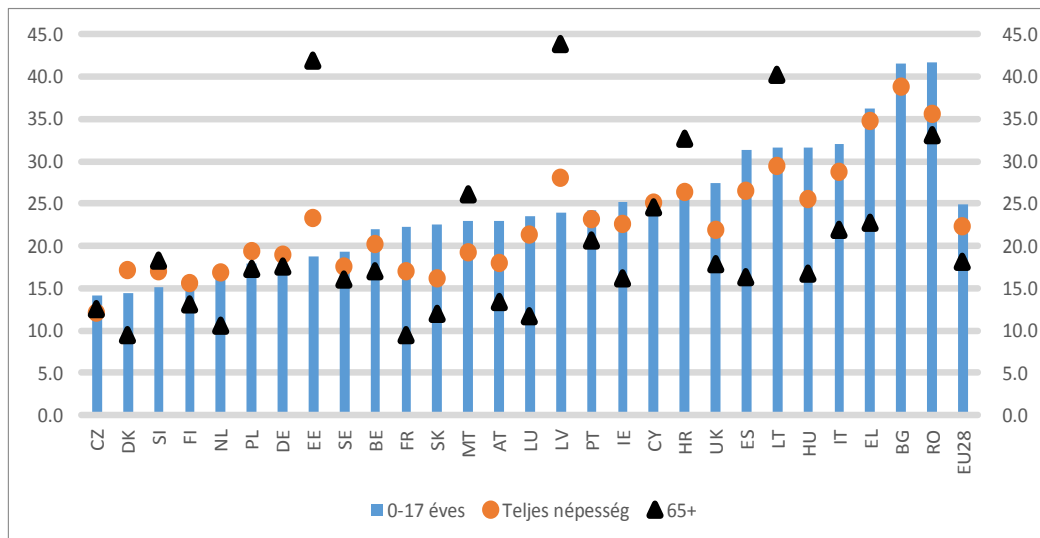
A gyermekszegénység mérséklése területén elért eredményekhez a gyermekétkeztetés ingyenességének kiterjesztése, illetve a szünidei gyermekétkeztetés biztosítása is nagymértékben hozzájárult. A 2016/2017. tanévben már az általános iskola teljes alsó tagozatára kiterjedt az ingyenes tankönyvellátás, a 2018-2019-es tanévtől pedig már az 1-9. osztályig (minden általános iskolai évfolyam, a középiskola első osztályával bezárólag) részesülhetnek a tanulók ingyen tankönyvben. Ezzel az ingyenes tankönyvben részesülők száma 1 018 ezer főre nőtt, így a tanulók 85 százalékára kiterjedt a térítésmentesség.

30. ábra: A szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek aránya (%) a gyermekek, az idősek és a teljes népesség körében, 2006 és 2018 között



Adatforrás: [Eurostat](#)

31. ábra: A szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek aránya (%) a gyermekek, az idősek és a teljes népesség körében az EU tagországokban, 2018



Adatforrás: [Eurostat](#)

Időskori szegénység

A 65 évesnél idősebbek körében a jövedelmi szegénységben érintettek aránya 2015 óta lényegében megduplázódott: 5 százalékról 10 százalékra nőtt. A jövedelmi szegénységben élő idősek aránya ugyanakkor még mindig alacsonyabb a teljes népességre jellemző értéknél (14%). A szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintett időskorúak aránya is növekedett az előző monitoring

jelentés óta, de az előző mutatónál kisebb mértékben, 15 százalékról 17 százalékra, ami mind a teljes népességre jellemző, mint az EU-28 átlagnál alacsonyabb.

E körben azonban szükséges lehet felülvizsgálni a szociális transferekhez való hozzáférés lehetőségeit és megteremteni a fogyatékosügyi, illetve az időügyi politikák közötti összhangot a fogyatékkal élő idősök halmozott hátrányának megszüntetése érdekében.

Jövedelmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos attitűd

Hazánk egyik feltűnő társadalmi jellegzetessége, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek elfogadottsága annak ellenére nagyon alacsony, hogy az objektív jövedelmi egyenlőtlenségi mutatók nem számítanak különösen magasnak az EU-ban (Fábián – Tóth, 2014). Ezt támasztja alá például a jövedelmi egyenlőtlenségek mérésére használt Gini-együttható is, melynek értéke 2017-ben Magyarország esetében 28,1, míg az EU átlaga 30,7 – vagyis a jövedelmi egyenlőtlenség hazánkban kisebb, mint az EU-ban.³³

Lakosság eladósodottsága

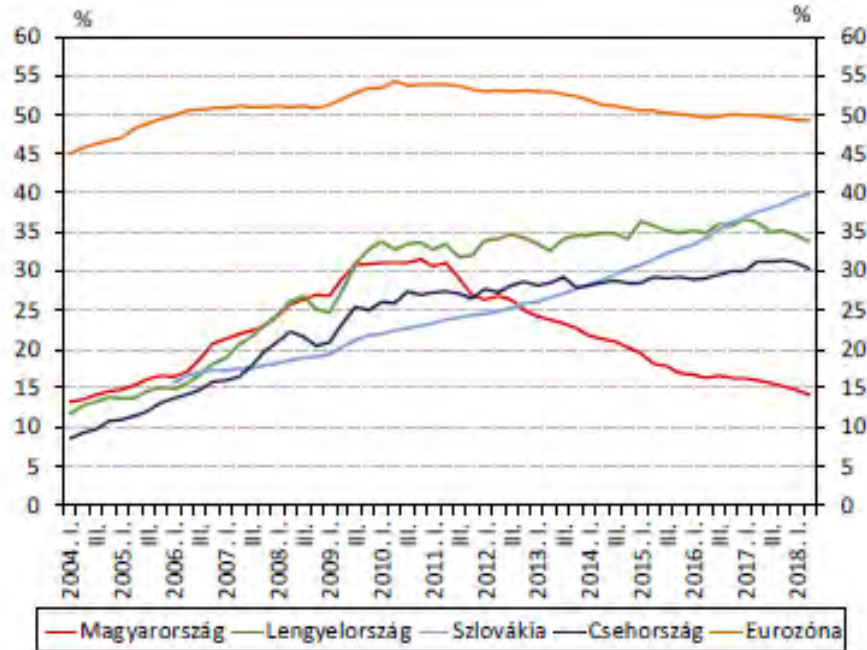
Az előző monitoring jelentéshez képest jelentősen bővült a háztartási hitelezés, elsősorban a háztartások jövedelmi növekedésének köszönhetően. Míg 2010 és 2016 között évről évre kisebb lett a teljes hitelállomány összege, 2017 végére a tendencia megfordult, és a növekedés 2018-ban is folytatódott: 5 százalékot meghaladó mértékben növekedett a lakossági hitelállomány. Az MNB adatai szerint a hitelkereslet mind a lakáshitelek, mind a fogyasztási hitelek kapcsán erősödött, amit mindkét szegmensben az átlagos hitelösszegek jelentős és a futamidők mérsékelt emelkedése kísért (MNB Inflációs jelentés, 2019).

2018-ban a teljes hitelállomány 56 százaléka a bankoknál koncentrálódott, 28 százaléka volt jelzáloghitel-intézeteknél és 13 százaléka lakás-takarékpénztáraknál. A takaré- és hitelszövetkezetek által nyújtott hitelek a teljes állomány 3,4 százalékát tették ki 2018 végén. A pozitív lakossági hitelezési tendencia az előrejelzések szerint tartósan ígérkezik. (KSH, 2019)

A lakossági hitelállomány növekedése azonban nem fenyeget a túlzott eladósodottság veszélyével. A magánszektor hitel/GDP-arányos eladósodottsága a 2008-as válságot követően jelentős alkalmazkodáson ment keresztül, és jelenleg is az egyik legalacsonyabb az EU-ban, illetve a Kelet-Közép-Európa régióban. Az elmúlt években életbe lépett adósságfék szabályok segítettek a kamatkockázat mérséklésében: a jövedelemarányos törlesztőrészlet mutató 2018. októberi módosítása a hosszabb kamatfixálási periódusú hitelek felé terelte a keresletet (MNB Pénzügyi Stabilitási Jelentés, 2018).

³³ Adatforrás: [Eurostat](#)

32. ábra. A háztartási hitelállomány alakulása a GDP százalékában a régióban



*Megjegyzés: Hitelintézetekkel szembeni hitelállomány

Forrás: MNB Pénzügyi stabilitási jelentés, 2018.

A nemteljesítő háztartási hitelek aránya 2016 vége óta megfelelődött; 2018-ra 8,4 százalékra mérséklődött. A javuló tendencia ellenére ez az arány továbbra is magasnak tekinthető. A nemteljesítő háztartási hitelállomány kétharmadát a jelzáloghitelek adják. A nemteljesítő háztartási hitelek aránya csökkenésének elsődleges oka a hitelintézetek portfólió tisztítási tevékenysége (MNB Pénzügyi Stabilitási Jelentés, 2018).

2018-tól megváltozott a lakáshitelek minősítése. A problémamentes hitelek aránya 2015 óta folyamatosan javult, 2016 és 2017 között 89 százalékról 93 százalékra emelkedett. A 2018-as új minősítési kategóriák alapján a teljesítő hitelek aránya elérte a 95 százalékot. (KSH, 2019)

Pénzügyi kultúra

A kedvező gazdasági helyzetnek köszönhetően a lakosság rendelkezésre álló jövedelme növekedik, ez azonban nem jár együtt a pénzügyi tudatosság erősödésével. Az OECD 2015-ös kutatása szerint a pénzügyi kultúra szintje hazánkban összességében átlag alattinak minősül – a 30 országból álló rangsor 22. helyén állunk (Potóczy, 2017).³⁴

A kormányzat kiemelt célként kezeli a pénzügyi kultúra megerősítését, oktatásba való beemelését. Ennek érdekében 2017-ben elkészült a pénzügyi tudatosság fejlesztésének nemzeti stratégiája, amely a pénzügyi és vállalkozási ismeretek terjesztése érdekében korábban már elindított programokkal összhangban került kidolgozásra. Átfogó célja a lakosság megfelelő pénzügyi szakértelmének kialakítása, ami nagymértékben hozzájárul a hazai pénzügyi intézményrendszer stabil, egészséges

³⁴ A kutatást 30, nagyrészt európai országban végezték el, közülük 17 OECD-tagállam. A kérdéseket a 18–79 éves népesség köréből vett, országonként legalább 1000 fős mintasokaságnak tették fel. A pénzügyi kultúra szintjét három fő és egy kiegészítő komponens segítségével mérték fel, ezek a következők: pénzügyi hozzáállás, pénzügyi ismeretek, pénzügyi magatartás.

működéséhez és Magyarország versenyképességének növeléséhez is. A stratégia 2017-től 2023-ig, kétéves cselekvési tervekre bontva tartalmazza a fenti kitűzések gyakorlati megvalósítását. Az első kétéves periódus (2018-2019) cselekvési terve főként a tudatos pénzügyi magatartás megalapozására és a pénzügyi edukáció megteremtésének lépéseire fókuszál.

5.1.5 Kormányzati intézkedések

Az előrehaladási jelentés vizsgálati időszakában a következő stratégiai jellegű dokumentumok és beavatkozások érintik az emberi erőforrások fenntarthatóságának kérdéskörét.

- A kormányzati intézkedések közül kiemelhető a családtámogatási rendszer további bővítésének igénye. A kormány olyan támogatási rendszerben gondolkodik, melynek alappillérei az alábbiak:
 - a családtámogatások a munkavégzéshez kötődnek;
 - a fiatal házaspárok önálló életkezdése kiemelt támogatási cél;
 - több gyermek vállalása több támogatással jár együtt és a legalább három gyermeket vállaló édesanyák kiemelt támogatást kaphatnak;
 - az állam elismeri a valódi főállású anyaság intézményét;
 - a kormány támogatja a gyermeküket nevelő nők munkavállalását;
 - a beteg gyermeküket otthon ápoló családtagok nagyobb támogatást kapnak;
 - gyermekeink szellemi, lelki és fizikai fejlődése olyan érték, amelyet a magyar államnak is védenie kell;
 - a gyermeknek joga van anyához és apához;
 - a gyermeket nevelő családoknak járó költségvetési támogatások kétharmados védelmet kapjanak.
- A Kormányzat 2018-ban előkészítette a „Szakképzés 4.0. a szakképzés és felnőttképzés megújításának középtávú szakmapolitikai stratégiája, a szakképzési rendszer válasza a 4. ipari forradalom kihívásaira” c. stratégiát³⁵, amelynek átfogó célja, hogy minden magyar fiatal úgy kerüljön ki az iskolarendszerekből, hogy az alapkompenciákon túl rendelkezzen olyan készségekkel, kompetenciákkal, amelyek megalapozzák a gazdaság által igényelt képzettség elsajátítását és az egész életen át tartó tanulást.
- A felsőoktatást érintő, az előrehaladási jelentés időszakában bekövetkezett kormányzati intézkedések közül kiemelhető, hogy a diákhitel maximálisan felvehető összege nőtt, a képzési díjra fordítható Diákhitel 2 pedig kamatmentessé vált. Ezzel párhuzamosan további ösztöndíjprogramok kerültek meghirdetésre a hiányszakmákban tanulók számára a pályán maradás céljából (pl. Michalicza-ösztöndíj program, Rezidens Ösztöndíj elemeinek bővítése, KLIK ösztöndíj bővítése, Új Nemzeti Kiválóság Program). A hallgatói normatíva összege is emelkedett, ami az ösztöndíjak és egyéb támogatások összegét is érinti.
- 2018-ban a Kormány elfogadta az egészségügyi ellátórendszer erősítését célzó 5. Nemzeti Egészségügyi Programot (1722/2018. (XII. 18.) Korm. határozat A nemzeti egészségügyi programokról, valamint az azokhoz kapcsolódó, a 2019–2022. évekre vonatkozó szakpolitikai programokról). Ennek főbb céljai a következők:
 1. *Nemzeti Rákellenes Program*: célja a magyarországi daganatos halálozás 10 százalékos csökkentése 2030-ig.

³⁵ <http://www.kormany.hu/download/6/fe/20000/K%C3%B6zvetlen%C3%A9s-fejleszt%C3%A9s.pdf>
(Letöltés ideje: 2019. 07.16.)

2. *Nemzeti Keringési Program*: célja a lakosság teljes mortalitásának jól érzékelhető csökkentése, a lakosság egészségtudatosságának javítása, a szív- és érrendszeri betegségek okozta társadalmi/gazdasági teher csökkentése.
 3. *Nemzeti Mozgásszervi Program*: célja az egészséges, egyenes tartású, fizikailag terhelhető, rendszeres mozgásigényű generációk felnevelése; a mozgásszervi megbetegedések megelőzése felnőtt korban.
 4. *Nemzeti Gyermek egészségügyi Program*: célja a gyermekszegénység és hatásainak megszüntetése, az egészséges életkezdés esélyének biztosítása, a felnőttkori krónikus betegségek kora gyermekkortól kezdett megelőzése.
 5. *Nemzeti Mentális Egészségügyi Program*: célja, hogy mentális zavarokat ellátó, egészségügyi szolgáltatásokat fejlesztő egészségügyi programként hozzájáruljon hazánk mentális egészséget érintő népegészségügyi mutatóinak javulásához.
- A közétkeztetést szabályozó rendelet 2017. január 1-jétől hatályos módosítása figyelembe vette a gyakorlati igényeket, valamint a fogyasztók egészséges táplálkozással kapcsolatos érdekeit. Ennek köszönhetően változott többek között az óvodai közétkeztetés egy adagra vonatkozó napi maximum só mennyisége, a nyersanyagok adható mennyisége, a cukorból származó energia szintje, továbbá bekerült a szabályozásba a friss tej is.

5.1.6 Összegző következtetések

Kedvező tendenciák	Kockázatok
Terhességmegszakítások száma jelentősen csökkent.	A teljes termékenységi arányszám stagnál, a születésszám csökken.
A házasságok száma stagnál, a válások száma csökkent.	A kisgyermekes anyák munkaerőpiacra való visszatérését továbbra is nagymértékben gátolja mind a bölcsődei férőhelyek, mind a rugalmas foglalkoztatási lehetőségek hiánya.
A bölcsődei ellátást biztosító férőhelyek és intézmények száma egyaránt növekedett.	A PISA-teszt eredményei szerint a problémamegoldó képesség tekintetében a magyar diákok teljesítménye elmarad az elvárhatótól.
A nők és az édesanyák munkaerőpiaci részvétele bővült.	A korai iskolaelhagyók aránya nem közelíti az EU2020-as célt, ugyanakkor a korai iskolaelhagyók arányában bekövetkezett korábbi növekedés megállt.
A családtámogatások köre és összege tovább nőtt.	Az oktatási rendszer szelektivitása erősödik.
A kivándorlás volumene mérséklődött.	A felnőttképzésben résztvevők aránya kismértékben csökkent, és továbbra is jelentősen elmarad az EU átlagtól. Ezen belül is az alacsony végzettséggel rendelkezők körében a tanulási hajlandóság alacsony.
A kivándorolt munkaerő hazatérése mérhető.	A felsőoktatásban résztvevő hallgatók és a beiratkozók száma is csökkent, a diplomások aránya stagnál.
Jelentősen nőtt az inaktívak és a munkanélküliek körében felnőttképzésben résztvevők aránya.	Uniós átlag feletti a várható élettartamon belül az egészségesen várható élettartam aránya. Az
A felnőttoktatásban résztvevők száma az ingyenesen megszerezhető második szakképesítés lehetőségének biztosításával 2016 óta ugrásszerűen megemelkedett.	
Az egészségesen töltött évek aránya folyamatosan nő, ugyanakkor a születéskor várható élettartam stagnál.	
Csökkent azon személyek száma, akik részére a külföldi munkavállaláshoz szükséges hatósági bizonyítvány került kiállításra – ezen belül is a	

<p>kivándorlást tervező magyar orvosok és szakdolgozók száma csökkent jelentősen.</p> <p>Több lépcsőben nőttek az egészségügyi dolgozók bérei.</p> <p>A társadalmi kirekesztettséget és szegénységet jellemző objektív indikátorok mind javultak. Összességében a társadalom 19,6 százalékánál (1,89 millió fő) áll fenn a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázata, vagyis hazánk teljesítette a 2020-ra vállalt célértéket.</p> <p>A gyermekszegénységben élők aránya jelentősen csökkent.</p> <p>A lakosság hitelállománya úgy nőtt, hogy közben a problémamentes hitelek aránya tovább növekedett, a GDP arányos eladósodottság pedig tovább csökkent.</p>	<p>egészségi állapothoz képest magas halandóság az egészségügyi ellátás elégtelenségére utal.</p> <p>A 75 éves vagy idősebb korosztály esetében szinte mindenki magas vérnyomással diagnosztizált (9 188 megbetegedés 10 000 főre).</p> <p>Az egészségügyi létszámhiány továbbra is problémát jelent.</p> <p>Az orvosok harmada (33%) 60 éves vagy afeletti. Magyarország továbbra is jelentősen deprivált országnak számít.</p> <p>Az időskori szegénység nőtt az utóbbi két évben, ugyanakkor továbbra is EU átlag alatti.</p>
--	--

5.2 Társadalmi erőforrások³⁶

5.2.1 Általános helyzetkép

A nemzet társadalmi erőforrásait az erkölcsi normák és értékek; az egyének közötti kapcsolatok és a bizalom; az egyének alkotta szerveződések, intézmények; továbbá a kulturális tevékenységek és a kulturális örökség összessége teszi ki.

A 2015-2016-os monitoring jelentés megjelenése óta a magyar társadalom helyzete számos vizsgált szempont alapján javult (bővült a foglalkoztatottság, nőtt a reáljövedelem, csökkent a munkanélküliség és a súlyos anyagi deprivációval élők aránya), hazánk azonban még ezzel együtt is az erősebben depriváltak közé tartozik az európai országok között. Továbbra is jelentős a bizalomhiány, európai összehasonlításban magasabb az elégedetlenség és a legitimációs deficit, különösen a piacgazdaság és a demokrácia szabályrendszerét illetően.

Az elmúlt évekhez hasonlóan tovább folytatódott a civil szféra szűkülése, a civil szervezetek összevetele ellenben növekedett. A korrupciós helyzet kapcsán negatív tendenciákat tapasztalhatunk: hazánk pozíciója romlott az Európai Unió, valamint a közép- és kelet-európai régió belül is.

5.2.2 Kulcsindikátorok alakulása

Mutató neve	Legfrissebb érték	2015-2016-os monitoring jelentéskor ismert legfrissebb érték	Az NFFS kulcsindikátoraiban bekövetkezett változások értékelése
Az általános bizalom szintje (ESS, 0-10 skálán)	4,5 (2016)	4,2 (2014)	A 2014-es ESS felméréshez képest 0,2 pontos emelkedés tapasztalható.
Korrupciós index (Transparency Int., 0-100 skálán)	46 (2018)	48 (2016)	2012 óta szinte folyamatos csökkenés figyelhető meg a mutató értékében (2017-ben kismértékű javulást észleltek); összességében a korrupciós helyzet romlását tapasztalhatjuk.
Civil szervezetek száma (ezer)	61,2 (2017)	62,1 (2016)	2012 óta fokozatosan csökken a civil szervezetek száma hazánkban.

5.2.3 Keretstratégia által megjelölt célok és kihívások

A Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia a következő célkitűzéseket említi meg az társadalmi erőforrásokkal kapcsolatban:³⁷

³⁶ A fejezet a Tóth-Branyiczki (2019) tanulmány alapján készült

³⁷ A társadalmi szerkezet helyzetét az emberi erőforrások keretében mutatjuk be.

(1. Társadalmi szerkezet átrendeződése)

Fenntartható életmódok és életstratégiák

- 2. Jó példák megjelenítése a közvélemény előtt
- 3. A fenntarthatóság szempontjából előnyös magatartásmintákat követő szervezetek (civil, szakmai, egyházi) támogatása

4. A bizalom infrastruktúrájának erősítése

5. A munkakörülményekkel való elégedettség, örömezés növelése

6. A múlt örökségének ápolása, az identitás megerősítése

5.2.4 Célokat érintő társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása

5.2.4.1 Fenntartható életmódok és életstratégiák megjelenítése a közvélemény előtt

Az előző monitoring jelentés óta a fenntarthatóság témakörének hazai közbeszédben való jelenléte érezhetően megerősödött. Ugyanakkor a szavak jelentéstartalma és használata ellentmondásossá vált. A zöldmezős beruházást sokan környezeti szempontból kívánatosnak tartják, mert összekeverik a zöldberuházásokkal. A téves értelmezést erősíti, hogy a külföldi beruházások ösztönzését végző állami feladatokat ellátó szervezet minden évben kiadja a legnagyobb zöldmezős beruházást elismerő díjat, ami kifejezetten ellentétes az NFFS-ben megfogalmazott célokkal. Az ökoszisztéma, illetve az ökoszisztéma-szolgáltatás kifejezéseket a természeti környezettől elszakítva is használják, ami a természeti erőforrások védelmét szolgáló kommunikáció nehézségéhez vezet. Másrészt a fenntarthatóság továbbra is szinte kizárólag természeti, környezeti értelemben használatos; a további erőforrások, például a társadalmi vagy gazdasági, fenntarthatóságáról jóval kevesebb szó esik.

A kérdéskört mind a kormányzat, mint a civil szféra felkarolta az utóbbi évek során. Az EMMI köznevelési szakterülete három területen szeretne eredményeket elérni a diákok tudatosságának fejlődése terén: a pénzügyi tudatosság, a digitális kompetencia és a környezettudatosság. Ennek megvalósulását segíti a Pénz7 (2014/2015. tanévtől), a Digitális Témahét (2015/2016. tanévtől) és a Fenntarthatósági Témahét (2015/2016. tanévtől). A 2017/2018. tanévben 1522 iskola 320.000 diákja vett részt a fenntarthatósági témahéten, a programhoz kapcsolódó tanárképzésen pedig 430 pedagógus vett részt. Az Innovációs és Technológiai Minisztérium munkatársai továbbá rendszeresen tartanak előadásokat, illetve vesznek részt kerekasztal-beszélgetéseken, az egyetemeken és középiskolákban a nemzetközi és hazai klímapolitika állásáról, illetve a környezettudatos magatartásról, klímabarát életmódról. A 2017-2018-as év során több mint 1000 diákot sikerült megszólítani a szakterületnek.

A szemégyűjtés területén is több társadalmi akciót rendeznek meg évről évre, így a TeSzedd, a PET-Kupa, vagy az Európai Hulladékcsökkentési Hét egyre szélesebb tömegeket mozgatnak meg.

A közösségi médiában is számos kezdeményezéssel, mozgalommal lehet találkozni a tudatos életmód, tudatos fogyasztói magatartás kapcsán. Ilyen például a műanyagmentes július vagy egyéb zerowaste, vagyis hulladékmentes mozgalom. Ezek azonban nagyrészt a közösségi média és a sajtó keretein belül maradnak; igazán széleskörű hatást elérő kezdeményezésről vagy esetleges szabályozói döntésekről még nem lehet beszámolni.

A gazdasági szereplők civil szerveződései közül a Magyarországi Üzleti Tanács a Fenntartható Fejlődésért (BCSDH) 2007-es alakulása óta elkötelezett a társadalmi, gazdasági és ökológiai fenntarthatóság előmozdításáért Magyarországon. A 90 vállalati taggal rendelkező szervezet több kezdeményezés ötletgazdája, melyek közül érdemes kiemelni az Action 2020-t³⁸, mely egyebek mellett a fenntartható életmódhoz kapcsolódó üzleti megoldások kidolgozására és terjesztésére fókuszál. Arra keresi a választ, hogy miként növelhető az üzleti szektor pozitív hatása a fenntartható életmód területén.

A BCSDH helyzetértékelése szerint az utóbbi néhány évben egyre markánsabban jelennek meg hazánkban a tudatos vásárlók, akik a fenntarthatóbb termékeket és szolgáltatásokat keresik: növekszik a kereslet az egészségesebb, környezetkímélőbb, fenntarthatóbb termékek, vagy az olyan új megoldások iránt, mint amelyeket a megosztásos gazdaság (*sharing economy*)³⁹ kínál. A fenntartható módon működő vállalatok és márkák az átlagnál jobban is teljesítenek. A túlfogyasztásra épülő életmód a kutatások szerint az Y generáció számára már nem vonzó. A *többet* helyét fokozatosan átveszi a *jobban* üzenete. A magyar fogyasztók 70%-a adna ki több pénzt, hogy egy terméket környezetbarát, lebomló csomagolásban vegyen meg. (BCSDH, 2018)

A fentiek tükrében különösen nagy a vállalatok felelőssége a fogyasztók szemléletformálásában, valamint abban, hogy a fenntartható megoldások minél szélesebb körben, elérhető áron váljanak hozzáférhetővé. Ennek érdekében a BCSDH kezdeményezéseihez csatlakozott vállalatok számos üzleti megoldást dolgoztak ki és vezettek be, melyek a fenntartható életmódot szeretnék előmozdítani.

Civil szervezetek szerepe

A civil szféra erejét a civil szervezetek száma, szervezettsége és tevékenysége mutatja meg. Ezek alapján a nonprofit szektor méretének, gazdasági és társadalmi súlyának változását a szervezetek számával, a bevételek reálértékével és a foglalkoztatottak számával lehet érzékeltetni.

A KSH adatai alapján 2017-ben⁴⁰ 61 151 civil szervezet működött Magyarországon – vagyis a hazai civil szféra nagysága valamelyest csökkent: 2015-höz képest 1001, 2016-hoz képest pedig 465 szervezettel kevesebbet regisztráltak. A szervezetek közel harmada (19 927) alapítványi formában működött, kétharmada (41 224) társas nonprofit szervezet formájában. Az alapítványok esetében a három legjelentősebb tevékenységi formát a korábbi évekhez hasonlóan az oktatás (32,7%), a szociális ellátás (16,0%), illetve a kultúra (14,9%) jelentették (KSH, 2019).

A szervezetek számának évek óta tartó mérséklődése betudható az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. (a továbbiakban: civil) törvény hatásának, amely a szektoron belül egy „tisztulási” folyamatot indított el. A civil törvény hatására a 2015. év végi adatok szerint a bejegyzett szervezeteknek már alig több mint egyötöde rendelkezett közhasznú minősítéssel, míg 2013-ban még 55% volt a közhasznú szervezetek aránya (KSH, 2019).

³⁸ Az Action 2020 Magyarország program a Magyarországi Üzleti Tanács a Fenntartható Fejlődésért (BCSDH) kezdeményezése, mely azonnali cselekvésre hívja az üzleti szektort. Ennek keretében öt területen (élelmiszer, fenntartható életmód, foglalkoztatás, klímaváltozás és víz) húsz konkrét, makroszintű cél került meghatározásra, több mint 130 tudományos és civil szakértő, valamint vállalati vezetők és szakemberek közreműködésével.

³⁹ A megosztásos gazdaság lényege, hogy a felhasználók megosztják egymással kihasználatlan kapacitásaikat, erőforrásaikat, on-demand jelleggel, bizalmi alapon, törekedve a fenntarthatóságra.

⁴⁰ A 2017. évi adatok a legfrissebbek a hazai civil szférára vonatkozóan.

A civil szervezetek összbevétele az elmúlt években növekedett: 2017-ben közel 1 924 458 millió forint bevételt realizált az összes szervezet. A bevételek kicsivel több mint fele (1 033 158,5 millió forint) a nonprofit gazdasági társaságoknál keletkezett – különösen a gazdaság-, illetve településfejlesztésben tevékenykedő szervezeteknél. A klasszikus, főként szabadidős és oktatási területeken tevékenykedő civil szervezetek súlyuknál sokkal kisebb arányban részesedtek a forrásokból. Tovább árnyalja a képet, hogy az állami támogatásokból származó források aránya 2016-hoz képest jelentősen növekedett: a teljes szektor bevételeinek 44 százaléka származott állami vagy önkormányzati költségvetésből, ami az előző évhez képest 194 milliárd forinttal többet jelentett. Ezzel szemben a saját (alaptevékenységi, gazdálkodási) bevétel 43 százalékra csökkent (KSH, 2019).

A KSH adatai szerint 2018-ban összesen 11 124-en végeztek valamilyen szervezethez kapcsolódva önkéntes munkát Magyarországon. A legtöbben a közigazgatás, a szolgáltatóipar, az oktatás, valamint a szórakoztatóipar területén segítettek. A kormány az önkéntes tevékenység koordinációjának segítése érdekében hozta létre 2015. közepén az onkentes.gov.hu portált, amely összehozza egymással az önkénteseket és a segítséget kérőket.

A civil szervezetek szerepét befolyásolja érdekérvényesítési lehetőségeik alakulása. A közigazgatási reform következtében egyre kevesebb olyan eljárás van, ami lehetőséget adna a közigazgatási eljárások keretén belüli jog- és érdekérvényesítésre.

5.2.4.2 A bizalom infrastruktúrájának erősítése

Általánosított és jogrendszerbe vetett bizalom⁴¹

A társadalmi tőke egyik fontos összetevője az általánosított bizalom, vagyis az emberek és emberi kapcsolatok megbízhatóságával kapcsolatos általános vélekedés. A releváns szakirodalom szerint a nagyfokú általános bizalom a civil társadalom rétegződéséhez és a társadalmi tolerancia megerősödéséhez is nagymértékben hozzájárul (Stolle, 2002).

Magyarország az általánosított bizalom tekintetében a vizsgált - többnyire európai – országok körében az alsó középmezőnyben helyezkedik el. 2012-ben 4,8 volt az átlagos általánosított bizalom szintje a 11-fokú skálán, majd 2014-re⁴² visszaesett 4,2-re. A legfrissebb, 2016-os Eurostat adatok szerint ismét emelkedett az érték, ám a 4,5-ös átlaggal Magyarország továbbra is hátulról a negyedik helyen állt az Európai Társadalmi Felmérésben (ESS) résztvevő országok körében. A legmagasabb bizalmi szint továbbra is a skandináv országokra jellemző, míg a balkáni, kelet-európai és a mediterrán országokban alacsonyabb bizalmi szint figyelhető meg.

Hasonlóképpen, a jogrendszerbe vetett bizalom tekintetében is az alacsonyabb bizalmi szint jellemző Magyarországra: 2016-ban a 0-10 fokú skálán 5,4-es értéket mértek hazánkban. Fontos megjegyezni, hogy a legutóbbi monitoring jelentés óta növekvő tendenciát figyelhetünk meg: az európai átlagtól való elmaradás ellenére 2014 és 2016 között nőtt a jogrendszerbe vetett bizalom szintje, ami azt jelzi, hogy előrelépés történt a jogbiztonság, törvénykezés tekintetében. Ugyanakkor egy friss tanulmány arról számol be, hogy folytatódik a jogállamiság fokozatos eróziója, a formális szabályok változásain túl súlyosabb probléma, hogy az intézmények tényleges gyakorlata távolodik a formális szabályoktól (Jakab

⁴¹ 2016. évi adatoknál frissebbek nem állnak rendelkezésre; a legutóbbi monitoring jelentés alkalmával a 2014-es adatokat elemeztük.

⁴² Emlékeztetőül: a 2014-es ESS hullám adatfelvétele Magyarországon 2015.04.24. és 2015.06.26. között zajlott, a 2016-os hullám adatfelvétele pedig 2017.05.14. és 2017.09.16. között zajlott.

és Gajduscek, 2018).

33. és 34. ábra: Általános bizalom az emberekben 0-10 fokú skálán Magyarországon és az Európai Társadalmi Felmérésben szereplő országokban, 2016



Adatforrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS). A kérdés szövege a következő: „Általánosságban Ön mit mondana: A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban? Helyezze el véleményét a skálán, ahol a „0” azt jelenti, hogy nem lehetünk elég óvatosak, a „10” pedig azt, hogy a legtöbb ember megbízható.” Az ábrán a magasabb átlagpontszám nagyobb fokú bizalmat fejez ki.

35. és 36. ábra: A jogrendszerbe vetett bizalom szintje Magyarországon és az Európai Társadalmi Felmérésben szereplő országok körében, 2016



Adatforrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS). A kérdés szövege a következő: A ... válaszlap segítségével kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bíz meg a következő intézményekben. A „0” azt jelenti, hogy Ön egyáltalán nem bíz az adott intézményben, a „10” pedig azt jelenti, hogy teljesen megbíz benne. Először is Ön személy szerint mennyire bíz meg... a jogrendszerben. Az ábrán a magasabb átlagpontszám nagyobb fokú bizalmat fejez ki.

Elégedettség a gazdaság állapotával

A gazdasági helyzettel való elégedettség továbbra is növekvő tendenciát mutat: 2016-ban⁴³ 10-es skálán 4,8-as elégedettségi értéket mért az ESS, ami a korábbi évekhez képest jelentős növekedést jelent. Uniós összehasonlításban viszont továbbra is alulról súroljuk a középmezőnyt.

37. és 38. ábra: Elégedettség a gazdaság jelenlegi állapotával Magyarországon és az Európai Társadalmi Felmérésben szereplő országok körében, 2016



Adatforrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS). A kérdés szövege a következő: „Mindent összevetve mennyire elégedett [Magyarország] jelenlegi gazdasági állapotával? Kérem, válaszoljon a válaszlap segítségével, amelyen a „0” a teljes elégedetlenséget, a „10” pedig a teljes elégedettséget jelenti.” Az ábrán a magasabb átlagpontszám nagyobb fokú elégedettséget fejez ki.

Elégedettség a demokrácia működésével

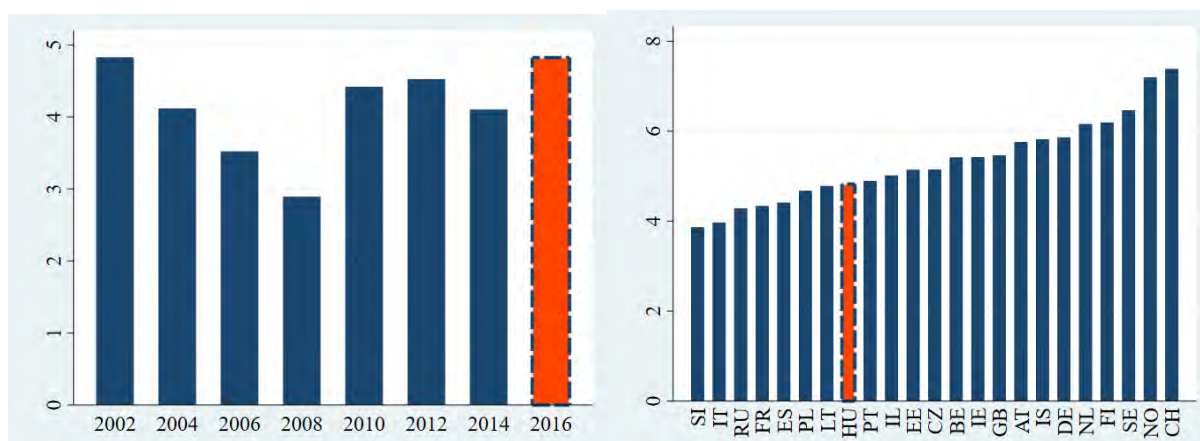
Magyarországon 2002 és 2008 között a gazdaság helyzetével való elégedettség csökkenésével párhuzamosan csökkent a demokrácia működésével kapcsolatos elégedettség is, közepes szintről (4,8) alacsony szintre (2,9) (0-10 fokú skálán). 2010 után emelkedés mutatkozott, 2016-ban az elégedettségi mutató 4,8-as értéket vett fel; ezzel az ESS országok alsó-középmezőnyében állunk.⁴⁴

Egy 2019-es tanulmány a demokrácia működésével és a gazdaság állapotával való elégedettség közötti pozitív korrelációt vizsgálta. Magyarországon a gazdasággal elégedetlenek 80 százaléka a demokrácia működésével sem elégedett, míg azok körében, akik szerint jól teljesít a hazai gazdaság, csak 26% a demokrácia működésével is elégedetlenek aránya. (Pew Research Center, 2019).

⁴³ 2016. évi adatoknál frissebbek sajnos nem állnak rendelkezésre; a legutóbbi monitoring jelentés alkalmával a 2014-es adatokat elemeztük.

⁴⁴ 2016. évi adatoknál frissebbek nem állnak rendelkezésre; a legutóbbi monitoring jelentés alkalmával a 2014-es adatokat elemeztük.

39. és 40. ábra: Elégedettség a demokrácia működésével Magyarországon és az Európai Társadalmi Felmérésben szereplő országok körében, 2016



Adatforrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS). A kérdés szövege a következő: „Mindent egybevetve mennyire elégedett Ön Magyarországon a demokrácia működésével? Kérem, válaszoljon a válaszlap segítségével, amelyen a „0” a teljes elégedetlenséget, a „10” pedig a teljes elégedettséget jelenti.” Az ábrán a magasabb átlagpontszám nagyobb fokú elégedettséget fejez ki.

Korrupció és járadékvadászat

A Transparency International (TI) évente elkészíti a Korrupció Érzékelési Indexet (Corruption Perceptions Index – CPI)⁴⁵, amely során szakértők és üzletemberek megkérdezése alapján vizsgálják az egyes országokban a közszektorban tapasztalható korrupciót az állami intézményrendszer, a gazdaság és a társadalom fertőzöttsége alapján. Magyarország 2018-ban 180 vizsgált ország közül a 64. helyen áll 46 ponttal. Ezzel az eredménnyel 2017-hez képest két helyezéssel és egyetlen ponttal tudta javítani a korrupcióval szembeni ellenálló képességét. Hazánk pozíciója romlott az Európai Unión, valamint a közép- és kelet-európai régióon belül is. Miközben világviszonylatban közepesen korruptnak tekinthető, Magyarország az Európai Unió leginkább korrump tagállamai közé tartozik: 2018-ban csak két ország, Görögország és Bulgária nyújtott a magyarországinál gyengébb korrupció elleni teljesítményt. A lista elején a korábbi években megszokott trendeknek megfelelően 2018-ban is a skandináv országok végeztek.

A Kormány még 2015-ben hirdette meg a Nemzeti Korrupcióellenes Programot. Ennek részeként az előrehaladási jelentés vizsgálati időszakában a közbeszerzésekről szóló törvény tovább szigorodott: egyebek mellett az egy ajánlattevős és hirdetmény nélküli tárgyalásos eljárások számának további csökkentése, a verseny elősegítése, illetve a nyilvánosság és az átláthatóság növelése érdekében. Bevezetésre került az Elektronikus Közbeszerzési Rendszer (EKR) az uniós irányelveknek megfelelően: a közbeszerzési és koncessziós beszerzési eljárásokat 2018. április 15-től a Miniszterelnökség által üzemeltetett EKR rendszeren keresztül kell lebonyolítani. Az új rendszer gyorsítja a közbeszerzési eljárásokat, fokozza azok átláthatóságát, ellenőrizhetőségét is, továbbá az adminisztratív terheket is jelentősen csökkenti.

A Világgazdasági Fórum legfrissebb versenyképességi felmérése szerint Magyarország, miközben 2001-ben még a világ 28. legversenyképesebb gazdasága volt, 2016-ban már csak a 69. volt e

⁴⁵ CPI: <http://transparency.hu/INDEXEK>

versenyképességi listán. Kirívóan rossz az állami intézmények megítélése: a 2001-es 26. helyről 2016-ban a 114. helyre csúszott az ország. 2017-ben mindkét tekintetben kismértékű javulás tapasztalható: a versenyképességi rangsorban a 60. helyre, az intézmények megítélése vonatkozásában pedig a 101. helyre léptünk elő.⁴⁶ Ennek ellenére számos területen továbbra is nagyon gyengének tekinthető a magyarországi államhatalmi intézmények teljesítménye. Az összeférhetetlenségre vonatkozó jogi szabályozás megfelelősége terén Magyarország a vizsgált 140 ország közül a 121., a kormánydöntések ellen igénybe vehető jogorvoslatok hatékonysága terén pedig csak a 134. helyre tudott felkapaszkodni. A megkérdoztettek a tulajdonjogok magyarországi védelmét 140 ország közül a 108. helyre, a bíróságok függetlenségét pedig a 103. helyre rangsorolták.⁴⁷

5.2.4.3 A munkakörülményekkel való elégedettség, örömrzet növelése

Munkakörülményekkel való elégedettség

A munkahelyi stressz nem egyéni, hanem kollektív probléma. A betegszabadságon és táppénzen töltött időszakok feléért a munkahelyi stressz okolható. A tartósan fennálló stressz könnyen vezet komoly betegségekhez (pl. szorongásos depresszió, gyomorfekély). A stressz betegség formájában, figyelmetlenségben és motivációvesztésben is megmutatkozhat, ami csökkenti a munkavállaló – és így a munkáltató – terhelhetőségét és eredményességét. A munkahelyi stressz számszerűsíthető károkat okoz a gazdaságnak. Az Európai Munkahelyi Biztonsági és Egészségvédelmi Ügynökség felmérése szerint, a nem kezelt munkahelyi stressz okozta termelés kiesés miatt az Európai Unióban évente közel 136 Mrd euró (ebből Magyarországon 440 Mrd Ft) vész el. A munkahelyi stressz kezelésére Magyarországon a foglalkoztatók 21 százaléka rendelkezik tervvel, mellyel utolsók vagyunk az uniós rangsorban (Dabronaki, 2017).

A munkahelyi egészség és biztonság, valamint a foglalkoztatási szabálytalanságokkal leginkább érintett ágazatok Magyarországon az építőipar, mezőgazdaság, vendéglátóipar, kereskedelem, feldolgozóipar. A helyzet orvoslása érdekében céltartan ezen ágazatokban a munkakörülmények javítását célzó GINOP támogatások kerültek meghirdetésre. Ezzel párhuzamosan a vállalkozói oldalon a növekvő munkaerőigény⁴⁸ a foglalkoztatókat is egyre inkább ösztönzi a versenytársaknál jobb munkakörülmények kialakítására.

Egyéni boldogság

Az egyéni boldogság szintje 10-es skálán 2016-ban⁴⁹ 6,4 értéket vett fel Magyarországon. Ez a vizsgált országok többségében kirívóan alacsony értéknek számít. Az ESS országok többségében 7-es érték fölötti az átlagos boldogsági szint. Ugyanakkor a tendenciát vizsgálva az látható, hogy a 2012-es csökkenést követően a magyarok egyéni boldogság szintje nő, és a vizsgálati időszak alatt (2002 óta) nem volt még ennél magasabb az értéke. 2014-ben az utolsó helyen állt Magyarország; 2016-ra megelőztük Oroszországot és Litvániát. Ugyan ismert az a paradoxon, hogy a gazdasági fejlődés nem

⁴⁶ A Világgazdasági Fórum 2018. évi versenyképességi felmérése a módszertan alapvető átalakulása miatt nem vethető össze a korábbi évek adataival, az a következtetés azonban változatlanul helytálló, hogy Magyarország versenyképessége továbbra is jelentősen elmarad az ezredforduló időszakában mért szinttől.

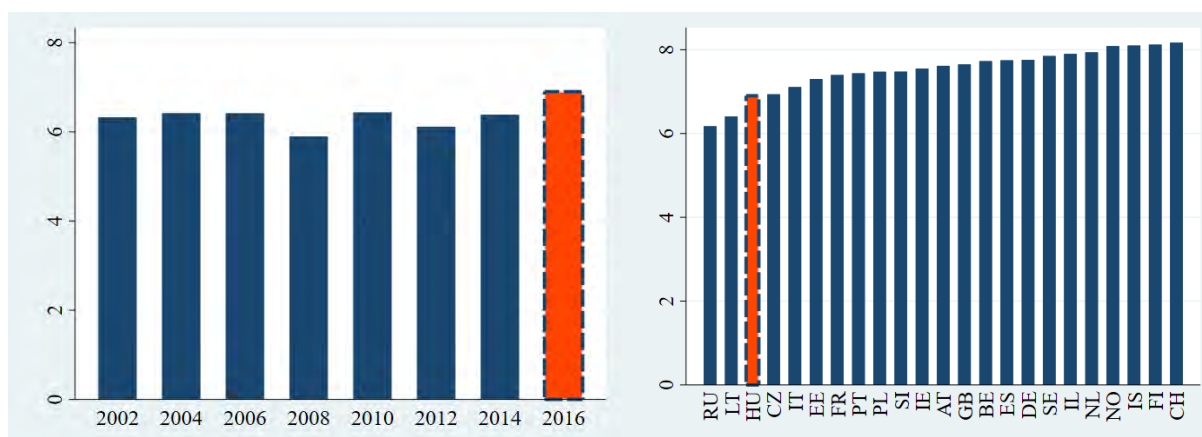
⁴⁷ https://transparency.hu/wp-content/uploads/2019/01/CPI_2018_narrativ_20190128.pdf (Letöltés ideje: 2019.07.16.)

⁴⁸ Bővebben lásd Gazdasági erőforrásokról szóló alfejezet.

⁴⁹ 2016. évi adatoknál frissebbek nem állnak rendelkezésre; a legutóbbi monitoring jelentés alkalmával a 2014-es adatokat elemeztük.

vezet automatikusan a polgárok boldogságérzetének növekedéséhez, vannak olyan országok, ahol 2002 és 2012 között folyamatosan nőtt az egyének boldogsága. Itt nemcsak olyan fejlett országok említhetők, mint Norvégia, hanem régiókból például Szlovákia és Lengyelország is, ahol történetesen pozitívabbak voltak a gazdasági mutatók (pl. a GDP és a reáljövedelmek tekintetében), mint nálunk.

41. és 42. ábra: „Mennyire érzi boldognak magát?” A válaszok átlaga Magyarországon és az Európai Társadalmi Felmérésben szereplő országok körében, 2016



Adatforrás: Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS). A kérdés szövege a következő: „Mindent egybevetve, mennyire érzi boldognak magát? Használja a ... válaszlapot!” A válasz-skálán a 0 érték azt jelenti, hogy „nagyon boldogtalan”, a 10-es érték pedig azt, hogy „nagyon boldog”. Az ábrán a magasabb átlagpontszám nagyobb fokú boldogságot fejez ki.

5.2.4.4 A múlt örökségének ápolása, az identitás megerősítése

A kormányzat kulturális fejlesztési programja az országos feladatkörű, kiemelt nemzeti intézményekre és a vidéki, települési vagy regionális hatókörű kulturális intézményekre egyaránt kiterjed. A 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatai között határozza meg a társadalmi felzárkózás, a szociális hátrányok csökkentése, a korszerű tudás és információátadás feladatait, a kulturális értékekhez való általános hozzáférés folyamatos javítását, valamint a hátrányos helyzetű területek és csoportok felzárkóztatását.

Az előrehaladási jelentés vizsgálati időszakában történt fejlesztések között, az országos feladatkörű intézmények tekintetében említhető a Magyar Állami Operaház Andrassy úti palotájának rekonstrukciója, az Operaház új Műhelyházának kialakítása, az Iparművészeti Múzeum nagyrekonstrukciója, a Magyar Nemzeti Múzeum megújítása (első lépésként a Múzeumkert helyreállításával), a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdélyi tájegységének megépítése, továbbá a Budai Vigadó rekonstrukciója.

A vidéki kulturális beruházások között legmeghatározóbbak a Modern Városok Program kulturális fejlesztései, melyek a megyei jogú városok kulturális közösségi tereit érintik. A népi építészeti emlékek helyreállítását támogatja a Miniszterelnökség által biztosított Népi Építészeti Program; a Makovecz Imre Program pedig az építész meg nem valósult tervei megépítését és az általa tervezett épületek megóvását teszi lehetővé.

A Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon portál a nagyközönség számára gyűjti egybe a kulturális örökség megőrzésével, a hagyományok ápolásával kapcsolatos programokat, hagyományokat, jó gyakorlatokat, a magyarországi kulturális örökség legkiemelkedőbb elemeit, a kapcsolódó szabályozó dokumentumokat, az érintett szervezetek elérhetőségeit.⁵⁰

Ugyanakkor a jelentés által vizsgált időszakára esnek olyan – az építésügyet, településképet, településrendezést érintő jogszabályváltozások, beruházások, amelyek a kulturális értékek védelmét veszélyeztetik, ezek közé tartozik többek között a budapesti történelmi városrész világörökségi besorolását is potenciálisan érintő változtatás. A kulturális örökség védelmét biztosító önálló intézményrendszer felszámolása, számos eljárási garancia megszüntetése a környezet- és természetvédelmi eszközökhöz hasonlóan a védelem hatékonyságát veszélyezteti.

2017-2018-ban is számos program segítette a diaszpóra magyarságának erősítését és a külföldi magyar szervezetek támogatását. A külföldi magyar kulturális és oktatási szervezetek, illetve a külföldi magyarságot pártoló magyarországi szervezetek támogatása elsősorban a Nemzetpolitikai Államtitkárság költségvetésben meghatározott támogatási keretéből, valamint a Bethlen Gábor Alapból történik. 2017-ben összesen 81 milliárd forint, 2018-ban pedig már több mint 90 milliárd forint állt rendelkezésre erre a célra. A pályázati programok 2017-ben több mint 3000, 2018-ban pedig csaknem 4000 külföldi magyar intézmény és civil szervezet programjainak és fejlesztéseinek megvalósulásához járult hozzá.

Számos további program nyújt lehetőséget a diaszpórában élő magyar közösségek támogatására és az anyaországi kapcsolatok fejlesztésére. A kormány 2017-ben hirdette meg a Csoóri Sándor Programot, mely elsősorban a néptáncgyűttek, népdalkörök, népzenei együttesek szakmai működését segíti – azokat, melyek a magyar és nemzetiségi hagyományokat éltetik szerte a Kárpát-medencében. A vizsgálati időszakban folytatódott a Kárpát-medencei szórványmagyarságot segítő Petőfi Sándor és Kőrösi Csoma Sándor Program, a diaszpóra hagyatékának összegyűjtését célzó Mikes Kelemen-program, valamint a diaszpórában élő fiatalok számára magyarországi tanulmányutakat biztosító Diaszpóra Program és az épített örökséget védő Rómer Flóris Terv is. A Határtalanul! program keretében magyarországi iskolák tanulói vehetnek részt osztálykiránduláson a szomszédos országok magyar lakta területein, az állam támogatásával. A külföldi magyar színházi és táncművészeti szervezetek is támogatásban részesülhettek; a Könyvtári Intézet határon túli képzési tevékenységének keretében pedig közművelődési és könyvtári szakemberek továbbképzésére került sor. 2017-ben elindult a Kárpát-medencei népművészeti hálózati rendszer kiépítése a Hagyományok Háza koordinálásában, mely a tervek szerint 2019-re valósul meg teljeskörűen.

5.2.5 Kormányzati intézkedések

A 2017-2018-as időszakban a Kormány a társadalmi erőforrások területén nem fogadott el az NTFS-hez, vagy a Nemzeti Korrupcióellenes Programhoz hasonló volumenű dokumentumot, ezek a dokumentumok azonban továbbra is érvényben lévő kormányzati stratégiák, monitorozásuk, illetve cselekvési tervük végrehajtása pedig elviekben folyamatos.

⁵⁰ A portál elérhetősége: http://szellemikulturalisorokseg.hu/index0.php?name=f1_szko

Az előrehaladási jelentés időszakában a társadalmi erőforrásokat érintő kormányzati intézkedések közül az alábbi, nagyobb horderejű döntéseket érdemes kiemelni:

- 2018. október 31-én a Magyar Közlönyben kihirdetett Második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia egyik pillére a „Partnerség az éghajlatért” Szemléletformálási Terv (a továbbiakban: Terv). A Terv célja a klímatudatosság és a fenntarthatóság szempontjainak integrálása a tervezésbe, a döntéshozatalba és a cselekvésekbe a társadalom minden szintjén, többek között az oktatás révén.
- A Nemzeti Alaptanterv megújítását előkészítő koncepció, illetve a 2018. szeptember 1-jétől hatályos Óvodai nevelés országos alapprogramja kiemelt témaként kezelik a fenntartható életmódra nevelést, ezen belül is különösen a környezettudatosság, az egészséges életmód, az állampolgárságra és demokráciára történő nevelés kiemelt területként jelennek meg. Ezzel párhuzamosan a pedagógusok minősítése során értékelt pedagóguskompetenciák 2019. január 1-jétől kiegészültek a következőkkel: a környezeti nevelésben mutatott jártasság, a fenntarthatóság értékrendjének hiteles képviselője és a környezettudatossághoz kapcsolódó attitűdök átadásának módja.
- Kormány még 2015 augusztusában elfogadta az Energia- és Klímatudatossági és Szemléletformálási Cselekvési Tervet (1602/2015. (IX.8.) Korm. határozat), amelynek célja az energia- és klímatudatosság elterjesztése. Ennek keretében számos, uniós forrásból meghirdetett pályázat került megvalósításra szemléletformálási (pl. települési energiahatékonysági programok), energiahatékonysági céllal (pl. napelem-rendszerek telepítése 0 százalékos hitellel).
- A Közgyűteményi Digitalizálási Stratégiáról szóló 1404/2017. (VI. 28.) Korm. határozattal, valamint a Közgyűteményi Digitalizálási Stratégia megvalósítása érdekében 2018-2021. évek között szükséges intézkedésekről szóló 1175/2018. (III. 28.) Korm. határozattal elfogadott Közgyűteményi Digitalizálási Stratégia és annak akcióterve átfogó koncepciót biztosít a közgyűtemények digitalizálási tevékenységének összehangolásához, valamint lehetővé teszi a kulturális örökség szolgáltatásorientált, felhasználóbarát megjelenítését, a lehető legteljesebb körű hozzáféréseinek biztosítását. A program az egész magyar (határon belüli és határon túli) kulturális örökség anyagának dinamizálását kívánja megvalósítani, ide értve a külhoni magyar intézményeknél, szervezeteknél őrzött magyar vagy magyar vonatkozású kulturális javak digitalizálását is.

5.2.6 Összegző következtetések

Kedvező tendenciák	Kockázatok
<p>A fenntarthatóság mint érték napi témává, a közbeszéd részévé vált.</p> <p>A nemzeti összetartozást, a diaszpóra magyarság megmaradását segítő programok egyre szélesebb körben elérhetőek.</p> <p>Az egyéni boldogság szintje nő.</p> <p>A bizalom infrastruktúráját vizsgáló mutatók a legutóbb elérhető adatok alapján javultak.</p>	<p>A fenntarthatóság továbbra is elsősorban a klímaváltozás dimenziójában van jelen a közbeszédben, az emberi és társadalmi tőke, vagy más környezeti témák továbbra sem jelennek meg, annak ellenére, hogy a fenntarthatóság témaköre komplex értelmezést kíván.</p> <p>Az elmúlt évekhez hasonlóan tovább folytatódott a civil szféra szűkülése.</p>

Magyarország helyzete a korrupcióval szembeni ellenállás képessége tekintetében tovább romlott az Európai Unió, valamint a közép- és kelet-európai régió belül – az elmúlt évek tendenciáit folytatva.

A magyar állampolgárok még mindig a legboldogtalanabbak közé tartoznak Európában, továbbá alacsony az egymás iránti-, illetve a közintézményekbe vetett bizalom is.

5.3 Természeti erőforrások

5.3.1 Általános helyzetkép

A természeti erőforrások állapota és hasznosításuk fenntarthatósága az utóbbi két év során egyre inkább a közbeszéd témájává vált, egyre többeket érnek el a környezetvédelmi mozgalmak és kezdeményezések. Ezzel együtt a környezeti erőforrásaink állapota sem az utóbbi két év, sem pedig az utóbbi 10 év távlatában nem javult. A biológiailag inaktív területek aránya viszonylag hosszú ideje, kedvezőtlen szinten stagnál. Problémát jelent, hogy a műtrágyahasználat növekszik, és ezzel részben összefüggésben áll a felszíni és felszín alatti vízkészletek nem kielégítő ökológiai és kémiai állapota.

Az erőforrás-termelékenység területén romló tendenciát látunk: azaz az EU átlagánál nagyobb mennyiségű természeti erőforrás felhasználása szükséges adott gazdasági eredmény eléréséhez. Ez részben az építőipar felfutásával is magyarázható. A hulladékgazdálkodás területén előrelépés, hogy a szelektíven gyűjtött hulladék aránya folyamatosan növekszik, ezzel párhuzamosan pedig az anyagában hasznosított hulladék tömege is folyamatosan nő. Ugyanakkor az elkülönítetten gyűjtött hulladék minősége romlott, és mennyiségi növekedése továbbra is veszélyezteti az uniós elvárások teljesítését. (2020-ra legalább 50%-ot kellene elérni a háztartásokból származó papír-, fém-, műanyag- és üveghulladék újrahasználatra való előkészítése és az újrafeldolgozása területén. 2030-ra a települési hulladék újrafeldolgozását 65%-ra kell emelni, továbbá még mindig nem alakult ki az üveghulladékok házhoz menő elkülönített gyűjtése, ugyanakkor a szelektív gyűjtőszigetek jó része felszámolásra került, ezért az üveghulladékok elkülönített gyűjtése nem megoldott.)

Elsősorban a nagyüzemi monokultúrás növénytermesztés következtében számos faj élettere lecsökkent. Több fajnál korlátozott táplálékforrásaik, a költési időszakban bolygatott fészkelőhelyeik, valamint a növényvédőszeres nem megfelelő használata járul hozzá kedvezőtlen védelmi helyzetükhöz. A védett természeti területek kapcsán hazánkban a kiemelten kockázatos veszélyforrásnak az idegen honos fajok elterjedését, az élőhelyek degradációját, valamint az említettek következményeként a biodiverzitás csökkenését tartják a szakemberek.

A levegőminőséget tekintve Magyarországon az egyik legnagyobb problémát a kisméretű szálló por (PM_{10} és $PM_{2,5}$) szennyezettség jelenti, amelynek forrása főként a lakossági szilárd tüzelés, valamint a közlekedés. Ezen a területen hosszú távon javuló tendencia látható, ugyanakkor rendszeresen és növekvő számban regisztrálnak napi határértéket meghaladó PM_{10} koncentrációs értékeket az egyes mérőállomásokon. A beltéri levegő minősége sem kielégítő, mely nem csak a kültéri levegőre vagy a rossz fűtési szokásokra vezethető vissza. Komoly problémát jelent a szigetelések okozta lakáspenészedések, továbbá a klímaberendezések nem megfelelő működtetése is légúti megbetegedésekhez vezethet.

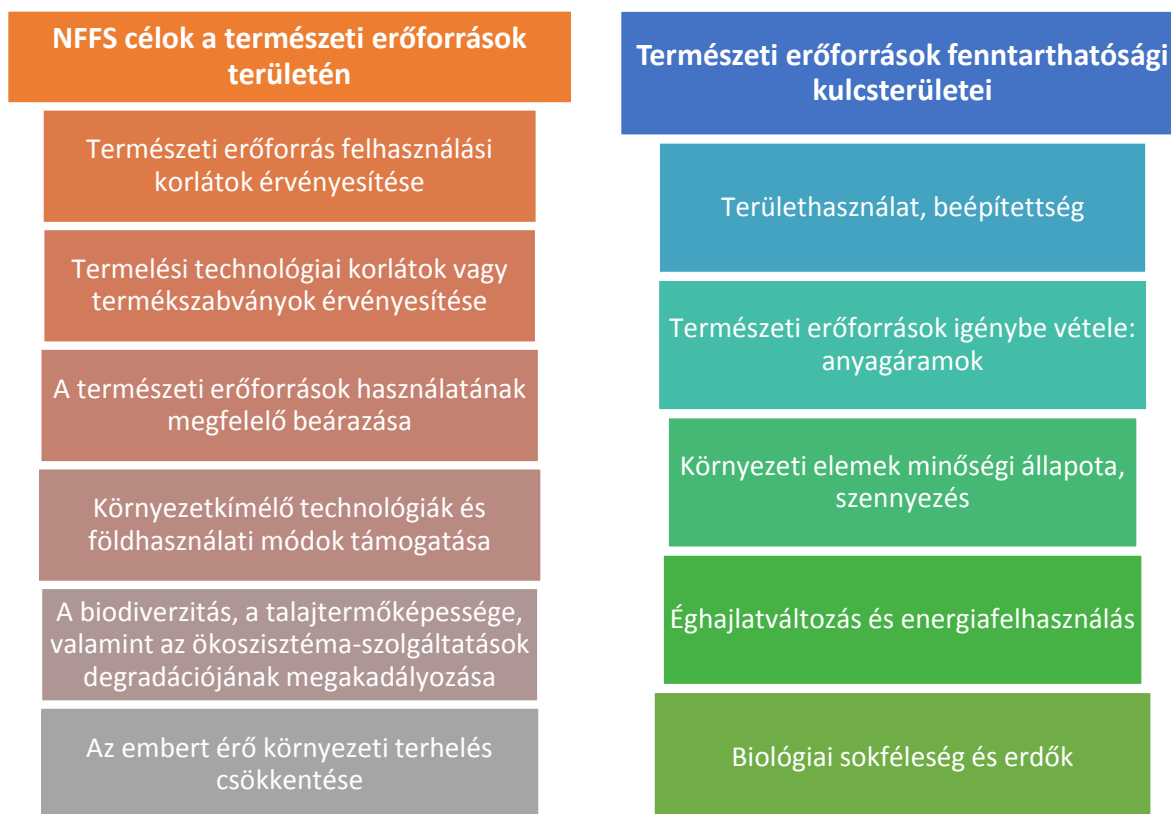
A klímaváltozás hatására egyre inkább jellemző hazánkra is a szélsőséges időjárási események gyakorisága. Így a hóhullámos napok száma, az aszály, vagy az özvízszerű esőzéshez való alkalmazkodás kritikus terület. Előremutató folyamat, hogy a vízgazdálkodás területén a víz megtartására és a takarékos öntözéses gazdaságok kialakítására való törekvés látható a kormányzati intézkedések mögött.

5.3.2 Kulcsindikátorok alakulása

Mutató neve	Legfrissebb érték	2015-2016-os monitoring jelentéskor ismert legfrissebb érték	Az NFFS kulcsindikátoraiban bekövetkezett változások értékelése
Biológiailag inaktív területek (az összterület %-ában)	67,5 (2018)	67 (2016)	A biológiailag inaktív területek mérete évek óta szinte változatlan.
Természeti erőforrás-termelékenység (GDP/DMC, €/kg)	0,81 (2018)	0,93 (2016)	A természeti erőforrás-hatékonyság az előző monitoring jelentéshez képest és az NFFS elfogadásának évéhez képest is jelentősen romló tendenciát mutat. Az erőforrás-hatékonyság javításához a körforgásos gazdaság nagyobb térnyerése, valamint az anyagintenzív gazdasági ágazatok relatív súlyának csökkenése adhatna lendületet.
A lakosság kitettsége a levegő szilárdanyag-szennyezettségnek [PM(10)] (µg/m ³)	26,5 (2017)	26,9 (2014)	Stagnáló érték.

5.3.3 Az NFFS által megjelölt célok és kihívások

Az NFFS a természeti erőforrások területén hat célkitűzést állapít meg. A fenntarthatóság felé való átmenetet ezen célok tükrében a természeti erőforrások öt, Magyarország esetében kulcsfontosságúnak minősíthető területén keresztül vizsgálhatjuk.



5.3.4 A célokat érintő társadalmi-gazdasági, környezeti folyamatok alakulása

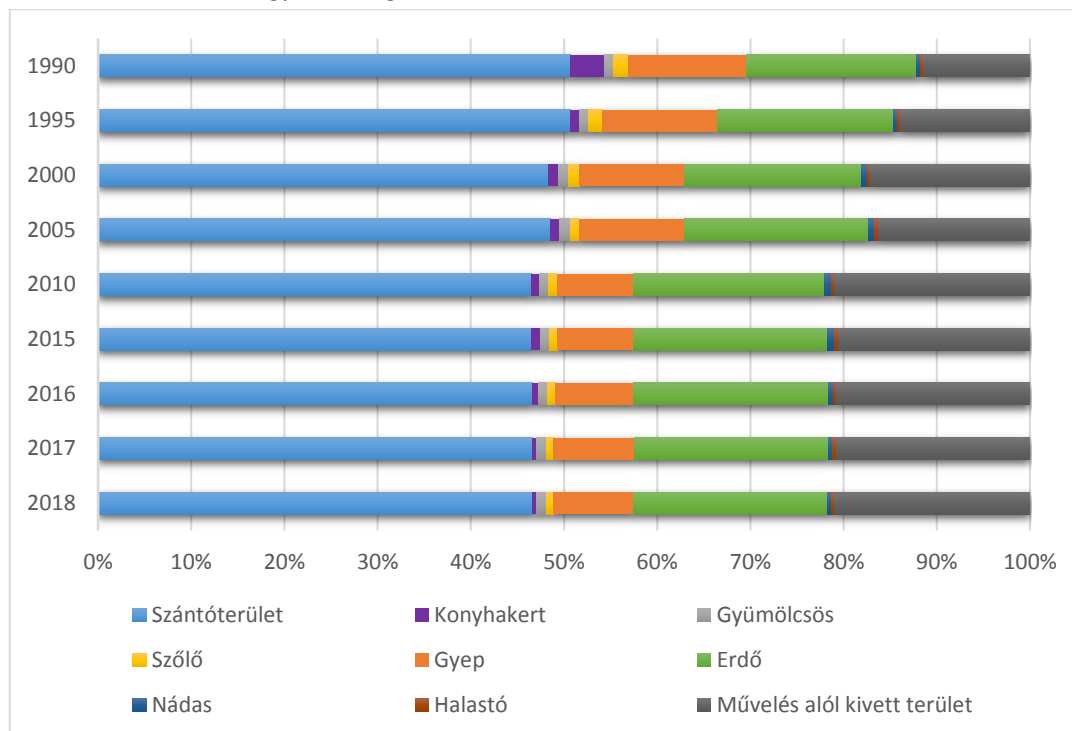
5.3.4.1 Területhasználat és beépítettség

A mesterséges felszínborítottság alakulása a természeti környezetre, a biodiverzitásra, az ökoszisztéma szolgáltatások alakulására gyakorol jelentős hatást. Az adatokat vizsgálva a korábbi tendenciákhoz hasonlóan továbbra is a mesterséges felszínborítottság növekedése figyelhető meg: 2009 és 2015 között 14 százalékkal, 3,6-ről 4,1 százalékra nőtt az arány (Pálvölgyi et al, 2019).

Ezzel együtt a földhasználat országos struktúrája az utóbbi nyolc évben nem változott jelentősen: legnagyobb mértékű változás a konyhakertek jelentőségének további csökkenésében, valamint a nádasok jelentős visszaesésében látható. A művelés alól kivont területek méretének növekedése megállt. Az ország területének 57 százalékán mezőgazdasági művelés folyik, ebből 47 százalékon szántóföldi növénytermesztés, aminek legnagyobb részén búzát, kukoricát és napraforgót termesztnek.

Az országos adatok természetesen jelentős regionális különbségeket takarnak. Míg Nógrád megye területének 40 százalékát erdőterületek borítják, addig ez az arány Békés és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben mindössze 5%. A két alföldi régióban található viszont a szántóterületek több mint 44 százaléka (KSH, 2019b).

43. ábra: Földhasználat Magyarországon, 2018



Forrás: [KSH-STADAT](#)

A biológiailag inaktív területek aránya nagyjából tíz éve változatlan: 2018-ban 67,5%. Definíció szerint biológiailag inaktívnak tekintjük a beépített területeken túl a szántóföldi növénytermesztésbe bevont területeket is, mivel a monokulturális termesztési mód nem teszi lehetővé a teljes növényborítottságot és a korlátozza a biodiverzitást.

A fokozott szállítási igények és a lakosság városokba való koncentrálódása tovább növeli az infrastrukturális fejlesztések mértékét, a területhasználat intenzitását, amely feldarabolja a tájat, megváltoztatja a tájkaraktert és ökológiai gátat képez az élőhelyek között. Ez a klímaváltozás szempontjából is komoly kihívás, a közúti közlekedés okozta ÜHG-kibocsátás csökkentésében hazánk kifejezetten rosszul áll.

A beépített területek, belterületek nagyságának növekedése szinte visszafordíthatatlan, melyhez kötődően a földfelszín tartós lezárásának következtében számos negatív hatása lehet a biológiai sokféleségre, az ökoszisztéma szolgáltatások minőségére, az élőhelyekre, illetve a víz körforgásában is zavart okozhat (Pálvölgyi et al, 2019). Ezzel együtt a barnamezős területek rehabilitációjára kevés jó gyakorlatot láthatunk – ennek oka nagyrészt a beruházás kockázatai és ezzel szoros összefüggésben a komplex szennyezettség problémája (KSZGYSZ, 2019). Továbbra sincs a nyilvánosság számára is hozzáférhető nyilvántartás a kármentesítésre váró területekről, nem készült el a kármentesítés prioritási listája, és nincsen kimutatás a várakozó kármentesítések költségeiről, illetve a forrásigények változásáról a kármentesítés elmaradása miatt. A barnamezős területek újrahasznosításának elmaradása fokozza a korlátozottan rendelkezésre álló zöldmezős területek igényt, ami a fenntartható fejlődés és a fenntartható területhasználat ellen hat.

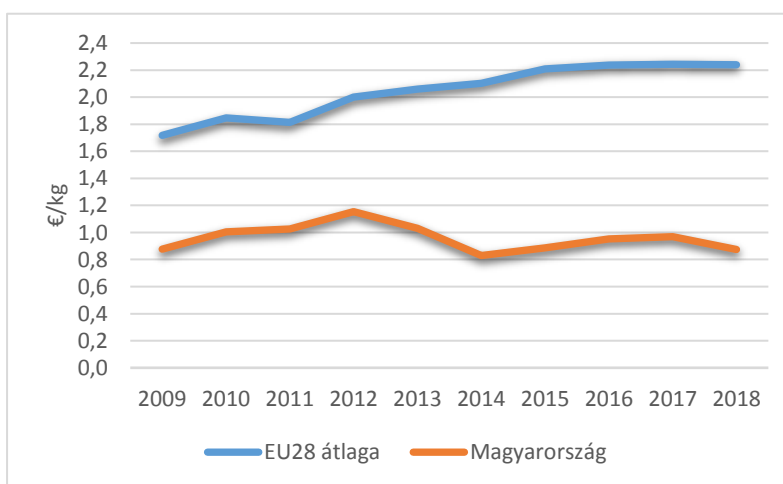
A 2017-2026 közötti időszakra vonatkozó Nemzeti Tájstratégia⁵¹ egyik célkitűzése a tájhasználat és tájkarakter változásának nyomon követése, melynek egyik fontos gyakorlati vonatkozása a közigazgatásban, fejlesztési projektek tervezésében résztvevők szakmai javaslatokkal való segítése a táji örökségünk hosszútávú megőrzése érdekében.

5.3.4.2 Természeti erőforrások igénybe vétele

Az ipari forradalom óta a termelés és a fogyasztás lineáris modell segítségével jellemezhető: nyersanyag-kitermelés, termékgyártás, eladás, felhasználás, majd hulladékkeletkezés- és kezelés, illetve megsemmisítés. A nyersanyagként használt természeti erőforrások legnagyobb része szűkösen – és a termelés volumenének fokozódásával egyre szűkösebben – áll rendelkezésünkre, amelyeket nem, vagy csak magas költségek árán lehetséges helyettesíteni (Ellen MacArthur Foundation, 2013). Az NFFS célul tűzi ki, hogy megfelelő árazási vagy szabályozási ösztönzőkkel, illetve technológiai, vagy egyéb fejlesztésekkel (pl. körforgásos gazdaság térnyerése⁵²) ésszerűbbé váljon a természeti erőforrásokkal való gazdálkodás. Az alábbiakban a természeti erőforrások igénybevételét jellemző fő mutatókat vizsgáljuk.

A természeti erőforrásokkal való gazdálkodás egyik mutatója a hazai anyagfelhasználás (DMC), amely segítségével kiszámítható, hogy a gazdasági növekedéssel egyidejűleg milyen mértékű a természeti erőforrások igénybevétele (HOI, 2018). Az erőforrás-hatékonyság a korábbi évek növekvő tendenciáját megtörve csökkent, azaz Magyarországon 1 € megtermeléséhez 1,25 kg anyagfelhasználásra van szükség, míg az EU átlagában ehhez 0,45 kg elegendő. Az erőforrás-hatékonyság javításához tercier (szolgáltatás) és a kvaterner (K+F+I) szektorok erősödése, valamint a körforgásos gazdaság nagyobb térnyerése adhatna újabb lendületet.

44. ábra: Természeti Erőforrás-hatékonyság alakulása Magyarországon és az EU-ban, 2008 és 2018 között



Forrás: [Eurostat](#)

⁵¹ A Kormány 1128/2017. (III. 20.) Korm. határozata a 2017–2026 közötti időszakra vonatkozó Nemzeti Tájstratégiáról

⁵² A körforgásos gazdaság lényege, hogy a terméket, vagy bizonyos elemeit, a körforgásos modell szerint újra felhasználják vagy újrahasznosítják, így jelentősen csökkenteni lehet a természeti erőforrásigényt.

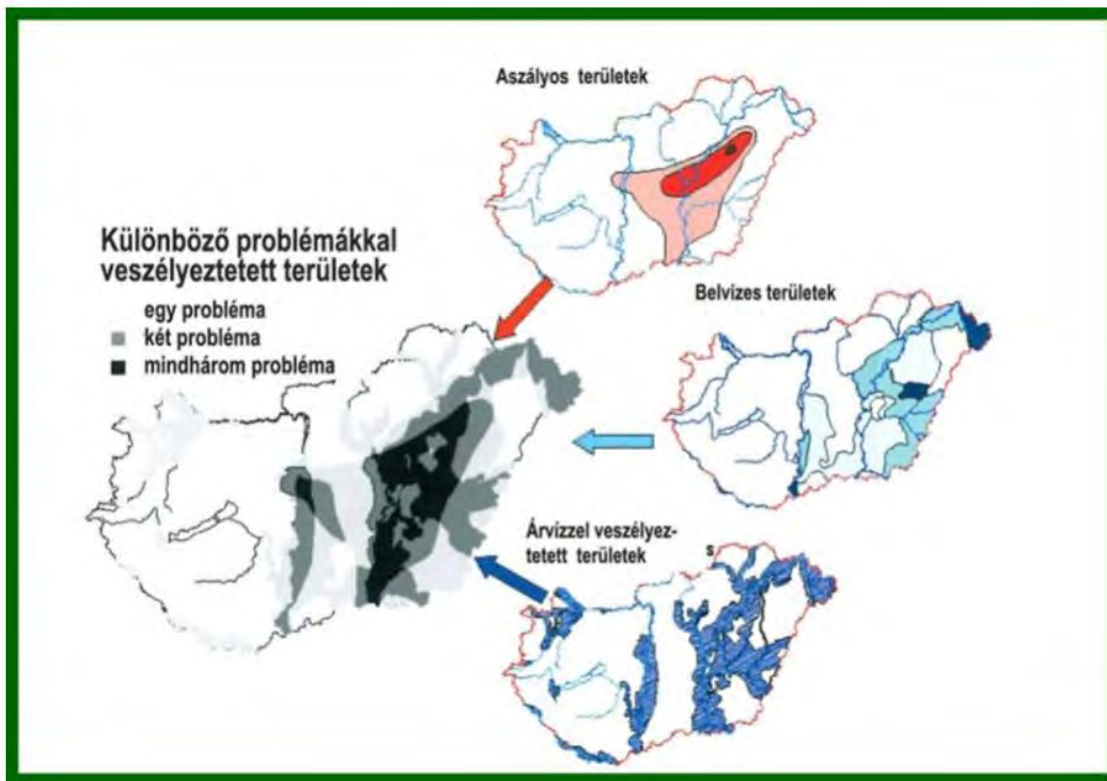
A teljes anyagfelhasználáson belül érdemes megvizsgálunk az ásványkincsekkel való gazdálkodás alakulását. Magyarország nyersanyagokban és energiahordozókban – az igényekhez képest – szerény készletekkel rendelkezik. A fémes ásványok esetében elmondható, hogy a hazai ércbányászatot a kimerülő hazai készletek, a világpiacon olcsóbban beszerezhető nyersanyagok, valamint a szigorodó környezetvédelmi előírások egyaránt háttérbe szorították. Jelenleg hazánkban nincs vasérc, ólom-cinkérc, rézérc, nemesfémérc, mangánérc és uránérc kitermelés, bauxitbányászat pedig egyedül a bakonyoszlói bányában történik. A nem fémes ásványi nyersanyagok tekintetében ugyanakkor 2015 és 2017 közötti időszakban kb. 50 százalékkal megnőtt a kitermelés. 2016-tól a legtöbb nem-fémes ásványi nyersanyag bányászata ismét növekedésnek indult, ami az építőipar fellendülésének köszönhető (Pálvölgyi et al, 2019).

A Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat adatai⁵³ alapján a szénhidrogén kitermelést 2017-ben 0,8 millió tonna kőolaj és 1,9 milliárd m³ földgáz adta. Kutatások szerint a következő 20-30 évben gazdaságosan kitermelhető 50-100 millió tonna kőolaj-egyenértékű, még nem feltárt szénhidrogén-mennyiség áll várhatóan rendelkezésre. 2010 és 2017 között számottevően, mintegy 40 százalékkal csökkent a belföldi kitermelésű földgáz mennyisége; ez elsősorban a kedvező import földgáz áraknak és a földgázt kiváltó biomassza-hasznosítás növekvő tendenciájának tudható be. A 2015-2017 közötti időszakban a lignit termelés kb. 20 százalékos csökkenése, míg a kőolaj esetében hasonló mértékű növekedés tapasztalható; a földgáz kitermelés stagnál (Pálvölgyi et al, 2019). A hazai energiahordozók a szükségletek kevesebb mint felét elégítik ki, ezért nagy a kőolaj, földgáz és villamosenergia import, elsősorban Oroszországból és az Európai Unió tagországaiból.

A természeti erőforrások igénybevételének vizsgálatakor a vízhasználat a klímaváltozás hatásainak erősödésével egyre inkább kulcskérdéssé válik. A Nemzeti Vízstratégia – Kvassay Jenő Terv (2017) helyzetértékelése alapján országunkban az egy főre jutó hazai megújuló felszíni vízkészlet közel 12.000 m³/fő/év (118 km³/10 millió), az egyik legmagasabb érték a kontinensen. A hazai lefolyás alapján azonban átlagosan csupán 600 m³/fő/év készlettel rendelkezünk (a szakirodalom általában az 1000 m³/fő/év értéket tekinti stresszhatárnak). Mintegy 90 ezer km hosszúságú vízhálózatunk (folyók, patakok, csatornák) az igényekhez képest ritka. Vízkészleteink háromnegyed része a Duna és a Dráva medrében összpontosul. A Tisza vízgyűjtőjére – amely az ország területének felére terjed ki – mindössze a vízkészlet negyede jut. A kifolyó vizek 95 százaléka külföldről érkezik, tehát az alvízi jellegből származó kiszolgáltatottságunk mind mennyiségi, mind minőségi szempontból igen nagy. A hazai lefolyás a kontinensen az egyik legalacsonyabb arányú, mindössze 5% (6 km³).

⁵³ https://mbfsz.gov.hu/index.php/asvanyvagyon_nyilvantartas (Letöltés ideje: 2019. 07. 15.)

45. ábra: Problémákkal veszélyeztetett területek, 2017



Forrás: Nemzeti Vízstratégia, 2017

Magyarországon az elmúlt másfél évtizedben az aszályal érintett területek aránya többször is meghaladta az 50 százalékot; rendkívül aszályos év volt 2000, 2003, 2007, 2012 és 2015. A legnagyobb valószínűséggel a Tisza vízgyűjtő területén fordulhatnak elő vízhiányos időszakok (Pálvölgyi et al, 2019). Hasonló módon ugyanakkor az árvizzel veszélyeztetett területek jelentős része szintén a Tisza környékén jellemző. Ennek kezelésére a Tisza-völgyben 30 db, összesen 1 050 millió m³ térfogatú árvízvédelmi célú tározó vagy részben árvízvédelmi célú tározó, míg a Körösök völgyében 5 db, 386 millió m³ térfogattal rendelkező tározó üzemel, és további egy tározó fejlesztése tervezett. A tározók összességében hozzájárulhatnak a víztöbblet és vízhiány kiegyenlítéséhez.

A vízkészletek igénybevételének jellemző mennyisége az egy főre számított termelt vízmennyiség. A KSH adatai⁵⁴ alapján a közüzemi vízművek által termelt vízmennyiség a 2014. évi minimumhoz képest 2017-re 9 százalékkal növekedett, melynek háttérében a bővülő termelő-szolgáltató tevékenységek emelkedő vízigenye állhat (Pálvölgyi et al, 2019). Meg kell említeni, hogy a víziközmű szolgáltatáshoz kapcsolódó díjképzés 2011-ben elfogadott rendszere a gyakorlatban nem működik. A vízárszpolitikát jelenleg a rezsicsökkentés határozza meg a költségmegtérülés és víztakarékosságra ösztönző árazás elveivel szemben.

A vízkészletek igénybevételének szempontjából másik jellemző mutató az öntözővíz felhasználás. Magyarországon mintegy 140 000 hektáron folyik tényleges öntözés, de ennél jóval nagyobb, több mint 200 000 hektáros területen engedélyezett vízjogilag az öntözés (Nemzeti Vízstratégia, 2017).

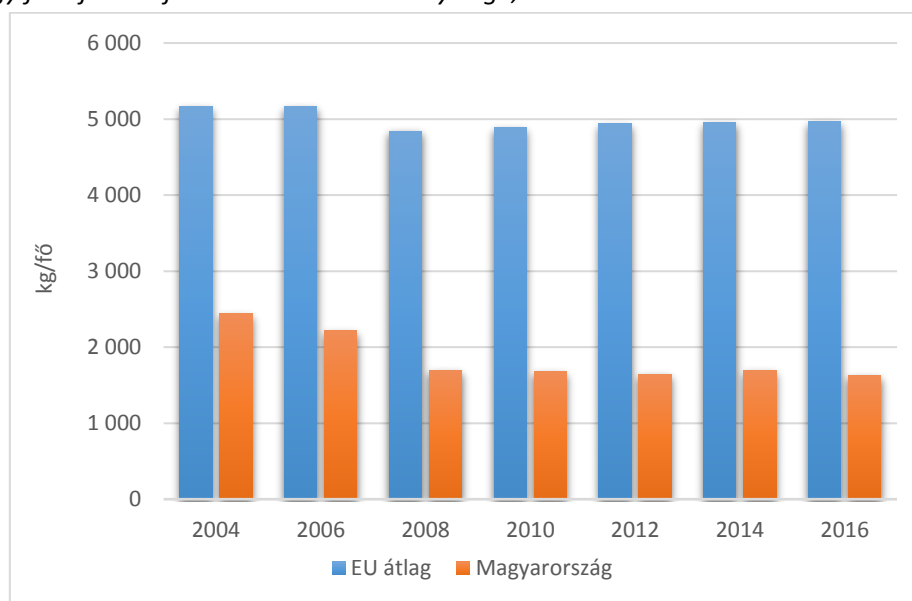
⁵⁴ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_uw004.html (Letöltés ideje: 2019. 07.16.)

Ennek oka részben, hogy a mezőgazdasági vízgazdálkodás alap műszaki elemei, a vízkiemelő és vízátelelő művek, illetve vízvezető csatornák állapota leromlott, sok helyütt a magas energiaárak, üzemanyag költségek miatt nem hasznosítottak. Az egy hektárra jutó öntözővíz mennyisége kisebb ingadozásokkal stagnál (2017-ben 1 311 m³), az évek közötti változékonyság elsődleges oka az egyre szélsőségesebbé váló csapadékjárás (Pálvölgyi et al, 2019).

A fenntartható vízgazdálkodás céljából ösztönző vízárpolitika került bevezetésre a mezőgazdaság területén az előrehaladási jelentés vizsgálati időszakában. A vízkészlet járulékot a törvényi szabályozás 2017-től kiterjesztette a mezőgazdasági ágazatokra (öntözés, halgazdaság) is, ugyanakkor az ágazat versenyképessége érdekében a járulékfizetési feltételeket 2018-ban enyhítették. A mezőgazdasági vízszolgáltatási díjképzés is átalakításra került, amelynek eredményeképp 2017-2018-tól folyamatosan növekvő mértékben terhelik át a költségeket a kormányzattól a felhasználók felé.

A természeti erőforrások igénybevétele és a körforgásos gazdaság szempontjából kiemelten fontos a hulladékgazdálkodás alakulása. Magyarországon az egy főre jutó hulladék mennyisége jelentősen elmarad az EU átlagától, Horvátországtól, Lettországtól és Portugáliától a negyedik legalacsonyabb értékkel. Ennek leginkább gazdaságszerkezeti okai vannak, ugyanis ha az egy főre jutó háztartási hulladékot vizsgáljuk, akkor a nagyjából 300 kg/fő értékkel már a középmezőnyben helyezkedünk el a hulladék termelését illetően (EU28 átlag 327 kg/fő/év).

46. ábra: Egy főre jutó teljes éves hulladék mennyisége, 2004 és 2016 között

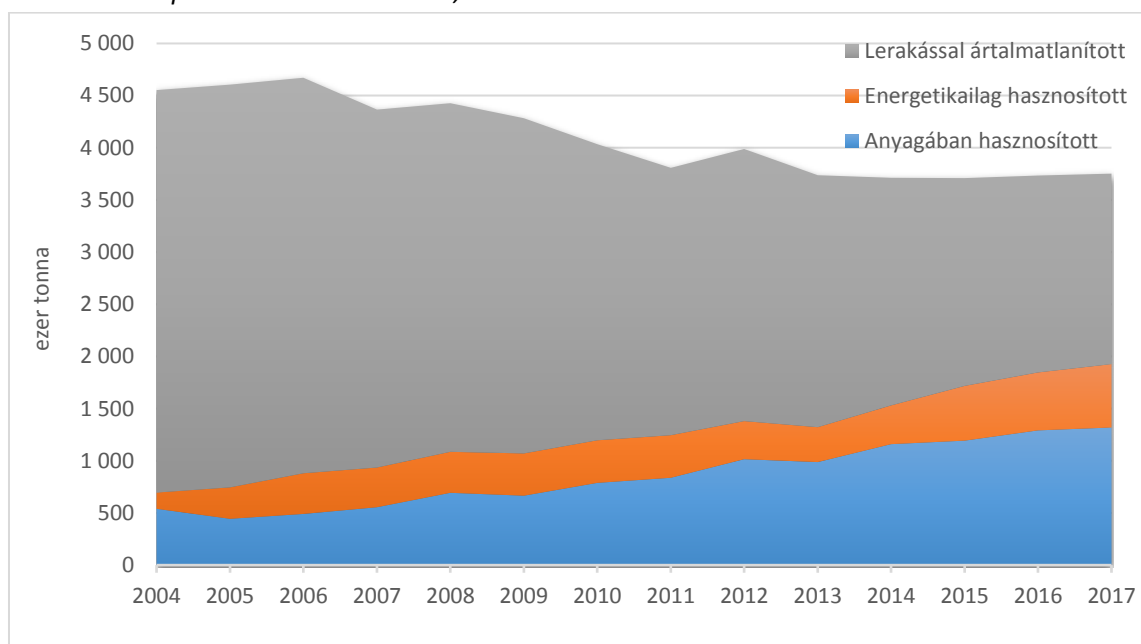


Adatforrás: [Eurostat](#)

Magyarországon a 2000-es évek elejétől abszolút értékben csökkent a települési hulladék mennyisége, és számottevően változott a kezelési módja is. Az előző jelentés időszakához képest a települési hulladék mennyisége 2017-ben stagnált, az elkülönítetten gyűjtött hulladék aránya pedig jelentősen nőtt: a 2015-ös 21 százalékról 29 százalékra, és a lerakással ártalmatlanított hulladékok aránya is lassan, de folyamatosan csökken. 2020-ra legalább 50%-ot kellene elérni a háztartásokból származó papír-fém és műanyag és üveghulladék újrahasználatra való előkészítés és az újrafeldolgozás területén. 2030-ra a települési hulladék újrafeldolgozását 65%-ra kell emelni. Hazánk esetében még mindig nem

alakult ki az üveghulladékok házhoz menő elkülönített gyűjtése ugyanakkor a szelektív gyűjtőszigetek jó része felszámolásra került. Ezzel az üveghulladékok elkülönített gyűjtése problémássá vált. A hulladékgazdálkodási közszolgáltatás folyamatos strukturális átalakításban van. A szolgáltatási díj körüli problémák és a rezsicsökkentés gazdasági hatásai együttesen a rendszer fenntarthatatlanságát eredményezik. Magyarország célja az 50 százalékos újrafeldolgozási arány elérése, amelynek teljesítéséhez további erőfeszítésekre van szükség.

47. ábra: Települési hulladék kezelése, 2004 és 2017 között



Adatforrás: [KSH – STADAT](#). Az egyes hulladékfajták mennyisége a kezelés módja szerint

Az építőipar felfutásával az építési-bontási hulladék mennyisége 2016-ról 2017-re másfélszeresére nőtt, a növekedés szinte teljes mértékben (92%) anyagában hasznosított hulladékként került kezelésre.⁵⁵ Kihívást jelent továbbá, hogy 2015-től folyamatosan növekszik a keletkezett veszélyes hulladék mennyisége (2015 és 2017 közötti 24 százalékkal), ezen belül elsősorban a szilárd halmazállapotú összetevők mennyisége (Pálvölgyi et al, 2019).

5.3.4.3 Környezeti elemek minőségi állapota

A környezeti elemek minőségi állapota alatt a víz, a talaj és a levegő minőségi állapotát értjük. A víztestek esetén a vizek kémiai és ökológiai állapotából, a talaj tekintetében a nitrogén és foszfor mérlegéből, a levegő esetében pedig a 10 mikrométernél kisebb szálló por koncentráció indikátorának alakulásából vonhatunk le a fenntarthatóságra vonatkozó következtetéseket.

A 2017-ben készült második előrehaladási jelentés óta érdemi új információ nem került nyilvánosságra a felszíni és a felszín alatti vizek vizsgálata tekintetében. Az Európai Parlament és Tanács 2000/60/EK Irányelve – a Víz Keretirányelv⁵⁶ (továbbiakban: VKI) – előírásai szerint a tagállamokban 2015-ig „jó”

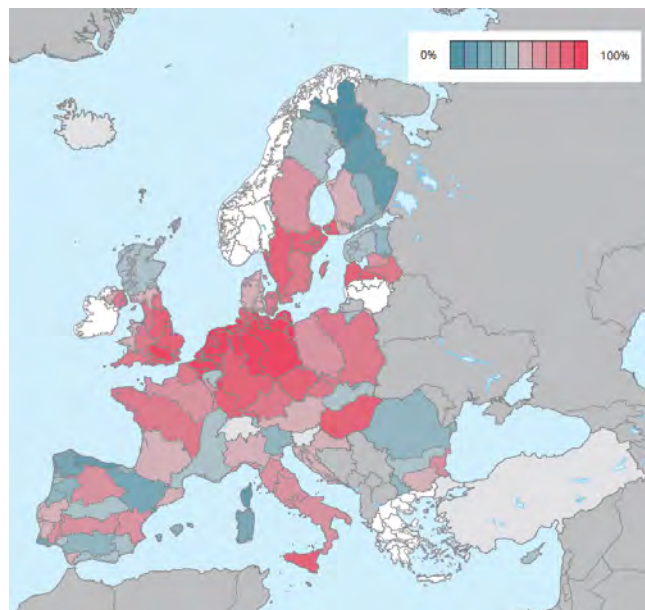
⁵⁵ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ur006.html (Letöltés ideje: 2019. 07. 17.)

⁵⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2000. október 23-i 2000/60/EK Irányelve a vízvédelmi politika terén a közösségi fellépés kereteinek meghatározásáról

állapotba kell hozni a felszíni és felszín alatti vizeket, és biztosítani is kell a fenntartható jó állapot tartós fennmaradását. A „jó állapot” a víz tisztasága mellett a vízhez kötődő élőhelyek minél természetesebb állapotát, illetve a vízminőséget befolyásoló megfelelő vízmennyiséget is megköveteli. Bár a 2017-ben elfogadott Nemzeti Vízstratégia (Kvassay Jenő Terv) előírja a vízgazdálkodás stratégiai kereteit, 2015 óta nem született olyan országos szintű stratégiai dokumentum, mely szisztematikusan felméri a felszíni és felszín alatti vizek, valamint a talaj állapotát és új irányvonalat szabna meg azok megőrzése vagy javítása érdekében (Pálvölgyi et al, 2019).

Magyarországon – európai összehasonlításban – magas arányban (90%) található olyan felszíni víztestek, amelyek nem rendelkeznek legalább „jó” ökológiai állapottal vagy potenciállal, szemben a skandináv régió országaival vagy akár Romániával, Szlovákiával, melyek nagy arányban rendelkeznek „magas” vagy „jó” ökológiai állapotú víztestekkel. Magyarországon a felszíni víztestek 9 százaléka rendelkezik legalább „jó” ökológiai minősítéssel, 40 százaléka „mérsékelt”, 27 százaléka „gyenge”, 10 százaléka pedig „rossz” ökológiai állapotú. A felszíni vizek állapotának javítására hazánk szinte valamennyi esetben időbeli mentességet kért, és azt vállalta, hogy a jó állapotot legkorábban 2027 után éri el.⁵⁷

48. ábra: A nem „jó” vagy „kiváló” ökológiai állapotban lévő felszíni víztestek százalékos eloszlása Európában



Forrás: EEA, 2018⁵⁸

A felszíni vizekre nehezedő legjelentősebb terhelés a mezőgazdasághoz köthető, amelyek egyrészt fizikai változást okoz a medrekben és partvidékeken, továbbá diffúz szennyezést jelent a víztestek számára (Európai Bizottság, 2019b).

⁵⁷ 1155/2016. (III.31.) Korm. hat. Magyarország felülvizsgált, 2015. évi Vízgyűjtő-gazdálkodási Tervéről

⁵⁸ EEA, 2018: European waters — Assessment of status and pressures 2018, European Environment Agency, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, ISBN 978-92-9213-947-6

A Duna vízminősége a fizikai-kémiai paraméterek alapján Budapestig jónak mondható, a főváros alatti részen azonban minőségromlás jellemző. Kiemelt problémát jelent az eutrofizáció, valamint a vízhőmérséklet folyamatos emelkedése és a vízhozam évszakos eloszlásának változása. A Tisza folyó felső szakaszát elsősorban a határon túlról érkező szennyezések alakítják, a Tisza-tó alatti szakaszon főként a szervesanyagok jelentenek problémát, valamint a foszfor, és a kőolajszármazékok rontották a vízminőséget. Ezzel együtt a vízminőség a mutatók alapján az utóbbi évek során javuló tendenciát mutat.⁵⁹ Nagytavaink közül a Balaton, a Fertő- és a Velencei-tó állapota jó (2015-ös adat⁶⁰), de a tavak több mint fele esetében az ökológiai állapot minőségéről nem áll rendelkezésre adat (Pálvölgyi et al, 2019).

Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség (EEA, 2018) jelentése szerint, mely az EU tagállamok második vízgyűjtő-gazdálkodási tervei alapján készült, a felszín alatti víztestek jó mennyiségi állapotának aránya hazánkban 50-75%. A felszíni vizekkel összevetve a felszín alatti vizek hazánkban mennyiségi és kémiai szempontból egyaránt jobb állapotban vannak, ennek ellenére a felszín alatti vizek jó mennyiségi állapota szempontjából az EU utolsó öt tagállamába tartozunk. Ez azt jelenti, hogy hazánk felszín alatti vizei könnyen veszélybe kerülhetnek a későbbiekben azok túlhasználata, valamint a kapcsolódó felszíni vizes élőhelyek leromlása miatt. A legérzékenyebbek a sekély porózus, illetve a porózus felszín alatti vizek. A helyi túlzott talajvízkivételek – főként az öntözés – miatt a Duna-Tisza közti hátság vízháztartási állapota régóta kritikus (Pálvölgyi et al, 2019). A felszín alatti víztesteknél a legjelentősebb terhelés a közüzemi vízellátás céljából történő vízkivétel vagy a vízáram elterelése (a felszín alatti víztestek 78 százaléka), amelyet a nem csatornahálózatba történő szennyvízkibocsátás (61 %) követ (Európai Bizottság, 2019b).

A felszíni vizeket érintő diffúz szennyezések egyik legjelentősebb forrása a mezőgazdaság, ugyanis a kiegyensúlyozatlan műtrágyázás a talajban tápanyag-feldúsulást okoz. A diffúz forrásból származó szennyezések kihatnak a legtöbb felszíni víztestre, amely az egyik legnagyobb vízminőségi problémát jelenti. Magyarországon az egy hektárra eső műtrágya mennyiség 2009 óta növekvő tendenciájú, ennek elsődleges oka a szerves trágyák felhasználásnak csökkenése. Emellett fontos megemlíteni a szélsőséges időjárás okozta csapadékingadozást, ami miatt a folyékony műtrágya használata egyre gyakoribbá válik. 2015-höz képest 2017-ben 12 százalékkal több műtrágyát használtuk egy hektárra számítva.

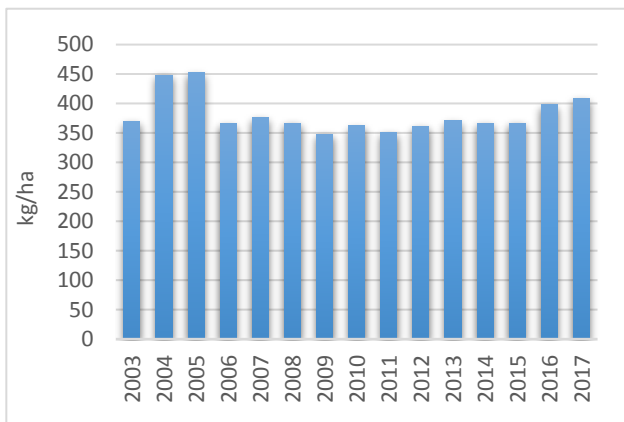
A statisztikai adatok vizsgálata során megállapítható, hogy a biogazdálkodás elterjedtsége és a műtrágya-felhasználás egyaránt növekvő tendenciát mutat, annak ellenére, hogy a biogazdálkodások növekvő számával csökkennie kellene a műtrágya-felhasználásnak. Valószínűsíthető, hogy a biogazdálkodások műtrágya megtakarítását „felülírja” az intenzív mezőgazdasági művelésű területek dinamikusan emelkedő felhasználása, mely a növekvő műtrágya árak ellenére domináns folyamatnak tekinthető.

⁵⁹ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_uw006b.html (Letöltés ideje: 2019.07.16.)

⁶⁰ 1155/2016. (III.31.) Korm. hat. Magyarország felülvizsgált, 2015. évi Vízyűjtő-gazdálkodási Tervéről

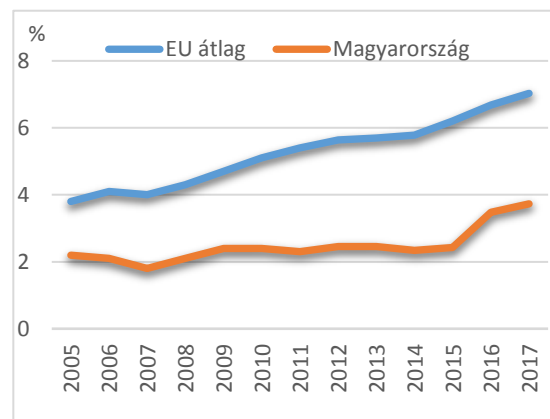
49. és 50. ábra: Műtrágya használat és az ökológia gazdálkodás területének aránya

Egy hektárra jutó műtrágya mennyisége
(2003-2017)



Adatforrás: [KSH-STADAT](#)

Ökológiai gazdálkodás területének aránya a teljes mezőgazdasági művelésű területhez viszonyítva (2005-2017)

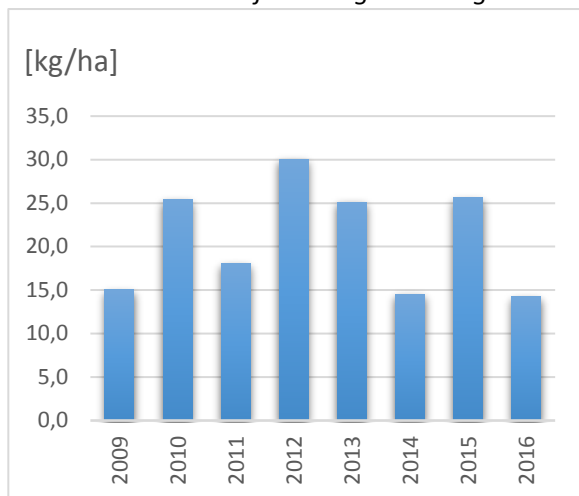


Adatforrás: [Eurostat](#)

A feltételesen megújuló természeti erőforrások közé tartozó talajkészletek minőségének megőrzése, funkcióképességének fenntartása és ésszerű hasznosítása alapvető fontosságú, mivel a talaj szakértői becslések alapján a nemzeti vagyon 22%-át teszi ki (lásd például: Széky (1979); Szendrei (1989); Várallyay (2000); Koós (2012)). Az egyre intenzívebbé váló mezőgazdasági tevékenység, illetve a megnövekedett műtrágya-felhasználás a vízkészletek mellett a talajkészletek minőségének megőrzése tekintetében is a legnagyobb veszélyforrás. Ennek hatására talajsavanyodás, a toxikus elemek felhalmozódása, nitrátosodás stb. egyaránt felléphet. A tápanyagmérleg – ami a trágyázással és egyéb módon bevitt és a termeléssel kivont tápanyagok különbsége – a talaj tápelem-állapotának változásáról ad képet, valamint a növények számára fontosabb ásvány-anyagok forgalmáról.⁶¹ A nitrogénmérleg a legutóbbi előrehaladási jelentés óta mérséklődött, míg a foszformérleg 0 körüli értéket mutatott (Pálvölgyi et al, 2019). Összességében a folyamatok elmozdulása pozitív, ugyanakkor a műtrágya-használat továbbra is magas.

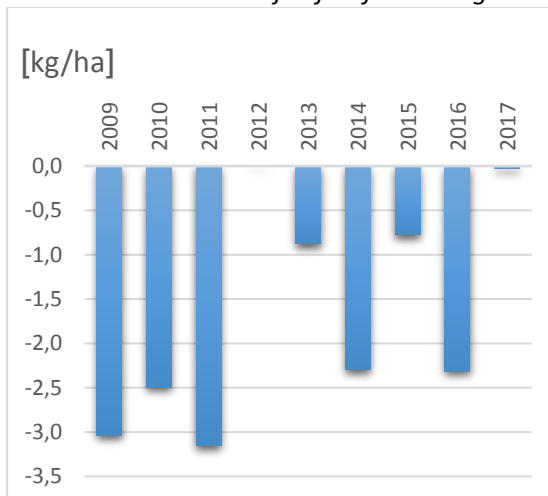
⁶¹ Amennyiben a mérleg valamely tápanyag esetében tartósan és jelentős mértékben pozitív, akkor magas a tápanyag-kimosódás. A hosszabb időn keresztül negatív mérleg az alkalmazott mezőgazdasági gyakorlat fenntarthatóságával kapcsolatos problémákat jelzi.

51. ábra: Talajok nitrogén mérlege



Adatforrás: [KSH-STADAT](#)

52. ábra: Talajok foszfor mérlege

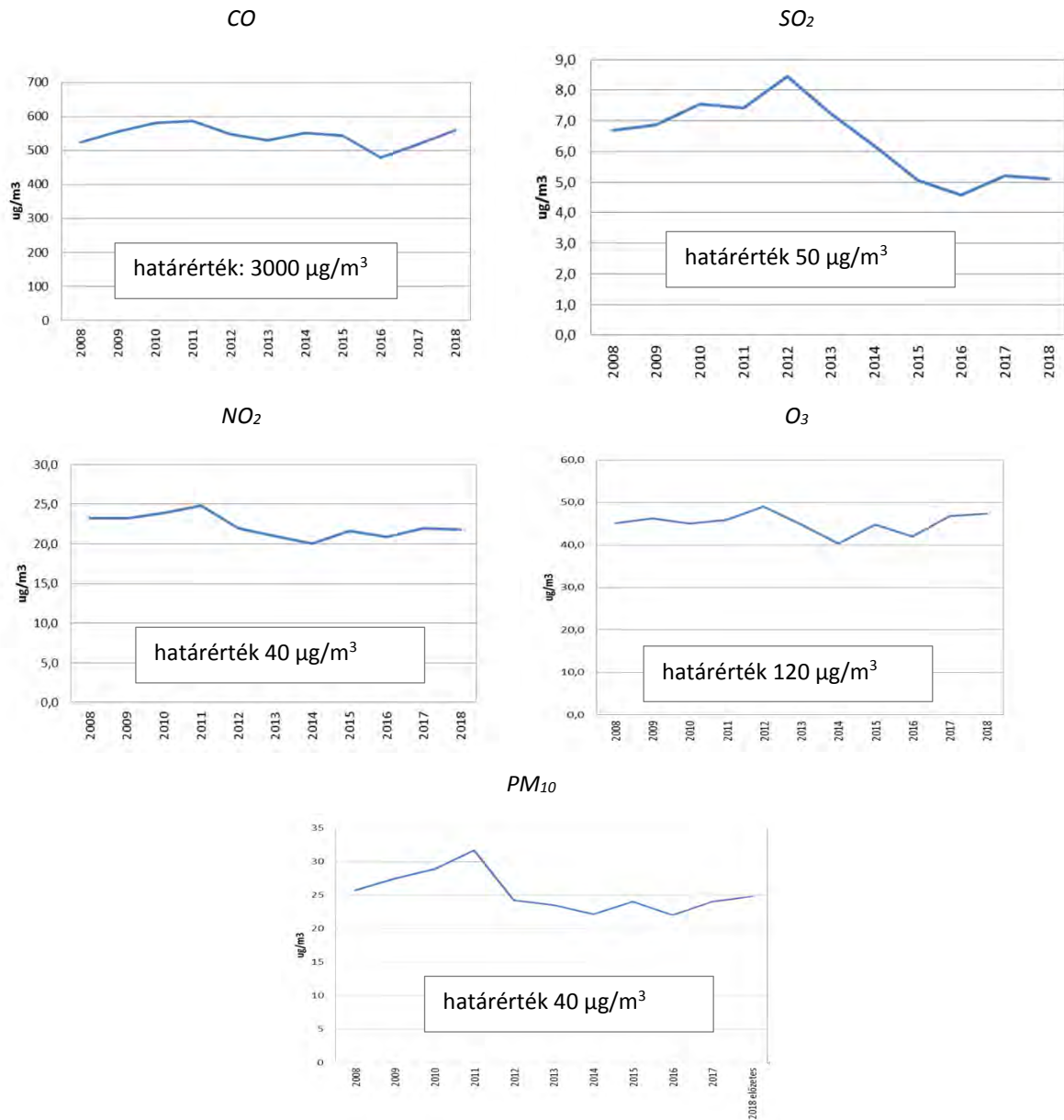


Adatforrás: [KSH-STADAT](#)

A légszennyezettség az egyik legjelentősebb egészségügyi kockázati tényező (ld. Emberi erőforrásokról szóló alfejezet). Összességében elmondható, hogy a légszennyező anyagok éves átlagos koncentrációja az utóbbi tíz évben lényegében stagnált, a kén-dioxid esetében csökkent, ugyanakkor az utóbbi két évben növekedés, vagy stagnálás jellemző minden szennyezőanyag tekintetében.

Magyarországon az egyik legnagyobb problémát a kisméretű szálló por szennyezettség jelenti, amelynek forrása jelentős mértékben a lakossági szilárd tüzelés, valamint a közlekedés (ÁSZ, 2018). A Bizottság az Európai Unió Bíróságához fordult hazánkkal szemben is a levegőminőségi határértékek be nem tartása, illetve a szükséges intézkedések megtételének elmaradása miatt. Átlagos szálló por légszennyezettségünk európai viszonylatban kedvezőtlen; Magyarország az EU tagállamok legrosszabb negyedében van. Szintén aggodalomra adhat okot, hogy három szomszédos ország (Szlovénia, Horvátország, Szerbia) még hazánknál is rosszabb helyezést ért el, így a határokon túlról érkező (advectív) légszennyezés jelentős egészségkárosító kockázatnak tekinthető.

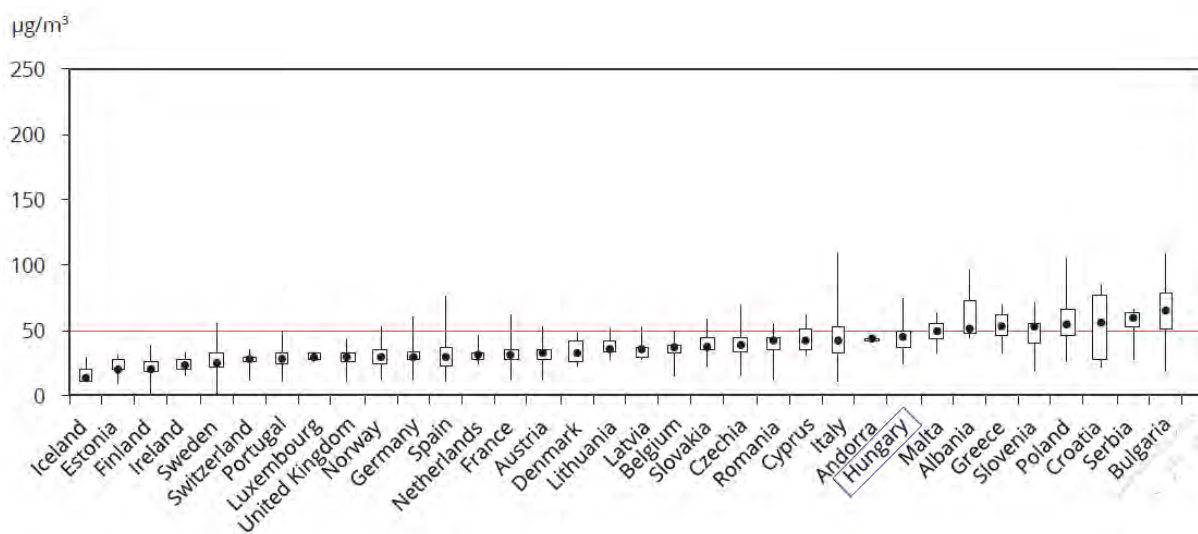
53-57. ábra: Levegőminőség (CO, SO₂, NO₂, O₃, PM₁₀ éves országos koncentráció)



Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, 2019⁶²

⁶² Levegőminőségi helyzetkép: Dr. Radics Kornélia előadása, Országos Meteorológiai Szolgálat, 2019
http://www.heranottointezet.hu/sites/default/files/2.%20RK_20190320.pdf (Letöltés ideje: 2019.07.16.)

58. ábra: PM10 koncentráció az éves napi határértékhez képest – európai összehasonlítás, 2017



Forrás: EEA, 2018b

A szálló por szennyezettség eloszlása az egyes térségek, települések között jelentős eltérést mutat. A 2017-es adatok alapján Budapest, Kazincbarcika, Miskolc, Nyíregyháza, Putnok, Sajószentpéter (Sajóvölgye), Salgótarján, Szolnok és Vác a legmagasabb szálló por terhelésű városok az országban (OMSZ, 2018).

Az Európai Unió levegőminőségi irányelve⁶³ szerint 2005-től váltak hatályossá a PM₁₀-re vonatkozó egészségügyi határértékek (éves: 40 µg/m³, napi: 50 µg/m³; egy évben maximum 35-ször léphető túl). Magyarországon rendszeresen regisztrálnak napi határértéket meghaladó koncentrációs értékeket az egyes mérőállomásokon. A 2016. évi helyzetértékelés alapján a levegőhigiénés index vonatkozásában 33 mérőállomáson 466 alkalommal regisztráltak egészségügyi határérték túllépést, 2017-ben ugyanezen adat 30 mérőállomáson 1132-re növekedett (Pálvölgyi et al, 2019).

5.3.4.4 Éghajlatváltozás és energiefelhasználás

Az éghajlatváltozás olyan komplex problémakör, amely a természeti erőforrások minden ágazata mellett az emberi, a társadalmi, és a gazdasági erőforrásokat egyaránt érinti. Az alábbiakban a magyarországi éghajlat alakulását és sérülékenységét, a fosszilis és megújuló primerenergia felhasználást, valamint az üvegházhatású gázok kibocsátásának tendenciáit vizsgáljuk.

Az Országos Meteorológiai Szolgálat (továbbiakban: OMSZ) vizsgálatai alapján⁶⁴ a múlt század eleje óta tapasztalt 1,15°C-os országos mértékű átlaghőmérséklet-emelkedés meghaladja a globális változás 0,9 °C-ra becsült mértékét. A legutóbbi harminc év intenzív melegedést mutat: a melegedés mértéke a keleti, északkeleti országrészben a legnagyobb, több mint 1,8°C.

⁶³ Az Európai Parlament és a Tanács 2008/50/EK Irányelve (2008. május 21.) a környezeti levegő minőségéről és a Tisztább levegőt Európának elnevezésű programról

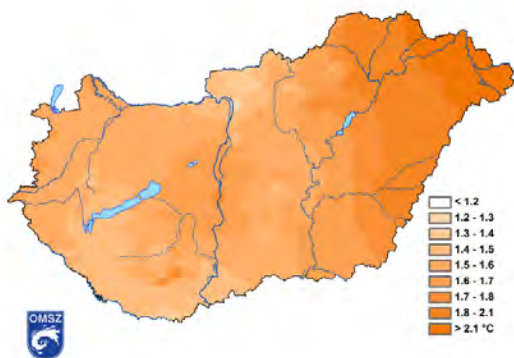
⁶⁴ 23/2018 (X.31.) számú országgyűlési határozat a 2017-2030 közötti időszakra vonatkozó, 2050-ig tartó időszakra kitekintést nyújtó második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiáról

2017-ben az országos középhőmérséklet mintegy 0,8°C-kal haladta meg a sokévi átlagot, 2018 pedig rekordmeleget hozott Magyarországon: ez volt a valaha mért legmelegebb év; az átlaghőmérséklet 12,1°C volt, amely 1,8°C-kal magasabb a sokéves átlagnál.

59. és 60. ábra: *Hőmérsékleti tendenciák Magyarországon*

*Az éves átlaghőmérséklet (°C) változása
(1981–2016)*

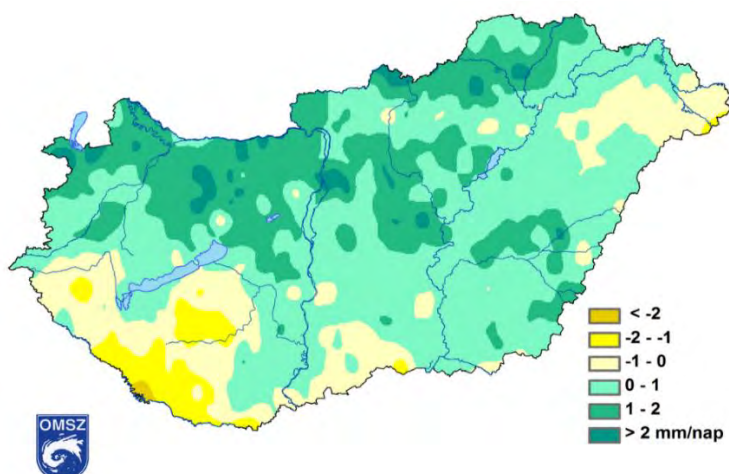
*Hőhullámos napok száma (napi középhőmérséklet >
25°C) (1981–2016)*



Forrás: Országos Meteorológiai Szolgálat⁶⁵

A hőmérsékleti változásokkal szemben a csapadék térben és időben nagyon változékony, így az éghajlatváltozás hatására bekövetkező egyirányú változásokat nehezebb kimutatni. Általánosságban elmondható, hogy a csapadék mennyisége nagyobb kilengéseket mutat, áradásokra és aszályokra egyaránt fel kell készülni. A 20 mm-t meghaladó csapadékú napok száma több mint két nappal emelkedett a 20. század eleje óta, ugyanakkor a száraz időszakok maximális hossza jelentősen (közel évi 5 nappal) megnövekedett. Magyarországra a klímamodellek az özönvízserű esők, zivatarok, jégesők gyakoribbá válását vetítik előre. (Pálvölgyi et al, 2019).

61. ábra: *Az éves csapadékösszeg százalékos változása, 1961–2016 között*



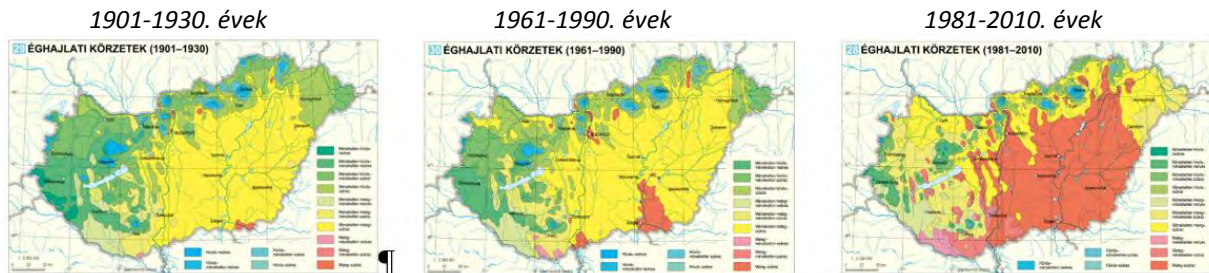
Forrás: Országos Meteorológiai Szolgálat⁶⁶

⁶⁵ URL: https://www.met.hu/eghajlat/eghajlatvaltozas/megfigyelt_valtozasok/Magyarorszag/

⁶⁶ https://www.met.hu/eghajlat/eghajlatvaltozas/megfigyelt_valtozasok/Magyarorszag/ (Letöltés ideje: 2019.07.17.)

A változások eredőjeként az elmúlt évszázadban az éghajlat övezetes jellegének egyértelmű és egyirányú módosulása következett be Magyarországon. Legszembetűnőbb a meleg-száraz körzetek (téglavörös szín a 32. ábrán) térhódítása: a 90-es évekig csak nagyon kis területek tartoztak ebbe a legszélsőségesebb kategóriába, azóta azonban az ország területének kb. 50 százalékára terjed ki. E jelenséggel párhuzamosan, csökkent a mérsékelt hűvös területek kiterjedése is.

62-64. ábra: Éghajlati körzetek Magyarországon

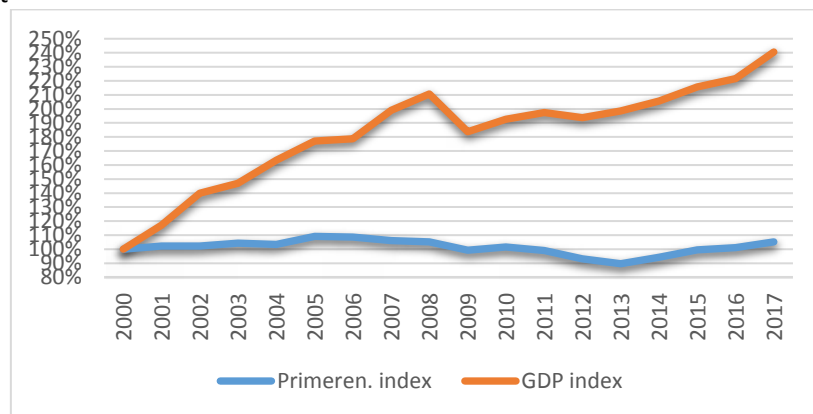


Forrás: Kocsis (szerk.), 2018

A klímaváltozás hatásainak vizsgálatára, az éghajlati sérülékenység adatokkal való monitorozására 2014-ben jött létre a Nemzeti Alkalmazkodási Térinformatikai Rendszer⁶⁷. Az egyes beruházások klímakockázatainak csökkentésére pedig a Miniszterelnökség 2017-ben kidolgozott egy Klímakockázati Útmutatót⁶⁸, amely a jogszabályok környezeti hatásvizsgálatához is hozzájárul.

Az energiafelhasználás tekintetében Magyarország importfüggősége nő, jelenleg a fosszilis energiahordozók vonatkozásában az aggregált importfüggőségünk közel 80%. A primer energiafelhasználás 2015-től kezdve növekedésnek indult.

65. ábra: Primerenergia felhasználás index (2000=100%) és GDP/fő (2000=100%) szétválása, 2000 és 2017 között



Adatforrás: MEKH⁶⁹

⁶⁷ <https://nater.mbfisz.gov.hu/hu> (Letöltés ideje: 2019.07.15.)

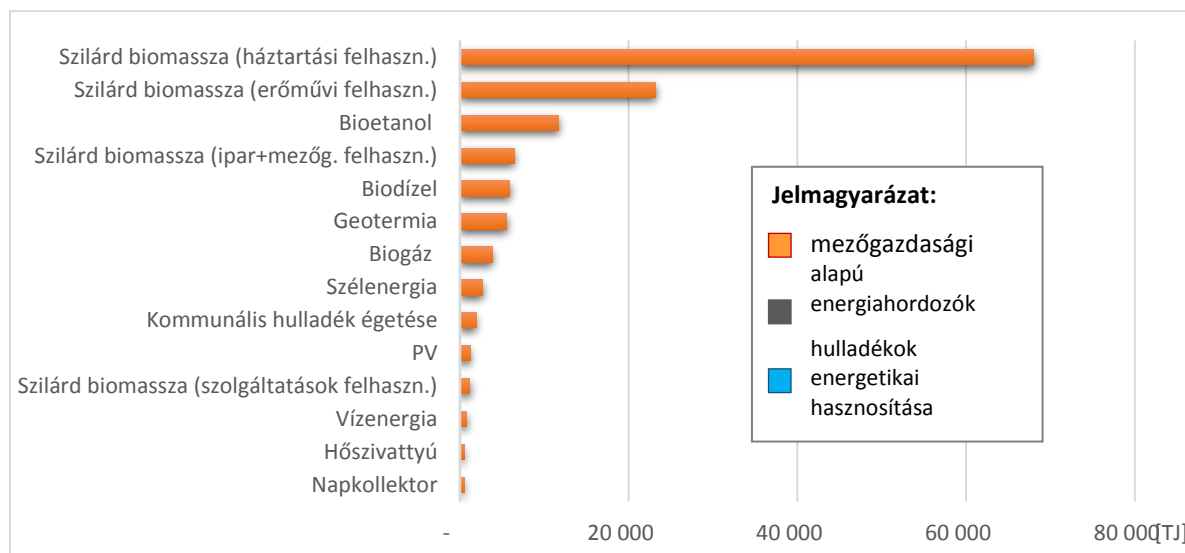
⁶⁸ <https://www.palyazat.gov.hu/tmutat-projektek-klimakockzatnak-becslshez-s-cskkentshez> (Letöltés ideje: 2019.07.17.)

⁶⁹ Magyar Energia és Közmű Hivatal, 2019. Országos éves energiamérleg (2000-2017) <http://www.mekh.hu/eves-adatok> (Letöltés ideje: 2019.07.18.)

A megújuló energiaforrások magyarországi hasznosításának tendenciája összetett képet mutat. Egyrészt a hasznosítás aránya a rendelkezésre álló adatok alapján 2013 óta csökken, a 2017. évben nem érte el a végső energiafelhasználás 13,5 százalékát, miközben az EU2020 célkitűzés uniós szinten 20 százalékot, Magyarország esetében pedig 2020-ra 14,65, 2030-ra pedig 20 százalékot határoz meg (NEKT tervezete, 2018). Az utóbbi években bekövetkező visszaesés oka az, hogy a végső energiafelhasználás növekedése meghaladja a megújuló energia hasznosítás bővülését, így hányadosuk csökken.

A fenntarthatóság felé való átmenet szempontjából aggodalomra adhat okot, hogy a megújuló forrásösszetétele aránytalan képet mutat. A megújuló részarányunk négyötöde mezőgazdasági alapú, illetve több, mint kétharmada erőművi és háztartási tűzifa felhasználásra vezethető vissza. Félrevezető, hogy a hulladékégetést is a megújuló részarányához számítjuk. Kedvező tendencia, hogy a PV termelés (napenergia) dinamikus bővülést mutat. A 2015-2017 közötti időszakban a beépített fotovillamos kapacitás évente megduplázódott, így 2017-ben meghaladta az 1,2 PJ értéket, bár ez az érték a végső felhasználásnak mindig csupán 0,17 százalékát teszi ki.

66. ábra: Megújuló energiahordozók felhasználásának ágazati részesedése, 2017



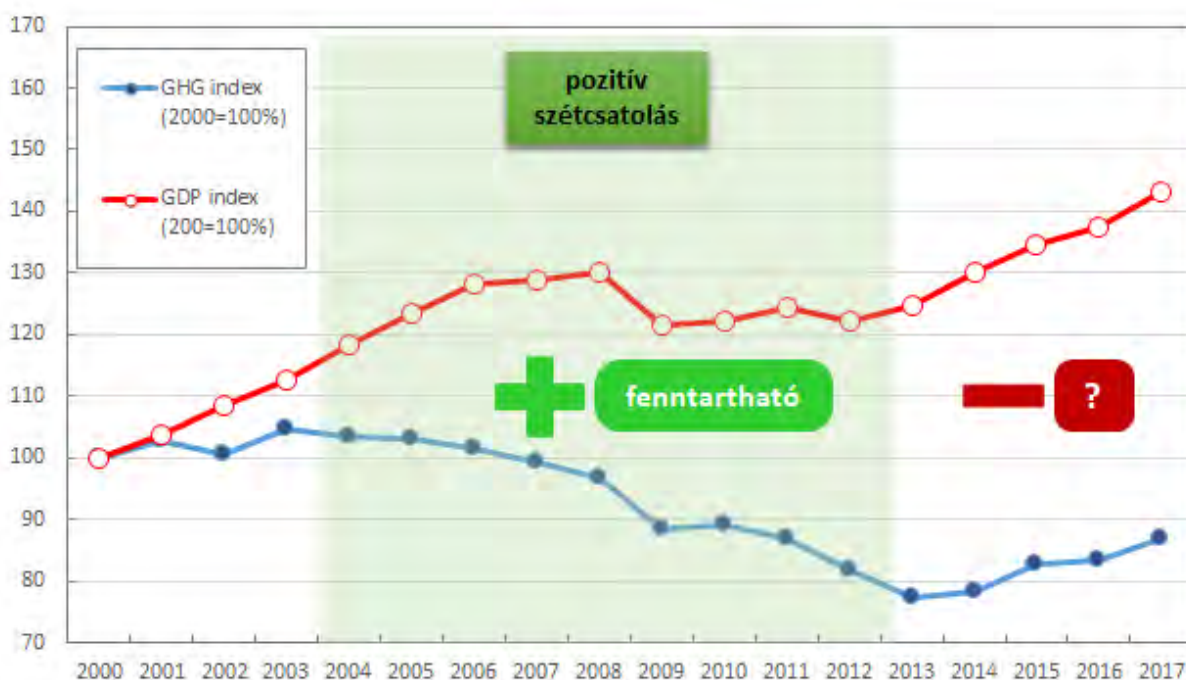
Adatforrás: saját szerkesztés, [EUROSTAT](#) alapján

2017-ben a szilárd biomassza felhasználás összességében megközelítette a 100 PJ/év értéket, ez a teljes primerenergia felhasználás 9 százaléka. Különösen figyelemreméltó a szilárd biomassza térnyerése a lakossági (háztartási) fűtésben, itt a szilárd biomassza részaránya 2017-ben elérte a 25 százalékot. Mivel a biomassza feltételesen megújuló primer energiaforrás, ezért energetikai hasznosításának tervezése során mérlegelni kell azokat az energetikai, társadalmi, ökológiai stb. bizonytalanságokat, ellenérveket és várható előnyöket, amelyek a természet, a szállítás és a felhasználás során felmerülhetnek. Így problémás kérdéseket vet fel a biomasszához kapcsolódó virtuális energiafelhasználás (pl. növényvédőszer), a szállítás, különösen pedig a szántóföldi növénytermesztéssel járó biológiailag inaktív területek fenntartása/ növekedése (Pálvölgyi et al, 2019).

Az üvegházhatású gázok kibocsátása tekintetében Magyarország az EU tagországok között a legkevesebbet kibocsátók közé tartozik, mely elsősorban a nukleáris energia jelentős arányának, az

energiaigényes iparágak leépülésének, továbbá (kisebb mértékben) az energiatakarékosság és a megújuló energiaforrások viszonylagos térnyerésének köszönhető. Ugyanakkor kedvezőtlen tendencia, hogy Magyarország a 2012-2017 közötti időszakban három helyel esett vissza az egy főre eső ÜHG kibocsátás az EU rangsorában. Az energiaintenzitással párhuzamosan az ÜHG kibocsátás is a bruttó hazai összterméket elérő vagy meghaladó szinten nőtt 2014 és 2017 között. 2017-ben a kibocsátások legnagyobb része, 72 százaléka az energiaszektor számlájára írható, azt követi a mezőgazdaság 12 százalékos, az ipari folyamatok további 11 százalékos, majd végül a hulladékszektor 5 százalékos részesedéssel (Pálvölgyi et al, 2019).

67. ábra: ÜHG kibocsátás és a GDP indexe



Adatforrás: GDP adatok: [KSH-STADAT](#), ÜHG adatok: NIR, 2019⁷⁰

Az OMSZ-NÉBIH által készített 2019-es National Inventory Report⁷¹ alapján a CO₂ kibocsátás 2016-ról 2017-re több mint 4,5 százalékkal nőtt. A növekedés fő hajtóereje a háztartások és az erőművek földgáz felhasználásának a növekedése, valamint a közúti közlekedés bővülése. Megfelelő – a fenntartható energiagazdálkodást elősegítő – dekarbonizációs szakpolitikai lépésekkel a fenti hajtóerők mindegyike kezelhető. Az Eurofund (2019) elemzése alapján továbbá a dekarbonizációs vállalások közel 2 százalékkal emelhetnék a GDP-t – elsősorban az épületenergetikai, környezetbarát közlekedési és a megújulóenergia-hasznosítási fejlesztések multiplikatív hatásának köszönhetően.

⁷⁰ NIR, 2019: National Inventory Report for 1985-2017, Hungary. OMSZ-NÉBIH

<https://unfccc.int/sites/default/files/resource/hun-2019-crf-16apr19.zip> (Letöltés ideje: 2019.07.20.)

⁷¹ <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/hun-2019-crf-16apr19.zip> (Letöltés ideje: 2019.07.22.)

5.3.4.5 Biológiai sokféleség állapota

A biológiai sokféleség a tiszta vízzel és levegővel együtt a földi élet alapját biztosítja, ezért megőrzése és javítása nemcsak a fenntartható fejlődés egyik prioritása, hanem az élővilág fennmaradásának feltétele. A biodiverzitáson ökoszisztéma-szolgáltatások széles köre alapul: biztosítja az egészséges élelmiszer megtermelésének alapjait, változatos élőhelyek kialakításában és regenerálásában nyújt segítséget, a társadalmi-gazdasági működés egyik alapfeltétele, valamint a klímaváltozás hatásainak mérséklésében is fontos szerepet játszik.

Az elmúlt két évben a védett fajok számában nem volt jelentős változás, 2012-től a védett növény- és állatfajok száma alig változott. A magyarországi magasabb rendű növény- és állatfajok közül 733 növény és 1168 állat természetvédelmi oltalom alatt áll. Ezek közül 87 növény, illetve 186 állatfaj fokozottan védett.⁷² A fajmegőrzési programok keretében 2019 áprilisáig 25 állatfaj és 20 növényfaj fajmegőrzési terve készült el⁷³; 2018-ban az élőhelyvédelmi irányelv⁷⁴ hatálya alá tartozó fajok csaknem 65 százaléka nem kielégítő vagy rossz természetvédelmi helyzetű, míg a kedvező természetvédelmi helyzetű fajok aránya csupán 35%. A 2013-18-as időszakban 4 faj pusztult ki hazánk területéről. Ezzel párhuzamosan az élőhelytípusok 87 százaléka nem kielégítő állapotú, míg a kedvező természetvédelmi helyzetű élőhelyek aránya csak 13%. Az egyes élőhelyek természetvédelmi helyzetének értékelése alapján a legkedvezőtlenebb helyzetben a mezőgazdasági műveléssel érintett agrárélőhelyek, illetve a környezeti hatásokra legérzékenyebb vizes élőhelyek vannak (Agrárminisztérium, 2019).

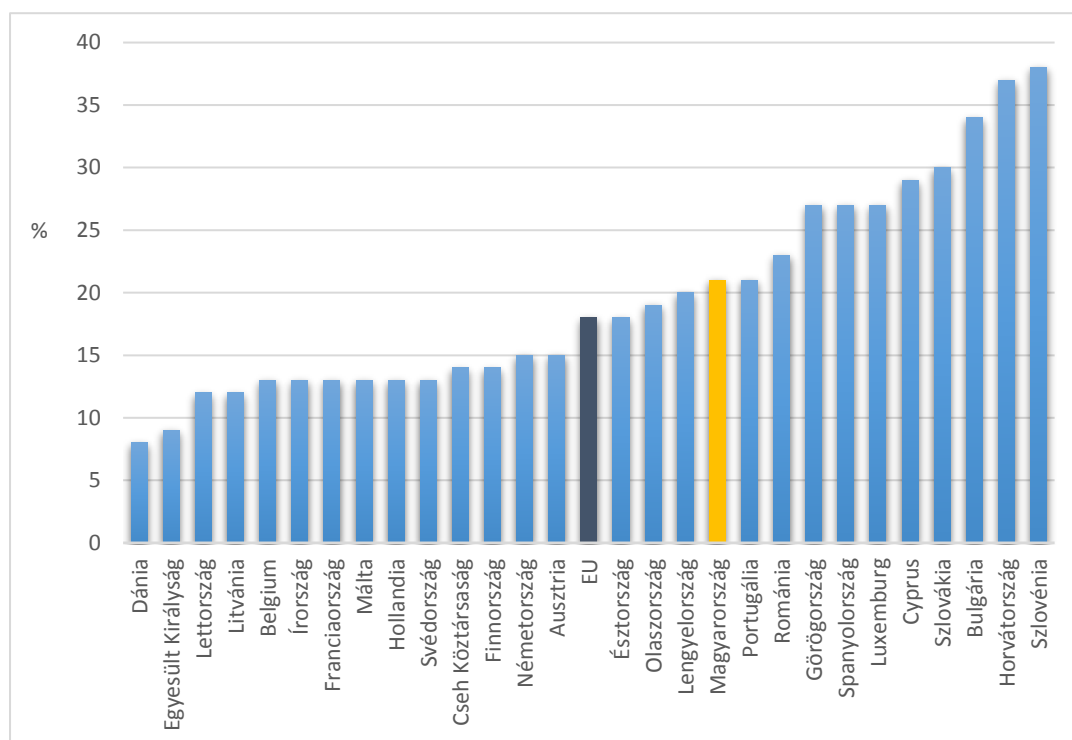
Táji és természeti értékeink gazdagságát mutatja, hogy hazánk területének 22,2 százaléka európai uniós vagy hazai természetvédelmi oltalom alatt áll. Az egyes egyedi jogszabállyal létesített országos jelentőségű védett természeti területeken túl további 1,2 millió hektár tartozik a Natura 2000 területek hálózatába, így a teljes hazai Natura 2000 hálózat kiterjedése összesen 1,995 millió ha (21,4%). Az országos jelentőségű védett természeti területek nagysága az utóbbi két évben minimális növekedést mutat, mintegy 160 hektár került természetvédelmi oltalom alá. A Natura 2000 területek közül jelentős mértékben nőtt a fenntartási tervvel rendelkező területek száma és kiterjedése. A 2017. év végére 325 Natura 2000 területre volt elfogadott fenntartási terv (míg 2013-ban csupán 38 területre volt kidolgozva és elfogadva). Szintén nőtt a Natura 2000 területtel átfedő országos jelentőségű védett természeti területek közül a (természetvédelmi) kezelési terv dokumentációval rendelkezők száma (2013-hoz képest héttel nőtt az elfogadott dokumentációk száma) (Agrárminisztérium, 2019). Ugyanakkor a Natura 2000 területek védelmét veszélyeztetik a jogszabályi változtatások, illetve a kialakuló jogalkalmazás, mely a védelmi korlátozhatóságot nem az egész kijelölt területre terjeszti ki. Az Alkotmánybíróság 28/2017 (X. 25.) AB határozatában megállapította, hogy a Natura 2000 területek magántulajdonba kerülésekor hiányoznak a hatékony védelmet biztosító garanciális szabályok.

⁷² Természetvédelmi adatok 2017. december 31. állapot szerint, Földművelésügyi Minisztérium, 2018, http://www.termeszetvedelem.hu/user/browser/File/Tenyek&Adatok/Termeszetvedelmi_adatok-20171231.pdf (Letöltés ideje: 2019. 07. 19.)

⁷³ http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=menu_1555 (Letöltés ideje: 2019.07.19.)

⁷⁴ A tanács 92/43/egk irányelve (1992. május 21.) a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről

68. ábra: NATURA 2000 területek aránya, 2017



Adatforrás: [Eurostat](#)

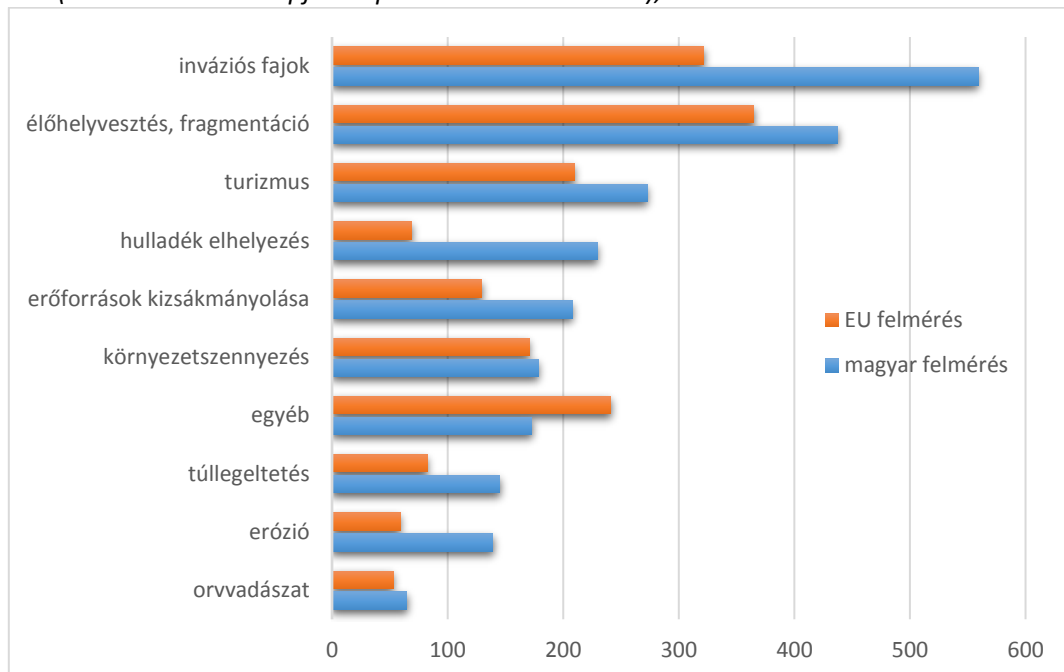
Az agrárélıhelyek biodiverzitása a természetes élıhelyekhez hasonlóan, sőt azoknál nagyobb arányban csökkenést mutat. A legkutatottabb az ott élı madárpopulációk változása. 2011 óta megállt a madarak populációjának csökkenése, a jelentés vizsgálatának idıszakában, 2017-ig bezárólag nagyon kismértékő növekedést, illetve stagnálást mért a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület.⁷⁵ A nagyüzemi monokultúrás növénytermesztés következtében számos faj élette-re lecsökkent: korlátozott táplálékforrásaik, a költési idıszakban bolygatott fészkelıhelyeik, valamint a növényvédıszerek nem megfelelı használata járul hozzá a negatív trendhez (Pálvölgyi et al, 2019).

A hazai vadállomány alakulása jellegzetes tendenciát mutat; míg az apróvad, mint például a fácán és a nyúl állománya fokozatosan csökken (az elırehaladási jelentés által vizsgált idıszakban is), addig a nagyvad – az őz, a dámszarvas és a vaddisznó – egyedszáma határozott emelkedést mutat. A fácán és a mezei nyúl-állomány csökkenésének fı oka a természetes élıhelyek visszaszorulása, a szegélyek és mezsgyék felszámolása, mely fészkelı, búvóhelyként szolgál. Más fajok állományának növekedése pedig gyakran annak eredménye, hogy az inváziós idegenhonos fajok által dominált jelentısen degradált élıhelyek kiterjedése növekedett.

A védett természeti területek kapcsán hazánkban kiemelten fontos veszélyforrásnak az idegen honos fajok elterjedését, valamint az élıhelyek degradációját tartják a szakemberek (Kézdy et al, 2018).

⁷⁵ <http://mmm.mme.hu/charts/trends> (Letöltés ideje: 2019.07.19.)

69. ábra: A legsúlyosabb veszélyeztető tényezők Magyarország és Európa védett, illetve Natura 2000 területein (sorba rendezés alapján kapott kumulatív értékek), 2017



Forrás: Kézdy et al (2018)

A tíz legproblémásabbnak bizonyult növényfaj közül nyolc észak-amerikai eredetű, hét fásszárú. Közülük a legtöbb területről (66%) a fehér akácot (*Robinia pseudoacacia*) jelezték. Az özönfajok elterjedésének legsúlyosabb következményei az élőhelyek megváltozása és az ott élő őshonos fajok kiszorítása, mely a táji értékek és a tájkarakter egészének megváltozását is maga után vonja (Kézdy et al, 2018).

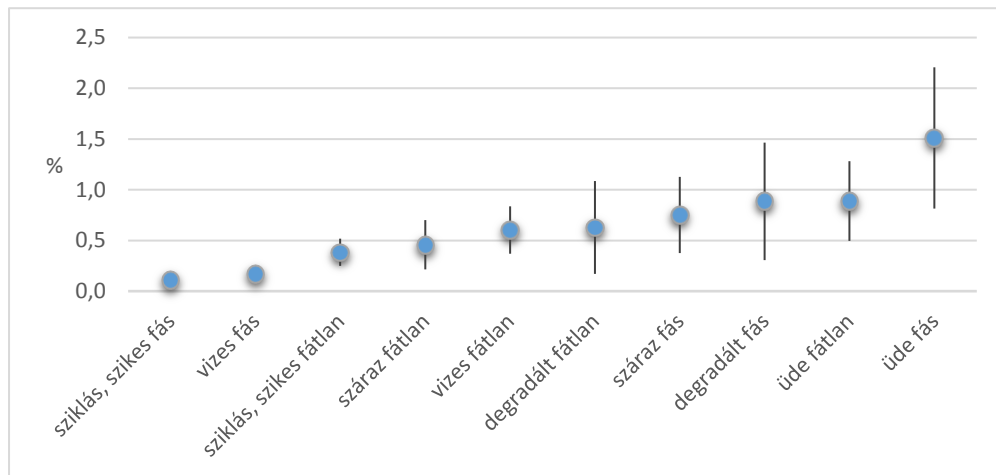
Növényzeti örökségünk számszerűsítésének egyik módja a növényzet alapú természeti tőke index (NCI⁷⁶). Az elemzések szerint (Kocsis, 2018) természetes növényzeti örökségünk 90-95 százalékát már elvesztettük. A természeti tőke csökkenésének leggyakoribb oka a természetes élőhelyek pusztulása, ezért a biodiverzitás visszaszorulásának mérséklése érdekében a természetes élőhelyek megóvása a legsürgetőbb feladat.

Az erdők a biodiverzitás megőrzésének fontos színterei, vizsgálatuk ezért különösen indokolt. A faállománnyal borított erdőterület 2017-ben 1.869.213 hektár volt, ami az elmúlt két évben stagnált, ugyanakkor a 2016-ban elfogadott Nemzeti Erdőstratégia 26-27%-os erdővel borítottságot tűz ki célul.

A faanyag-termelést szolgáló erdőterületek kiterjedése 2013 óta csökkenő tendenciát mutat, 2016-ban és 2017-ben gyakorlatilag stagnált, de továbbra is a legjelentősebb célja a hazai erdőségek fenntartásának.

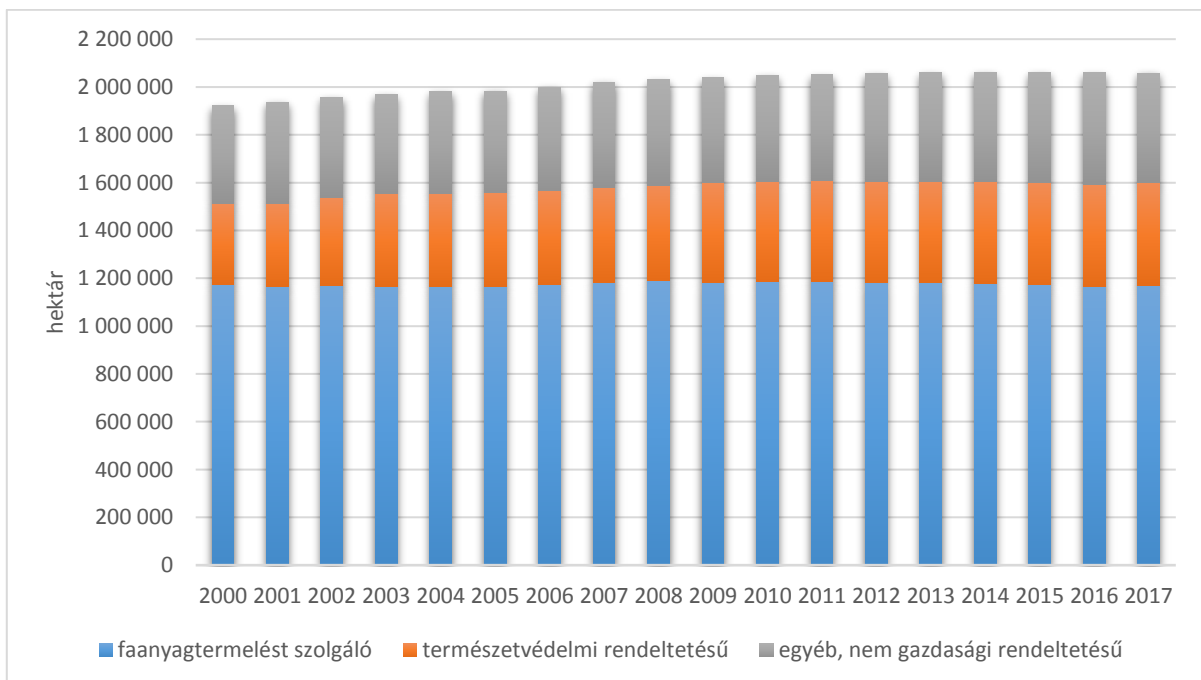
⁷⁶ Natural Capital Index

70. ábra: Növényzet alapú természeti tőke élőhely csoportok szerinti bontásban, 2017



Forrás: Kocsis, 2018

71. ábra: Erdőgazdálkodási célú terület az elsődleges rendeltetés szerint Magyarországon, 2000–2017 között



Adatforrás: [KSH-STADAT](https://stadat.ksh.hu/)

A magyarországi erdőterület 63,3 százalékát őshonos fafajok, 36,7 százalékát idegenhonos vagy meghonosodott fafajok (akác, vörös tölgy, egyes fenyők), illetve klónozott fajták (nemesnyárok) alkotják. Az elmúlt két évhez viszonyítva 0,3 százalékkal nőtt az őshonos erdőterületek aránya (HOI, 2018).

5. táblázat: Erdőterületek fajaj-összetétele, 2018

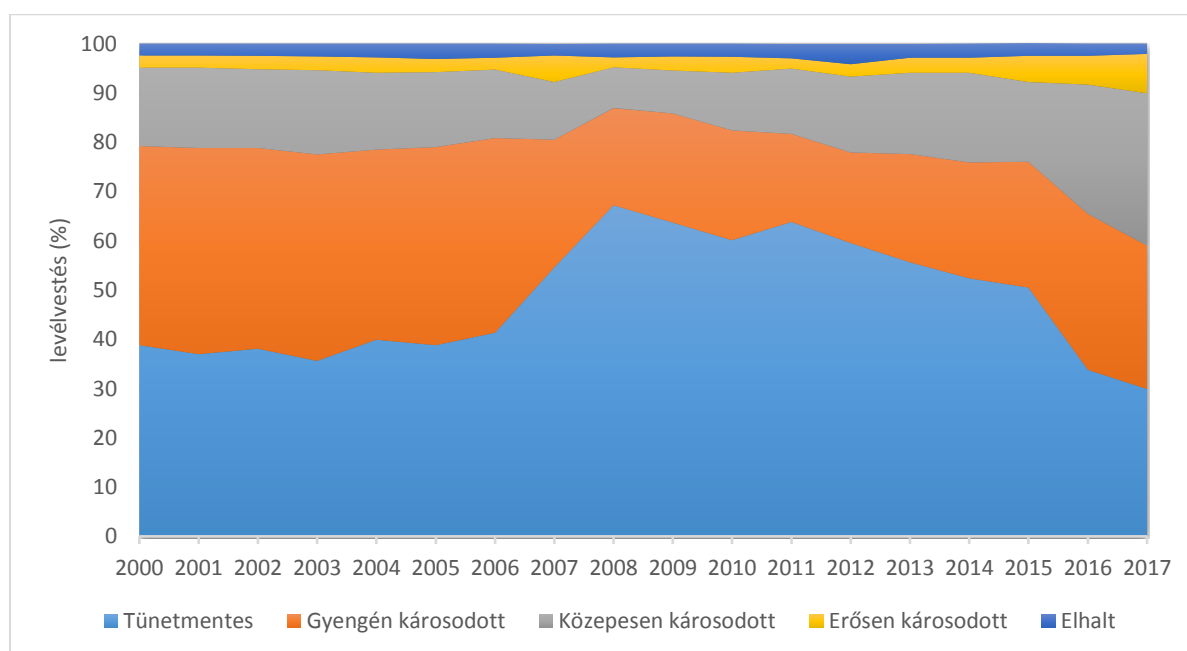
Fajaj	Erdőterület (%)
Tölgy	20,8%
Cser és egyéb kemény lombos	17,6%
Bükk	6,0%
Gyertyán	5,2%
Akác	24,4%
Nyár és egyéb lágy lombos	15,8%
Fenyő	10,2%
Összesen	100%

Adatforrás: [KSH-STADAT](#)

Erdeink legnagyobb részét az akác alkotja, egy bő évtized alatt több mint 40 százalékkal nőtt az elterjedése (NÉBIH, 2018). Az akác intenzíven terjedő fajának minősül, azonban gazdasági jelentősége révén (kitűnő tűzifa, mézadó képessége kiváló, fontos szerepe van az alföldi homok megfogásában) nem tekinthető egyértelműen káros fajnak.

Magyarország területén gyakorlatilag nem található emberi beavatkozástól mentes erdő. A természetes és természetközeli erdeink aránya mára csak 0,01 százalékot tesz ki, ezzel együtt az erdőterületek 52%-a magas természetességi kategóriába tartozik. Megóvásuk elősegítésére elsősorban kutatási célból, az erdőkben ható természetes folyamatok jobb megismerésének érdekében 63 db (13.000 hektár) erdőrezervátumot alakítottak ki az Erdőrezervátum Program keretében. Általánosságban is elmondható, hogy az erdeink sérülékenysége nő. Az erdők egészségi állapotát a levélvesztés indikátorával közelíthetjük. Ez alapján a hazai erdeink egészségi állapota 2016 és 2017-ben jelentősen romlott. Fajajaink közül leginkább a tölgy és bükk helyzete aggasztó, ami az egyre hosszabb ideig tartó aszályos időszakoknak tulajdonítható (Pálvölgyi et al, 2019).

72. ábra: Az erdők egészségi állapota levélvesztés alapján, 2000-2017 között



Adatforrás: [KSH-STADAT](#)

Össességében megállapítható, hogy Magyarországon a természetes növényzeti örökség igen veszélyeztetett. Egyrészt a művelésiág-váltások, a művelésből való kivonás (szántás, bányászat, tavasítás, kertbevonás), a gyepek és erdők használatának módja (túlhasználat, ipari jellegű erdőgazdálkodás, vadtúltartás, máskor a hagyományos gazdálkodás megszűnése, felhagyása), az alföldeken a talajvízháztartás befolyásolása veszélyezteti a növényzetet. Ugyanakkor az elmúlt két-három évtized alatt a legfontosabb veszélyeztető tényezők közé lépett elő a nem őshonos, azaz tájidegen fajok spontán terjedése (pl. akác, aranyvesszőfajok, selyemkóró, gyalogakác). Ezek tömeges szaporodásukkal elnyomják az őshonos fajokat, a növényzet biomasszája így egyre nagyobb mértékben ezen ázsiai és észak-amerikai fajokból áll, miközben az őshonos fajok diverzitása csökken.

5.3.5 Kormányzati intézkedések

A természeti erőforrások területén az előrehaladási jelentés időszakában több stratégiai dokumentumot is elfogadott a kormány.

- 2017. március 3-án a Kormány elfogadta a Nemzeti Vízstratégiát (Kvassay Jenő Terv) (1110/2017. (III. 7.) Korm. határozat a Nemzeti Vízstratégia (továbbiakban NVS) és a végrehajtását biztosító intézkedési terv elfogadásáról) ezzel a magyar vízgazdálkodásnak első ízben lett kormányzati rangra emelt szakpolitikája. A Kormány által kijelölt prioritások határozzák meg a hazai vízgazdálkodás fő irányait 2030-ig, azaz:
 - a vízvizsztatás fokozása és vizeink jobb hasznosítása,
 - a veszélyhelyzet-elhárítás orientált vízkárelhárításról a megelőzés központú vízgazdálkodásra történő áttérés,
 - a vizek állapotának fokozatos javítása és a jó állapot elérése, a vízfolyások természetes állapotának megtartása,
 - az elviselhető fogyasztói teherviselés mellett működő minőségi víziközmű-szolgáltatás fenntartása és a csapadékvíz-gazdálkodás rendszerének kialakítása,
 - a társadalom és a víz viszonyának javítása,
 - a vízügyi tervezés és irányítás megújítása, valamint
 - a vízgazdálkodás gazdaságszabályozási rendszerének megújítása.
- Az Országgyűlés 23/2018. (X. 31.) OGY határozatával elfogadta a 2018–2030 közötti időszakra vonatkozó, 2050-ig tartó időszakra kitekintést nyújtó második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiát. A Stratégia magában foglalja az éghajlatváltozás várható magyarországi hatásainak, természeti és társadalmi-gazdasági következményeinek, illetve az ökoszisztémák és az ágazatok éghajlati sérülékenységének értékelését. Ezen felül az üvegházhatású gázok kibocsátásának 2050-ig tartó csökkentésére vonatkozó célokat, prioritásokat és cselekvési irányokat tartalmazó Hazai Dekarbonizációs Útitervet, valamint a Nemzeti Alkalmazkodási Stratégiát, amelynek fő célja az éghajlatváltozással és a klímabiztonsággal összefüggő kockázatok megelőzése és a károk mérséklése. Mindezekon túlmenően kiemelt figyelmet szentel az éghajlatváltozás megelőzését, valamint az éghajlatváltozásra való felkészülést és alkalmazkodást szolgáló szemléletformálási tevékenységek célrendszerének is. A Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiát kiegészítik a települési és megyei szintű klímastratégiák, amelyek a területspecifikus alkalmazkodási célokat és intézkedéseket jelölnek meg.
- A Kormány 1128/2017. (III. 20.) Korm. határozatával elfogadta hazánk első – 2017-2026 időszakra vonatkozó – Nemzeti Tájstratégiáját. A Nemzeti Tájstratégia a védelem-kezelés-

tervezés hármasszoros eszközrendszerét alkalmazva határozza meg a célokat és feladatokat. A degradált, leromlott/rontott tájak éppúgy a stratégia tárgyát képezik, mint a védelem alatt álló kiemelt értékkel rendelkező, vagy a védelem alatt nem álló tájak. A Nemzeti Tájstratégia számba veszi a nemzetközi elvárásoknak való megfelelés hazai helyzetét, bemutatja a legmeghatározóbb tájváltó folyamatokat, a folyamatok hajtóerejét és a hazai táj állapotát.

- Elkészült a Szennyvíziszap Kezelési és Hasznosítási Stratégia (2018–2023), amelyet az 1403/2017. (VI. 28.) Korm. határozat fogadott el. A hasznosítási módok prioritási sorrendje a következő: mezőgazdasági hasznosítás, rekultivációs hasznosítás, égetési célú hasznosítás. A szennyvizek és szennyvíziszapok mezőgazdasági felhasználásának és kezelésének szabályairól szóló 50/2001. (IV. 3.) Korm. rendeletnek megfelelően a mezőgazdasági hasznosítás engedélyhez, talajvédelmi tervhez kötött tevékenység.
- Az Öntözésfejlesztési Stratégia megalkotásáról szóló 1744/2017. (X. 17.) Korm. határozat a vizek mennyiségi állapotára is kedvező hatású intézkedések megalapozásával kapcsolatban rögzít feladatokat. Így például meg kell vizsgálni az öntözési célú víztározási lehetőségeket, felül kell vizsgálni a kettős működésű és a belvízrendszerek üzemeltetését a védekezés fenntartása és a víz visszatartása és tározása érdekében, valamint meg kell határozni a védekezés fenntartását, a belvizek területen hagyását, a víz visszatartását, tározását szolgáló lehetséges területeket. A felszíni vízkészletek használatának előtérbe helyezése a felszín alatti vízkészletekkel szemben kedvező hatású a felszín alatti vizek mennyiségi állapotára. A fentiekkel összhangban több víztározó építése valósult meg az utóbbi két év során (pl. Dozmat, Baranya-csatorna, Váli-völgy).
- A 2016-ban elfogadott Nemzeti Erdőstratégia részeként 2017-ben lépett hatályba az erdőtörvény módosítása, ami számos változást eredményezett az erdőgazdálkodás szabályozásában. A módosítást követően az erdőtörvény többek között a fenntartható erdőgazdálkodás keretrendszerének meghatározásában nagyobb felelősséget helyez az állami erdőkben gazdálkodókra, átalakítja a körzeti erdőtervezés szabályozását (keretterv-jellegűvé teszi, illetve hatósági eljárássá alakítja), módosítja a nem vágásos üzemmódok elnevezését (a száraló helyett örökerdő üzemmód, az átalakító helyett átmeneti üzemmód került bevezetésre) és részben tartalmi jelentését is. Bevezeti a természetességi állapotra vonatkozó alapelvárás fogalmát és behatárolja az erdészeti hatóság által a természetvédelmi szempontok érvényesítésére tehető korlátozások mozgásterét. (Ez a változtatás jelentős társadalmi vitához vezetett, mert az új szabályozás közvetlenül és hátrányosan érintheti a biológiai sokféleség szempontjából fontos erdei élőhelyeket. Emiatt a jövő nemzedékek szószólója indítványtervezet megküldésével javasolta a biztos számára, hogy a törvény utólagos normakontrollja érdekében forduljon az Alkotmánybírósághoz.)

A stratégiai dokumentumok mellett számos cselekvési program, illetve kampány jellemezte a 2017-2018-as időszakot.

- A nem megfelelő lakossági fűtés okozta súlyos környezet-egészségügyi probléma megoldása céljából indította a Földművelésügyi Minisztérium (ma Agrárminisztérium) országos szintű „Fűts okosan!” felvilágosító és tájékoztató célú kampányát⁷⁷, melynek egyik fontos célkitűzése, hogy felhívja a lakosság figyelmét az egyes szilárd tüzelőanyagok használatának veszélyeire, a lakossági hulladékégetés tilalmára és káros hatásaira. A kezdeményezés különböző

⁷⁷ <http://www.futsokosankampany.hu/>

kommunikációs csatornákon (TV, rádió, plakátok, szóróanyagok, lakossági fórumok), széles körű együttműködés keretében tárgyalja a témakört. A kampány célja továbbá, hogy elérhetővé tegyen minden, a helyes fűtési technikákat és a megfelelő tüzelőanyagok használatát ismertető információt.

- A PM₁₀ kibocsátás csökkentésére szolgáló, a 1330/2011. (X.12.) Kormányhatározat által kihirdetett, „A kisméretű szálló por (PM₁₀ részecske) csökkentés ágazatközi intézkedési programja” 2018-2019-ben megújul. Kidolgozásra került az új Országos Levegőterhelés-csökkentési Program (OLP), amely a PM₁₀ mellett több légszennyezőanyagra történő kiszélesítésével készül. A program lefedi a kibocsátási szektorok mindegyikét (közlekedés, ipar, mezőgazdaság, háztartások), továbbá tartalmaz horizontális intézkedéseket (pl. országhatárokon átterjedő levegőszennyezés modellezése).
- A 2017-2018-os időszakban az Ivóvízminőség-javító Program végrehajtása lezárult, melynek eredményeképpen az arzén, bór, fluorid nem megfelelés miatt érintett települések száma 2018 év végére 16-ra csökkent. Átfogó program indult az ivóvíz ólomtartalmának, valamint az ólom káros hatásainak (ólom-expozíciónak) kitett lakosság arányának országos felmérésére, amely alapján 2020-ra egy országos ólom-kockázati térkép is készül.
- 2017-ben készült el a vízhez és szanitációhoz való hozzáférésről szóló jelentés, mely a határokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelméről és használatáról szóló ENSZ-EGB Egyezményhez kapcsolódó Víz és Egészség Jegyzőkönyv 6. cikk 2 (c) bekezdésének végrehajtását szolgálta. A vízhez és szanitációhoz való hozzáférést az ENSZ emberi jognak tekinti, és az esélyegyenlőség alapját képezi. A hazai közműves ellátottság kedvező viszonyai mellett figyelmet kell fordítani arra, hogy a vízhez és szanitációhoz való hozzáférés nem szűkíthető le a közműves hálózatok elérhetőségére, a hozzáféréshez alternatív megoldásokra is szükség van ott, ahol a közműves szolgáltatás költségei túl magasak. Az esélyegyenlőség és a területi felzárkóztatás mellett az élethelyzetből, fizikai és szellemi adottságokból fakadó egyéni szükségleteket is figyelembe kell venni az emberi méltóság megőrzése érdekében.
- A 2018. és 2019. évi költségvetési törvényekben szerepelt a Víziközművek Állami Rekonstrukciós Alapja jogcím 1,5-1,5 milliárd Ft-tal. Az összeg eltörpül ugyan a hálózatrekonstrukcióhoz szükséges forrásigényhez képest, de biztató kezdetet jelent és a felújítási projektek előkészítéséhez elengedhetetlen.
- A 2018. évi CXXXIX. törvényben kihirdetésre került az új Országos Területrendezési Terv, amelyben a VKI-val összhangban kerültek figyelembe vételre a vízgazdálkodási térségek és a vízminőség-védelmi területek. (A jövő nemzedékek szószólója azonban felhívta a figyelmet arra, hogy a Balaton védelmét szolgáló jogszabályi garanciális eszközök változása a Balatont mint egyedül álló természeti értékünket veszélyeztetheti.)
- 2018-ban indult a Jedlik Ányos Terv (JÁT) felülvizsgáltnak a kidolgozása, amely felülvizsgált dokumentum elfogadásával Magyarországon is folytatódni fog az elektromobilitási piac fejlődését biztosító, korszerű és piacbarát szabályozási környezet kiépítése.

A fentiekén túl a kormány a vízgazdálkodás területén jelentős diplomáciai eredményeket ért el, melyeket az alábbiakban részletezünk.

- A Külgazdasági és Külügyminisztérium (KKM) 2016-ban csatlakozott az OECD Vízpolitikai Kezdeményezéséhez (Water Governance Initiative, WGI), aktív szerepvállalásunk 2017-18-ban is folytatódott. Magyarország emellett részt vett a 2030 Water Resources Group

tevékenységében is, amely egy egyedülálló, a kormányzati, magán és civil szférát tömörítő szervezet a Világbank égisze alatt.

- Közel három évtized után 2016 júniusa és 2018. között ismét Magyarország töltötte be az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) égisze alatt működő Nemzetközi Hidrológiai Program (International Hydrological Programme, IHP) soros elnöki posztját. A diplomáciai sikert növelte az a tény, hogy az IHP az egyetlen olyan kormányközi program, melynek célja a vízzel kapcsolatos kutatások, a vízkészlet-gazdálkodás, valamint az oktatás és a kapacitások növelésének támogatása.
- A globális vízdiplomáciában betöltött vezető szerepünk elismerése részeként az ENSZ Közgyűlés elnöke 2017 januárjában Magyarország ENSZ-nagykövetét jelölte ki - Tádzsikisztán képviselője mellett - a „Víz a Fenntartható Fejlődésért” nemzetközi évtizedet kihirdető határozatban mandátált, az ENSZ égisze alatti vízzel kapcsolatos tevékenységek hatékonyabb integrálásának és koordinálásának kérdésével foglalkozó dialógusok moderálására. A konszenzusteremtésre és a közös gondolkodás előmozdítására hivatott társ-moderátori szerepkör újabb alkalmat biztosított hazánk számára a hatékonyabb érdekérvényesítésre.

5.3.6 Összegző következtetések

Kedvező tendenciák	Kockázatok
<p>Magyarországon tudatos, ésszerű és tartamos ásványvagyon-gazdálkodás folyik, melynek hatósági ellenőrzési, nyilvántartási és kutatási feladatait stabil intézményrendszer biztosítja.</p> <p>Magyarország egy főre eső teljes hulladék mennyisége elmarad az EU-s átlagtól.</p> <p>A szelektíven gyűjtött hulladék aránya nőtt, jelenleg a teljes termelt hulladék 29 százalékát teszi ki.</p> <p>A Duna vízminősége javuló tendenciát mutat, kedvezőbbé vált az ökológiai állapota. Nagytavaink közül a Balaton, a Fertő- és a Velencei-tó ökológiai és kémiai állapota jó, tendenciájában javuló.</p> <p>A főbb légszennyező anyagok éves átlagos koncentrációja tartósan határérték alatti, időbeni alakulásuk stagnáló vagy enyhén csökkenő tendenciát mutat</p> <p>Természeti értékeink védelme és megőrzése, valamint az alkalmazkodóképesség javítása céljából számos stratégia dokumentumot</p>	<p>Az utóbbi években romlik az erőforrás-felhasználás hatékonysága.</p> <p>2014-től az energiafelhasználás növekedésnek indult, az energiaintenzitás a korábbi javuló tendenciából stagnálásba fordult. A primerenergia-igény 2017-ben 4,2%-kal haladta meg az előző évi értéket; ezzel az energiaigény növekedése túllépte a GDP bővülési ütemét.</p> <p>A megújuló hasznosítási aránya a végső energiafelhasználásban 2013 óta csökken; 2017-ben nem érte el a végső energiafelhasználás 13,5%-át.</p> <p>A megújuló forrás-összetétele aránytalan képet mutat. A megújuló részarányunk négyötöde mezőgazdasági alapú, illetve több mint kétharmada erőművi és háztartási tűzifa felhasználásra vezethető vissza.</p> <p>2016-tól ismét növekedésnek indult a nem-fémes ásványok kitermelése, különösen az építési kavics, homok, cementipari nyersanyagok vonatkozásában</p> <p>A szélsőségesebbé váló éghajlat, a csapadék területileg és időben történő egyenetlen eloszlása</p>

fogadott el a kormányzat az előrehaladási jelentés időszakában. Így elfogadásra került:

- a Kvassay Jenő Terv, amivel a magyar vízgazdálkodásnak első ízben lett kormányzati rangra emelt szakpolitikája;
- a második Éghajlatváltozási Stratégia;
- az első Nemzeti Tájstratégia;
- a Szennyvíziszap Kezelési és Hasznosítási Stratégia;
- az Öntözésfejlesztési Stratégia;
- kidolgozásra került az új Országos Levegőterhelés-csökkentési Program.

Kedvező tendencia, hogy a PV termelés dinamikus bővülést mutat. A 2015-2017 közötti időszakban a beépített fotovillamos kapacitás évente megduplázódott, így 2017-ben meghaladta az 1,2 PJ értéket, bár ez az érték a végső felhasználásnak csupán 0,17%-át teszi ki.

A fajmegőrzési tervvel rendelkező fajok száma a fehér gólyával és a kis lilikkel 43-ról 45-re nőtt. További 8 új fajmegőrzési terv kidolgozása és 11 meglévő fajmegőrzési terv megújítása kezdődött meg, amely összességében 23 fajt érint.

Az elmúlt években jelentősen növekedett a fenntartási tervvel rendelkező Natura 2000 területek száma: míg 2013-ban csupán 38 területre volt kidolgozott és elfogadott fenntartási terv, 2017 végéig ezek száma elérte a 325-öt.

miatt a mezőgazdasági vízhasználat körültekintő tervezése a jövőben kulcsfontosságú lesz

Az egy főre eső termelt vízmennyiség a 2014. évi minimumhoz képest 2017-re 9 %-kal növekedett.

Magyarországon 2015-höz képest 2017-ben 12%-kal több műtrágyát használtak egy hektárra vetítve, amely az intenzív mezőgazdasági művelésű területek dinamikusan emelkedő műtrágya felhasználására vezethető vissza.

2020-as célja Magyarországnak a keletkezett hulladék 50%-os újrafeldolgozása. Ehhez további erőforrások lesznek szükségesek.

Magyarországon – európai összehasonlításban – magas arányban (90%) található olyan víztestek, amelyek nem rendelkeznek legalább „jó” ökológiai állapottal vagy potenciállal.

Magyarországon a tavak ökológiai állapotát tekintve továbbra is magas az adathiány

A felszín alatti vizek jó mennyiségi állapota szempontjából az EU utolsó öt tagállamába tartozunk. Ez azt jelenti, hogy hazánk felszín alatti vizei könnyen veszélybe kerülhetnek a későbbiekben azok túlhasználata, valamint a kapcsolódó felszíni vizes élőhelyek leromlása miatt. A legérzékenyebbek a sekély porózus, illetve a porózus felszín alatti vizek. A felszín alatti vizek védelmét veszélyezteti a vízkivételt szolgáló kutak nyilvántartásának hiánya, az illegális kútlétesítés megelőzésének és az illegálisan létesített, megszüntetett kutakkal szembeni fellépés hiánya.

A Duna-Tisza közti Homokhátság és a Nyírség esetében a meteorológiai változások mellett a hosszú távú, utánpótlódást meghaladó talajvíz-kitermelés hatása, valamint a Mátra- és Bükkalja területén a bányászat okozta vízkiemelés veszélyezteti a sekély víztestek állapotát.

Magyarországon a talajok foszformennyisége 2009-2017 között (2012 kivételével) minden évben negatív volt, ami veszélyezteti a mezőgazdasági termelés fenntarthatóságát.

A globális felmelegedés Dunára gyakorolt hatásai érzékelhetők, a vízhozam évszakos eloszlásának változásában, valamint a vízhőmérséklet fokozatos

emelkedésében, mely jelentős hatást gyakorol a folyó élővilágára. 2018 nyarán a Dunán rekord alacsony vízállásokat mértek, a vízhőmérséklet is több alkalommal meghaladta a valaha mért legmagasabb értékeket.

Az erdők sérülékenysége tekintetében az ország területének hozzávetőleg 50%-át alkotják a kiemelten és erősen sérülékeny térségek.

A hóhullámokkal szembeni sérülékenység esetében a kiemelten és fokozottan sérülékeny területeken él a lakosság egynegyede. A sérülékenység térben rendkívül differenciáltan jelentkezik, és elmaradott térségeinket erőteljesebben érinti.

A 2013-2017 időszakban több mint 12%-kal nőtt Magyarország üvegház-hatású gáz-kibocsátása, mely elsősorban a közlekedés, valamint a háztartási és erőművi földgáz-felhasználás növekedésének rovására írható.

A levegőtisztaságra negatív hatást gyakorló tényezők között a lakossági fűtés okozta minőségromlás megerősödése, és az ennek kezelését szolgáló komplex program hiánya.

Erősödik az invazív növény- és állatfajok terjedése, a védett természeti területeken az egyik legnagyobb veszélyeztető tényezővé vált.

Az elmúlt két évben tovább romlott az élőhelyek természetvédelmi helyzete: 2016-ban a élőhelyek 60%-ának természetvédelmi helyzete volt kedvezőtlen, ez az arány 2018 végére elérte a 87%-ot, míg a kedvező természetvédelmi helyzetű élőhelyek aránya csupán 13%.

Az erdőállományok egészségi állapota a klímaváltozás és a légszennyezés következtében tovább romlott. Az erdőtörvény módosítása behatárolja az erdészeti hatóság által a természetvédelmi szempontok érvényesítésére tehető korlátozások mozgásterét.

5.4 Gazdasági erőforrások⁷⁸

5.4.1 Általános helyzetkép

Az utóbbi években a magyar gazdaság egyre gyorsabb ütemben növekedett, ami egyaránt köszönhető a kormányzat fiskális politikájának és a Magyar Nemzeti Bank monetáris politikájának. A 2016 óta növekvő állami beruházások, az uniós források előlegei és a közigazgatási béremelések mind a gyorsabb GDP-növekedés irányába hatnak. A monetáris ösztönzőket a negatív reálkamatlábak és a forint kismértékű leértékelődése biztosították, de a hitelezés önerősítő dinamikája is hozzájárult a gyorsuló növekedéshez.

A gazdasági növekedés a fogyasztás és beruházások dinamikus bővülésével járt együtt; a bruttó nemzeti termék felhasználási oldalán azonban nem mutatkoznak a prudenciát veszélyeztető tendenciák. A gyors növekedésnek köszönhetően tovább folytatódik a súlyos anyagi nélkülözésben élők számának csökkenése. Ugyanakkor a beruházások erőteljes növekedése a termelés jövőbeni lehetőségeit javítja, korszerűbb termelőberendezések és jobb infrastruktúra létrehozása révén.

A gazdasági növekedés területi eloszlása ugyanakkor továbbra is jelentős eltéréseket mutat. Leggyorsabban a nyugat- és közép-dunántúli régiók növekedtek, míg a legrosszabb teljesítményt mutató Dél-Dunántúlon alig mérhető gazdasági növekedés. Budapest aránytalanul nagy szerepet tölt be a gazdaságban⁷⁹, míg a regionális gazdasági központok gyengéek.

Magyarország külső eladósodottsága gyors ütemben csökken. Ha ez a folyamat továbbra is a korábbi évek üteme szerint folytatódik, akkor ország rövidesen ismét a külföld nettó hitelezőjévé válik, ami jelentős előrelépés lesz a fenntartható fejlődés felé. A GDP-arányos államadósság lassuló ütemben ugyan, de szintén csökken, jelenleg 70,9%.

A korábbi stagnálás után a háztartások nettó pénzügyi vagyona az utóbbi tíz év során jelentős mértékben növekedett, és a külföldi működőtőke is egyre nagyobb mértékben van jelen Magyarországon. Összességében az emberi és fizikai tőkébe történő beruházások finanszírozási feltételei javultak.

A foglalkoztatás terén dinamikus növekedés tapasztalható: a foglalkoztatási ráta értéke meghaladta az uniós átlagot és egyre közelít az EU2020 célértékhez is. Ugyanakkor a munkatermelékenység visszaesése tapasztalható. Az alacsony termelékenység következtében a magyar gazdaság hosszú távú növekedési lehetőségeit meghatározó potenciális növekedés üteme alacsony, ezért kérdéses, hogy a gazdasági növekedés jelenlegi magas üteme hosszútávon is fenntartható marad.

A kutatás és fejlesztés finanszírozása és emberi tőkével való ellátottsága elégtelen. A finanszírozás nehézségei alkalmas kormányzati intézkedések révén orvosolhatók, de a szükséges emberi tőke biztosításához az oktatási rendszer hatékonyságának nagymértékű javítására lenne szükség.

⁷⁸ A Gazdasági erőforrások helyzetét tárgyaló fejezet összeállításakor a H-SOFT, 2019 tanulmányra támaszkodtunk.

⁷⁹ Ezt támasztja alá, hogy a Központi Statisztikai Hivatal 2017 évi kimutatása szerint míg Budapesten az egy főre eső GDP az országos átlag 206%-a, addig a sorban utána következő Győr-Sopron megyében már csak 129%, és ezen kívül csupán egyetlen megye van, ahol az egy főre eső GDP az országos átlagot meghaladja: Fejér megye, ahol ez az érték 103%.

5.4.2 Kulcsindikátorok

Mutató neve	A legfrissebb érték	2015-2016-os monitoring jelentéskor ismert érték	Az NFFS kulcsindikátoraiban bekövetkezett változások értékelése
Foglalkoztatottsági ráta 20-64 évesek körében (KSH)	74,4% (2018)	71,5% (2016)	Az elmúlt monitoring jelentés óta növekedett a foglalkoztatottak aránya – már meghaladja az EU 28 tagállamának átlagát (73,2%); a 75%-os cél elérése 2020-ra megvalósulhat.
Bruttó állóeszköz-felhalmozási ráta (a GDP %-ban)	25,5 (2018)	19,6 (2016)	A bruttó állóeszköz felhalmozási ráta értéke jelentősen nőtt, amely mögött az EU-s források ütemezése, a vállalkozások fejlesztései és az állami beruházások bővülése áll.
K+F kiadások a GDP százalékában	1,35 (2017)	1,39 (2015)	Nem történt számottevő változás a mutató értékében; még mindig jelentős az elmaradás az Európa 2020 stratégiában meghatározott 1,8 százalékos céltól.
GDP arányos államadósság (MNB)	70,2% (2018)	74,1% (2016)	A mutató értéke az elmúlt jelentés óta tovább mérséklődött. A prudens költségvetési politika és a gazdasági növekedés együttesen a további csökkenés irányába hat; az MNB előrejelzése szerint 2019 és 2021 között évente 2,3-2,6 százalékponttal csökkenhet az államadósság-ráta értéke, ami így 2022 végére 65 százalék alá mérséklődhet.
Időskori eltartottsági ráta	28,5% (2018)	27,2% (2016)	A mutató az elmúlt monitoring jelentés óta növekedett, azaz nagyobb teher hárul a munkavállaló korú népességre. Előrejelzések alapján a növekedés a következő időszakban is folytatódni fog.

5.4.3 Keretstratégia által megjelölt célok és kihívások

A gazdasági erőforrások esetében az erőforrások megőrzésén felül további cél az erőforrások bővítése. Az NFFS ennek szellemében a következő célkitűzéseket fogalmazza meg⁸⁰:

⁸⁰ Az 1. és 2. célok megvalósulását összevonva az 1.1.4.5. Lokalizáció, helyi gazdasági kapcsolatok és nemzetközi együttműködések c. alfejezetben tárgyaljuk.

A bizalom infrastruktúrájának megerősítésének témakörét megbontva tárgyaljuk: a magánszektorra vonatkozó kérdéseket az emberi erőforrások keretében, a vállalkozásokra vonatkozó kérdéseket pedig a gazdasági erőforrások keretében – az 1.1.4.4. Vállalkozói tőke fejlesztése, vállalkozásokra nehezedő terhek csökkentése c. alfejezetben.

Lokalizáció, helyi gazdasági kapcsolatok és a nemzetközi együttműködések

- 1. A lokalizáció és a nemzetközi együttműködés egyensúlya: Vállalkozásoknak kedvező környezet kialakítása – párhuzamosan a külföldi befektetőknek adott különös kedvezmények leépítése
- 2. A helyi gazdasági kapcsolatok (pl. város és vidéke) erősítése

(3. A bizalom infrastruktúrájának megerősítése a gazdaságban)

Vállalkozói tőke fejlesztése, vállalkozásokra nehezedő terhek csökkentése

5. Az innovációs ráfordítások növelése

6. A foglalkoztatottság növelése

7. Prudens költségvetési gazdálkodás

8. A korosztályos egyensúly fokozatos visszaállítása

5.4.4 Célokat érintő társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása

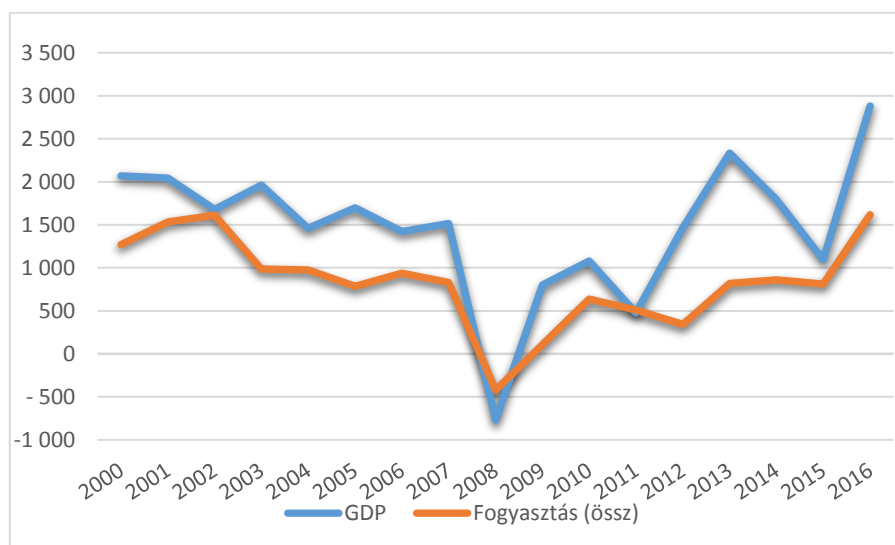
5.4.4.1 Prudens költségvetési gazdálkodás

A szigorú költségvetési politika a fenntartható fejlődés egyik legalapvetőbb feltétele. Az elmúlt évek során Magyarország az EU tagországok körében az egyik leggyorsabb GDP-növekedést mutatta, ám költségvetési tartalékok képzése helyett, a GDP arányos költségvetési hiány kismértékben növekedett: 2018-ban 976 milliárd forint, a GDP 2,3 százaléka volt – ezzel a legmagasabbak között volt az Unióban. Az egyenleg 2017-hez képest 52 milliárd forinttal romlott, GDP-arányosan javult. Az előző monitoring jelentés készítésekor ismert 2016-os adatokhoz képest kismértékben nőtt (2016-ban az államháztartás hiánya a GDP 1,6 százaléka volt). Miközben a fő adóalapok a GDP-nél gyorsabban növekedtek, az államháztartási kiadások még erősebben nőttek, főként a bővülő állami beruházások miatt. A bővülő állami beruházások hátterében az uniós források gyorsabb felhasználására irányuló kormányzati törekvés állhat. Ezek célja pedig gyakran a külföldi működőtőke bevonásához és megtartásához szükséges infrastruktúra megteremtése (H-SOFT, 2019; [KSH-STADAT](#)).

A Keretstratégia a mértékletesség és a takarékoság értékei mellett a megtakarítás fogyasztás elé helyezését emeli ki. A háztartások tényleges fogyasztása az elmúlt időszakban a GDP-vel együtt, bár annál valamivel kevésbé dinamikus módon nőtt: 2016-hoz képest 2017-re folyóáron 1 618 104 millió forinttal nőtt.⁸¹ A növekedés mögött az állhat, hogy a fogyasztók most pótolják be a válság miatt elhalasztott vásárlásaikat, továbbá a jövedelmek növekedése, a fogyasztói bizalom és a hitelezési tevékenység újbóli erősödése, illetve a családtámogatási programok is ösztönzik a fogyasztást (Európai Bizottság 2019. évi országjelentése).

⁸¹ Folyóáron. KSH: A háztartások tényleges fogyasztása források szerint (2000–) https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt008b.html (Letöltés ideje: 2019.08.10.)

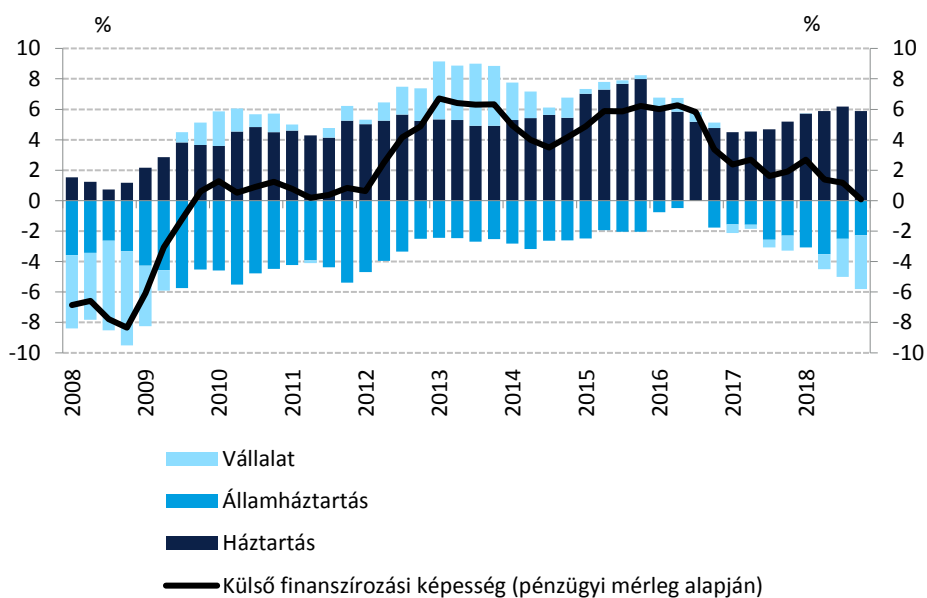
73. ábra: A GDP és a teljes fogyasztás évről évre való változása (folyó áron; mrd Ft) 2000 és 2017 között



Adatforrás: KSH-STADAT [\(1\)](#) [\(2\)](#)

A fogyasztás bővülése mellett a háztartások finanszírozási képessége is növekedni tudott⁸². Ennek oka elsősorban a pénzügyi megtakarítások béremelkedésnek köszönhetően megnövekedett mértéke.

74. ábra: Külső finanszírozási képesség az egyes szektorok finanszírozási képessége szerint, GDP arányosan, 2008 és 2018 között

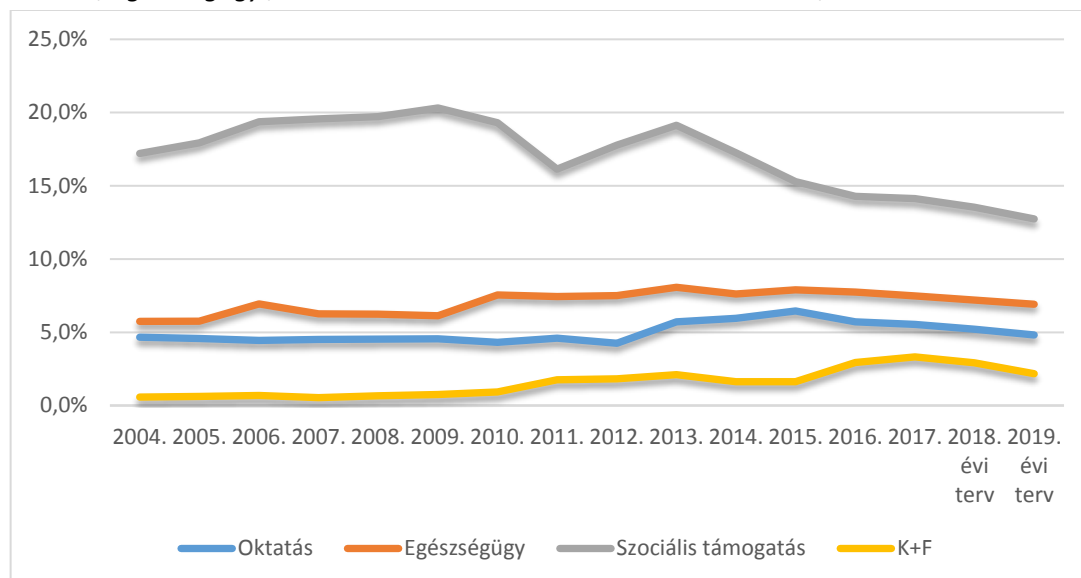


Forrás: MNB Inflációs jelentés, 2019

⁸² Lásd bővebben az Emberi erőforrások alfejezetében a lakosság eladósodottságáról szóló szakaszt.

A magánszektor külső finanszírozási igénye is növekedett, amely mögött leginkább a növekvő beruházásokhoz szükséges hitelfelvételi igény állt. Ennek ellenére 2016 és 2018 között a privát szektor GDP arányos adóssága 77,9 százalékról 70,8 százalékra mérséklődött.⁸³

75. ábra: Oktatási, egészségügyi, szociális és K+F kiadások a GDP százalékában, 2004 és 2018 között



Adatforrás: Magyar Államkincstár, Funkcionális mérlegek

A Nemzeti Fenntarthatósági Keretstratégia a prudens költségvetési gazdálkodás mellett az államadósság csökkentését, a jövő generációkat eladósító folyamatok megfékezését is kiemelt célként kezeli. A GDP arányos államadósság 2002-2011 között növekedett, majd 2012-től egy alacsony mértékű monoton csökkenés követte. A folyamat eredményeként a GDP-arányos államadósság 2016 és 2018 között 75,5 százalékról 70,2 százalékra mérséklődött. Ez még mindig jóval meghaladja a 60 százalékos maastrichti kritériumot, ugyanakkor az MNB inflációs jelentése szerint további csökkenés várható, amelynek eredményeképp 2021-re GDP arányosan akár 63 százalékra csökkenhet az államadósság szintje. A bruttó államadósság azonban tovább növekedett: 2016 és 2018 között 27 092 milliárd forintról 29 951 milliárd forintra. (MNB Inflációs Jelentés, 2019).

Az Európai Bizottság Magyarországról szóló 2019. évi országjelentése szerint a GDP-arányos államadósság 60 százalékos referenciaszint alá történő csökkentéséhez az elsődleges strukturális deficitnek⁸⁴ kellene javulnia. A fellendülés és egyéb átmeneti tényezők hatását nem tükröző strukturális hiány a becslések szerint a 2016. évi 1,75 százalékról 2018-ban 3,75 százalékra emelkedett. A strukturális hiány 2019-ben várhatóan 0,5 százalékkal javulni (azaz csökkeni) fog, ez azonban elmarad az Európai Tanács által ajánlott kiigazítás mértékétől. (H-SOFT, 2019)

A gazdasági válság évei óta egyértelmű tendencia Magyarországon a fogyasztást terhelő adók arányának növekedése az adóbevételi szerkezetben. 2017-ben 41 százalékos volt az ilyen típusú

⁸³ Eurostat

⁸⁴ A strukturális egyenleg azt a ciklikusan igazított egyenleget jelenti, melyből kiszűrésre kerültek az egyszeri és átmeneti tételek. Értéke ezért nem egyezik meg az államháztartás (ESA) egyenlegével, amely pénzforgalmi szemléletben vizsgálja a költségvetési bevételek és kiadások alakulását.

adóbevételek aránya, míg a munkajövedelmet terhelő adók aránya 45-46%. Utóbbiak aránya az összes adóbevételben a foglalkoztatás emelkedése miatt annak ellenére sem csökkent, hogy 2017-től 16 százalékról 15 százalékra csökkent a személyi jövedelemadó kulcsa, illetve a szociális hozzájárulás mértékét a 2016-os 27 százalékról folyamatosan csökkentve 22 százalékra, majd 19,5 százalékra mérsékelte a kormány (2019. július elsejétől pedig 17,5 százalékra csökken értéke).⁸⁵

5.4.4.2 A korosztályos egyensúly fokozatos visszaállítása

A jóléti állam kiadásait és bevételeit hosszútávon jelentősen befolyásolják a jóléti programok mellett az alapvető demográfiai és munkaerő-piaci folyamatok is. Azok a kormányzati intézkedések, melyek a demográfiai folyamatokat, többek között az aktív korúak létszámának növekedését támogatják, alapvetően az életpálya-finanszírozás egyensúlyát is javítják. A foglalkoztatást és a munkavégzés termelékenységét hosszútávon növelő intézkedések szintén hozzájárulnak a fenntarthatósághoz.

A korosztályos egyensúlyt az időskori eltartottsági rátával⁸⁶, a rendszerfüggőségi rátával⁸⁷ és az aktivitási rátával⁸⁸ lehet jellemezni. Az időskori eltartottság értéke minél magasabb, annál nagyobb terhet ró a munkavállaló népeségre a nyugdíjasok eltartása. A ráta értéke az előző monitoring jelentés óta tovább növekedett: 2016 és 2018 között 27,2 százalékról 28,5 százalékra – vagyis a munkavállaló korú népeség terhei növekedtek. ([KSH-STADAT](#))

A rendszerfüggőségi ráta 2010 óta folyamatosan csökken, és ez a tendencia a legutóbbi években is folytatódott: míg 2010-ben nyolc nyugdíjas jutott egy járulékfizetőre, addig 2017-ben már csak hat. Ugyan ebben az időszakban a Ratkó-gyerekek nyugdíjba vonulásával emelkedésnek indult a korfüggőségi ráta és a mutató értéke a 2008-2009-es 35 százalékról 2017-re 38 százalékra nőtt, de ezt bőven ellensúlyozta a jogosultsági ráta csökkenése és az aktivitási ráta növekedése. A korhatár előtti nyugdíjba vonulás lehetőségeinek szigorítása miatt ugyanis a nyugdíjasoknak a nyugdíjas korúakra vetített aránya (a jogosultsági ráta) 2010 és 2015 között 1,48-ról 1,3-ra csökkent, majd 2017-re kismértékben tovább csökkent (1,26-ra).⁸⁹

⁸⁵https://nav.gov.hu/nav/szolgaltatasok/adokulcsok_jarulekmertekek/szocialis_hozzajarulasi_ado/ado_merteke.html (A letöltés ideje: 2019. 08. 04.)

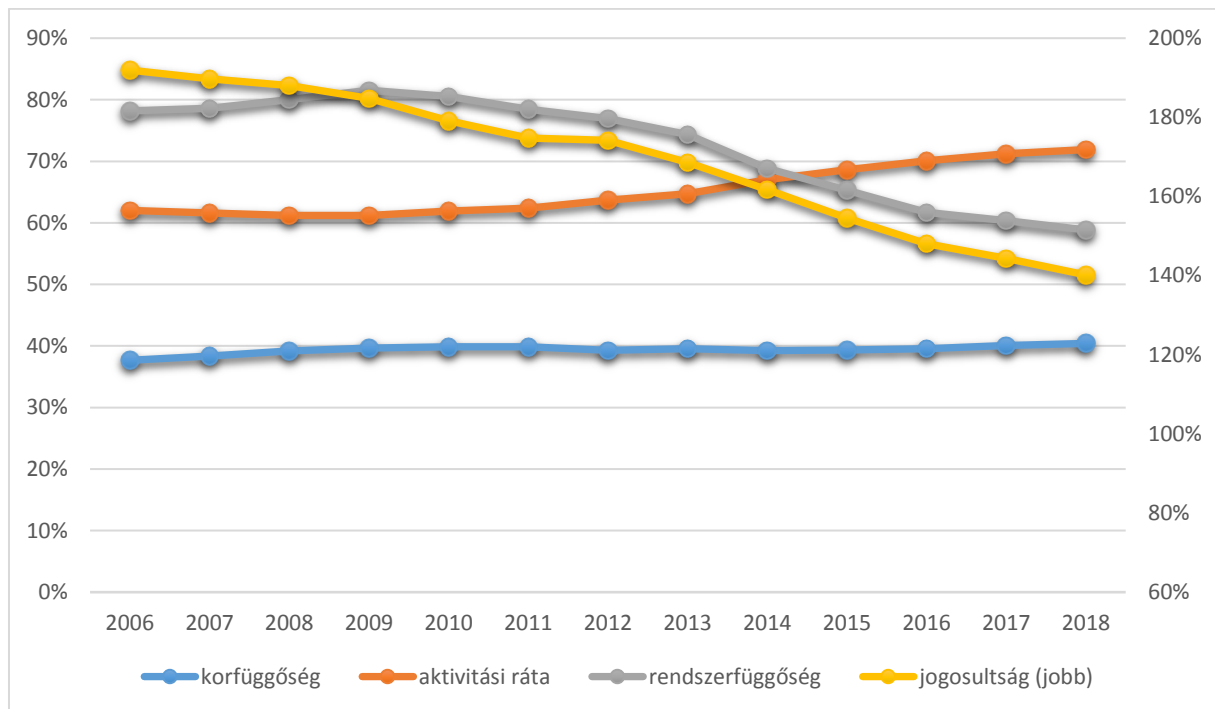
⁸⁶ Az idős korú népeségnek (65–X éves) az aktív korú (15–64 éves) népeséghez viszonyított arányát fejezi ki.

⁸⁷ A rendszerfüggőségi ráta a nyugdíjasok számát viszonyítja a járulékfizetők számához; a ráta további három összetevőre bontható: korfüggőségre, lefedettségre és aktivitásra. A korfüggőségi ráta a nyugdíjas korú népeséget veti össze a munkaképes korú népeséggel, tehát a népeség korszerkezetének alakulása és a nyugdíjkorhatár határozza meg. A lefedettség azt mutatja, hogy mekkora a nyugdíjas korú népeségen belül a nyugdíjasok aránya. Végül az aktivitás azoknak a munkaképes korúaknak az arányát fejezi ki, akik ténylegesen dolgoznak.

⁸⁸ Az aktivitási ráta esetében mi az aktív korúak legmagasabb életkorának az irányadó nyugdíjkorhatárt még épp el nem érteket tekintjük

⁸⁹ A 2013 utáni időszakban a magyar nyugdíjrendszerben csak kisebb változtatások történtek, néhány esetben a korábban elhatározott reformlépések végrehajtása történt meg. Így a 2017-2018-as években is elsősorban a korábbi intézkedések következményeinek követésére van mód.

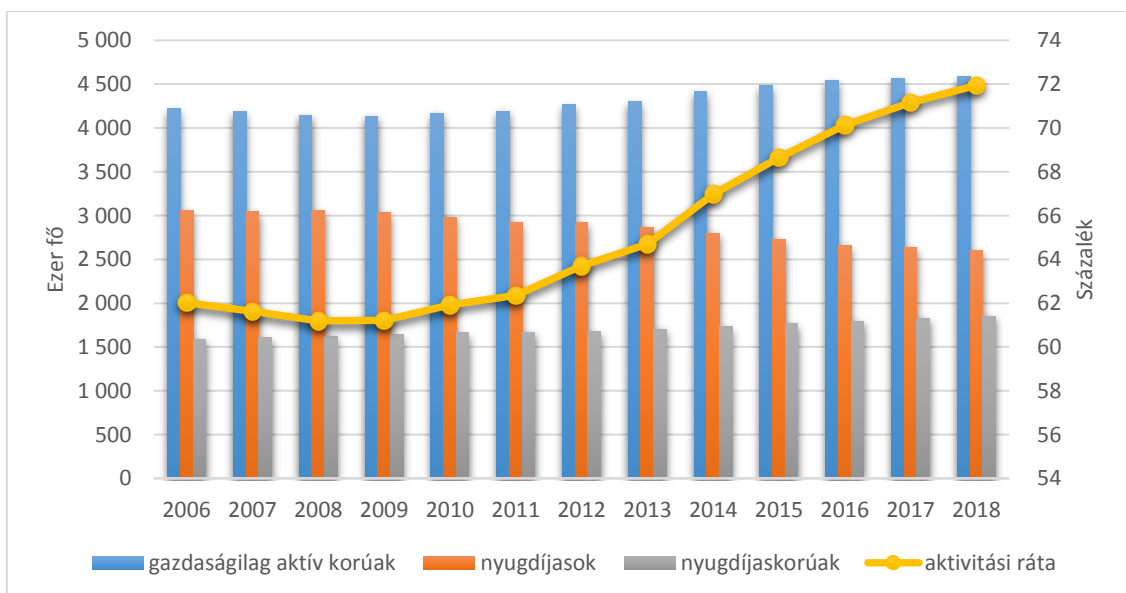
76. ábra: A rendszerfüggőségi ráta és összetevőinek alakulása, 2006 és 2018 között



Adatforrás: KSH Szociális Statisztikai Évkönyv 2017, [KSH-STADAT](#)

Az aktivitási ráta viszont 2010 óta folyamatosan növekszik; 2016 és 2018 között 70,1 százalékról 71,9 százalékra emelkedett az aktívak aránya a munkaképes korú népesség körében.

77. ábra: A korosztályos egyensúlyhoz kapcsolódó mutatók alakulása, 2006 és 2018 között



Adatforrás: KSH-STADAT [\(1\)](#) [\(2\)](#) [\(3\)](#) [\(4\)](#)

A nyugdíjkiadások összességében csökkennek a GDP százalékában, köszönhetően a 2010-es évektől kezdődő rendszerszintű átalakításoknak. Az intézkedések bevezetése nyomán keletkező megtakarítások összességében meghaladják az összes nyugdíjra fordított kiadás 20 százalékát.

EU-s összehasonlításban a jóléti kiadások korosztályi irányultságát tekintve azt láthatjuk, hogy az idősöknek juttatott ellátások dominanciája 2012 óta csökken az aktív korúakkal szemben. Az EU tagországokhoz képest pedig a jóléti ellátásokból arányaiban kisebb mértékben részesülnek az idősök, mint az aktív korúak.

Az NFFS a korosztályos egyensúly mellett az idősök aktivitásának növelését, a vagyonból és munkából származó jövedelmek idős korban való gyarapítását is célul tűzi ki. Az idősök aktivitásának ösztönzése egyszerre több célt is szolgál; a nagyobb közösségnek és a családoknak egyaránt hasznára válik:

- a) az egyéni jólét megalapozása idősebb korban (a függőség elkerülése, az önálló életvitel minél további fenntartása);
- b) a család tényleges segítése, tehermentesítése (részben azért, hogy a nagyszülők tevőlegesen részt vesznek, besegítenek az unokák nevelésében, részben önálló életvitelük mind további fenntartásával tehermentesítik gyermekeiket, unokáikat az ápolási, gondozási teendők alól);
- c) a munkaerő-piaci igények kielégítése az idősebb korosztályok eddigénél nagyobb mértékű bevonását igényli (foglalkoztatási ráta alakulása, továbbdolgozás ösztönzése).

A fenti célok támogatása érdekében az előrehaladási jelentés időszakában történt lépés a közérdekű nyugdíjas-szövetkezetek létrehozása feltételeinek megteremtése 2017-ben.

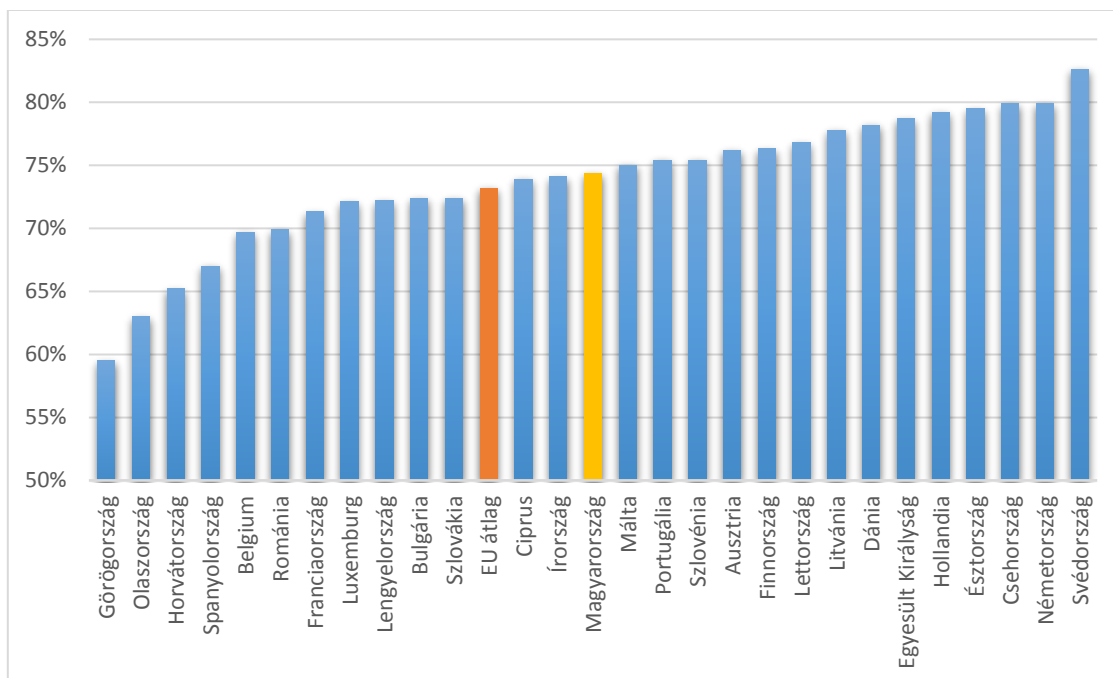
5.4.4.3 A foglalkoztatottság növelése

A 20-64 éves népesség foglalkoztatottsági rátája 2010 óta fokozatosan emelkedik Magyarországon: 2010 és 2018 között 14,5 százalékponttal emelkedett. A 2018-as 74,4 százalékos érték egyrészt már az EU-28 országok átlagát is meghaladja (73,2%), másrészt tovább közelít az EU2020 stratégia keretében vállalt 75 százalékhoz.

A foglalkoztatottság látványos növekedésében több tényező is szerepet játszik, közülük érdemes kiemelni a közfoglalkoztatást, ami az inaktívak egy olyan rétegét is integrálta a munkaerőpiacra, akik évek óta legfeljebb némi alkalmi munkával kombinált segélyből éltek, vagy bevallott jövedelemmel egyáltalán nem rendelkeztek. A közfoglalkoztatás az előző monitoring jelentés óta jelentősen beszűkült: a munkaerő-tartalék visszaesésének köszönhetően megkezdődött a keretszámok csökkentése annak érdekében, hogy a résztvevők minél hamarabb lépjenek ki az elsődleges munkaerőpiacra. Míg 2016-ban éves átlagban 223 ezer ember kapcsolódott be a közfoglalkoztatásba, az újonnan belépők száma 2018-ra közel 70 ezerrel csökkent (KSH, Munkaerőpiaci helyzetkép, 2014-2018). A közfoglalkoztatásban dolgozók átlagos létszáma 2018-ban 135,6 ezer fő volt, ami 24,4 százalékkal alacsonyabb, mint a 2017-ben és 39,3 százalékkal elmarad a 2016-ra jellemző átlagos létszámtól. A közfoglalkoztatásból főként a képzettebbek, a jobb közlekedési kapcsolatokkal rendelkező vagy munkahelyekkel jobban ellátott településeken élők tudtak kilépni, ezért a kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzetű megyékben (kistérségekben) továbbra is jelentős a szerepe (Bakó-Lakatos, 2018:30). Friss kutatási eredmények megerősítették, hogy a közmunkaprogramok hatékonyan

támogatták az alacsony képzettségűek, illetve kistelepüléseken élők munkapiacra történő belépését, különösen a nők körében (Koltai et al, 2018).

78. ábra. Foglalkoztatási ráta Magyarországon és az EU-ban a 20-64 éves népesség százalékában (%)⁹⁰, 2018



Adatforrás: Eurostat [lfsi_emp_a jelű tábla]

6. táblázat: A közfoglalkoztatottak nyomon követési adatai a kilépéstől számított 180. napon

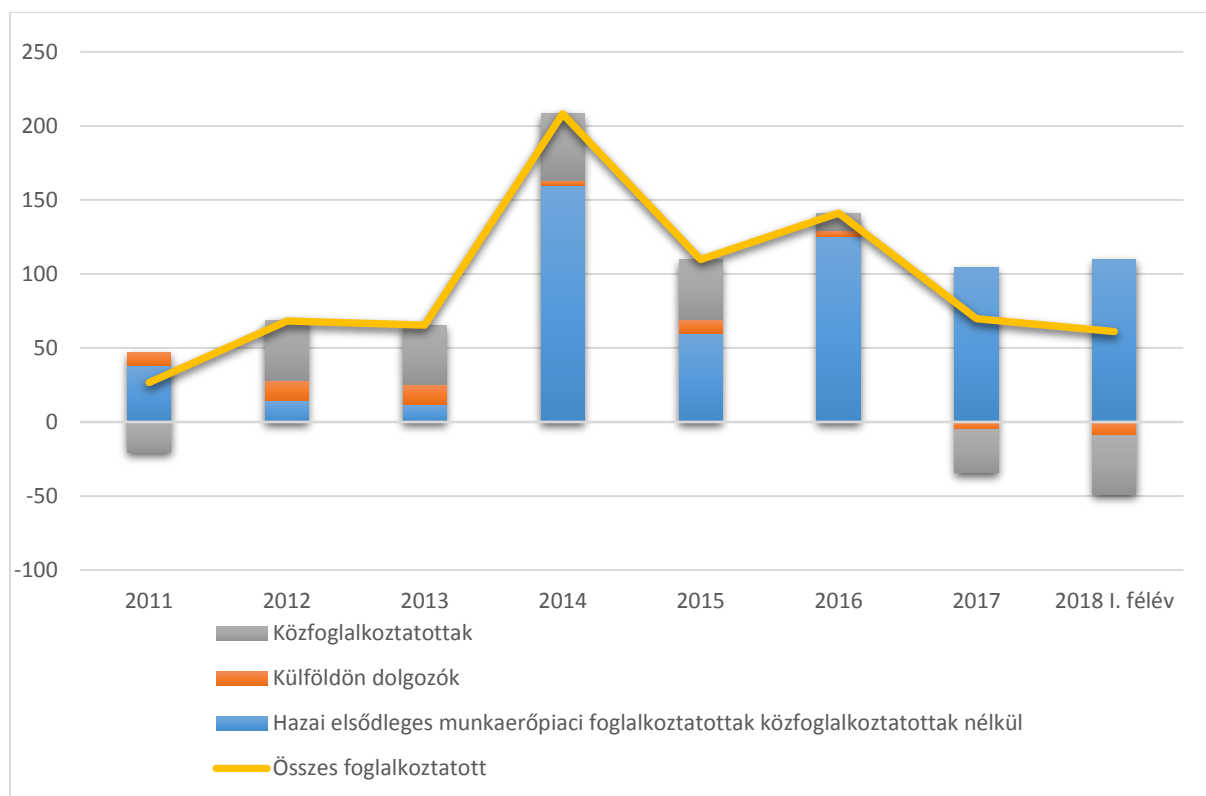
Egyéni támogatás vége	A közfoglalkoztatási programokból kilépők létszáma foglalkoztatási jogviszonyuk szerint a kilépéstől számított 180. napon (fő)					A kilépők közül elhelyezkedettek aránya (%)	
	Nyílt munkaerő piacon	Közfoglalkoztatásban	Álláskereső	Nem ismert	Összesen	Nyílt munkaerő piacon	Közfoglalkoztatásban
	2016	57 873	208 394	59 961	45 429	371 657	15,6
2017	63 814	183 612	59 367	44 850	351 643	18,1	52,2
2018. I. félév	36 802	104 457	35 094	24 554	200 907	18,3	52,0

A javuló foglalkoztatási adatokhoz 2016-ig a megnőtt intenzitású munkavállalási célú kivándorlás is hozzájárult. A nemzetközi migráció intenzív szakasza a 2010-es évek második felében lezárulni látszik:

⁹⁰ A foglalkoztatott 20-64 éves személyek százalékos aránya a teljes korcsoporthoz képest. Foglalkoztatottnak minősül az a személy, aki a referencia héten legalább egy órát dolgozott jövedelemért, vagy ha nem is dolgozott, de volt munkahelye ahonnan csak ideiglenesen volt távol.

2017-től a külföldön dolgozók létszáma már stagnált, illetve csökkent (KSH, Munkaerőpiaci helyzetkép, 2014-2018).

79. ábra: A foglalkoztatottak számának változása (ezer fő; az előző évihez képest), 2011 és 2018 között



Forrás: KSH, Munkaerőpiaci helyzetkép, 2014-2018

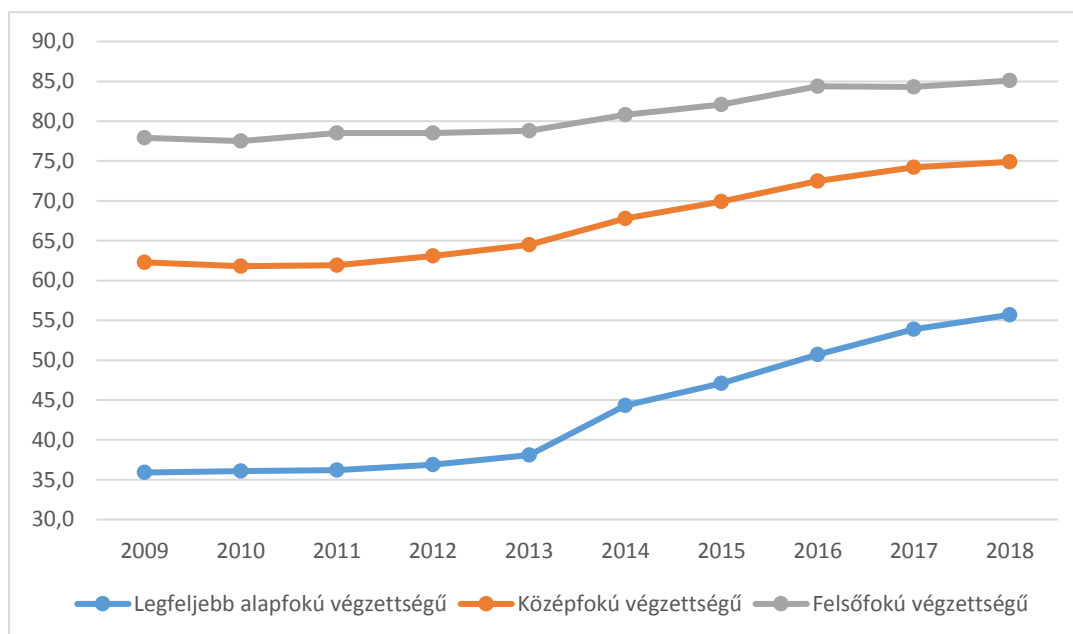
A közfoglalkoztatás szűkülése ellenére a munkanélküliség nem emelkedett, köszönhetően a munkaerő iránti kereslet növekedésének. 2017-től a foglalkoztatottak létszámbővülése már kizárólagosan a hazai elsődleges munkaerőpiacon ment végbe (KSH, 2019:4). Vagyis az utóbbi pár évben a gazdasági növekedéssel párhuzamosan az elsődleges munkaerőpiac is növekedett. Bizonyos szektorokban már a munkaerőhiány okoz gondot. Arányaiban a legtöbb bejelentett üres álláshely az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenységek⁹¹ alágazatban és az ipar alágazatban van, tehát – a korábbi jelentéshez képest – már nemcsak szakmunkásokból van hiány (Bakó et al, 2018:2).

A foglalkoztatottság szorosan összefügg az iskolai végzettséggel: a képzettebbek könnyebben találnak munkát, illetve sajátítanak el újabb kompetenciákat, melyek révén alkalmazkodni tudnak a változó munkaerő-piaci kereslethez. 2018-ban a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők körében a foglalkoztatottak aránya 55,7% (2016-ban 50,7%), míg a felsőfokú végzettségűek 85,1 százaléka (2016-ban 84,4%) volt foglalkoztatott. Az előző monitoring jelentéshez képest tehát mindkét csoport körében növekedett a foglalkoztatottság, így a köztük lévő különbség is tovább szűkült – bár még mindig

⁹¹ Ebbe a nemzetgazdasági ágba vannak besorolva a munkaerő-kölcsönző cégek is, amelyek a beérkezett, de még nem teljesített igényt üres álláshelyként tartják nyilván

közel 30 százalékpontos. Ez azt jelenti, hogy az utóbbi évek munkaerőpiaci fellendülésből a társadalom valamennyi rétege részesült iskolai végzettségtől függetlenül, de a legkevésbé iskolázottak esélyei továbbra is lényegesen rosszabbak (Bakó-Lakatos, 2018:27).

80. ábra. A legfeljebb alapkú, a középfokú és a felsőfokú iskolai végzettségűek foglalkoztatottsági rátája a 20-64 éves korcsoportban, 2009 és 2018 között



Adatforrás: Eurostat [Ifsi_educ_a jelű tábla]. Alapkú iskolai végzettség az ISCED 0-2 csoportja, a középfokú az ISCED 3-5, a felsőfokú végzettség pedig az ISCED 5-8 kategóriáit tartalmazza

A végzettséggel jelentkező különbségek a jövedelmekben is nagyon erősen megmutatkoznak: a felsőfokú végzettségűek kereseti előnye elég magas a középfokú végzettséggel rendelkezőkhöz képest (a 25-64 éves foglalkoztatottak között), az európai OECD országok közül Magyarországon a legnagyobb a különbség. A felsőoktatás pénzügyi megtérülése különösen magas a férfiak körében, azonban a nők a férfiak átlagos hozamának csak kb. felét érik el Magyarországon (H-SOFT, 2019).

A hazai munkahelyek kínálatának az utóbbi években tapasztalható bővülését erőteljes béremelés kísérte. A versenyképes jövedelmek biztosítása fenntarthatósági célkitűzés, különösen az elvándorlás fékezése vonatkozásában. Az előző monitoring jelentéshez képest e tekintetben jelentős előrehaladás tapasztalható: az átlagkeresetek dinamikus emelkedése mérsékelheti az elvándorlást és vonzóbbá teheti a visszavándorlást.

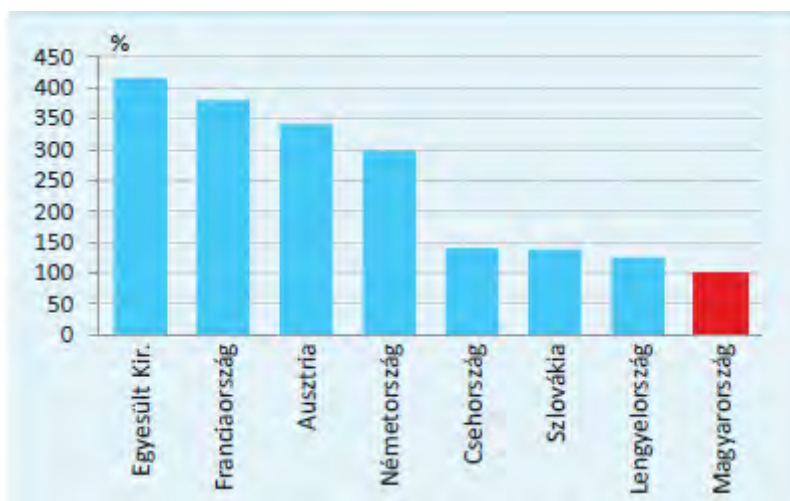
A teljes munkaidőben alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete 2016-ban 263 171 Ft volt, ehhez képest 2018-ban közel 67 ezer forinttal magasabb, 329 943 forintos átlagkeresetet regisztráltak (a legalább öt főt foglalkoztató vállalkozások, valamennyi költségvetési intézmény és a foglalkoztatás szempontjából jelentős nonprofit szervezetek körében).⁹² A bruttó átlagkeresetek mellett a

⁹² [KSH-STADAT](#)

minimálbér is folyamatosan emelkedett a vizsgált időszakban: 2016 és 2018 között 27 ezer forinttal, 138 000 forintra nőtt a havi összeg.⁹³ A kormányzati intézkedések (minimálbér-emelés és a közsféra számos területét érintő bérfeljavítások) mellett a munkaerőért folyó verseny erősödése is jelentős bérfelhajtó erővel bírt (KSH, Munkaerőpiaci helyzetkép, 2014-2018).

A keresetek kapcsán komoly területi különbségek tapasztalhatók. A fővárosi bérek magasan kiemelkednek, jelentősen felfelé húzva az országos átlagfizetéseket. 2018-ban a budapesti székhelyű cégeknél dolgozók az országos átlagbér közel 1,3-szorosát keresték meg, míg a megyei összevetésben legrosszabbul teljesítő Szabolcs-Szatmár-Bereg megyeiek csupán az országos bér héttizedét kapták. (A budapesti és a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei átlagkereset között több mint 120 ezer forintos az eltérés.)⁹⁴ A területi különbségek nagymértékben ösztönzik a munkavállalási célú elvándorlást – országon belül és kívül egyaránt. Országon belül a főváros elszívó hatása a legerősebb; ugyanakkor a hazai nettó keresetek (a béremelkedések ellenére) továbbra is érdemben elmaradnak a tőlünk nyugatra fekvő országokétól, de a visegrádi országok körében is relatíve alacsonyok. A szomszédos Ausztriában például 2017-ben a nettó keresetek átlagosan a hazai szint közel 3,5-szeresét tették ki⁹⁵ (MNB Növekedési Jelentés, 2018).⁹⁶

81. ábra: Nettó átlagkeresetek Magyarországhoz viszonyítva, 2017



Forrás: MNB Növekedési Jelentés, 2018

A munkaerő-piacon lezajlott pozitív folyamatok nem csak a foglalkoztatási ráta növekedését, hanem a munkanélküliségi ráta csökkenését is maguk után vonták. A felnőtt, 25-74 éves korosztályra vetített munkanélküliségi ráta értéke 2018-ra 3,2 százalékra csökkent a 2016-os 4,5 százalékhoz képest; a 2013-as értéknek pedig majdnem harmadára esett vissza. Ez jóval alacsonyabb, mint az EU 28 országában regisztrált átlagos érték (6%). 2018-ban a munkanélküliség a férfiak és a nők körében egyaránt alacsony, nincsen számottevő különbség. Érdemi különbség a két nem között 2004 óta nem

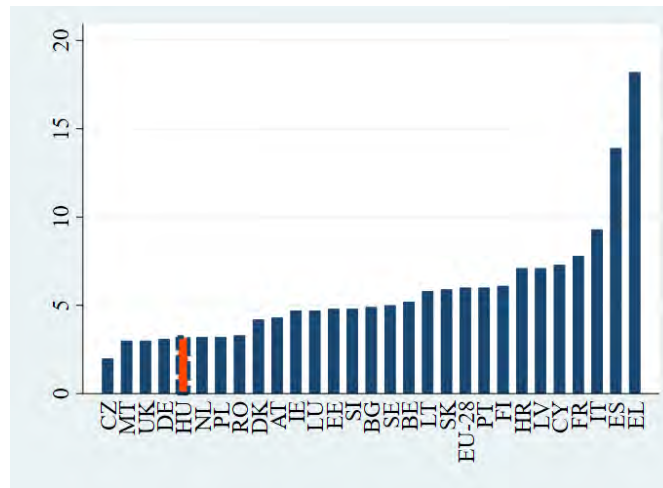
⁹³ [KSH-STADAT](#)

⁹⁴ [KSH: Fókuszban a megyék.](#) (Letöltés ideje: 2019.08.17.)

⁹⁵ A munkabérek versenyképessé tételével és az elvándorlással az Emberi erőforrásokat tárgyaló fejezetben részletesebben foglalkozunk.

tapasztalható, ám érdemes megjegyezni, hogy az egyenlő ráták mögött az is meghúzódik, hogy a nők körében kevesebb a munkanélküli, de kevesebb a foglalkoztatott is (Fazekas-Köllő [szerk.], 2018: 55).

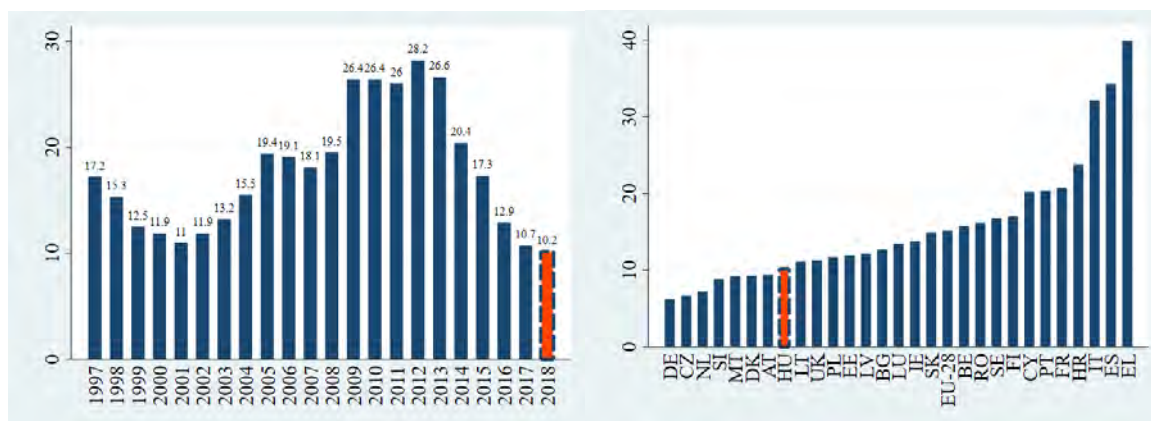
82. ábra. Munkanélküliségi ráta a 25-74 éves népesség körében az EU-28 országokban, 2018



Adatforrás: Eurostat [tsdec460 jelű tábla]. A munkanélküliségi ráta a munkanélküliek aránya a teljes munkaerő százalékában kifejezve, vagyis a gazdaságilag aktív (foglalkoztatott és munkanélküli) népesség százalékában. Munkanélküli az a munkaerő felmérésben megkérdezett 15-74 éves személy, aki az adott héten nem dolgozott, és nincs olyan munkája, amelytől átmenetileg távol volt; aktívan keres munkát; rendelkezésre áll, azaz munkába tudna állni, illetve már talált munkát, ahol 30 napon belül dolgozni kezd (ILO definíció). A fenti ábra a 25-74 éves népességre vetített rátát mutatja.

A fenntarthatóság szempontjából kiemelten fontos a fiatal pályakezdő, 15-24 éves korcsoportra vetített foglalkoztatási és munkanélküliségi ráta vizsgálata, mivel a fiatalkori munkanélküliség jelentősen csökkenti a stabil foglalkoztatottság valószínűségét és a várható bér összegét (Szepesi-Luksander, 2012). A korcsoport foglalkoztatási rátája 2018-ban 29,0%, ami a 2016-os értékhez képest (28,1) 0,9 százalékpontos növekedést jelent. A munkanélküliségi ráta értéke ugyanakkor 10,2%, ami az előző monitoring jelentésben ismert 2016-os értékhez (12,9%) képest 2,7 százalékpontos csökkenést mutat, továbbá az EU 28 országára kiszámított átlagánál (15,2%) is jóval kedvezőbb, de még mindig több mint háromszor magasabb a magyarországi felnőttekre vetített értéknél. A pályakezdők foglalkoztatottsága tehát javuló tendenciát mutat, de a körökben tapasztalt munkanélküliség továbbra is fontos probléma.

83. és 84. ábra: Munkanélküliségi ráta a 15-24 éves népesség körében Magyarországon és az EU-28 országokban, 2018



Adatforrás: Eurostat [tsdec460 jelű tábla]. A munkanélküliségi ráta a munkanélküliek aránya a teljes munkaerő százalékában kifejezve, vagyis a gazdaságilag aktív (foglalkoztatott és munkanélküli) népesség százalékában. Munkanélküli az a munkaerő felmérésben megkérdezett 15-74 éves személy, aki az adott héten nem dolgozott, és nincs olyan munkája, amelytől átmenetileg távol volt; aktívan keres munkát; rendelkezésre áll, azaz munkába tudna állni, illetve már talált munkát, ahol 30 napon belül dolgozni kezd (ILO definíció). A fenti ábra a 15-24 éves népességre vetített rátát mutatja.

5.4.4.4 Vállalkozói tőke fejlesztése, vállalkozásra nehezedő terhek csökkentése

A hazai vállalkozói tőke megerősödéséhez az üzleti és adminisztrációs környezet javulása, és a vállalkozói kultúra fejlődése járul hozzá. Az előző monitoring jelentés óta a kormányzat jelentős haladást ért el az államháztartás stabilitása terén. A GDP-arányos deficit jelentős mérséklése révén megnyílt a lehetőség az adócsökkentésre, s ezt a kormány ki is használta: 2017-ben az uniós tagállamok közül a legnagyobb arányú adócsökkentést Magyarország hajtotta végre 38,4 százalékra csökkentve GDP arányos adóbevételeit az előző évi 39,3 százalékról. 2018-ban az adócsökkentés folytatódott, az adóbevételek GDP-hez viszonyított aránya 37,6 százalékra csökkent. Mérséklődött a társasági adó, a munkaadók által fizetett szociális hozzájárulási adó, s ezek az intézkedések hatásosan ellensúlyozták a vállalatok béremelkedésből adódó költségnövekedését. A bankadó is jelentősen csökkent, továbbá az adórendszer digitalizálás révén való egyszerűsítésében is történtek előrelépések. Ugyanakkor az adórendszer még mindig túlságosan összetett, ami komoly adminisztratív terhet jelent a vállalatok számára (Európai Bizottság 2019. évi országjelentése; H-SOFT, 2019).

A magyar gazdaságszerkezetről továbbra is elmondható a mikro és kkv-k dominanciája. Bár a magyarországi mikro-, kis- és közepes vállalatok, az összes munkavállaló közel 65 százalékát foglalkoztatják, a teljes gazdaság teljesítményének csupán kevesebb, mint felét állítják elő. A DUIHK (Német-Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara) 2018-as jelentése szerint a kis- és középvállalkozások kevésbé kedvező üzleti környezetben működnek; a nagyvállalatok beruházási projektjei emellett jelentős kormányzati támogatást élveznek. A kisebb vállalkozások számára méretüknél fogva a kormányzati stratégiai megállapodások is sokkal kevésbé elérhetőek. Ugyanakkor kkv-k javuló piaci pozícióit jellemzi, hogy 2017-ben és 2018-ban is jelentősen nőtt a kkv-k által elnyert közbeszerzések értéke, ami így az összes eljárás 58 százalékát tette ki – ez az arány nemcsak nemzeti, hanem uniós szinten is kimagaslónak számít.

A kkv-k alacsony termelékenységének további magyarázata lehet az elégtelen fizikai tőkeellátottság. Pozitív tendencia, hogy 2017-ben javultak a kis- és mikrovállalkozások hitelhez jutásának feltételei, ami elsősorban a bankok közötti verseny fokozódásával, valamint a gazdasági kilátások és a likviditási helyzet előnyösebbé válásával magyarázható (KSH, A kis- és középvállalkozások jellemzői, 2017). A fenti folyamatoknak köszönhetően a vállalatok hitelállománya dinamikusan gyorsul, és a meglévő hitelek visszafizetését meghaladó ütemben, azonban a megfelelő tőkeellátottsághoz még mindig nem elegendő mértékben.

Az Európai Bizottság 2019. évi országjelentése szerint Magyarországon a fizetésképtelenségi eljárások továbbra sem hatékonyak. Hiányosságaira bizonyítékkal szolgál a nemteljesítő hitelek még mindig magas aránya mellett az, hogy a Világbank „Doing Business” felmérésének értékelése, és az Európai Bizottság (2018b) felmérése szerint továbbra is jelentős a potenciális vállalkozók kudarctól való fokozott félelme. Továbbá Pálinkó és Tóth (2017) cikke szerint a fizetésképtelenségi eljárások nem adnak elegendő ösztönzést az életképes vállalkozások átszervezéséhez, a fizetésképtelenség rendezésének költsége pedig magas.

Az Európai Bizottság 2019. évi Magyarországról szóló országjelentése szerint hazánkban továbbra is gyenge a vállalkozói kultúra, ami a vállalatok növekedési esélyeit rontja. Mind a Global Entrepreneurship Monitor (globális vállalkozói monitor), mind pedig a Világgazdasági Fórum 2018-as globális versenyképességi jelentése szerint Magyarországon alacsony szintű a vállalkozói tevékenység, az induló vállalkozáshoz szükséges készségek és a kockázatvállalási hajlandóság pedig a magyar népesség körében gyenge. (Falk et al, 2018)

A hazai vállalkozói szféra fenntarthatósága szempontjából fontos tényező a fiatalok vállalkozói hajlandósága. A Bridge Budapest 2017-es kutatása szerint a 20-35 éves fiatalok körében 2016-hoz képest emelkedett azok száma, akik próbálkoztak az elmúlt évben valamilyen üzleti vagy kereskedelmi tevékenységgel, főként a férfiak körében.⁹⁷ A fiatalok vállalkozóvá válásának támogatására számos program és pályázat indult a 2014-2020-as uniós tervezési ciklus során, melyek keretéből az induló – elsősorban fiatal – vállalkozók tőkejuttatásban és szakmai támogatásban is részesülhettek.

A vállalkozói környezet nemzetközi összehasonlításáról ad tájékoztatást az egyik legátfogóbb képet adó Doing Business⁹⁸ évente megjelenő versenyképességi rangsora. Ezen a rangsoron hazánkat 2016-ban a 41. helyre sorolták, 2018-ra viszont csupán az 53. helyezést értük el a 190 országot vizsgáló rangsorban.⁹⁹ Ezzel az összes visegrádi, illetve szűken vett régiós ország előttünk áll a rangsorban, csupán Horvátországot előzzük meg a környező nemzetek közül. A hátralépés ellenére a versenyképességi pontszámunk 2017 és 2018 között 71,94-ről 72,28 pontra nőtt. A világbank elemzése szerint a szociális hozzájárulási adó és a társasági adó 2017-es csökkentése, valamint az építésügyi eljárások gyorsításának köszönhető a javulás, ugyanakkor több területen szükség van előrelépésre, többek között a beruházásokhoz kapcsolódó eljárások gyorsításában és a vállalkozások adminisztrációs terheinek csökkentésében (H-SOFT, 2019).

⁹⁷ <http://hu.bridgebudapest.org/bridge-budapest-kutatas-2017> (Letöltés ideje: 2019.08.15.)

⁹⁸ Világbank Ease of Doing Business felmérése a vállalati működést érintő adminisztratív terheket szintetizálja a vállalati működés tíz területét külön-külön értékelő komponensek („alrangsorok”) összesítésével. Az egyes komponenseken belül a felmérés konkrét, számszerűsíthető mutatók alapján értékeli a szabályozás minőségét, illetve a szabályozottság szintjét. A Doing Business felmérésben a Világbank 2016-ban 190 országot, illetve térséget rangsorol.

⁹⁹ Bár fontos megjegyezni, hogy a most publikált rangsor nem vethető össze a korábbi évek helyezéseivel, mivel a Világbank több utólagos adatrevíziót hajtott végre. *adEKR*

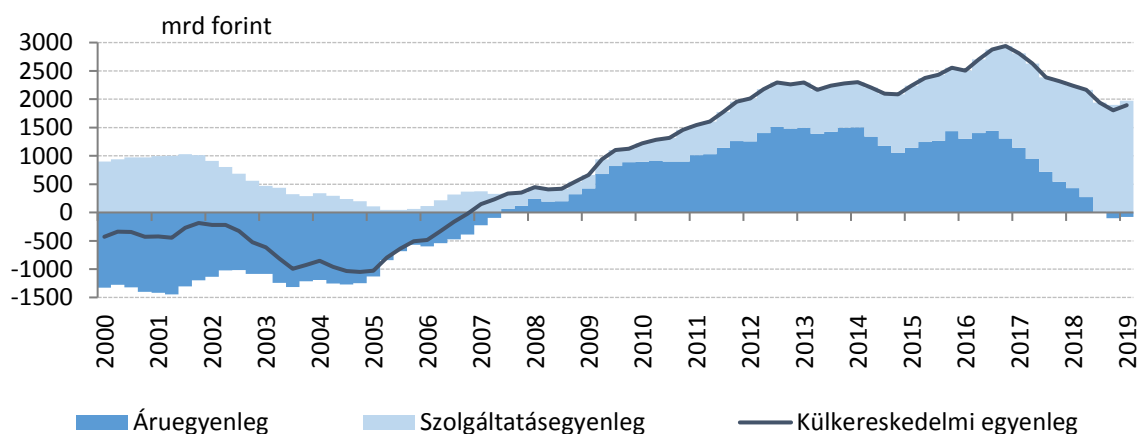
Hazánk üzleti környezetének versenyképességét a Doing Business rangsora mellett további nemzetközi szervezetek, intézmények által elkészített rangsorral is lehet jellemezni. A World Economic Forum (WEF) rangsorában a 2016-os 69. helyezéshez képest sokat léptünk előre, s 2018-ban már a 48. helyre került hazánk.¹⁰⁰ A V4 országok közül a WEF rangsora szerint is utolsók vagyunk (WEF, 2018).

A kormány a versenyképesség fejlesztése érdekében 2016-ban döntött a Nemzeti Versenyképességi Tanács felállításáról, mely 2017-ben kezdte meg munkáját. A Tanács tárgyalta többek között a 2019-ben kiadott versenyképességi programot¹⁰¹, de az üzleti szféra, a gazdasági szervezetek, valamint a tudományos élet elismert képviselőit tömörítő szervezet napirendjére valamennyi nagyobb beavatkozáscsomag (pl. oktatás, egészségügy területén) is felkerül, továbbá önálló javaslatokat is megfogalmaz.

5.4.4.5 Lokalizáció, helyi gazdasági kapcsolatok és a nemzetközi együttműködések

A külkereskedelmi többlet 2017 óta folyamatosan csökken, ennek hátterében egyrészt a világgazdaság és az Európai Unió csökkenő importkereslete áll, másrészt a növekvő belső kereslet (fogyasztás és beruházás) kielégítésének magas importigénye. A belső kereslet fokozódásának hátterében a külső finanszírozási képesség, azaz a hazai gazdaság szereplői által végrehajtott befektetések és felvett hitelek egyenlegének masszív többlete áll. A csökkenő tendencia ellenére a külkereskedelmi többlet mennyisége továbbra is jelentős, és az előrejelzések szerint a közeljövőben is jelentős marad. Részben e többletnek, részben pedig a GDP erőteljes növekedésének következtében várható, hogy Magyarország külső eladósodottsága 2020-ra megszűnik, és mintegy 50 év után az ország ismét a külföld nettó hitelezőjévé válik. (Pénzügyminisztérium, 2018; H-SOFT, 2019)

85. ábra: A külkereskedelmi egyenleg alakulása (12 havi gördülő adatok alapján, millió euroban), 2007 és 2018 között



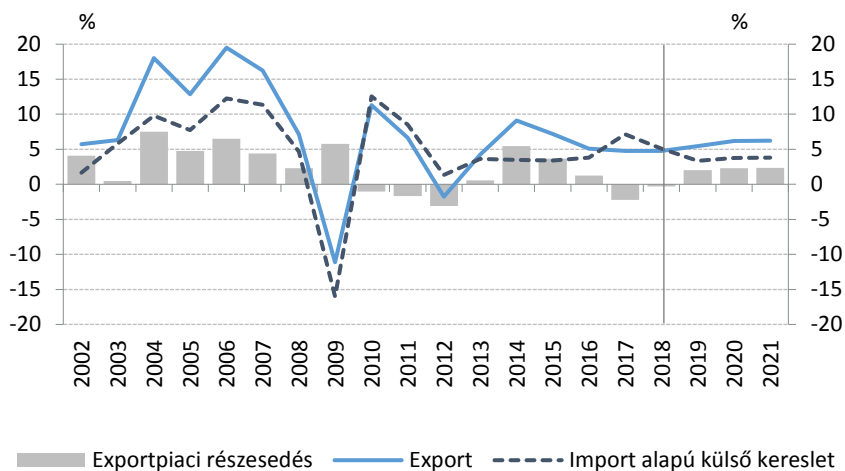
Forrás: MNB Inflációs jelentés, 2019

¹⁰⁰ Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a WEF-nél is módszertani változás történt, így a korábbi évek rangsorai nem vethetők teljesen össze a 2018-as eredményekkel. Ha nem vesszük figyelembe a módszertani változást, Magyarország helyezése a 2017-es értékekhez képest változatlan maradt volna (a 2016-os helyezéshez képest kismértékben javult).

¹⁰¹ <https://www.mnb.hu/letoltes/versenykepességi-program.pdf> (Letöltés ideje: 2019.07.27.)

Az export az előző monitoring jelentés óta lassuló ütemben, de tovább növekedett. Az exporton belül a szolgáltatásexport tudott dinamikusabban növekedni az elmúlt évek során; a főként az autógyártás, a vegyipar és a közlekedés területén végrehajtott beruházásoknak köszönhető kapacitásbővülés következtében Magyarország exportpiaci részesedése¹⁰² továbbra is növekszik. Az export dinamikus növelése szükségessé teszi az importált energiaforrások, nyersanyagok és félkésztermékek mennyiségének bővítését is. A körforgásos gazdaság térnyerésével a termelés és az export kisebb környezeti terhelés mellett tudna tovább bővülni.¹⁰³

86. ábra: Az export, import és exportpiaci részesedés éves változása, 2002 és 2018 között



Forrás: MNB, Inflációs jelentés, 2019.

A fenti ábrán jól látható, hogy a magyar gazdaság exportpiaci részesedése 2019-től várhatóan ismét növekedésnek indul. Az import alacsonyabb ütemű növekedésének előrejelzése egyrészt a beruházások, másrészt a fogyasztás dinamikájának várható csökkenésére vonatkozó várakozásokon alapul.

A hazai GDP-ben jelentős szerep hárul az állóeszköz állományra, amely a beruházások révén tovább növelhető. Az importra is hatást gyakorolhat ez a folyamat, mivel például a külföldi forrásból származó beruházások visszaesése mérsékelheti az import értékét. A bruttó állóeszköz-állomány értékére vonatkozóan a 2016-os adatoknál frissebb nem áll rendelkezésre. A bruttó állóeszköz felhalmozás értéke a 2016-os 6,96 milliárd forinthez képest 2018-ra-re 10,72 milliárd forintra nőtt.¹⁰⁴ A növekedés okai között említhetjük, hogy az előző monitoring jelentés óta nagymértékben nőtt az állami beruházások mértéke – az Európai Bizottság 2019. évi Magyarországról szóló országjelentésének előrejelzése szerint 2019-2020-ban meg fogják haladni a GDP 6 százalékát. A gazdasági fellendülésnek köszönhetően a beruházások minden termelőágazatban növekednek. A beruházásokat segíti a háztartások esetében a korábban elhalasztott, elsősorban lakóingatlanba történő beruházások pótlása, amit a bérnövekedés is elősegít, az állam esetében pedig az uniós források gyorsabb

¹⁰² A magyar exportpiaci részesedésen a magyar export értékének és a felvevőpiacaink által importált termékek és szolgáltatások értékének a hányadosát értjük.

¹⁰³ A körforgásos gazdasággal bővebben a Természeti erőforrásokat tárgyaló fejezetben foglalkozunk.

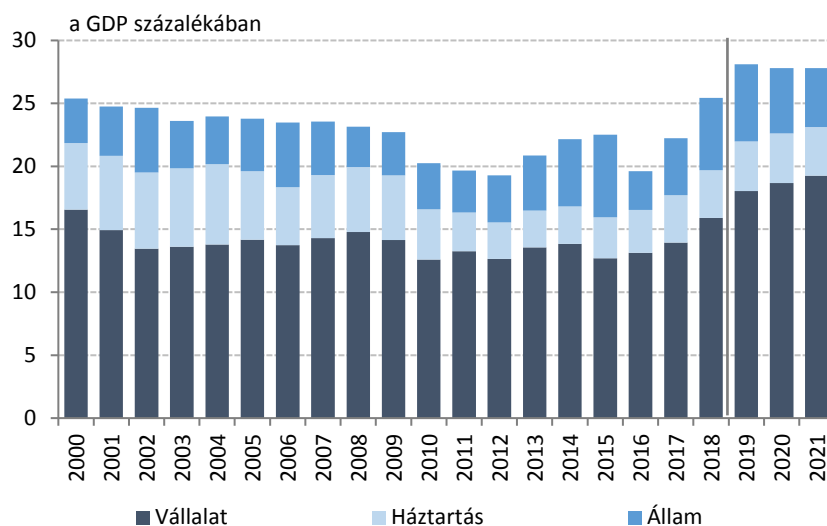
¹⁰⁴ Eurostato (nama_10_gdp)

felhasználása és a saját forrásokból finanszírozott beruházások növekedése. A vállalati beruházások növekedését többek között a társasági adókulcs csökkentése, a Nemzeti Befektetési Ügynökség által adott nagymértékű támogatások, a versenyképes munkabérek és a jó infrastrukturális feltételek is ösztönözték.

A fenntartható fejlődés szempontjából kedvező, hogy a beruházások növekedése kiegyensúlyozott: az MNB 2019. márciusi Inflációs jelentése a beruházási ráta jelenlegi magas, több mint 25 százalékos szinten való stabilizálódását jelzi előre. Fontos hozzátenni, hogy a hazai beruházási ráta növekedése mind az uniós gazdaságok átlagát, mind pedig a másik három visegrádi ország átlagát messze felülmúlja. Ez az előny jó alapot biztosíthat a felzárkózás ütemének későbbi gyorsításához.

Különösen, mivel az uniós források effektív felhasználása 2019 után előreláthatólag csökkenni fog, amit várhatóan a kormányzati beruházások visszaesése követ majd – ugyanakkor a vállalatok és háztartások beruházásainak további növekedése várhatóan kompenzálja a csökkenést.

87. ábra: Beruházási ráta szektoronként, 2000 és 2018 között



Forrás: MNB Inflációs Jelentés, 2019

5.4.4.6 Az innovációs ráfordítások növelése

Az előző monitoring jelentés óta enyhe növekedés volt tapasztalható a kutatás és fejlesztés (K+F) GDP arányos ráfordítások terén: 2016-ról 2017-re a K+F kiadások intenzitása 0,14 százalékponttal a GDP 1,35 százalékára nőtt, ami nagyrészt az uniós források felgyorsított előlegfizetéseinek köszönhető. A hazai K+F beruházások elmaradnak az Európa 2020 stratégiában meghatározott 1,8 százalékos céltől; nagyságukat elsősorban az uniós források határozzák meg.

2017-ben a GDP 0,70 százalékát (2016-ban 0,67%) kitevő üzleti célú kutatási és fejlesztési tevékenység néhány nagy, főként külföldi tulajdonú vállalatnál összpontosult, ugyanakkor nagyarányú kormányzati támogatásban részesült. A kutatás-fejlesztés támogatása érdekében, a kormány a közelmúltban több ponton módosította az adórendszert, és a tevékenység közvetlen támogatását biztosító intézkedéseket is hozott. Így a magánszektorban folytatott kutatás és fejlesztés állami finanszírozásának mértéke a legnagyobbak között van az Unióban. Az állami szektor kutatás-fejlesztési

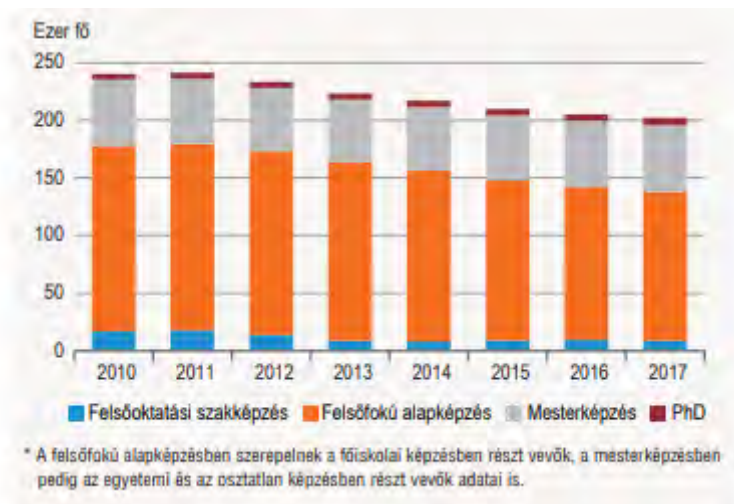
kiadásai kismértékben szintén emelkedtek: 2017-re 0,42 százalékot tettek ki (2016-ban 0,31%) – ez azonban még mindig elmaradt a 0,7 százalékos uniós átlagtól.

A közfinanszírozású tudomány színvonala, részben az alulfinanszírozottság miatt, egyre alacsonyabb. A pénzügyi források hiánya a közsférabeli kutatók karrierlehetőségeire is hátrányosan hat. Azonban a 2010 óta tartó, a kutatók és a kutatóhelyek számában egyaránt tapasztalható csökkenés megállt: a jelentés vizsgálati időszakában, 2017-2018-ban mindkét érték növekedni tudott. Ezen belül a közsférában (felsőoktatásban) dolgozók száma is újra növekedett (H-SOFT, 2019).

A 2013-2020-as időszakra vonatkozó Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégia egyik célkitűzése a nemzetközileg is versenyképes kutatóbázisok és kutatóműhelyek kialakítása. Ezen célkitűzés megvalósítására uniós támogatás segítségével összesen 19 magyar egyetem hozott létre 16, tematikusan szerveződő kutatási konzorciumot. Az egyetemi kutatóhelyek célja, hogy nagyobb eséllyel kapcsolódjanak be a nemzetközi kutatói életbe, kapcsolatrendszerekbe.

Az alacsony K+F ráfordítás nem csupán a gazdasági fejlettség felzárkózásának hátráltatója lehet, hanem a magasan képzett munkaerő külföldre vándorlását is ösztönözheti. A Keretstratégia felhívja rá a figyelmet, hogy szoros összefüggés mutatkozik a magasan képzett fiatalok aránya és a kutatási pályán foglalkoztatottak száma között. Az előző monitoring jelentés óta a felsőoktatásban tanulók száma csökkent: a 2017/2018-as tanévben a felsőoktatási intézmények nappali képzéseiben 202,3 ezer fiatal vett részt, közel 3300 fővel – 1,6 százalékkal – kevesebben, mint az előző tanévben. A csökkenő létszám a humán erőforrás erősödése tekintetében jelez előre nehézséget. A magasan képzett munkaerő hiánya kapcsán azonban pozitív fejlemény, hogy nőtt a doktori képzésben résztvevők száma: a 2017/2018-as tanévben 6,3 ezren, az előző tanévhez képest 10,9 százalékkal többen tanulnak doktoranduszként (KSH, Oktatási adatok, 2017/2018).

88. ábra. A felsőoktatási intézmények nappali képzéseiben tanuló hallgatók számának alakulása, 2010 és 2017 között



Forrás: KSH Oktatási adatok 2017/2018. Statisztikai tükör

5.4.5 Kormányzati intézkedések

Az előrehaladási jelentés időszakában a gazdasági erőforrások területén nem fogadott el a kormány releváns stratégiai dokumentumot. A Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégia (2013–2020) elfogadása az előző monitoring jelentés időszaka alatt történt meg, megújítására ugyanakkor 2017-től kezdődően került sor. A dokumentum fókuszában az innovatív kkv-k támogatása áll, de az Európai Bizottság 2017-es országjelentése alapján a K+F támogatások nem eredményeztek előrelépést (Európai Bizottság, 2017b). A stratégia megújítása során kiemelt figyelmet kapott témák¹⁰⁵:

- finanszírozás fenntarthatósága az uniós források csökkenésével/átalakulásával párhuzamosan;
- megfelelő képzés, a humán erőforrás-utánpótlás biztosítása;
- kutatóhelyek nemzetközi becsatornázásának javítása és régiós együttműködések fejlesztése;
- tudástranszfer ösztönzése – ipari kereslet és kutatóintézetek, egyetemek összekapcsolódása;
- szabadalmi aktivitás növelése;
- helyi erősségek jobb kihasználása.

A gazdasági erőforrások területén további fontosabb kormányzati lépések emelhetők ki. A 2016-ban létrejött *Ipar 4.0 Nemzeti Technológiai Platform* határozza meg a vállalkozások, szervezetek igényei alapján a kutatóintézeti és ipari kutatás-fejlesztési (K+F) munka irányait, a gazdaság innovációs igényei teljesülése érdekében. A Platform céljai a következők:

- az Ipar 4.0 paradigma stratégiai fontosságának felismertetése és terjesztése, elsősorban a kkv-k körében, melyek az élenjáró nemzetközi nagyvállalatok beszállítóiként kiemelt jelentőséggel bírnak az ország versenyképességének erősítésében;
- a digitalizációs technológiák terjesztése;
- a hozzájuk kapcsolódó képességek fejlesztése;
- szakértői tevékenységek támogatása;
- mintalabor-hálózatok kialakítása;
- az Európában kialakult legjobb gyakorlatok, elsősorban a legfejlettebb németországi minták átvételének támogatása;
- az iparvállalatok 4.0 érettségének az állami pályázati rendszerben elismert minősítésének kidolgozása saját módszertan szerint;
- a teljes magyarországi szakemberképzés megújításának elősegítése.

A *Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Programban* (a továbbiakban: program) 2018-ban 13 intézmény vett részt, támogatásukra 15 Mrd Ft állt rendelkezésre. A program jogszabályi alapja a Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Programról szóló 1381/2017. (VI. 16.) Korm. határozat, amely szerint a program célja:

- a felsőoktatási intézményi kutatási feltételrendszer javítása Magyarország kutatási kapacitásainak növelése érdekében;
- a kutatásfejlesztési és innovációs fókusz erősítése a felsőoktatási intézmények működésében;
- a tudományos és kutatói utánpótlás feltételrendszerének javítása;
- a tudományos produktivitás növelése;

¹⁰⁵ Befektetés a tudásba, befektetés a jövőbe. Magyarország megújított kutatási, fejlesztési és innovációs stratégiája. 2018. <https://nkfih.gov.hu/hivatalrol/hivatal-hirei/velemenyezhető> (Letöltés ideje: 2019.08.11.)

- a felsőoktatási intézmények körében a kutatás, a technológiai fejlesztés és az innováció megerősítése.

A 2016-tól elindított *Új Nemzeti Kiválóság Program* (a továbbiakban: program, ÚNKP) alapvető célja a tudományos utánpótlás megerősítése, a tudományos életpálya vonzóvá tétele, a kiváló oktatók, kutatók pályán és itthon tartása, illetve az egyetemek tudományos teljesítményének ösztönzése. A program segíti a nemzetközi szinten is elismert, tapasztalt kutatók és alkotók kutatómunkáját – a magyarországi munkahelyekre, elsősorban a felsőoktatási kutatóhelyekre történő beilleszkedésüket. A program keretében a magyarországi felsőoktatási intézmények kiváló hallgatói, oktatói, kutatói havi rendszerességgel anyagi támogatásban részesülnek, az intézmények pedig – az ösztöndíjak összegének 40 százalékát kitevő mértékben – extra kutatási-működési pénzüsszeghez jutnak. A támogató célja ezzel az, hogy a kiválósági mutatók emelésére ösztönözze a felsőoktatási intézményeket a következő dimenziókban: kutatási tevékenységek támogatása; PhD hallgató-, fokozatszerzések számának növelése. A program minden tudomány- és művészeti területet figyelembe véve kívánja elősegíteni a tudományos kutatásokat és az innovációt. A hallgatók, doktorjelöltek és fiatal oktató-kutatók (támogatott célcsoporttól függően) 50.000-300.000 forint/hó nettó támogatásban részesültek a 2018/2019. tanévben.

5.4.6 Összegző következtetések

Kedvező tendenciák	Kockázatok
<p>A GDP-arányos államadósság lassuló ütemben, de tovább mérséklődött. Az MNB előrejelzése szerint további csökkenés várható: 2022 végére 65 százalék alá mérséklődhet.</p> <p>Gazdasági növekedés EU átlag feletti.</p> <p>A bruttó állóeszköz felhalmozási ráta értéke jelentősen nőtt, amely mögött az EU-s források ütemezése és az állami beruházások bővülése áll.</p> <p>Növekedett a háztartások finanszírozási képessége, melynek oka elsősorban a pénzügyi megtakarítások béremelkedésnek köszönhetően megnövekedett mértéke.</p> <p>A magánszektor külső finanszírozási igénye is bővült, amely mögött leginkább a növekvő beruházásokhoz szükséges hitelfelvételi igény áll.</p> <p>A foglalkoztatás terén dinamikus növekedés tapasztalható: a foglalkoztatási ráta értéke (74,4%) meghaladta az EU 28 tagállamának átlagát és a 2020-ra kitűzött 75%-os cél elérése is reális közelségbe került.</p>	<p>A GDP arányos költségvetési hiány kismértékben növekedett.</p> <p>A gazdasági növekedés területi eloszlása jelentős eltéréseket mutat. Budapest aránytalanul nagy szerepet tölt be a gazdaságban, míg a regionális gazdasági központok gyengék.</p> <p>Az alacsony termelékenység következtében a magyar gazdaság hosszú távú növekedési lehetőségeit meghatározó potenciális növekedés üteme alacsony, ezért kérdéses, hogy a gazdasági növekedés jelenlegi magas üteme hosszútávon is fenntartható marad.</p> <p>Az időskori eltartottsági ráta tovább növekedett, nagyobb teher hárul a munkavállaló korú népességre. Előrejelzések alapján a növekedés a következő időszakban is folytatódni fog.</p> <p>Az átlagkeresetek tekintetében továbbra is nagyok az országon belüli területi egyenlőtlenségek. Budapest szívóereje erős, a képzett munkaerő a fővárosban koncentrálódik. A bérek tekintetében a környező országokhoz képest is nagy az elmaradásunk.</p>

<p>2017-től a foglalkoztatottak létszámbővülése már kizárólagosan a hazai elsődleges munkaerőpiacon ment végbe.</p> <p>Az átlagkeresetek és a minimálbér is dinamikus emelkedett, ami mérsékelheti az elvándorlást és vonzóbbá teheti a visszavándorlást.</p> <p>Javult a kkv-k piaci pozíciója: csökkentek a vállalatok adminisztrációs terhei; jelentősen nőtt a kkv-k által elnyert közbeszerzések értéke. Továbbá javultak a kis- és mikrovállalkozások hitelhez jutásának feltételei, melynek köszönhetően a vállalati szféra hitelállománya növekvő tendenciát mutat.</p> <p>Javul a közfoglalkoztatottak elsődleges munkaerő-piaci beintegrálódása.</p>	<p>A magyar munkaerő kivándorlása még mindig jelentős, ami szakemberhiányhoz és az ellátórendszer nagyobb fokú terheléséhez vezet.</p> <p>Bár a pályakezdők foglalkoztatottsága javuló tendenciát mutat, de a körökben tapasztalt munkanélkülisége továbbra is fontos probléma.</p> <p>A K+F ráfordítások kapcsán nem történt számottevő változás; bár az állami K+F ráfordítások mértéke enyhén növekedett, ez elsősorban az uniós forrásoknak köszönhető. Továbbra is a nagyvállalatok a kutatás és fejlesztés, illetve az innováció motorjai.</p> <p>Bár a vállalatok hitelállománya dinamikus gyorsul, a meglévő hitelek visszafizetését meghaladó ütemben, azonban a megfelelő tőkeellátottsághoz még mindig nem elegendő mértékben.</p> <p>A szabályozási rendszer és az adópolitika még mindig túl összetett és a kkv-ra továbbra is jelentős terhek hárulnak.</p>
--	---

6. Irodalomjegyzék

- A TANÁCS 92/43/EGK IRÁNYELVE (1992. május 21.) a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről
- 1155/2016. (III.31.) Korm. hat. Magyarország felülvizsgált, 2015. évi Vízyűjtő-gazdálkodási Tervéről
- Agrárminisztérium (2019): A biológiai sokféleség megőrzésének nemzeti stratégiája 2015-2020. Félidős értékelés. URL: http://www.biodiv.hu/convention/cbd_national/nemzeti-biodiverzitas-strategia/biologiai-sokfelesseg-megorzesenek-2015-2020-kozotti-idoszakra-szolo-nemzeti-1/download/hu/1/A%20biol%C3%B3giai%20sok%C3%A9les%C3%A9g%20meg%C5%91rz%C3%A9s%C3%A9nek%202015-2020%20k%C3%B6z%C3%B6tti%20id%C5%91szakra%20sz%C3%B3l%C3%B3%20nemzeti%20strat%C3%A9gi%C3%A1ja%20-%20f%C3%A9l%C5%91s%20%C3%A9rt%C3%A9kel%C3%A9s.pdf (A letöltés ideje: 2019. 07. 19.)
- A jövő nemzedékek szószólójának elvi állásfoglalásai és figyelemfelhívásai <http://www.ajbh.hu/dr.-bandi-gyula>
- Állami Számvevőszék, (2018): Jelentés – A levegő minőségének védelmét szolgáló intézkedések ellenőrzése. URL: <https://asz.hu/storage/files/files/jelentes/2018/18006.pdf?ctid=762> (Letöltés ideje: 2019. 07. 17.)
- Az alapvető jogok biztosának és helyetteseivel közös jelentései 2017. és 2018. évre <http://www.ajbh.hu/jelentesek-inditvanyok-allasfoglalasok>
- Bakó, T. – Lakatos, J. (2018): A magyarországi munkapiac 2017-ben. In: Munkaerőpiaci tükör 2017. szerk: Fazekas Károly és Szabó-Morvai Ágnes. MTA KRTK KTI Budapest, 2018.
- BCSDH (2018): Körforgásban a fenntartható életmódról. Action 2020 2018-as kiadványa. URL: https://bcsdh.hu/wp-content/uploads/2018/10/Action2020_2018_HUN.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 08.07.)
- Beszámoló az alapvető jogok biztosának és helyetteseinek tevékenységéről 2017; Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest, 2018 <http://www.ajbh.hu/documents/10180/2811425/AJBH+besz%C3%A1mol%C3%B3+2017/60b3d968-ac8e-d28e-058b-64d0eb7e6d69?version=1.2>
- Beszámoló az alapvető jogok biztosának és helyetteseinek tevékenységéről 2018; Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest, 2019. <http://www.ajbh.hu/documents/10180/2937330/AJBH+besz%C3%A1mol%C3%B3+2018/297b2860-f3b6-f554-d61a-3b3b092c1d10?version=1.0>
- Council of the European Union (2018): Council Recommendation on the 2018 National Reform Programme of Hungary and delivering a Council opinion on the 2018 Convergence Programme of Hungary. Brussels: Council of the European Union.
- Csapó, B. (2019): Szakterületi értékelés a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia második előrehaladási jelentéséhez, Emberi erőforrások, Tanulás és tudás. Cortex Informatikai Oktatási és Szolgáltató Bt.
- Dabronaki, Á. (2017): A legkomolyabb munkahelyi pszichoszociális kockázat: a stressz, 2017.04.25., URL: <https://jogaszvilag.hu/> (Letöltés ideje: 2019. 07.14.)

- EEA (2018): European waters — Assessment of status and pressures 2018, European Environment Agency, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, ISBN 978-92-9213-947-6
- EEA (2018b): Air quality in Europe — 2018 report; European Environment Agency Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, ISBN 978-92-9213-989-6. URL: <https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2018/download> (A letöltés ideje: 2019. 07. 17.)
- Európai Bizottság, Brüsszel, 2019.4.4. SWD (2019) 121. URL: http://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_hu_hu.pdfEEA, 2018: European waters — Assessment of status and pressures 2018, European Environment Agency, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, ISBN 978-92-9213-947-6 (Letöltés ideje: 2019.07.20.)
- Európai Bizottság (2019b): Az uniós környezetvédelmi politikák végrehajtásának 2019. évi felülvizsgálata. Országjelentés –Magyarország.
- Európai Bizottság (2018): SBA Fact Sheet Hungary 2018.
- Ellen MacArthur Foundation, McKinsey & Company (2013): Towards the circular economy URL: https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/dotcom/client_service/sustainability/pdfs/towards_the_circular_economy.ashx (Letöltés: 2019.04.26.)
- Eurofound (2019): Energy scenario: Employment implications of the Paris Climate Agreement, Publications Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-897-1825-7. URL: <http://eurofound.link/fomeef18003> (A letöltés ideje: 2019. 07. 18.)
- Falk, A. – Becker, A. – Dohmen, T. – Enke, B. – Huffman, D. – Sunde, U. (2018): *Global Evidence on Economic Preferences*, Quarterly Journal of Economics, Volume 133, Issue 4, pp. 1645–1692.
- Fazekas, K. – Köllő, J. (ed.) (2018): The Hungarian Labour Market 2017, Hungarian Academy of Sciences, Budapest. URL: http://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2018/06/HLM2017_onefile.pdf
- Gödri, I. – Kapitány, B. – Kovács, K. – Makay, Zs. (2019): Szakterületi értékelések a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia harmadik előrehaladási jelentéséhez: Emberi erőforrások – Demográfia. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (2018): Magyarország Környezeti Állapota 2017. Szerk.: Holes Annamária, ISSN 2064-4086, Budapest, 2018.
- H-SOFT Kft. (2019): Szakterületi Értékelések A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia Harmadik Előrehaladási Jelentéséhez, Gazdasági erőforrások – Növekedés, K+F, tőkeállományok, makrogazdasági egyensúly, eladósodottság, Pécs.
- Jakab, A. – Gajduschek, Gy. (2018): Jogállamiság, jogtudat, normakövetés, megj: Kolosi és Tóth, szerk. *Társadalmi Riport 2018*, pp. 397-413.
- Kézdy, P. – Csiszár, Á. – Korda, M. – Bartha, D. (2018): Inváziós fajok előfordulása és kezelése Magyarország védett és Natura 2000 területein, európai összehasonlítással. Természetvédelmi Közlemények 24, pp. 85–103, 2018 DOI: 10.17779/tvk-jnatconserv.2018.24.85
- Kocsis, K. (főszerk.) (2018): Magyarország Nemzeti Atlasza: természeti környezet. Magyar Tudományos Akadémia, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet, Budapest. ISBN 978-963-9545-56-4

- Koltai et al (2018): A közfoglalkoztatás hatása a helyi gazdaságra, helyi társadalomra. HÉTFA Kutatóintézet, Budapest.
- Koós, S. (2012): Szenzodinamikai és összefüggés vizsgálatok egy 30 éves tartalomkísérlet gyep szakaszában. Doktori értekezés, Pannon Egyetem, Georgikon Kar, Keszthely, p.109.
- Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (2018): *Családi Otthonteremtési Kedvezményben (CSOK) részesülő családok szocio-demográfiai jellemzői*. KINCS, Budapest.
- Környezetvédelmi Szolgáltatók és Gyártók Szövetsége (2019): Kármentesítés és barnamezős beruházások nemzetközi konferencia - kiadvány. Budapest, 2019. május 14-15. URL: https://kszgzsz.hu/images/konferenciak/karmentesites2019/karmentesites_konferencia_kiadvany_2019_hu.pdf (Letöltés ideje: 2019. 07. 17.)
- KSH (2019): Népmozgalom 2018. *Statisztikai Tükör*. URL: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmoz18.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 07. 17.)
- KSH (2019b): A gyermekek napközbeni ellátása, 2018. *Statisztikai Tükör*. KSH 2019. Lakossági hitelezés, 2018. *Statisztikai Tükör*. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/kisgyermnapkozbeni/kisgyermnapkozbeni18.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 07. 16.)
- KSH (2019c): *Statisztikai Tükör*. A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2017. KSH, Budapest. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit17.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 07. 18.)
- KSH (2019d): A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon, 2018. KSH, Budapest.
- KSH (2018): *Mikrocenzus 2016. Nemzetközi vándorlás*, KSH, Budapest.
- KSH (2018b): Népmozgalom 2017. *Statisztikai Tükör*. URL: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmoz17.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 07. 16)
- KSH (2018c): Egészségi állapot és egészségmagatartás 2016-2017. *Statisztikai Tükör*. URL: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/egeszsegallapot1617.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 08. 08.)
- KSH (2018d): Oktatási adatok, 2017/2018. *Statisztikai tükör*. KSH, Budapest. URL: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1718.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 08. 05.)
- KSH (2018e): Munkaerőpiaci helyzetkép, 2014-2018. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz17.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 08.04.)
- KSH (2017): A házasságkötési magatartás változásának demográfiai jellemzői. KSH, Budapest. URL: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/hazassagkotes.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 07.21)
- KSH (2017b): Mikrocenzus 2016. Demográfiai adatok, KSH Budapest.
- KSH (2017c): A kis- és középvállalkozások jellemzői, 2017. KSH, Budapest. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kkv17.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 07.21.)
- KSH (2016): A termékenységi folyamatok hazai jellemzői, 1970–2015. KSH, Budapest. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/termekenység15.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 07.16.)
- Lentner, Cs. – Novoszáth, P. – Sági, J. (2017): A magyar családpolitika és a születésszám alakulásának egyes kiemelt területei demográfiai, szociológiai és állampénzügyi vetületben. In *PRO PUBLICO BONO – Magyar Közigazgatás*, Budapest: (4) 106–133.

- Magyarország Nemzeti Energia- és Klímaterve (tervezet) - 2019. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/hungary_draftnecp.pdf (Letöltés ideje: 2019. 07.22.)
- MNB (2019): Inflációs Jelentés. MNB, Budapest. URL: <https://www.mnb.hu/letoltes/hun-ir-16.pdf> (Letöltés ideje: 2019.08.04.)
- MNB (2018): Növekedési jelentés. MNB, Budapest. URL: <https://www.mnb.hu/letoltes/novekedesi-jelentes-2018-digitalis.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 08 15.)
- MNB (2018b): Pénzügyi Stabilitási Jelentés, 2018. MNB, Budapest. URL: <https://www.mnb.hu/letoltes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2018-november.pdf> (Letöltés ideje: 2019.08.03.)
- NÉBIH (2018): Erdővagyon, Erdő- és Fagazdálkodás Magyarországon 2017. URL: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ome002a.html 2017 (Letöltés ideje: 2019.07.20.)
- Német-Magyar Ipar és Kereskedelmi Kamara (DUIHK) (2018): *Konjunktúrajelentés 2018*, Német-Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara, Budapest.
- Nemzeti Drog Fókuszpont (2018): 2018-as Éves Jelentés (2017-es adatok) az EMCDDA számára. URL: http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/EMCDDA_jelentes_2018_HU.pdf (Letöltés ideje: 2019.08.04.)
- Nemzeti Vízstratégia – Kvassay Jenő Terv (2017): URL: <https://www.kormany.hu/download/6/55/01000/Nemzeti%20V%C3%ADzstrat%C3%A9gia.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 07. 16.)
- Oberfrank, F. (2019): Előrehaladási Jelentés, A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia végrehajtásának állása az Emberi erőforrások – Egészség területén, Integra Consulting Zrt.
- OECD (2018): Egyenlőség az oktatásban: a társadalmi mobilitás akadályainak felszámolása. OECD-jelentés. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/equity-in-education_9789264073234-en#page1 (Letöltés időpontja: 2019. 07.15.)
- OMSZ (2018): 2017. évi összesítő értékelés hazánk levegőminőségéről az automata mérőhálózat adatai alapján. 2018, Országos Meteorológiai Szolgálat. p. 22. URL: www.levegominoseg.hu/Media/Default/Ertekeles/docs/2017_automata_ertekeles.pdf (Letöltés ideje: 2019. 07. 17.)
- Pálinkó, É. – Tóth, T. (2017): Efficient Bankruptcy and Reorganisation in Domestic Practice, Public Finance Quarterly, State Audit Office of Hungary, Volume 62, Issue 3, pp. 326-347.
- Pénzügyminisztérium (2018): Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2018–22, 2018. december
- Pew Research Center (2019): Many Across the Globe Are Dissatisfied With How Democracy Is Working. Pew Research Center, April 2019. URL: https://www.pewglobal.org/wp-content/uploads/sites/2/2019/04/Pew-Research-Center_Global-Views-of-Democracy-Report_2019-04-29_Updated-2019-04-30.pdf (Letöltés ideje: 2019.07.15.)
- Potóczki, J. (2017): A magyar lakosság pénzügyi kultúrájának szintje az öngondoskodás tükrében – nemzetközi és hazai kutatási eredmények In Farkas Beáta – Pelle Anita (szerk.) 2017. Várakozások és gazdasági interakciók. JATEPress, Szeged, pp. 157–170.

- Stolle, D. (2002): Trusting Strangers: The Concept of Generalized Trust in Perspective. In G.S. Schaal (ed.) Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft. Schwerpunktheft 4, 2/4, pp. 397-412.
- Szabó-Morvai et al. (2019): Evaluation of family policy measures and their impact on fertility. HÉTFA Kutatóintézet, Budapest.
- Széky, P. (1979): Ökológia. A természet erői a mezőgazdaság szolgálatában. Natura, Budapest, p.174
- Szendrei, G. (1989): Talajtan. Egyetemi jegyzet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 145-214
- Szepesi, B. (2012): A versenyképesség társadalmi környezete. Versenyképesség kutatások műhelytanulmány-sorozat. Budapesti Corvinus Egyetem Versenyképesség Kutató Központja, Budapest.
- Tóth, I. Gy. – Branyiczki, R. (2016): Társadalmi kohézió, attitűdök és válság kapcsolata. In Tóth István György (szerk.) 2016. A háztartások viselkedése a válság idején és azt követően. A „Makro sokkok - mikro válaszok: sikeres és sikertelen háztartási alkalmazkodás a válság idején Magyarországon - A Tárki Háztartás Monitor kutatás” záró beszámolója. E-book, Budapest, TÁRKI.
- Tóth, I. Gy. – Branyiczki, R. (2019): Társadalmi kirekesztés, szegénység és társadalmi kohézió. Harmadik monitoring jelentés. Budapest, TÁRKI.
- Várallyay, Gy., (2000): Talajfolyamatok szabályozásának tudományos megalapozása. pp. 1-32, In: Glatz F. (Szerk.): Székfoglalók 1995-98, III. kötet, MTA, Budapest
- World Economic Forum (WEF) (2018): *The Global Competitiveness Report 2018*, World Economic Forum.